Й. СТАЛІН

ТВОРИ

10

ДРУКУЄТЬСЯ
ЗА ПОСТАНОВОЮ
ЦЕНТРАЛЬНОГО КОМІТЕТУ
ВСЕСОЮЗНОЇ
КОМУНІСТИЧНОЇ ПАРТІЇ
(БІЛЬШОВИКІВ)

Пролетарии всех стран, соединяйтесь!

ИНСТИТУТ МАРКСА—ЭНГЕЛЬСА—ЛЕНИНА при ЦК ВКП(б)

И.В. СТАЛИН

СОЧИНЕНИЯ

ГОСУДАРСТВЕННОЕ ИЗДАТЕЛЬСТВО ПОЛИТИЧЕСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

Москва · 1949

ПЕРЕДМОВА

До десятого тома Творів Й. В. Сталіна входять твори, написані з серпня по грудень 1927 року.

На кінець 1927 року були досягнуті вирішальні успіхи політики соціалістичної індустріалізації країни. Перед більшовицькою партією і радянським народом постало насущне завдання переходу на шлях колективізації сільського господарства.

В політичному звіті Центрального Комітету XV з'їздові ВКП(б) Й. В. Сталін дає аналіз міжнародного становища Радянського Союзу, становища в капіталістичних країнах, стану революційного руху в усьому світі; показує успіхи соціалістичного будівництва в СРСР в умовах капіталістичного оточення; визначає завдання розширення і зміцнення соціалістичних командних висот і ліквідації капіталістичних елементів в народному господарстві. Й. В. Сталін обґрунтовує курс на колективізацію сільського господарства, схвалений і прийнятий з'їздом.

У звітній доповіді і в заключному слові по доповіді на XV з'їзді ВКП(б), в промовах «Політична фізіономія російської опозиції», «Троцькістська опозиція раніше і тепер», «Партія і опозиція» та в інших

творах Й. В. Сталін завершує ідейний розгром троцькізму і ставить перед партією завдання цілковитого організаційного розгрому та ліквідації троцькістсько-зінов'євського антирадянського блоку, підкреслює необхідність безустанної боротьби за єдність і залізну дисципліну в лавах більшовицької партії.

Твори Й. В. Сталіна «Міжнародний характер Жовтневої революції», «Розмова з іноземними робітничими делегаціями», «Міжнародне становище і оборона СРСР» розкривають всесвітньоісторичне значення Великої Жовтневої соціалістичної революції, яка означає корінний поворот в історії людства від капіталізму до комунізму, перемогу марксизму-ленінізму над соціал-демократизмом. Й. В. Сталін підкреслює значення СРСР як бази світового революційного руху і необхідність захисту Радянського Союзу від нападів з боку імперіалізму.

В «Розмові з першою американською робітничою делегацією» Й. В. Сталін показує нерозривну єдність марксизму і ленінізму і розкриває те нове, що вніс Ленін у загальну скарбницю марксизму, розвиваючи вчення Маркса—Енгельса стосовно до нової епохи—епохи імперіалізму і пролетарських революцій.

В десятому томі вперше публікуються лист «Товаришці М. І. Ульяновій. Відповідь товаришеві Л. Міхельсону» і «Конспект статті «Міжнародний характер Жовтневої революції»».

Інститут Маркса — Енгельса — Леніна
при ЦК ВКП(б)

1927

СЕРПЕНЬ — ГРУДЕНЬ

ОБ'ЄДНАНИЙ ПЛЕНУМ ЦК і ЦКК ВКП(б)[1]

29 липня — 9 серпня 1927 р.

Й. Сталін. Про опозицію. Статті і промови 1921—1927 рр., М. — Л., 1928

МІЖНАРОДНЕ СТАНОВИЩЕ І ОБОРОНА СРСР

Промова 1 серпня

I

ВИПАДИ ОПОЗИЦІЇ ПРОТИ СЕКЦІЙ КОМІНТЕРНУ

Товариші! Я хотів би насамперед спинитися на питанні про випади Каменєва, Зінов'єва і Троцького проти секцій Комінтерну, проти польської секції Комінтерну, проти австрійської, проти англійської, проти китайської секцій. Я хотів би цього питання торкнутися тому, що вони, опозиціонери, закаламутили тут воду, туману напустили щодо братніх партій, а тимчасом нам потрібна тут ясність, а не опозиційна балаканина.

Питання про польську партію. Зінов'єв тут хоробро заявив, що коли там, в польській партії, є правий ухил в особі Варського, то в цьому винен Комуністичний Інтернаціонал, теперішнє керівництво Комінтерну. Він говорив, що коли Варський один час стояв—він, дійсно, стояв—на точці зору підтримки військ Пілсудського, то в цьому винен Комінтерн.

Це зовсім неправильно. Я хотів би послатися на факти, на відомі вам місця із стенограми пленуму ЦК і ЦКК в липні місяці минулого року, послатися і навести свідчення такої людини, як тов. Дзержинський, який заявив тоді, що коли в польській партії

був правий ухил, то його культивував не хто інший, як Зінов'єв.

Це було в дні так званого повстання Пілсудського [2], коли ми, члени польської комісії ВККІ і ЦК нашої партії, куди входили Дзержинський, Уншліхт, я, Зінов'єв та інші, виробили рішення для комуністичної партії Польщі. Зінов'єв, як голова Комінтерну, вніс тоді свій проект пропозицій, де він, між іншим, говорив, що в даний момент у Польщі, коли боротьба сил, які стоять за Пілсудського, і сил, які стоять за польський уряд Вітоса, розгорається, що в цей момент політика нейтральності з боку комуністичної партії недопустима, і що **не треба поки що робити гострих виступів проти Пілсудського.**

Ми, кілька чоловік, в тому числі Дзержинський, заперечували тоді, кажучи, що ця директива неправильна, що вона тільки зіб'є з пантелику комуністичну партію Польщі. Треба сказати, що недопустима не тільки політика нейтральності, але й політика підтримки Пілсудського. Після деяких заперечень, ця директива була прийнята з нашими поправками.

Я хочу цим сказати, що не є великою хоробрістю виступати проти Варського, який допустив тоді помилку і якого за це відчитали як слід, але валити з хворої голови на здорову, звалювати свою вину в культивуванні правого ухилу в польській партії, вину Зінов'єва, на Комінтерн, на нинішніх керівників Комінтерну—значить чинити злочин проти Комінтерну.

Ви скажете, що це дрібниця, і я даремно займаюсь цим. Ні, товариші, це не дрібниця. Боротьба проти правого ухилу в польській партії триває і ще триватиме. Зінов'єв має,—ну, як би це м'якше ска-

зати,—сміливість твердити, що правий ухил підтримується нинішнім керівництвом Комінтерну. Але факти говорять протилежне. Вони говорять, що Зінов'єв зводить наклеп на Комінтерн, звалюючи з хворої голови на здорову. До цього він, Зінов'єв, звик, в цьому нема нічого нового для нього. Проте наш обов'язок полягає в тому, щоб цю його наклепницьку манеру викривати кожного разу.

Щодо Австрії. Зінов'єв тут твердив, що австрійська комуністична партія слаба, що вона не зуміла взяти на себе керівництво тим виступом, який мав місце недавно у Відні [3]. Це і вірно і невірно. Що австрійська компартія слаба, це вірно. Але заперечувати, що вона діяла правильно, значить зводити наклеп на неї. Так, вона ще слаба, але слаба, між іншим, тому, що нема ще тієї глибокої революційної кризи капіталізму, яка революціонізує маси, яка дезорганізує соціал-демократію і підносить швидко шанси комунізму, слаба тому, що вона молода, тому, що в Австрії давно вже утвердилось панування соціал-демократичної «лівої» [4], яка вміє, прикриваючись лівою фразою, проводити праву, опортуністичну справу, тому, що розбити соціал-демократію одним ударом неможливо. Але до чого, власне, веде діло Зінов'єв? Він натякав, але не зважився прямо сказати, що коли австрійська компартія слаба, то в цьому винен Комінтерн. Очевидно, він це хотів сказати. Але це вже замір з непридатними засобами. Це наклеп. Навпаки, саме після того, як Зінов'єва не стало, як голови Комінтерну, австрійська компартія звільнилася від смикання, від безладного втручання в її внутрішнє життя і дістала, таким чином, можливість

рухатися вперед, розвиватись. Хіба той факт, що вона зуміла взяти у віденських подіях найактивнішу участь, завоювавши на свою сторону співчуття робітничих мас,—хіба це не говорить про те, що австрійська компартія росте, перетворюючись в масову партію? Як можна заперечувати ці очевидні факти?

Випад проти англійської компартії. Зінов'єв запевняв, що англійська компартія нічого не виграла від загального і вугільного страйку[5], що вона вийшла з боротьби нібито навіть ослаблою. Це неправильно. Неправильно тому, що питома вага комуністичної партії Англії росте день у день. Це можуть заперечувати тільки сліпі. Це видно хоча б з того, що коли раніше на неї англійська буржуазія не звертала серйозної уваги, то тепер вона, навпаки, переслідує компартію Англії шалено, і не тільки вона, але й Генрада[6], але й лейбористська партія Англії організують проти «своїх» комуністів шалений похід. Чому досі більш або менш терпіли англійських комуністів? Тому, що вони були слабі, їх вплив у масах був слабий. Чому перестали їх терпіти, чому почали на них шалено нападати? Тому, що бояться компартії, як сили, тому, що лідери англійської лейбористської партії і Генради бояться її, як свого могильника. Зінов'єв забуває про це.

Я не заперечую, що взагалі західні секції Комінтерну все ще більш або менш слабі. Цього не можна заперечувати. Але де причини? Головні з цих причин:

це, по-перше, відсутність тієї глибокої революційної кризи, яка революціонізує маси, піднімає їх на ноги і круто повертає їх в сторону комунізму;

це, по-друге, та обставина, що в усіх країнах Західної Європи переважаючою силою поки що серед робітників є соціал-демократичні партії, більш старі, ніж компартії, які виникли недавно і від яких не можна вимагати, щоб вони одним ударом розгромили соціал-демократичні партії.

І хіба це не факт, що, незважаючи на ці обставини, компартії на Заході ростуть, що їх популярність в робітничих масах підноситься, що одні з них уже стали, а інші стають дійсно масовими партіями пролетаріату?

Але є ще одна причина, яка заважає швидкому зростанню компартій на Заході. Це розкольницька робота опозиції, тієї самої опозиції, яка тут сидить, в цьому залі. Що потрібне для того, щоб компартії росли швидким темпом? Залізна єдність Комінтерну, відсутність розколу в його секціях. А що робить опозиція? Вона створила другу партію в Німеччині, партію Маслова і Рут Фішер. Вона старається створити такі самі розкольницькі групи в інших країнах Європи. Вона, наша опозиція, створила другу партію в Німеччині з центральним комітетом, центральним органом, парламентською фракцією, вона організувала в Комінтерні розкол, знаючи добре, що розкол в даному разі не може не гальмувати зростання компартій,—і тепер сама ж кричить, киваючи на Комінтерн, що компартії на Заході ростуть повільно! От уже дійсно нахабство, що не знає меж...

Щодо китайської комуністичної партії. Опозиціонери кричать, що у неї, у китайської комуністичної партії, власне—у її керівництва, є соціал-демократичні, меншовицькі помилки. Це правильно. Докоряють за це керівництву Комінтерну. Оце вже зовсім

неправильно. Навпаки, помилки керівництва китайської комуністичної партії Комінтерн виправляв систематично. Це можуть заперечувати тільки сліпі. Ви знаєте це з преси, з «Правды», з «Коммунистического Интернационала»[7], ви знаєте це з постанов Комінтерну. Ніколи, жодної директиви, жодної резолюції Комінтерну, яка могла б породити меншовицький ухил в ЦК китайської комуністичної партії, не назвала і не назве опозиція, бо нема таких директив в природі. Безглуздям було б думати, що коли меншовицький ухил зародився десь в компартії або її ЦК, то винен в цьому неодмінно Комінтерн.

Каменєв питає,—звідки могли взятися меншовицькі помилки у китайської комуністичної партії, і відповідає, що вони могли взятися лише завдяки невірному керівництву Комінтерну. А я питаю: звідки взялися меншовицькі помилки в німецькій компартії під час революції 1923 року? Звідки взялося брандлеріанство[8]? Хто його підтримував? Хіба це не факт, що меншовицькі помилки ЦК німецької партії підтримував нинішній лідер опозиції Троцький? Чому Каменєв не говорив тоді, що поява брандлеріанства пояснюється неправильним керівництвом Комінтерну? Каменєв і Троцький забули уроки революційного руху пролетаріату. Вони забули, що при піднесенні революції неодмінно повинні появитися в компартіях правий і лівий ухили, з яких перший не хоче позбутися минулого, а другий не хоче зважати на сучасне. Вони забули, що без цих ухилів не буває революцій.

А що було у нас в Жовтні 1917 року, хіба не було тоді в нашій партії правого і лівого ухилу? Невже Каменєв і Зінов'єв забули про це? Чи пам'ятаєте,

товариші, історію меншовицьких помилок Каменева і Зінов'єва у Жовтні? Звідки виникли тоді ці помилки? Хто був у цьому винен? Хіба можна було винуватити в цьому Леніна або ЦК ленінської партії? Як могла «забути» про ці і подібні їм факти опозиція? Як могла вона «забути», що завжди при піднесенні революції появляються всередині партій правий і лівий ухили від марксизму? А в чому полягає при цьому завдання марксистів, завдання ленінців? В тому, щоб бити і лівих і правих ухильників.

Мене вражає зарозумілість Троцького, який, бачите, терпіти не може, виявляється, найменших помилок у компартій на Заході або на Сході. Він вражений, бачите, що там, в Китаї, де є молода партія, яка налічує ледве два роки існування, що там могли появитись меншовицькі помилки. А скільки років блукав сам Троцький серед меншовиків? Про це він забув? Адже він блукав серед меншовиків цілих 14 років—з 1903 до 1917 року. Чому він дає собі 14-річний строк для того, щоб, блукаючи по всяких антиленінських «течіях», наблизитись потім до більшовиків, а молодим китайським комуністам не хоче дати хоча б 4-річний строк? Чому він такий зарозумілий до інших, забуваючи про свої власні блукання? Чому? Де ж тут, так би мовити, «справедливість»?

II
ПРО КИТАЙ

Перейдемо до питання про Китай.

Я не буду багато говорити про помилки опозиції в питанні про характер і перспективи китайської революції. Не буду, бо про це сказано досить багато

і досить переконливо, і повторюватися тут не варто. Не буду я багато говорити про те, що китайська революція на нинішній стадії є нібито революція за митну автономію (Троцький). Не варто також багато говорити про те, що в Китаї не існує нібито феодальних пережитків, а коли вони й існують, то не мають скільки-небудь серйозного значення, причому аграрна революція в Китаї стає, таким чином, зовсім незрозумілою (Троцький і Радек). Про ці і подібні їм помилки опозиції в китайському питанні ви, мабуть, уже знаєте з нашої партійної преси.

Перейдемо до питання про основні вихідні пункти ленінізму при розв'язанні питань революції в колоніальних і залежних країнах.

В чому полягає вихідний пункт Комінтерну і комуністичних партій взагалі при підході до питань революційного руху в колоніальних і залежних країнах?

Він полягає в строгому **розрізненні** революції в країнах імперіалістичних, в країнах, які пригноблюють інші народи, від революції в країнах колоніальних і залежних, в країнах, які терплять імперіалістичний гніт інших держав. Революція в імперіалістичних країнах—це одно, там буржуазія є гнобителем інших народів, там вона контрреволюційна на всіх стадіях революції, там момент національний, як момент визвольної боротьби, не існує. Революція в колоніальних і залежних країнах—це щось інше, там гніт імперіалізму інших держав є одним з факторів революції, там цей гніт не може не зачіпати також і національну буржуазію, там національна буржуазія на певній стадії і на певний

строк може підтримати революційний рух своєї країни проти імперіалізму, там національний момент, як момент боротьби за визволення, є фактором революції.

Не робити цього розрізнення, не розуміти цієї різниці, ототожнювати революцію в імперіалістичних країнах з революцією в країнах колоніальних,—це значить зійти з шляху марксизму, з шляху ленінізму, стати на шлях прихильників II Інтернаціоналу.

Ось що говорив про це Ленін у своїй доповіді по національному і колоніальному питаннях на II конгресі Комінтерну:

«Що є **найважливішою, основною** ідеєю наших тез? **Різниця** між **гнобленими** і **гноблячими** народами. Ми підкреслюємо цю різницю — на протилежність II Інтернаціоналові і буржуазній демократії» * (т. XXV, стор. 351).

Основна помилка опозиції полягає в тому, що вона не розуміє і не визнає цієї різниці між революцією одного типу і революцією другого типу.

Основна помилка опозиції полягає в тому, що вона **ототожнює** революцію 1905 року в Росії, в країні імперіалістичній, яка пригноблювала інші народи, з революцією в Китаї, в країні пригнобленій, напівколоніальній, змушеній боротися проти імперіалістичного гніту інших держав.

У нас в Росії, в 1905 році, революція йшла проти буржуазії, проти ліберальної буржуазії, незважаючи на те, що революція була буржуазно-демократичною. Чому? Тому, що ліберальна буржуазія **імперіалістичної** країни не може не бути контрреволюційною. Саме тому у більшовиків не було тоді і не могло

* Курсив мій. **Й. Ст.**

бути мови про тимчасові блоки і угоди з ліберальною буржуазією. Виходячи з цього, опозиція твердить, що те саме має бути проведене в Китаї на всіх стадіях революційного руху, що тимчасові угоди і блоки з національною буржуазією ніколи і ні при яких умовах недопустимі в Китаї. Але опозиція забуває, що так можуть говорити лише люди, які не розуміють і не визнають різниці між революцією в пригноблених країнах і революцією в гноблячих країнах, що так можуть говорити лише люди, які рвуть з ленінізмом і скочуються до прихильників II Інтернаціоналу.

Ось що говорить Ленін про допустимість тимчасових угод і блоків з **буржуазно**-визвольним рухом в колоніальних країнах:

«Комуністичний Інтернаціонал повинен іти в **тимчасовому союзі** * з буржуазною демократією колоній і відсталих країн, але не зливатися з нею і безумовно зберігати самостійність пролетарського руху навіть в найбільш зародковій його формі» (т. XXV, стор. 290)... «ми, як комуністи, лише в тих випадках повинні і будемо **підтримувати буржуазні визвольні** * рухи в колоніальних країнах, коли ці рухи дійсно революційні, коли представники їх не будуть перешкоджати нам виховувати і організовувати в революційному дусі селянство і широкі маси експлуатованих» (т. XXV, стор. 353).

Як могло «статися», що Ленін, який метав грім і блискавку проти угод з буржуазією **в Росії**, визнає допустимість таких угод і блоків **в Китаї?** Може, Ленін помилився? Може, він повернув від революційної тактики до тактики опортуністичної? Звичайно, ні! «Сталося» це тому, що Ленін розумів різницю між революцією в країні гнобленій і революцією в

* Курсив мій. **Й. Ст.**

країні гноблячій. «Сталося» це тому, що Ленін розумів, що на певній стадії свого розвитку національна буржуазія в колоніальних і залежних країнах може підтримати революційний рух своєї країни проти гніту імперіалізму. Цього не хоче розуміти опозиція, але вона не хоче цього розуміти тому, що вона рве з революційною тактикою Леніна, рве з революційною тактикою ленінізму.

Чи звернули ви увагу на те, як лідери опозиції в своїх промовах старанно обминали ці вказівки Леніна, боячись зачепити їх? Чому ж вони обминають ці всім відомі тактичні вказівки Леніна для колоніальних і залежних країн? Чому вони бояться цих вказівок? Тому, що вони бояться правди. Тому, що тактичні вказівки Леніна розбивають всю ідейно-політичну настанову троцькізму в питаннях китайської революції.

Про етапи китайської революції. Опозиція заплуталась до того, що вона заперечує тепер наявність будь-яких етапів у розвитку китайської революції. Але хіба буває революція без певних етапів свого розвитку? Хіба наша революція не мала своїх етапів розвитку? Візьміть Квітневі тези Леніна [9] і побачите, що Ленін визнавав у нашій революції два етапи: перший етап — буржуазно-демократична революція з аграрним рухом, як її головною віссю; другий етап — Жовтнева революція із захопленням влади пролетаріатом, як її головною віссю.

Які етапи китайської революції?

Їх повинно бути, по-моєму, три:

перший етап — революція загальнонаціонального **об'єднаного** фронту, період кантонський, коли

революція спрямовувала свій удар переважно проти іноземного імперіалізму, а національна буржуазія підтримувала революційний рух;

другий етап—буржуазно-демократична революція, після виходу національних військ на ріку Янцзи, коли національна буржуазія відійшла від революції, а аграрний рух розрісся в могутню революцію десятків мільйонів селянства (нині китайська революція стоїть на другому етапі свого розвитку);

третій етап—радянська революція, якої ще нема, але яка настане.

Хто не зрозумів того, що революція не буває без певних етапів свого розвитку, хто не зрозумів того, що китайська революція має три етапи в своєму розвиткові, той нічого не зрозумів ні в марксизмі, ні в китайському питанні.

Що є характерною рисою першого етапу китайської революції?

Характерною рисою першого етапу китайської революції є те, що вона була революцією загальнонаціонального об'єднаного фронту—по-перше, і що вона була спрямована, головним чином, проти зовнішнього імперіалістичного гніту—по-друге (гонконгський страйк[10] та ін.). Чи був тоді Кантон центром, плацдармом революційного руху в Китаї? Безумовно, був. Це можуть заперечувати тепер хіба тільки сліпі.

Чи вірно, що перший етап колоніальної революції повинен мати саме такий характер? Я думаю, що вірно. В «Додаткових тезах» II конгресу Комінтерну, які трактують про революцію в Китаї і Індії, прямо говориться, що в цих країнах «іноземне за-

силля весь час гальмує вільний розвиток соціального життя», що «через це **першим кроком** * революції в колоніях повинно бути повалення іноземного капіталізму» (див. стеногр. звіт II конгресу Комінтерну, стор. 605).

Характерною рисою китайської революції є той факт, що вона пройшла цей «перший крок», перший етап свого розвитку, пройшла період революції загальнонаціонального об'єднаного фронту і вступила в другий етап свого розвитку, в період аграрної революції.

Характерною рисою, наприклад, турецької революції (кемалісти), навпаки, є той факт, що вона застряла на «першому кроці», на першому етапі свого розвитку, на етапі буржуазно-визвольного руху, не пробуючи навіть перейти в другий етап свого розвитку, в етап аграрної революції.

Що являли собою Гоміндан[11] і його уряд на першому етапі революції, в період кантонський? Вони являли тоді блок робітників, селян, буржуазної інтелігенції і національної буржуазії. Чи був тоді Кантон центром революційного руху, плацдармом революції? Чи була тоді правильною політика підтримки кантонського Гоміндану, як уряду визвольної боротьби з імперіалізмом? Чи мали ми рацію, подаючи допомогу Кантону в Китаї і, скажімо, Ангорі в Туреччині, коли Кантон і Ангора вели боротьбу проти імперіалізму? Так, ми мали рацію. Ми мали рацію, і ми йшли тоді по стопах Леніна, бо боротьба Кантона і Ангори розкидала сили імперіалізму, ослабляла

* Курсив мій. **Й. Ст.**

і розвінчувала імперіалізм і полегшувала тим самим справу розвитку вогнища світової революції, справу розвитку СРСР. Чи вірно, що нинішні лідери нашої опозиції підтримували тоді разом з нами і Кантон і Ангору, подаючи їм певну допомогу? Так, вірно. Хай спробує хто-небудь спростувати це.

Але як розуміти єдиний фронт з національною буржуазією на першому етапі колоніальної революції? Чи значить це, що комуністи не повинні загострювати боротьби робітників і селян проти поміщиків і національної буржуазії, що пролетаріат повинен пожертвувати, хоча б у найменшій мірі, хоча б на одну хвилину, своєю самостійністю? Ні, не значить. Єдиний фронт може мати революційне значення лише в тому разі і лише при тій умові, коли він не перешкоджає компартії вести свою самостійну політичну і організаційну роботу, організовувати пролетаріат в самостійну політичну силу, піднімати селянство проти поміщиків, організовувати відкрито революцію робітників і селян і підготовляти, таким чином, умови для гегемонії пролетаріату. Я думаю, що доповідач цілком довів, на підставі всім відомих документів, що Комінтерн прищеплював китайській компартії саме таке розуміння єдиного фронту.

Каменев і Зінов'єв посилалися тут на одну-однісіньку телеграму в Шанхай у жовтні 1926 року, яка говорить про те, що не слід поки що, до взяття Шанхая, загострювати аграрний рух. Я далекий від того, щоб визнати цю телеграму правильною. Я ніколи не вважав і не вважаю Комінтерн безгрішним. Окремі помилки бувають, і ця телеграма є, безспірно, помилковою. Але, по-перше, телеграма ця **була скасована**

самим Комінтерном, через кілька тижнів (у листопаді 1926 р.), без будь-яких заяв або сигналу з боку опозиції. По-друге, чому досі мовчала про це опозиція, чому згадала вона про цю телеграму тільки **через дев'ять місяців** і чому вона приховує від партії, що ця телеграма була скасована Комінтерном **дев'ять місяців тому?** Через це було б злісним наклепом думати, що вона, ця телеграма, визначала лінію нашого керівництва. Насправді це була окрема епізодична телеграма, абсолютно не характерна для лінії Комінтерну, для лінії нашого керівництва. Це видно, повторюю, хоча б з того, що вона була скасована через кілька тижнів рядом документів, які дають лінію і безумовно характерні для нашого керівництва.

Дозвольте послатися на ці документи.

Ось, наприклад, уривок з резолюції VII пленуму Комінтерну **в листопаді 1926 року**, тобто через місяць після згаданої вище телеграми:

«Оригінальною особливістю нинішнього становища є його перехідний характер, коли пролетаріат повинен вибирати між перспективою блоку із значними верствами буржуазії і перспективою дальшого зміцнення свого союзу з селянством. **Якщо пролетаріат не висуне радикальної аграрної програми, то він не зуміє залучити селянство до революційної боротьби і втратить гегемонію в національно-визвольному русі»***.

І далі:

«Кантонський народний уряд не зможе вдержатися при владі в революції, не зможе добитися повної перемоги над чужоземним імперіалізмом і над туземною реакцією, поки справа національного визволення не буде **ототожнюватися з аграрною революцією»*** (див. резолюцію VII розширеного пленуму ВККІ).

* Курсив мій. Й. Ст.

Ось вам документ, який дійсно визначає лінію керівництва Комінтерну.

Дуже дивно, що лідери опозиції обминають цей усім відомий документ Комінтерну.

Може, не буде нескромністю, коли я пошлюся на свою промову в китайській комісії Комінтерну **в листопаді того ж 1926 року**, яка виробила, звичайно, не без моеї участі, резолюцію VII розширеного пленуму в китайському питанні. Вона, ця промова, вийшла потім окремою брошурою під заголовком «Про перспективи революції в Китаї». Ось деякі місця з цієї промови:

«Я знаю, що серед гомінданівців і навіть серед китайських комуністів є люди, які не вважають можливим розв'язування революції на селі, боячись, що втягування селянства в революцію підірве єдиний антиімперіалістичний фронт. **Це глибочезна помилка,** товариші. **Антиімперіалістичний фронт в Китаї буде тим сильніший і могутніший, чим швидше і грунтовніше втягнеться китайське селянство в революцію».**

І далі:

«Я знаю, що є серед китайських комуністів товариші, які вважають страйки робітників за поліпшення їх матеріального і правового становища небажаними і відговорюють робітників від страйків. (Голос: «Це було в Кантоні і Шанхаї».) Це велика помилка, товариші. Це дуже серйозна недооцінка ролі і питомої ваги пролетаріату Китаю. Це повинно бути відзначене в тезах, як явище безумовно негативне. Було б великою помилкою, якби китайські комуністи не використали нинішньої сприятливої обстановки для того, щоб допомогти робітникам поліпшити своє матеріальне і правове становище, хоч би через страйки. Навіщо ж тоді революція в Китаї?» (Див. **Сталін,** «Про перспективи революції в Китаї» [12].)

А ось третій документ, від **грудня 1926 року,** даний в той момент, коли на Комінтерн напосідали

з усіх міст Китаю, запевняючи, що розгортання боротьби робітників приводить до кризи, безробіття, до закриття фабрик і заводів:

«Загальна політика відступу в містах і згортання боротьби робітників за поліпшення свого становища **неправильна.** В селах боротьбу треба розгортати, але треба разом з цим використовувати слушний момент для поліпшення матеріального і правового становища робітників, всіляко стараючись надати боротьбі робітників організованого характеру, який виключає ексцеси і надмірне забігання вперед. Особливо треба старатися, щоб *боротьба в містах спрямовувалась проти великих верств буржуазії* і насамперед проти імперіалістів, з тим, щоб дрібна і середня китайська буржуазія по можливості вдержувалась в рамках єдиного фронту проти спільного ворога. Систему примирних камер, третейських судів і т. д. вважаємо доцільною з тим, щоб була забезпечена правильна робітнича політика в цих інститутах. Вважаємо разом з тим за потрібне попередити, що декрети проти свободи страйків, робітничих зборів і т. д. абсолютно недопустимі».

Четвертий документ, даний за півтора місяця до перевороту Чан Кай-ші[13]:

«*Необхідно посилити* в *армії* роботу гоміндапівських і комуністичних осередків, організовувати їх там, де їх немає і де організація їх можлива; там же, де організація комуністичних осередків неможлива, необхідно вести посилену роботу з допомогою скритих комуністів.

Необхідно тримати курс на **озброєння робітників і селян, перетворення селянських комітетів на місцях у фактичні органи влади з озброєною самообороною і т. д.**

Необхідно, щоб скрізь і всюди компартія виступала як така; недопустима політика добровільної напівлегальності; компартія не може виступати як гальмо масового руху; **компартія не повинна приховувати зрадницької і реакційної політики правих гоміндапівців; на їх викриття необхідно мобілізувати маси навколо Гоміндану і китайської комуністичної партії.**

Необхідно звернути увагу всіх відданих революції працівників, що в даний час китайська революція, в зв'язку з перегрупуванням класових сил і концентрацією імперіалістичних армій, переживає критичний період і що її дальші перемоги можливі тільки при рішучому курсі на розвиток масового руху. В противному разі революції загрожує величезна небезпека. Проведення в життя директив є через це більш необхідним, ніж будь-коли».

А ще раніше, ще **в квітні 1926 року**, за рік до перевороту правих гомінданівців і Чан Кай-ші, Комінтерн попереджав китайську комуністичну партію, вказуючи їй, що «треба вести справу до виходу або виключення правих з Гоміндану».

Ось як розумів і продовжує розуміти Комінтерн тактику єдиного фронту проти імперіалізму на першому етапі колоніальної революції.

Чи знає про ці керівні документи опозиція? Звичайно, знає. Чому ж вона замовчує ці керівні документи? Тому, що вона добивається склоки, а не правди.

Але ж був час, коли нинішні лідери опозиції, особливо Зінов'єв і Каменев, розуміли дещо в ленінізмі і відстоювали в основному ту саму політику в китайському революційному русі, яку проводив Комінтерн і яку накреслив нам у своїх тезах тов. Ленін[14]. Я маю на увазі VI пленум Комуністичного Інтернаціоналу в **лютому — березні 1926 року**, коли головою Комінтерну був Зінов'єв, коли він був ще ленінцем і не встиг ще перекочувати в табір Троцького. Я говорю про VI пленум Комуністичного Інтернаціоналу тому, що існує резолюція цього пленуму про китайську революцію[15], одноголосно прийнята в лютому — березні 1926 року, де дається

така сама приблизно оцінка першого етапу китайської революції, кантонського Гоміндану і кантонського уряду, яку дають Комінтерн і ВКП(б) і від якої відхрещується тепер опозиція. Я говорю про цю резолюцію тому, що за неї голосував тоді Зінов'єв і проти неї не заперечував ніхто з членів ЦК, не виключаючи Троцького, Каменєва та інших лідерів нинішньої опозиції.

Дозвольте навести деякі місця з цієї резолюції.

Ось що говориться в цій резолюції **про Гоміндан:**

«Шанхайський і гонконгський політичні страйки китайських робітників (червень – вересень 1925 р.) створили переломний момент у визвольній боротьбі китайського народу проти іноземних імперіалістів... Політичний виступ пролетаріату дав могутній поштовх дальшому розвиткові і зміцненню всіх революційно-демократичних організацій країни, і в першу чергу народно-революційної партії Гоміндан і революційного уряду в Кантоні. Партія Гоміндан, яка виступала в основному своєму ядрі в союзі з китайськими комуністами, являє собою **революційний блок робітників, селян, інтелігенції і міської демократії** * на грунті спільності класових інтересів цих верств у боротьбі проти *іноземних імперіалістів і всього военно-феодального укладу* життя за незалежність країни і єдину революційно-демократичну владу» (див. резолюцію VI пленуму ВККІ).

Отже, кантонський Гоміндан, як союз чотирьох «класів». Ви бачите, — це майже «мартиновщина»[16], освячена ніким іншим, як тодішнім головою Комінтерну Зінов'євим.

Про кантонський гоміндапівський уряд:

«**Створений партією Гоміндан у Кантоні революційний уряд** * встиг уже зв'язатися з найширшими масами робітників, селян і *міської демократії* і, спираючись на них, розбив підтримувані імперіалістами контрреволюційні банди (і проводить

* Курсив мій. **Й. Ст.**

роботу по радикальній демократизації всього політичного життя Гуандунської провінції). Будучи, таким чином, авангардом у боротьбі китайського народу за незалежність, **кантонський уряд є зразком для майбутнього революційно-демократичного будівництва в країні»** * (див. там же).

Виявляється, що кантонський гомінданівський уряд, який представляв блок чотирьох «класів», був урядом **революційним,** і не тільки революційним, але навіть **зразком** для майбутнього революційно-демократичного уряду в Китаї.

Про єдиний фронт робітників, селян і буржуазії:

«Перед лицем нових небезпек китайська компартія і Гоміндан повинні розвинути найширшу політичну роботу, організуючи масові виступи на підтримку боротьби народних армій, використовуючи внутрішні суперечності в таборі імперіалістів і протиставлячи їм **єдиний національно-революційний фронт найширших верств населення** (робітників, селян, **буржуазії**) під керівництвом революційно-демократичних організацій» * (див. там же).

Виходить, що тимчасові блоки і угоди з **буржуазією** в колоніальних країнах на певному етапі колоніальної революції не тільки допустимі, але й просто необхідні.

Чи не правда, це дуже схоже на те, про що говорить нам Ленін у своїх відомих вказівках про тактику комуністів у колоніальних і залежних країнах. Шкода тільки, що про це встиг уже забути Зінов'єв.

Питання **про вихід з Гоміндану:**

«Окремі верстви великої китайської буржуазії, які тимчасово групувалися навколо партії Гоміндан, за останній рік відійшли від неї, що викликало утворення на правому крилі Гоміндану невеликої групи, яка відкрито виступала проти тісного союзу

* Курсив мій. **Й. Ст.**

Гоміндану з масами трудящих, за виключення комуністів з Гоміндану, і проти революційної політики кантонського уряду. **Засудження цього правого крила на II конгресі Гоміндану** (січень 1926 р.) **і підтвердження необхідності бойового союзу Гоміндану з комуністами закріплює революційний напрям діяльності Гоміндану і кантонського уряду та забезпечує Гомінданові революційну підтримку пролетаріату»** * (див. там же).

Виявляється, що вихід комуністів з Гоміндану на першому етапі китайської революції був би серйозною помилкою. Шкода тільки, що Зінов'єв, який голосував за цю резолюцію, встиг уже забути про це через який-небудь місяць. Бо не далі, як у квітні 1926 року (через місяць) Зінов'єв вимагав негайного виходу комуністів з Гоміндану.

Про ухили в китайській компартії і про недопустимість перестрибування через гомінданівську фазу революції:

«Політичне самовизначення китайських комуністів розвиватиметься в боротьбі проти двох однаково шкідливих ухилів: проти правого ліквідаторства, що ігнорує самостійні класові завдання китайського пролетаріату і веде до безформеного злиття із загальним демократичним національним рухом, і проти крайніх лівих настроїв, які прагнуть **перескочити через революційно-демократичний етап руху** безпосередньо до завдань пролетарської диктатури і Радянської влади, **забуваючи про селянство,** цей основний і вирішальний фактор китайського національно-визвольного руху» * (див. там же).

Тут все є, як бачите, для того, щоб викрити тепер опозицію і в пересканкуванні гомінданівської фази розвитку в Китаї, і в недооцінці селянського руху, і в заскакуванні в сторону Рад. Не в брів, а в око.

* Курсив мій. **Й. Ст.**

Чи відома ця резолюція Зінов'єву, Каменеву, Троцькому?

Треба думати, що відома. В усякому разі, вона не може не бути відома Зінов'єву, під головуванням якого проводилась ця резолюція на VI пленумі Комінтерну і який сам голосував за неї. Чому ж тепер лідери опозиції обминають цю резолюцію найвищої інстанції світового комуністичного руху? Чому вони замовчують її? Тому, що вона обертається проти них в усіх питаннях китайської революції. Тому, що вона розбиває всю нинішню троцькістську настанову опозиції. Тому, що вони відійшли від Комінтерну, відійшли від ленінізму, і тепер, боячись свого минулого, боячись своєї тіні, вони змушені полохливо обминати резолюцію VI пленуму Комінтерну.

Так стоїть справа з першим етапом китайської революції.

Перейдемо тепер до другого етапу китайської революції.

Коли перший етап відзначався тим, що вістря революції спрямовувалось головним чином проти іноземного імперіалізму, то характерною рисою другого етапу є той факт, що революція спрямовує своє вістря головним чином проти внутрішніх ворогів і насамперед проти феодалів, проти феодального режиму.

Чи розв'язав перший етап своє завдання повалення іноземного імперіалізму? Ні, не розв'язав. Він передав проведення цього завдання у спадщину другому етапові китайської революції. Він тільки дав першу розкачку революційним масам проти імперіалізму для того, щоб закінчити свій біг і передати цю справу майбутньому.

Треба думати, що і другому етапові революції не вдасться повністю розв'язати завдання вигнання імперіалістів. Він дасть дальшу розкачку широким масам китайських робітників і селян проти імперіалізму, але він зробить це для того, щоб передати завершення цієї справи наступному етапові китайської революції, етапові радянському.

І в цьому немає нічого дивного. Хіба не відомо, що в історії нашої революції мали місце аналогічні факти, хоч і в іншій обстановці і за інших обставин? Хіба не відомо, що перший етап нашої революції не розв'язав повністю свого завдання завершення аграрної революції, а передав це завдання наступному етапові революції, Жовтневій революції, яка й розв'язала цілком і повністю завдання викоренення феодальних пережитків. Тому не буде нічого дивного, якщо на другому етапі китайської революції не вдасться завершити повністю аграрну революцію і якщо другий етап революції, розкачавши мільйонні маси селянства і піднявши їх проти феодальних пережитків, передасть завершення цієї справи наступному етапові революції, етапові радянському. І це буде тільки плюсом для майбутньої радянської революції в Китаї.

В чому полягало завдання комуністів на другому етапі революції в Китаї, коли центр революційного руху явно перемістився з Кантона в Ухан і коли, поруч з революційним центром в Ухані, створився контрреволюційний центр в Нанкіні?

В тому, щоб використати цілком можливість відкритої організації партії, пролетаріату (профспілки), селянства (селянські спілки), революції взагалі.

В тому, щоб штовхати уханських гоміндаківців вліво, в сторону аграрної революції.

В тому, щоб перетворити уханський Гоміндан в центр боротьби проти контрреволюції і в ядро майбутньої революційно-демократичної диктатури пролетаріату і селянства.

Чи була правильна ця політика?

Факти показали, що вона була єдино правильною політикою, здатною виховати широкі маси робітників і селян в дусі дальшого розвитку революції.

Опозиція вимагала тоді негайного утворення Рад робітничих і селянських депутатів. Але це було авантюризмом, авантюристським заскоком вперед, бо негайне утворення Рад означало б тоді перестрибування через ліво-гоміндаківську фазу розвитку.

Чому?

Тому, що Гоміндан в Ухані, який підтримував союз з комуністами, не встиг ще дискредитувати і викрити себе в очах широких мас робітників і селян, не встиг ще вичерпати себе, як буржуазно-революційна організація.

Тому, що висунути лозунг Рад і повалення уханського уряду в момент, коли маси ще не переконалися на своєму власному досвіді в непридатності цього уряду, в необхідності його повалення,—значить заскочити вперед, відірватися від мас, позбавити себе підтримки мас і провалити, таким чином, почату справу.

Опозиція думає, що коли вона зрозуміла ненадійність, неміцність, недостатню революційність Гоміндану в Ухані (а зрозуміти це неважко всякому політично кваліфікованому працівникові), то цього цілком

досить для того, щоб зрозуміли все це і маси, цього цілком досить, щоб замінити Гоміндан Радами і повести за собою маси. Але це є звичайна «ультраліва» помилка опозиції, яка приймає свою власну свідомість і розуміння за свідомість і розуміння мільйонних мас робітників і селян.

Опозиція має рацію, коли вона говорить, що партія повинна йти вперед. Це звичайне марксистське положення, без додержання якого нема і не може бути дійсної компартії. Але це лише частина істини. Вся істина полягає в тому, щоб партія не тільки йшла вперед, але й **вела за собою** мільйонні маси. Йти вперед, не ведучи за собою мільйонних мас, це значить на ділі відірватися від руху. Йти вперед, відриваючись від ар'єргарду, не вміючи вести за собою ар'єргард, це значить вчинити заскок, який може провалити на якийсь час рух мас вперед. Ленінське керівництво в тому, власне, й полягає, щоб авангард умів **вести за собою** ар'єргард, щоб авангард йшов вперед, **не відриваючись** від мас. Але щоб авангард не міг відірватися від мас, щоб авангард дійсно міг вести за собою мільйонні маси, для цього потрібна одна вирішальна умова, а саме, щоб **самі маси переконувалися на своєму власному досвіді в правильності вказівок, директив, лозунгів авангарду.**

Нещастя опозиції саме в тому й полягає, що вона не визнає цього простого ленінського правила керівництва мільйонними масами, не розуміючи, що одна тільки партія, одна тільки передова група, без підтримки мільйонних мас, не може провести революцію, що революція «робиться» кінець кінцем мільйонними масами трудящих.

Чому ми, більшовики, в квітні 1917 року не висунули практичного лозунга повалення Тимчасового уряду і встановлення Радянської влади в Росії, хоч і були переконані, що в найближчому майбутньому ми станемо перед необхідністю повалення Тимчасового уряду і встановлення Радянської влади?

Тому, що широкі маси трудящих як в тилу, так і на фронті, нарешті, самі Ради не були ще готові до засвоєння такого лозунга, вірили ще в революційність Тимчасового уряду.

Тому, що Тимчасовий уряд не встиг ще оскандалитись і дискредитувати себе підтримкою контрреволюції в тилу і на фронті.

Чому Ленін заплямував групу Багдатьєва в квітні 1917 року в Петрограді, яка висунула лозунг негайного повалення Тимчасового уряду і встановлення Радянської влади?

Тому, що спроба Багдатьєва була б небезпечним заскоком вперед, який створював би загрозу відриву більшовицької партії від мільйонних мас робітників і селян.

Авантюризм в політиці, багдатьєвщина в питаннях китайської революції,—ось що убиває тепер нашу троцькістську опозицію.

Зінов'єв заявляє, що, говорячи про багдатьєвщину, я ототожнюю нинішню китайську революцію з революцією Жовтневою. Це, звичайно, дурниці. По-перше, я сам застерігся в своїй статті «Замітки на сучасні теми», що «аналогія тут умовна», що «я допускаю її лише з усіма тими застереженнями, які необхідні, коли мати на увазі відмінність ситуації Китаю наших днів і Росії 1917 року» [17]. По-друге, було б безглуз-

дям твердити, що не можна брати взагалі аналогій з революцій інших країн, характеризуючи ті чи інші течії, ті чи інші помилки в революції даної країни. Хіба революція однієї країни не вчиться у революцій інших країн, коли навіть ці революції є неоднотиповими? До чого ж зводиться тоді наука про революцію?

Зінов'єв, по суті справи, заперечує можливість науки про революцію. Хіба це не факт, що Ленін в період перед Жовтневою революцією обвинувачував Чхеїдзе, Церетелі, Стеклова та інших в «луїбланівщині» французької революції 1848 року? Подивіться статтю Леніна «Луїбланівщина»[18] і зрозумієте, що Ленін широко користувався аналогією з французької революції 1848 року, характеризуючи помилки тих чи інших діячів перед Жовтнем, хоч Ленін добре знав, що французька революція 1848 року і наша Жовтнева революція не є революції однотипові. І коли можна говорити про «луїбланівщину» Чхеїдзе і Церетелі в період перед Жовтневою революцією, то чому не можна говорити про «багдатьєвщину» Зінов'єва і Троцького в період аграрної революції в Китаї?

Опозиція запевняє, що Ухан не був центром революційного руху. Але чому ж тоді Зінов'єв твердив, що «необхідна всемірна допомога» уханському Гоміндану для того, щоб зробити його центром боротьби проти китайських Кавеньяків? Чому уханська територія, а не яка-небудь інша, стала центром максимального розвитку аграрного руху? Хіба це не факт, що саме уханська територія (Хунань, Хубей) була на початку цього року центром максимального розвитку аграрного руху? Чому Кантон, де не було

масового аграрного руху, можна було назвати «плацдармом революції» (Троцький), а Ухан, на території якого почалась і розвинулась аграрна революція, не можна вважати центром, «плацдармом» революційного руху? Чим пояснити, в такому разі, що опозиція вимагала **залишення** компартії в складі уханського Гоміндану і уханського уряду? Невже опозиція стояла в квітні 1927 року за блок з «контрреволюційним» уханським Гоміндамом? Звідки така «забутливість» і розгубленість у опозиції?

Опозиція злорадіє, що блок з уханським Гоміндаком був недовговічним, твердячи при цьому, що Комінтерн не попереджав китайських комуністів про можливість провалу уханського Гоміндану. Навряд чи треба доводити, що злорадіння опозиції свідчить лише про її політичне банкротство. Опозиція, як видно, думає, що блоки з національною буржуазією в колоніальних країнах повинні бути довговічними. Але так можуть думати лише люди, які розгубили останні рештки ленінізму. Коли феодали і імперіалізм в Китаї виявилися на даній стадії сильнішими, ніж революція, коли тиск цих ворожих сил привів до повороту уханського Гоміндану вправо і до тимчасової поразки китайської революції, то злорадіти з цього приводу можуть лише люди, заражені поразженством. Щодо твердження опозиції про те, що Комінтерн не попереджав компартію Китаю про можливий провал уханського Гоміндану, то це одна з тих звичайних пліток, на які такий багатий тепер арсенал опозиції.

Дозвольте навести кілька документів, щоб спростувати опозиційні плітки.

Документ перший, від травня 1927 року:

«Найголовніше тепер у внутрішній політиці Гоміндану — систематично розгортати аграрну революцію в усіх провінціях, в тому числі і особливо в Гуандуні під лозунгом «Вся влада селянським спілкам і комітетам на селі». **В цьому основа успіхів революції і Гоміндану.** В цьому основа того, щоб створити в Китаї широку і могутню політичну й військову армію проти імперіалізму та його агентів. Практично лозунг конфіскації земель цілком своєчасний для провінцій, охоплених сильним аграрним рухом, як-от Хунань, Гуандун і т. д. **Без цього неможливе розгортання аграрної революції** *...

Треба тепер же почати організацію восьми або десяти дивізій з революційних селян і робітників з абсолютно надійним комскладом. Це буде гвардія Ухана як на фронтах, так і в тилу для роззброєння ненадійних частин. Відкладати цього не можна.

Треба посилити роботу в тилу і частинах Чан Кай-ші для розкладу і подати допомогу селянським повстанцям в Гуандуні, де влада поміщиків особливо нестерпна».

Документ другий, від травня 1927 року:

«**Без аграрної революції перемога неможлива. Без неї ЦК Гоміндану перетвориться в жалюгідну іграшку ненадійних генералів.** З ексцесами треба боротися, але не військами, а через селянські спілки. Ми рішуче стоїмо за фактичне взяття землі знизу. Побоювання щодо поїздки Тан Пін-сяна мають деякий грунт. Не відриватися треба від робітничо-селянського руху, а треба сприяти йому всіляко. **Інакше погубите справу.**

Деякі старі лідери ЦК Гоміндану бояться подій, вагаються, угодовствують. Треба залучити до ЦК Гоміндану більше нових селянських і робітничих лідерів знизу. **Їх сміливий голос зробить стариків рішучими, або виведе їх в тираж.** Нинішню будову Гоміндану треба змінити. Верхівку Гоміндану треба неодмінно освіжити і поповнити новими лідерами, які висунулися в аграрній революції, а периферію треба розширити за рахунок

* Курсив мій. **Й. Ст.**

мільйонів з робітничо-селянських спілок. **Без цього Гоміндан рискує відірватися від життя і втратити всякий авторитет.**

Треба ліквідувати залежність від ненадійних генералів. Мобілізуйте тисяч двадцять комуністів, додайте тисяч п'ятдесят революційних робітників і селян з Хунані — Хубею, сформуйте кілька нових корпусів, використайте курсантів школи для комскладу і **організуйте, поки не пізно, свою надійну армію. Без цього нема гарантії від провалів.** Це справа важка, але інших шляхів немає.

Організуйте Реввійськтрибунал на чолі з видатними гомінданівцями не-комуністами. **Карайте офіцерів, які підтримують зв'язок з Чан Кай-ші, або нацьковують солдатів на народ, на робітників і селян.** Не можна займатися тільки умовлянням. Пора почати діяти. **Треба карати мерзотників. Якщо гомінданівці не навчаться бути революційними якобінцями, вони загинуть і для народу і для революції»** *.

Ви бачите, що Комінтерн передбачав події, він вчасно сигналізував про небезпеки і попереджав китайських комуністів про загибель уханського Гоміндану, якщо гомінданівці не зуміють стати революційними якобінцями.

Каменев говорив, що в поразці китайської революції винна політика Комінтерну, що ми «виховали Кавеньяків в Китаї». Товариші, так може говорити про нашу партію тільки людина, готова йти на злочин проти партії. Так говорили про більшовиків меншовики в період липневої поразки 1917 року, коли вийшли на сцену російські Кавеньяки. Ленін писав у своїй статті «До лозунгів» [19], що липнева поразка є «перемога Кавеньяків». Меншовики тоді злобствували, твердячи, що в появі російських Кавеньяків винна політика Леніна. Чи думає Каменев,

* Курсив мій. **Й. Ст.**

що в появі російських Кавеньяків в період липневої поразки 1917 року винна політика Леніна, політика нашої партії, а не щось інше? Чи личить Каменеву наслідувати в даному разі панів меншовиків? (Сміх.) Я не думав, що товариші з опозиції можуть впасти так низько...

Відомо, що революція 1905 року зазнала поразки, причому поразка ця була глибша, ніж нинішня поразка китайської революції. Меншовики говорили тоді, що в поразці революції 1905 року винна крайня революційна тактика більшовиків. Чи не думає Каменев і тут взяти за зразок меншовицьке тлумачення історії нашої революції і кинути камінь у більшовиків?

А чим пояснити поразку Баварської Радянської Республіки? Може, політикою Леніна, а не співвідношенням класових сил?

Чим пояснити поразку Угорської Радянської Республіки? Може, політикою Комінтерну, а не співвідношенням класових сил?

Як можна твердити, що тактика тієї чи іншої партії може скасувати або перевернути співвідношення класових сил? Наша політика в 1905 році була правильною чи ні? Чому ми зазнали тоді поразки? Хіба факти не говорять, що при політиці опозиції революція в Китаї прийшла б до поразки швидшим темпом, ніж це мало місце на ділі? Як назвати людей, які забувають про співвідношення класових сил під час революції і намагаються пояснити все і вся самою тільки тактикою тієї або іншої партії? Про цих людей можна сказати лише одно,—що вони порвали з марксизмом.

Висновки. Найголовніші помилки опозиції:

1) Опозиція не розуміє характеру і перспектив китайської революції.

2) Опозиція не бачить різниці між революцією в Китаї і революцією в Росії, між революцією в колоніальних країнах і революцією в країнах імперіалістичних.

3) Опозиція рве з ленінською тактикою в питанні про ставлення до національної буржуазії в колоніальних країнах на першому етапі революції.

4) Опозиція не розуміє питання про участь комуністів в Гоміндані.

5) Опозиція порушує основи ленінської тактики в питанні про співвідношення між авангардом (партією) і ар'єргардом (мільйонними масами трудящих).

6) Опозиція рве з резолюціями VI і VII пленумів Виконкому Комуністичного Інтернаціоналу.

Опозиція шумливо вихваляє свою політику в китайському питанні, твердячи, що при цій політиці в Китаї було б тепер краще. Навряд чи треба доводити, що при тих найгрубіших помилках, що їх допустила опозиція, китайська компартія загнала б себе остаточно в тупик, якби вона засвоїла антиленінську, авантюристську політику опозиції.

Коли комуністична партія в Китаї виросла за короткий строк з маленької групи в 5—6 тисяч чоловік в масову партію в 60 тисяч членів; коли китайській компартії вдалося за цей час організувати в профспілки близько 3 мільйонів пролетарів; коли китайській компартії вдалося розбудити від сплячки багатомільйонне селянство і залучити десятки мільйо-

нів селян до революційних селянських спілок; коли китайській компартії вдалося за цей час завербувати на свою сторону цілі полки і дивізії із складу національних військ; коли китайській компартії вдалося за цей час перетворити ідею гегемонії пролетаріату з побажання в факт,—коли китайській компартії вдалося добитися за короткий строк всіх цих завоювань, то це пояснюється, між іншим, тим, що вона йшла по шляху, накресленому Леніним, по шляху, вказаному Комінтерном.

Нічого й казати, що при політиці опозиції, при її помилках, при її антиленінському курсі в питаннях колоніальної революції, цих завоювань китайської революції або не було б зовсім, або вони були б зведені до мінімуму.

Сумніватися в цьому можуть хіба тільки «ультраліві» ренегати і авантюристи.

III

ПРО АНГЛО-РАДЯНСЬКИЙ КОМІТЕТ ЄДНОСТІ [20]

Питання про Англо-Радянський комітет. Опозиція запевняє, що ми ставили нібито ставку на Англо-Радянський комітет. Це невірно, товариші. Це одна з тих пліток, до яких так часто вдається збанкротована опозиція. Весь світ знає, а значить, повинна знати і опозиція, що ми ставимо ставку не на Англо-Радянський комітет, а на світовий революційний рух і на успіхи нашого соціалістичного будівництва. Опозиція обманює партію, кажучи, що ми ставили або ставимо ставку на Англо-Радянський комітет.

Що ж являє собою, в такому разі, Англо-Радянський комітет? Англо-Радянський комітет являє одну з форм зв'язку наших профспілок з профспілками англійськими, з профспілками реформістськими, з профспілками реакційними. Свою роботу по революціонізуванню робітничого класу в Європі ми ведемо тепер по трьох каналах:

а) по каналу Комінтерну, через комуністичні секції, які мають своїм найближчим завданням ліквідацію реформістського політичного керівництва в робітничому русі;

б) по каналу Профінтерну, через революційні профспілкові меншості, які мають своїм найближчим завданням переборення реакційної робітничої аристократії в профспілках;

в) через Англо-Радянський комітет єдності, як один із засобів, що можуть полегшити Профінтерну і його секціям боротьбу за ізоляцію робітничої аристократії в профспілках.

Перші два канали є основними і постійними, обов'язковими для комуністів, поки є класи і класове суспільство. Третій канал є лише тимчасовим, допоміжним, епізодичним і тому нетривким, не завжди надійним, а іноді і зовсім ненадійним. Ставити на одну дошку третій канал з двома першими каналами—значить іти проти інтересів робітничого класу, проти комунізму. Як можна після всього цього базікати, що ми ставили ставку на Англо-Радянський комітет?

Ідучи на утворення Англо-Радянського комітету, ми добивалися того, щоб налагодити відкриті зв'язки з професійно організованими робітничими масами Англії.

Для чого?

Для того, по-перше, щоб полегшити створення єдиного фронту робітників проти капіталу або, принаймні, утруднити боротьбу реакційних лідерів професійного руху проти створення такого фронту.

Для того, по-друге, щоб полегшити створення єдиного фронту робітників проти небезпек імперіалістичної війни взагалі, проти небезпек інтервенції особливо або, принаймні, утруднити боротьбу реакційних лідерів профспілок проти утворення такого фронту.

Чи допустима взагалі робота комуністів в реакційних профспілках?

Не тільки допустима, але іноді просто обов'язкова, бо в реакційних профспілках є мільйони робітників, а комуністи не мають права відмовлятися від того, щоб увійти в ці профспілки, знайти дорогу до мас і завоювати їх на сторону комунізму.

Подивіться книжку Леніна «Дитяча хвороба «лівизни» в комунізмі» [21], і ви побачите, що ленінська тактика зобов'язує комуністів не відмовлятися від роботи в реакційних профспілках.

Чи допустимі взагалі тимчасові угоди з реакційними профспілками, угоди по лінії профспілковій або угоди по лінії політичній?

Не тільки допустимі, а іноді просто обов'язкові. Що профспілки на Заході є здебільшого реакційними, це відомо всякому. Але справа зовсім не в цьому. Справа в тому, що ці спілки є **масові** спілки. Справа в тому, що через ці профспілки можна дістати доступ до мас. Питання в тому, щоб такі угоди не зв'язували, не обмежували свободу революційної агітації

і пропаганди комуністів, щоб такі угоди полегшували розклад реформістів і революціонізування робітничих мас, які йдуть поки що за реакційними лідерами. При цих умовах тимчасові угоди з масовими реакційними профспілками не тільки допустимі, а іноді просто обов'язкові.

Ось що говорить з приводу цього Ленін:

«Капіталізм не був би капіталізмом, якби «чистий» пролетаріат не був оточений масою надзвичайно строкатих перехідних типів від пролетаря до напівпролетаря (тому, хто наполовину добуває собі засоби до життя продажем робочої сили), від напівпролетаря до дрібного селянина (і дрібного ремісника, кустаря, хазяйчика взагалі), від дрібного селянина до середнього і т. д.;— якби всередині самого пролетаріату не було поділів на більш і *менш розвинуті* верстви, *поділів земляцьких, професійних*, іноді релігійних і т. п. **А з усього цього необхідність — і безумовна необхідність для авангарду пролетаріату, для його свідомої частини, для комуністичної партії вдаватися до лавірування, угод, компромісів з різними групами пролетарів, з різними партіями робітників і дрібних хазяйчиків випливає з абсолютною необхідністю** *. Вся справа в тому, щоб **уміти** застосовувати цю тактику з метою **підвищення**, а не зниження, **загального** рівня пролетарської свідомості, революційності, здатності до боротьби і до перемоги» (т. XXV, стор. 213).

І далі:

«Що Гендерсони, Клайнси, Макдональди, Сноудени безнадійно реакційні, це вірно. Так само вірне те, що вони хочуть взяти владу в свої руки (віддаючи перевагу, зрештою, коаліції з буржуазією), що вони хочуть «управляти» за тими самими стародавніми буржуазними правилами, що вони неминуче поводитимуться, коли будуть при владі, як Шейдемани і Носке. Все це так. **Але звідси випливає зовсім не те, що підтримка їх є зрада революції, а те, що в інтересах революції революціо-**

---

* Курсив мій. **Й. Ст.**

нери робітничого класу повинні подати цим панам певну парламентську підтримку» * (там же, стор. 218—219).

Нещастя опозиції саме в тому й полягає, що вона не розуміє і не визнає цих вказівок Леніна, віддаючи перевагу перед ленінською політикою «ультралівій» тріскотні про реакційність профспілок.

Чи обмежує нашу агітацію і пропаганду Англо-Радянський комітет, чи може він обмежити її? Ні, не може. Ми завжди критикували і будемо критикувати реакційність лідерів англійського робітничого руху, викриваючи перед масами робітничого класу Англії зраду і запроданство цих лідерів. Хай спробує опозиція спростувати той факт, що ми завжди вели відкриту, нещадну критику реакційної роботи Генради.

Нам кажуть, що критика ця може повести до того, що англійці висадять в повітря Англо-Радянський комітет. Що ж, хай висаджують. Справа зовсім не в тому, буде розрив, чи не буде його. Справа в тому, на якому питанні станеться розрив, яку ідею демонструватиме розрив. Зараз справа йде про загрозу війни взагалі, про інтервенцію — особливо. Коли англійці порвуть, робітничий клас знатиме, що реакційні лідери англійського робітничого руху порвали через **небажання протидіяти** своєму імперіалістичному урядові в справі організації війни. Навряд чи можна сумніватися, що розрив при цих умовах, вчинений англійцями, полегшить роботу комуністів по розвінчуванню Генради, бо питання про війну є тепер основне питання сучасності.

---

* Курсив мій. **Й. Ст.**

Можливо, що вони не зважаться порвати. А що це значить? Це значить, що ми закріпили за собою свободу критики, свободу продовжувати критику реакційних лідерів англійського робітничого руху, викриваючи їх зрадництво і соціал-імперіалізм серед широких мас. Чи добре це буде для робітничого руху? Я думаю, що не погано.

Ось яке, товариші, наше ставлення до питання про Англо-Радянський комітет.

IV

ПРО ЗАГРОЗУ ВІЙНИ І ОБОРОНУ СРСР

Питання про війну. Я повинен, насамперед, спростувати зовсім неправильну, не відповідну дійсності заяву Зінов'єва і Троцького про те, що нібито я належав до так званої «військової опозиції» на VIII з'їзді нашої партії. Це зовсім невірно, товариші. Це плітка, вигадана Зінов'євим і Троцьким від нічого робити. У мене є в руках стенограма, з якої ясно, що я виступав тоді разом з Леніним проти так званої «військової опозиції». Нарешті, тут є учасники VIII з'їзду партії, які підтвердять, що я виступав тоді, на VIII з'їзді, проти «військової опозиції». Я не виступав так вороже проти «військової опозиції», як це угодно було, може, Троцькому, тому, що я вважав, що серед військових опозиціонерів є чудові працівники, без яких не можна обійтись на фронті, але що я безумовно виступав і боровся проти військових опозиціонерів — це **факт**, проти якого можуть спорити хіба тільки такі безнадійні люди, як Зінов'єв і Троцький.

Про що йшов тоді спір на VIII з'їзді? Про необхідність кінчити з добровольчеством і партизанщиною, про необхідність створити справжню регулярну робітничо-селянську армію із залізною дисципліною, про необхідність залучити до цієї справи військових спеціалістів.

Був один проект резолюції, представлений прихильниками регулярної армії і залізної дисципліни. Його захищали Ленін, Сокольніков, Сталін та ін. Був другий проект, проект В. Смирнова, представлений прихильниками збереження елементів партизанщини в армії. Його захищали В. Смирнов, Сафаров, Ворошилов, Пятаков та ін.

Ось уривки з моєї промови:

«Всі питання, зачеплені тут, зводяться до одного: бути чи не бути в Росії строго дисциплінованій регулярній армії.

Півроку тому у нас була нова армія, після розвалу старої, царської, — добровольча, погано організована, з колективним управлінням армія, яка не завжди корилася наказам. Це був період, коли визначився наступ з боку Антанти. Склад армії був головним чином, якщо не виключно, робітничий. Через відсутність дисципліни в цій добровольчій армії, через те, що накази не завжди виконувались, через дезорганізацію в управлінні армії, ми зазнавали поразок, здали противникові Казань, а з півдня успішно наступав Краснов... Факти говорять, що добровольча армія не витримує критики, що ми не зуміємо обороняти нашу Республіку, якщо не створимо іншої армії, армії регулярної, пройнятої духом дисципліни, з добре поставленим політичним відділом, армії, яка вміє і може за першим наказом стати на ноги і йти на ворога.

Я повинен сказати, що ті елементи, неробітничі елементи, які становлять більшість нашої армії — селяни, не будуть добровільно битися за соціалізм. Цілий ряд фактів вказує на це. Ряд бунтів в тилу, на фронтах, ряд ексцесів на фронтах показують, що непролетарські елементи, які становлять більшість нашої

армії, битися добровільно за комунізм не хочуть. Звідси наше завдання — ці елементи перевиховати в дусі залізної дисципліни, повести їх за пролетаріатом не тільки в тилу, але й на фронтах, примусити воювати за нашу спільну соціалістичну справу і в ході війни завершити будівництво справжньої регулярної армії, єдино здатної захищати країну.

Так стоїть питання.

... Або створимо справжню робітничо-селянську, строго дисципліновану регулярну армію і захистимо Республіку, або ми цього не зробимо і тоді справа буде загублена.

... Проект, поданий Смирновим, неприйнятний, бо він може лише підірвати дисципліну в армії і виключає можливість створення регулярної армії»[22].

Такі, товариші, факти.

Ви бачите, що Троцький і Зінов'єв знов звели наклеп.

Далі. Каменєв тут твердив, що ми за останній період, за ці два роки промотали той моральний капітал, який мали раніше в міжнародному світі. Чи вірно це? Звичайно, невірно! Зовсім невірно!

Які верстви населення має на увазі Каменєв, серед яких верств населення Сходу і Заходу втратили ми або здобули вплив, — цього не сказав Каменєв. А тимчасом для нас, марксистів, вирішальним є саме це питання. Взяти, наприклад, Китай. Чи можна твердити, що ми розгубили свій моральний капітал серед китайських робітників і селян? Ясно, що не можна. До останнього часу нас мало знали мільйонні маси робітників і селян Китаю. До останнього часу авторитет СРСР обмежувався вузьким колом верхівки китайського суспільства, вузьким колом ліберальної інтелігенції з Гоміндану, діячів, як-от Фин Юй-сян, кантонські генерали і т. д. Тепер це змінилося докорінно. Зараз СРСР користується

таким авторитетом в очах мільйонних мас робітників і селян Китаю, якому може позаздрити перша-ліпша сила, перша-ліпша політична партія в світі. Але зате авторитет СРСР значно знизився в очах ліберальної інтелігенції Китаю, всяких генералів і т. д., а багато з цих останніх починають навіть вести боротьбу проти СРСР. Але що ж тут дивного і що тут поганого? Хіба можна вимагати від СРСР, від Радянської влади, від нашої партії, щоб наша країна мала моральний авторитет **в усіх верствах** китайського суспільства? Хто ж, крім пустих лібералів, може вимагати цього від нашої партії, від Радянської влади? Що краще для нас: авторитет серед ліберальної інтелігенції і всяких реакційних генералів Китаю чи авторитет серед мільйонних мас робітників і селян Китаю? Що є вирішальним з точки зору нашого міжнародного становища, з точки зору розвитку революції в усьому світі: зростання авторитету СРСР в мільйонних масах трудящих **при безсумнівному падінні авторитету СРСР серед ліберально-реакційних кіл китайського суспільства** чи авторитет серед цих останніх ліберально-реакційних кіл **при падінні моральної ваги в широких масах населення?** Досить тільки поставити це питання, щоб зрозуміти, що Каменєв попав пальцем в небо...

А на Заході? Чи можна сказати, що ми промотали моральний капітал в пролетарських верствах Заходу? Ясно, що не можна. Про що говорять, наприклад, останні виступи пролетаріату у Відні, загальний і вугільний страйк в Англії, багатотисячні демонстрації робітників на захист СРСР в Німеччині, у Франції? Чи говорять вони про те, що моральна

вага пролетарської диктатури падає в очах мільйонних мас робітничого класу? Звичайно, ні! Навпаки, вони говорять про те, що моральна вага СРСР підноситься і міцніє серед робітників Заходу, що робітники на Заході починають битися з своєю буржуазією «по-російськи».

Безперечно, що серед певних верств пацифістської і ліберально-реакційної буржуазії наростає ворожість проти СРСР, особливо в зв'язку з розстрілом 20-ти «ясновельможних» терористів і паліїв [23]. Але невже Каменев більше дорожить думкою ліберально-реакційних пацифістських кіл буржуазії, ніж думкою багатомільйонних пролетарських мас Заходу? Хто зважиться заперечувати той факт, що розстріл 20-ти «ясновельможних» викликав глибочезний співчутливий відгук серед мільйонних мас робітників як у нас в СРСР, так і на Заході? «Так їх, мерзотників!»,—ось яким вигуком зустріли розстріл 20-ти «ясновельможних» робітничі квартали.

Я знаю, що у нас є певного сорту люди, які твердять, що чим тихіше будемо поводитись, тим краще буде для нас. Вони, ці люди, кажуть нам: «добре стояла справа СРСР, коли з ним порвала Англія; ще краще стала справа СРСР, коли убили Войкова; але справа СРСР стала гірша, коли ми показали зуби і розстріляли, у відповідь на убивство Войкова, 20 «ясновельможних» контрреволюціонерів; до розстрілу 20-ти нас жаліли в Європі і співчували нам; після розстрілу, навпаки, співчуття не стало, почали нас обвинувачувати в тому, що ми не такі слухняні хлопчики, якими хотіла б бачити нас громадська думка Європи».

Що сказати про цю реакційно-ліберальну філософію? Про неї можна сказати лише те, що її автори хотіли б бачити СРСР беззубим, беззбройним, падаючим ниць перед ворогами, капітулюючим перед ними. Була «скривавлена» Бельгія, зображення якої раз у раз красувалось один час на етикетках цигаркових коробок. Чому б не бути «скривавленому» СРСР,— йому б тоді всі співчували, його будуть тоді всі жаліти. Ні вже, товариші! Ми з цим не згодні. Хай краще йдуть до всіх чортів всі ці ліберально-пацифістські філософи з їх «співчуттям» до СРСР. Було б у нас співчуття мільйонних мас трудящих,—решта додасться. І коли вже треба, щоб хто-небудь став «скривавленим», ми докладемо всіх сил до того, щоб розбитою в кров і «скривавленою» стала яка-небудь буржуазна країна, а не СРСР.

Питання про неминучість війни. Зінов'єв розорявся тут, твердячи, що в тезах Бухаріна говориться про «ймовірність» і «неминучість» війни, а не про безумовну її неминучість. Він запевняв, що таке формулювання може заплутати партію. Я взяв і переглянув статтю Зінов'єва «Контури майбутньої війни». І що ж виявилось? Виявилось, що в статті Зінов'єва немає жодного, буквально жодного слова про те, що війна **стала** неминучою. В статті Зінов'єва говориться про **можливість** нової війни. Там є цілий розділ, який доводить, що війна **можлива.** Розділ цей кінчається фразою: «Ось чому для більшовиків-ленінців законно і необхідно подумати зараз про можливість нової війни». (З а г а л ь н и й с м і х.) Зверніть увагу, товариші, — **«подумати»** про **можливість** нової війни. В статті Зінов'єва говориться в одному місці про те,

що війна **«стає»** неминучою, але жодного, буквально жодного слова не сказано про те, що війна **стала** уже неминучою. І ця людина має—як би це сказати м'якше—сміливість кидати обвинувачення проти тез Бухаріна, які говорять про те, що війна стала ймовірною і неминучою.

Що значить говорити тепер про «можливість» війни? Це значить тягти нас, щонайменше, років на сім назад, бо ще років сім тому говорив Ленін, що війна між СРСР і капіталістичним світом можлива. Чи варто було Зінов'єву повторювати зади, видаючи свій рух назад за нове слово?

Що значить говорити тепер, що війна **стає** неминучою? Це значить тягти нас, щонайменше, років на чотири назад, бо ми ще в період керзонівського ультиматуму[24] говорили, що війна стає неминучою.

Як могло трапитись, що Зінов'єв, який тільки вчора написав таку плутану і безглузду статтю про війну, де немає жодного слова про те, що війна стала неминучою, як могло трапитись, що ця людина зважується нападати на ясні і певні тези Бухаріна про неминучість війни? А трапилось це тому, що Зінов'єв забув те, про що він писав вчора. Справа в тому, що Зінов'єв належить до числа тих щасливих людей, які пишуть для того, щоб на другий же день забути написане. (Сміх.)

Зінов'єв твердив тут, що Бухаріна «підбив» написати його тези в дусі ймовірності і неминучості війни тов. Чичерін. Я питаю: хто «підбив» Зінов'єва написати статтю про **можливість** війни тепер, коли війна стала вже неминучою? (Сміх.)

Питання про стабілізацію капіталізму. Зінов'єв нападав тут на тези Бухаріна, запевняючи, що в питанні про стабілізацію тези відходять від позиції Комінтерну. Це, звичайно, дурниці. Цим Зінов'єв показав тільки своє неуцтво в питанні про стабілізацію, в питанні про світовий капіталізм. Зінов'єв гадає, що коли стабілізація, то, значить, пропала справа революції. Він не розуміє, що криза капіталізму і підготовка його загибелі ростуть із стабілізації. Хіба це не факт, що капіталізм за останній час удосконалив і раціоналізував свою техніку, створюючи величезні маси товарів, яких немає змоги реалізувати? Хіба це не факт, що капіталістичні уряди все більше фашизуються, наступаючи на робітничий клас і зміцнюючи тимчасово свої позиції? Чи випливає з цих фактів, що стабілізація стала тривкою? Звичайно, ні! Навпаки, саме ці факти ведуть до загострення тієї кризи світового капіталізму, яка є незрівнянно глибшою, ніж криза перед останньою імперіалістичною війною.

Саме той факт, що капіталістичні уряди фашизуються, саме цей факт веде до загострення внутрішнього становища в капіталістичних країнах і до революційних виступів робітників (Відень, Англія).

Саме той факт, що капіталізм раціоналізує техніку і виробляє величезну кількість товарів, яких не може поглинути ринок, саме цей факт веде до загострення боротьби в таборі імперіалістів за ринки збуту, за ринки вивозу капіталу, до народження умов для нової війни, для нового переділу світу.

Хіба важко зрозуміти, що неймовірне зростання виробничих можливостей капіталізму при певній

обмеженості світового ринку і стабільності «сфер впливу» посилює боротьбу за ринки і поглиблює кризу капіталізму?

Капіталізм міг би розв'язати цю кризу, якби він міг підвищити в кілька раз заробітну плату робітників, якби він міг поліпшити серйозно матеріальне становище селянства, якби він міг, таким чином, піднести серйозно купівельну спроможність мільйонів трудящих і розширити місткість внутрішнього ринку. Але тоді капіталізм не був би капіталізмом. Саме тому, що капіталізм не може цього зробити, саме тому, що капіталізм обертає свої «прибутки» не на піднесення добробуту більшості трудящих, а на посилення їх експлуатації і на вивіз капіталу в менш розвинуті країни, щоб дістати ще більші «прибутки»,— саме тому боротьба за ринки збуту, боротьба за ринки вивозу капіталу породжує запеклу боротьбу за новий переділ світу і сфер впливу, боротьбу, яка зробила вже неминучою нову імперіалістичну війну.

Чому певні імперіалістичні кола косяться на СРСР, організуючи проти нього єдиний фронт? Тому, що СРСР є найбагатшим ринком збуту і вивозу капіталу. Чому ті самі імперіалістичні кола інтервенюють Китай? Тому, що Китай є найбагатшим ринком збуту і вивозу капіталу. І так далі і тому подібне.

Ось де основа і джерело неминучості нової війни, однаково—чи розгориться вона між окремими імперіалістичними коаліціями, чи проти СРСР.

Нещастя опозиції полягає в тому, що вона не розуміє цих простих, елементарних речей.

Питання про оборону нашої країни. А тепер дозвольте спинитися на останньому питанні, на питанні

про те, як збирається обороняти СРСР наша опозиція.

Товариші! Революційність тієї чи іншої групи, тієї чи іншої течії, тієї чи іншої партії перевіряється не на тому, які заяви або декларації будуть винесені ними. Революційність перевіряється ділом, практикою, практичними планами тієї чи іншої групи, тієї чи іншої течії, тієї чи іншої партії. Не можна вірити заявам і деклараціям людей, хоч би які вони були ефектні, якщо вони не підтверджуються на ділі і якщо вони не проводяться в життя.

Є одне питання, яке ставить вододіл між усіма можливими групами, течіями, партіями і перевіряє їх революційність або антиреволюційність. Цим питанням є тепер питання про оборону СРСР, питання про безумовний, беззастережний захист СРСР від нападів з боку імперіалізму.

Революціонер той, хто без застережень, безумовно, відкрито і чесно, без таємних військових нарад готовий захищати, обороняти СРСР, бо СРСР є перша в світі пролетарська революційна держава, яка будує соціалізм. **Інтернаціоналіст** той, хто беззастережно, без вагань, без умов готовий захищати СРСР тому, що СРСР є база світового революційного руху, а захищати, рухати вперед цей революційний рух неможливо, не захищаючи СРСР. Бо хто думає захищати світовий революційний рух помимо і проти СРСР, той іде проти революції, той неодмінно скочується в табір ворогів революції.

Два табори утворились тепер перед лицем загрози війни і в зв'язку з цим дві позиції: позиція безумовного захисту СРСР і позиція боротьби проти СРСР.

Тут треба вибирати, бо нема і не може бути третьої позиції. Нейтральність в цій справі, вагання, застереженнячка, шукання третьої позиції—є спробою уникнути відповідальності, ухилитися від безумовної боротьби на захист СРСР, «оказаться в нетях» у найвідповідальніший момент оборони СРСР. А що значить уникнути відповідальності? Це значить непомітно сповзти в табір противників СРСР.

Так стоїть тепер питання.

Як стоїть справа з опозицією з точки зору оборони, захисту СРСР?

Дозвольте послатися, коли вже на те пішло, на відомий лист Троцького до ЦКК, для того, щоб продемонструвати перед вами ту «теорію» оборони, той лозунг оборони, що його тримає Троцький про запас, на випадок війни проти СРСР. Цитату з цього листа вже наводив у своїй промові тов. Молотов, але він навів не всю цитату. Дозвольте навести її цілком.

Ось як розуміє Троцький пораженство і оборонство:

«Що таке пораженство? Політика, спрямована на те, щоб сприяти поразці «своєї» держави, яка перебуває в руках ворожого класу. Всяке інше розуміння і тлумачення пораженства буде фальсифікацією. Так, наприклад, коли хто скаже, що політична лінія безсовісних неуків-шпаргальщиків повинна бути виметена, як сміття, саме в інтересах перемоги робітничої держави, то він від цього ніяк ще не стає «пораженцем». Навпаки, в даних конкретних умовах якраз він і є справжнім виразником революційного оборонства: ідейне сміття перемоги не дає!

Приклади, і дуже повчальні, можна було б знайти в історії інших класів. Наведемо тільки один. Французька буржуазія на початку імперіалістичної війни мала на чолі своєму уряд без

керма і без вітрил. Група Клемансо перебувала в опозиції до цього уряду. Незважаючи на війну і воєнну цензуру, незважаючи навіть на те, що німці стояли за 80 кілометрів від Парижа (Клемансо говорив: «саме тому»), він вів шалену боротьбу проти дрібнобуржуазної дряблості і нерішучості — за імперіалістичну лютість і нещадність. Клемансо не зраджував свого класу, буржуазії, навпаки, він служив їй вірніше, твердіше, рішучіше, розумніше, ніж Вівіані, Пенлеве і К$^{\circ}$. Дальший хід подій довів це. Група Клемансо прийшла до влади і більш послідовною, більш розбійницькою імперіалістичною політикою забезпечила французькій буржуазії перемогу. Чи були такі французькі газетярі, які називали групу Клемансо—пораженцями? Напевно були: дурні і наклепники плентаються в обозі всіх класів. Але вони не завжди мають змогу відігравати однаково значну роль» (з листа Троцького тов. Орджонікідзе від 11 липня 1927 р.).

Ось вам, з дозволу сказати, «теорія» оборони СРСР, пропонована Троцьким.

«Дрібнобуржуазна дряблість і нерішучість»—це, виявляється, більшість нашої партії, більшість нашого ЦК, більшість нашого уряду. Клемансо—це Троцький з його групою. (Сміх.) Якщо ворог підійде до стін Кремля кілометрів на 80, то цей новоявлений Клемансо, цей оперетковий Клемансо постарається, виявляється, спочатку повалити нинішню більшість саме тому, що ворог стоїть за 80 кілометрів від Кремля, а потім взятися за оборону. І якщо це вдасться зробити нашому оперетковому Клемансо, то це, виявляється, і буде справжньою і безумовною обороною СРСР.

А для того, щоб зробити це, він, Троцький, тобто Клемансо, постарається попереду «вимести» це «сміття» «в інтересах перемоги робітничої держави». А що це за «сміття»? Це, виявляється, більшість партії, більшість ЦК, більшість уряду.

Так от, виявляється, що, коли ворог підійде на відстань 80 кілометрів до Кремля, цей оперетковий Клемансо займатиметься не тим, щоб обороняти СРСР, а поваленням нинішньої більшості партії. І це називається у нього обороною!

Звичайно, трохи смішно, коли ця маленька донкіхотська група, яка ледве зібрала на протязі чотирьох місяців близько тисячі голосів, якщо ця маленька група загрожує мільйонній партії: «я тебе вимету». Можете судити, до чого плачевне становище групи Троцького, якщо вона, працюючи в поті лиця на протязі чотирьох місяців, ледве зуміла зібрати близько тисячі підписів. Я думаю, що перша-ліпша група опозиціонерів могла б зібрати кілька тисяч підписів, якби вона вміла працювати. Повторюю: смішно, коли ця маленька група, де лідерів більше, ніж армії (с м і х), яка попрацювала цілих чотири місяці і ледве зібрала близько тисячі підписів, якщо ця група погрожує мільйонній партії: «я тебе вимету». (С м і х.)

І як це зробити, щоб маленька фракційна група могла «вимести» мільйонну партію? Чи не думають товариші з опозиції, що нинішня більшість партії, більшість ЦК випадкова, що у неї немає коренів в партії, що у неї немає коренів в робітничому класі, що вона добровільно дасть себе «вимести» оперетковим Клемансо? Ні, ця більшість не випадкова. Вона добиралася з року в рік, ходом розвитку нашої партії, вона перевірена в огні боротьби, під час Жовтня, після Жовтня, під час громадянської війни, під час будівництва соціалізму.

Щоб «вимести» таку більшість, треба почати громадянську війну в партії. І ось, Троцький думає від-

крити в партії громадянську війну в момент, коли ворог стоятиме за 80 кілометрів від Кремля. Здається, далі нікуди йти...

А нинішні лідери опозиції? Хіба вони не перевірені? Хіба це випадково, що вони, займаючи один час надзвичайно важливі пости в нашій партії, виявились потім відщепенцями? Хіба треба ще доводити, що цю обставину не можна вважати випадковістю? І ось, Троцький хоче з допомогою маленької групи, яка підписала платформу опозиції, повернути назад колесо історії нашої партії в момент, коли ворог стоятиме за 80 кілометрів від Кремля, причому кажуть, що частина товаришів підписалась під платформою опозиції тому, що думала, що коли підпишеш—на війну не візьмуть. (Сміх.)

Ні, шановний Троцький, вже краще б вам не говорити про «вимітання сміття». Краще б не говорити, бо слова ці заразливі. Якщо більшість «заразиться» від вас методом вимітання сміття, то я не знаю, чи добре буде це для опозиції. Бо ж це не виключено, що більшість ЦК може «заразитися» таким методом і «вимете» декого.

Не завжди бажані і безпечні розмови про вимітання, які можуть «заразити» більшість нашого ЦК і змусити її «вимести» декого. І коли Троцький думає спрямувати мітлу проти партії та її більшості, то що ж тут дивного, якщо партія поверне цю мітлу і спрямує її проти опозиції?

Тепер ми знаємо, як опозиція думає обороняти СРСР. Пораженська по суті справи теорія Троцького про Клемансо, підтримана всією опозицією, досить яскраво говорить нам про це.

Виходить, таким чином, що для того, щоб забезпечити оборону СРСР, необхідно, насамперед, пробити клемансистський експеримент.

Це, так би мовити, перший крок опозиції до «безумовної» оборони СРСР.

Другий крок до оборони СРСР полягає, виявляється, в тому, щоб оголосити нашу партію центристською. Той факт, що наша партія веде боротьбу і з лівим ухилом від комунізму (Троцький—Зінов'єв) і з правим ухилом від комунізму (Смирнов—Сапронов), цей факт, виявляється, розцінюється нашою опозицією-неуком, як центризм.

Ці чудаки, виявляється, забули, що, ведучи боротьбу з обома ухилами, ми здійснюємо лише заповіти Леніна, який безумовно наполягав на рішучій боротьбі як проти «лівого доктринерства», так і проти «правого опортунізму».

Лідери опозиції порвали з ленінізмом, забувши заповіти Леніна. Лідери опозиції не хочуть визнати, що їх блок, опозиційний блок, є блоком лівих і правих ухильників від комунізму. Вони не хочуть визнати, що їх нинішній блок є відтворенням на новій основі відомого, сумної пам'яті, Серпневого блоку Троцького. Вони не хочуть зрозуміти, що саме цей блок і криє в собі небезпеку переродження. Вони не хочуть визнати, що об'єднання в одному таборі «ультралівих», як-от пройдисвіти й контрреволюціонери Маслов та Рут Фішер, і грузинських ухильників-націоналістів є найгіршою копією ліквідаторського Серпневого блоку.

Отже, щоб налагодити оборону, треба, виявляється, оголосити нашу партію центристською і спробувати

позбавити її того чарівного впливу, яким вона користується в очах робітників.

Це, так би мовити, другий крок опозиції до «безумовної» оборони СРСР.

Третій крок до оборони СРСР полягає, виявляється, в тому, щоб оголосити нашу партію неіснуючою і виставити її, як «фракцію Сталіна». Що хочуть цим сказати опозиціонери? Вони хочуть цим сказати, що немає партії, а є «фракція Сталіна». Вони хочуть цим сказати, що рішення партії необов'язкові для них і що вони можуть ламати ці рішення завжди і при всяких умовах. Вони хочуть цим полегшити собі боротьбу з нашою партією. Правда, вони взяли цю зброю з арсеналу меншовицького «Социалистического Вестника»[25] і буржуазного «Руля»[26]. Правда, брати зброю у меншовиків і буржуазних контрреволюціонерів недостойно для комуністів. Але яке їм діло до цього? Для опозиції всі засоби хороші, аби йшла боротьба проти партії.

Отже, щоб підготувати оборону СРСР, треба, виявляється, оголосити неіснуючою партію, ту саму партію, без якої немислима ніяка оборона.

Це, так би мовити, третій крок опозиції до «безумовної» оборони СРСР.

Четвертий крок до оборони СРСР полягає, виявляється, в тому, щоб розколоти Комінтерн, організувати нову партію в Німеччині, на чолі з пройдисвітами й контрреволюціонерами Рут Фішер та Масловим, і утруднити тим самим підтримку СРСР з боку західноєвропейського пролетаріату.

Отже, щоб підготувати оборону СРСР, треба, виявляється, розколоти Комінтерн.

Це, так би мовити, четвертий крок опозиції до «безумовної» оборони СРСР.

П'ятий крок до оборони СРСР полягає, виявляється, в тому, щоб приписати нашій партії термідоріанські тенденції, розколоти її і почати будувати нову партію. Бо якщо у нас немає партії, якщо є тільки «сталінська фракція», рішення якої необов'язкові для членів партії, якщо ця фракція є термідоріанська,—хоч безглуздям і неуцтвом буде говорити про термідоріанство нашої партії,—то що ж лишається тоді?

Отже, щоб налагодити оборону СРСР, треба, виявляється, розколоти нашу партію і зайнятися організацією нової партії.

Це, так би мовити, п'ятий крок опозиції до «безумовної» оборони СРСР.

Ось вам п'ять найважливіших заходів, пропонованих опозицією для оборони СРСР.

Чи треба ще доводити, що всі ці заходи опозиції не мають нічого спільного з обороною нашої країни, з обороною вогнища світової революції?

І ці люди хочуть, щоб ми друкували їх пораженські, напівменшовицькі статті в нашій партійній пресі! За кого ж вони нас вважають? Хіба у нас є вже «свобода» друку «від анархістів до монархістів»? Її нема і не буде. Чому ми не друкуємо меншовицьких статей? Тому, що у нас немає «свободи» друку для антиленінських, антирадянських течій «від анархістів до монархістів».

Чого хочуть опозиціонери, наполягаючи на друкуванні своїх напівменшовицьких, пораженських статей? Вони хочуть відкрити кватирку для буржуазної «свободи» друку, причому вони не бачать, що тим

самим вони оживляють антирадянські елементи, посилюють їх натиск на диктатуру пролетаріату і відкривають шлях для буржуазної «демократії». Стукаються в одні двері, відкривають інші.

А ось що пише про опозицію пан Дан:

«Російські соціал-демократи палко вітали б таку легалізацію опозиції, хоч нічого спільного у них немає з її позитивною програмою. Вони вітали б легальність політичної боротьби, відкриту самоліквідацію диктатури і перехід до нових політичних форм, в яких відкривається простір для широкого робітничого руху» («Соц. Вестник» № 13, липень 1927 р.).

«Відкрита самоліквідація диктатури»,—ось чого чекають від вас вороги СРСР, і ось куди веде ваша політика, товариші з опозиції.

Товариші! Перед нами є дві небезпеки: небезпека війни, яка перетворилася в загрозу війни, і небезпека переродження деяких ланок нашої партії. Ідучи на підготовку оборони, ми повинні створити залізну дисципліну в нашій партії. Без цієї дисципліни оборона неможлива. Ми повинні зміцнити партійну дисципліну, ми повинні приборкати всіх тих, хто дезорганізує нашу партію. Ми повинні приборкати всіх тих, хто розколює наші братні партії на Заході і на Сході. (О п л е с к и.) Ми повинні приборкати всіх тих, які розколюють наші братні партії на Заході, маючи в цьому підтримку в особі пройдисвітів Суваріна, Рут Фішер, Маслова, плутаника Трена.

Тільки так, і тільки таким чином ми можемо зустріти війну у всеозброєнні, стараючись одночасно піти на деякі матеріальні жертви для того, щоб відстрочити війну, виграти час, відкупитися від капіталізму.

Це ми повинні зробити і це ми зробимо.

Друга небезпека—це небезпека переродження.

Звідки вона йде? Ось звідки (*показує на опозицію*). Цю небезпеку треба ліквідувати. (*Тривалі оплески.*)

ПРОМОВА 5 СЕРПНЯ

Товариші! Зінов'єв повівся грубо нелояльно щодо цього пленуму, повернувшись у своїй промові до уже розв'язаного питання про міжнародне становище.

Зараз ми обговорюємо 4-й пункт порядку денного—«Про порушення партійної дисципліни Троцьким і Зінов'євим». Тимчасом Зінов'єв, обминаючи обговорюваний пункт, повертається до питання про міжнародне становище і намагається знов обговорювати вже розв'язане питання. При цьому в своїй промові він загострює питання проти Сталіна, забувши, що ми обговорюємо питання не про Сталіна, а про порушення партдисципліни Зінов'євим і Троцьким.

Тому я змушений повернутися в своїй промові до деяких сторін розв'язаного уже питання для того, щоб показати неспроможність виступу Зінов'єва.

Я прошу вибачення, товариші, але мені доведеться також сказати кілька слів про випади Зінов'єва проти Сталіна. (Голоси: «Просимо!».)

Перше. Зінов'єв згадав чомусь у своїй промові про вагання Сталіна в березні 1917 року, наплівши

при цьому купу небилиць. Я ніколи не заперечував, що у мене в березні місяці 1917 року були деякі вагання, що ці вагання тривали у мене всього один—два тижні, що з приїздом Леніна в квітні 1917 року вагання ці відпали, і на Квітневій конференції 1917 року я стояв в одних рядах з тов. Леніним проти Каменєва і його опозиційної групи. Про все це я говорив кілька раз у нашій партійній пресі (див. «На шляхах до Жовтня», «Троцькізм чи ленінізм?» і т. п.).

Я ніколи не вважав себе і не вважаю безгрішним. Я ніколи не приховував не тільки своїх помилок, але й скороминущих вагань. Проте не можна приховувати також і того, що ніколи я не наполягав на своїх помилках і ніколи з моїх скороминущих вагань не створював платформу, окрему групу і т. д.

Але яке відношення має це питання до обговорюваного питання про порушення партдисципліни Зінов'євим і Троцьким? Для чого Зінов'єв, обминаючи обговорюване питання, повертається до спогадів березня 1917 року? Невже він забув про свої власні помилки, про свою боротьбу з Леніним і свою окрему платформу проти партії Леніна у серпні, у вересні, жовтні, листопаді 1917 року? Чи, може, Зінов'єв думає спогадами з минулого відсунути на задній план обговорюване нині питання про порушення партдисципліни Зінов'євим і Троцьким? Ні, цей фокус Зінов'єву не вдасться.

Друге. Зінов'єв навів, далі, цитату з мого листа до нього літом 1923 року, за кілька місяців до німецької революції 1923 року. Я не пам'ятаю історії цього листа. Копії цього листа я не маю і тому не можу з певністю сказати, що Зінов'єв цитував

його правильно. Я писав його, здається, наприкінці липня чи на початку серпня 1923 року. Але я мушу сказати, що цей лист безумовно правильний з початку до кінця. Посилаючись на цей лист, Зінов'єв, як видно, хоче сказати, що я ставився взагалі скептично до німецької революції 1923 року. Це, звичайно, нісенітниця.

В листі порушувалось насамперед питання про негайне взяття влади комуністами. В липні чи на початку серпня 1923 року в Німеччині не було ще тієї глибокої революційної кризи, яка піднімає мільйонні маси на ноги, викриває угодовство соціал-демократії, дезорганізує вкрай буржуазію і ставить питання про негайне взяття комуністами влади. Природно, що в обстановці липня—серпня не могло бути мови про **негайне** взяття влади комуністами в Німеччині, які мали до того ж **меншість** в лавах робітничого класу.

Чи правильна така позиція? Я думаю, що правильна. На цій же позиції стояло тоді Політбюро.

Друге питання, порушене в листі, стосується демонстрації комуністичних робітників в момент, коли озброєні фашисти намагалися спровокувати комуністів на передчасний виступ. Я стояв тоді за те, щоб комуністи не піддавалися провокації. І не тільки я, але й все Політбюро поділяло цю позицію.

Проте через два місяці обстановка в Німеччині міняється круто в сторону загострення революційної кризи. Пуанкаре розпочинає воєнний наступ на Німеччину; фінансова криза в Німеччині набирає катастрофічного характеру; в надрах німецького уряду починається розвал і міністерська чехарда; хвиля

революції піднімається, руйнуючи соціал-демократію; починається масове перебігання робітників від соціал-демократії до комуністів; питання про взяття влади комуністами стає на чергу дня. В цій обстановці я, як і інші члени комісії Комінтерну, стояв рішуче і певно за негайне взяття влади комуністами.

Відомо, що створена тоді німецька комісія Комінтерну в складі Зінов'єва, Бухаріна, Сталіна, Троцького, Радека і ряду німецьких товаришів мала ряд конкретних рішень про пряму допомогу німецьким товаришам у справі захоплення влади.

Чи були в цей час члени цієї комісії в усьому солідарні між собою? Ні, не були. Незгоди йшли тоді в питанні про організацію Рад в Німеччині. Я і Бухарін заявляли, що фабзавкоми не можуть замінити Рад, і пропонували негайну організацію пролетарських Рад в Німеччині. Троцький і Радек, а також деякі німецькі товариші стояли проти організації Рад, гадаючи, що фабзавкомів буде досить для взяття влади. Зінов'єв вагався між цими двома групами.

Зауважте, товариші, мова йшла тоді не про Китай, де є всього кілька мільйонів пролетарів, а про Німеччину, високопромислову країну, де було тоді близько 15 мільйонів пролетарів.

Чим кінчились тоді ці незгоди? Тим, що Зінов'єв **перебіг** на сторону Троцького і Радека, і питання про Ради було розв'язане негативно.

Правда, Зінов'єв потім каявся в цих своїх гріхах. Але це не усуває того факту, що Зінов'єв стояв тоді на правому, опортуністичному флангі в одному з основних питань німецької революції, а Бухарін

і Сталін стояли на революційному, комуністичному фланзі.

Ось що говорив про це потім Зінов'єв:

«В питанні про Ради (в Німеччині. **Й. Ст.**) ми зробили помилку в тому, що поступилися Троцькому і Радеку. Кожного разу, коли в цих питаннях поступаються, переконуєшся, що робиш помилку. Робітничі Ради тоді не можна було створювати, але це було пробним каменем для виявлення того, чи є настанова соціал-демократичною чи комуністичною. Ми не повинні були поступатися в даному питанні. Поступка була помилкою з нашого боку. Так, товариші, стоїть ця справа» (стенограма 5-го засідання Президії ВККІ з представниками КП Німеччини 19 січня 1924 р., стор. 70).

Зінов'єв говорить в цій цитаті про те, що «ми помилились». Хто це «ми»? Ніяких «ми» не було і не могло бути тоді. Помилився, власне, Зінов'єв, який перебіг на сторону Троцького і Радека і став на їх помилкову позицію.

Такі факти.

Вже краще б Зінов'єву не згадувати про німецьку революцію 1923 року і не соромити себе перед пленумом, тим більше, що порушене ним питання про німецьку революцію не має, як бачите, ніякого відношення до обговорюваного нами пункту четвертого порядку денного пленуму.

Питання про Китай. У Зінов'єва виходить, що Сталін у своїй доповіді на XIV з'їзді партії ототожнював, виявляється, Китай з Америкою. Це, звичайно, дурниці. Ні про яке ототожнення Китаю з Америкою не було і не могло бути мови в моїй доповіді. Насправді мова йшла в моїй доповіді лише про право китайського народу на національне об'єднання і

національне визволення з-під іноземного ярма. Загострюючи питання проти імперіалістичної преси, я говорив, що коли ви, панове імперіалісти, вважаєте правильною, принаймні на словах, національну війну в Італії, національну війну в Америці, національну війну в Німеччині за об'єднання і за визволення з-під іноземного ярма, то чим Китай гірший за ці країни і чому китайський народ не має права на своє національне об'єднання і визволення.

Ось що я говорив у своїй доповіді, не зачіпаючи зовсім питання про перспективи і завдання китайської революції з точки зору комунізму.

Чи правомірна така постановка питання в боротьбі з буржуазною пресою? Ясно, що правомірна. Зінов'єв не розуміє цієї простої речі, але в цьому вже винна його нетямучість, а не щось інше.

Зінов'єв вважає, виявляється, неправильною політику перетворення уханського Гоміндану, коли він був революційним, в ядро майбутньої революційно-демократичної диктатури пролетаріату і селянства. Постає питання, що ж тут неправильного? Хіба це не факт, що уханський Гоміндан на початку цього року був революційним? Чому ж Зінов'єв кричав про «всебічну підтримку» уханського Гоміндану, якщо уханський Гоміндан не був революційним? Чому ж опозиція клялася, що вона стоїть за залишення компартії у складі уханського Гоміндану, якщо він не був тоді революційним? Чого варті були б комуністи, які, входячи до уханського Гоміндану і користуючись там впливом, не намагалися б потягти за собою гомінданівських попутників і не спробували б перетворити уханський Гоміндан в ядро революційно-

демократичної диктатури? Я б сказав, що такі комуністи не варті були б і гроша.

Правда, ця спроба не вдалася, бо імперіалісти і феодали Китаю виявились на даній стадії сильнішими, ніж революція, і китайська революція зазнала в зв'язку з цим тимчасової поразки. Але хіба з цього виходить, що політика компартії була неправильна?

В 1905 році російські комуністи теж намагалися перетворити тодішні Ради в ядро майбутньої революційно-демократичної диктатури пролетаріату і селянства. Проте ця спроба також не вдалася тоді, через несприятливе співвідношення класових сил, через те, що царизм і феодали виявились сильнішими, ніж революція. Чи виходить з цього, що політика більшовиків була неправильною? Ясно, що не виходить.

Зінов'єв запевняє, далі, що Ленін стояв за негайну організацію Рад **робітничих** депутатів у Китаї. При цьому Зінов'єв посилається на тези Леніна в колоніальному питанні, ухвалені на II конгресі Комінтерну. Але тут Зінов'єв просто вводить в оману партію.

Говорилося кілька раз в пресі і доводиться тут повторити, що в тезах Леніна немає жодного слова про Ради **робітничих** депутатів у Китаї.

Говорилося кілька раз в пресі і тут доводиться повторити, що Ленін у своїх тезах мав на увазі не Ради **робітничих** депутатів, а «Ради селян», «народні Ради», «Ради трудящих», причому він спеціально застерігався, що мова йде про такі країни, **«де немає** або **майже немає промислового пролетаріату».**

Чи можна віднести Китай до розряду тих країн, де «немає або майже немає промислового пролетаріату»? Ясно, що не можна. Чи можна створювати в Китаї селянські Ради, Ради трудящих, народні Ради, не створюючи **попереду** класових Рад **робітничого класу**? Ясно, що не можна. То навіщо обманює партію опозиція посиланням на тези Леніна?

Питання про передишку. Ленін говорив у 1921 році, по закінченні громадянської війни, що ми маємо тепер деяку передишку від війни, і цю передишку треба використати для будівництва соціалізму. Зінов'єв чіпляється тепер до Сталіна, твердить, що він перетворив цю передишку в період передишки, що нібито суперечить тезі про загрозу війни між СРСР і імперіалістами.

Нічого й казати, що Зінов'єв робить тут безглузду і смішну причіпку. А хіба це не факт, що ми не маємо воєнних сутичок між імперіалістами і СРСР ось уже сім років? Чи можна назвати цей семирічний період **періодом** передишки? Ясно, що можна і треба назвати. Ленін говорив не раз про **період** Брестського миру, але всякому відомо, що цей період тривав не більше одного року. Чому однорічний період Брестського миру можна назвати періодом, а семирічний період передишки не можна назвати періодом передишки? Як можна забирати час у об'єднаного пленуму ЦК і ЦКК такою смішною і безглуздою причіпкою?

Про диктатуру партії. Кілька раз говорилося в нашій партійній пресі, що Зінов'єв перекручує ленінське поняття «диктатури» партії, ототожнюючи диктатуру пролетаріату з диктатурою партії. Кілька раз

говорилося в нашій партійній пресі, що під «диктатурою» партії Ленін розумів керівництво партії **щодо робітничого класу,** тобто не насильство партії над робітничим класом, а керівництво порядком переконання, порядком політичного виховання робітничого класу, а саме, керівництво **однієї** партії, яка не ділить і не хоче його ділити з іншими партіями.

Зінов'єв цього не розуміє, перекручує ленінське розуміння. А перекручуючи ленінське розуміння «диктатури» партії, Зінов'єв, може сам того не розуміючи, відкриває дорогу для насадження в партії «аракчеєвщини», для виправдання наклепу Каутського на Леніна про те, що Ленін нібито проводить «диктатуру партії над робітничим класом». Чи добре це? Ясно, що не добре. Хто ж тут винен, якщо Зінов'єв не розуміє цих простих речей?

Про національну культуру. Те, що тут набазікав Зінов'єв про національну культуру, слід було б увічнити для того, щоб партія знала, що Зінов'єв є противником розвитку національної культури народів СРСР на радянській основі, що він є на ділі прихильником колонізаторства.

Ми вважали і вважаємо лозунг національної культури в епоху панування буржуазії в багатонаціональній державі лозунгом буржуазним. Чому? Тому, що лозунг національної культури в період панування буржуазії в такій державі означає духовне підкорення трудящих мас усіх національностей керівництву буржуазії, її пануванню, її диктатурі.

Після взяття влади пролетаріатом ми проголосили лозунг розвитку національної культури народів СРСР **на основі Рад.** Що це значить? Це значить, що ми

пристосовуємо розвиток національної культури серед народів СРСР до інтересів і потреб соціалізму, до інтересів і потреб пролетарської диктатури, до інтересів і потреб трудящих всіх національностей СРСР.

Чи значить це, що ми тепер проти національної культури взагалі? Ні, не значить. Це значить тільки те, що ми тепер за розвиток національної культури народів СРСР, національної мови, школи, преси і т. д. **на основі Рад.** А що значить застереження «на основі Рад»? Це значить, що **за своїм змістом** культура народів СРСР, яку розвиває Радянська влада, повинна бути культурою загальною для всіх трудящих, культурою соціалістичною, а за своєю **формою** вона є і буде культурою неоднаковою для всіх народів СРСР, культурою національною, культурою відмінною для народів СРСР відповідно до відмінності в мові і в національних особливостях. Про це я й говорив у своїй промові в КУТС років три тому[27]. В цьому дусі й діяла весь час наша партія, заохочуючи розвиток **національних** радянських шкіл, **національної** радянської преси та інших культурних закладів, **«націоналізацію»** партійного апарату, **«націоналізацію»** радянського апарату і т. д. і т. п.

Саме тому Ленін у своїх листах до товаришів, які працюють в національних областях і республіках, закликáв до розвитку національної культури цих областей і республік на основі Рад.

Саме тому, що після взяття влади пролетаріатом ми весь час йшли цим шляхом, саме тому вдалося нам створити небачену в світі інтернаціональну будову, яка називається Союзом Радянських Соціалістичних Республік.

І ось Зінов'єв думає тепер перевернути все це, закреслити, поховати, оголошуючи війну національній культурі. І це колонізаторське базікання в національному питанні називається у нього ленінізмом! Чи не смішно це, товариші!

Про будівництво соціалізму в одній країні. Зінов'єв і взагалі опозиція (Троцький, Каменєв), незважаючи на ряд жорстоких поразок в цьому питанні, знов і знов чіпляються за це питання, забираючи у пленуму час. Вони намагаються змалювати справу так, що теза про можливість перемоги соціалізму в СРСР є нібито не теорією Леніна, а «теорією» Сталіна.

Навряд чи треба доводити, що таке твердження опозиції є спробою опозиції обманути партію. Хіба це не факт, що саме Ленін, а не хтось інший, заявив ще в 1915 році про можливість перемоги соціалізму в одній країні [28]? Хіба це не факт, що саме Троцький, а не хтось інший, виступив **тоді ж** із запереченнями проти Леніна, назвавши заяву Леніна «національною обмеженістю»? При чому ж тут «теорія» Сталіна?

Хіба це не факт, що саме Каменєв і Зінов'єв, а не хтось інший, поплентались в хвості за Троцьким в 1925 році і оголосили вчення Леніна про можливість перемоги соціалізму в одній країні «національною обмеженістю»? Хіба це не факт, що наша партія в особі її XIV конференції ухвалила спеціальну резолюцію про можливість переможного будівництва соціалізму в СРСР [29], всупереч напівменшовицькій теорії Троцького?

Чому Троцький, Зінов'єв і Каменєв обминають цю резолюцію XIV конференції?

Хіба це не факт, що наша партія в особі її XIV з'їзду затвердила рішення XIV конференції, загостривши своє затвердження проти Каменєва і Зінов'єва [30]?

Хіба це не факт, що XV конференція нашої партії ухвалила детально обгрунтоване рішення про можливість перемоги соціалізму в СРСР [31], загостривши його проти опозиційного блоку та його глави, Троцького?

Хіба це не факт, що VII розширений пленум ВККІ затвердив цю резолюцію XV конференції ВКП(б), викривши Троцького, Зінов'єва і Каменєва в соціал-демократичному ухилі [32]?

Постає питання, при чому ж тут «теорія» Сталіна?

Хіба коли-небудь Сталін вимагав від опозиції чогось іншого, крім того, щоб вона визнала правильність цих рішень найвищих інстанцій нашої партії і Комінтерну?

Чому лідери опозиції обминають всі ці факти, якщо у них совість чиста? На що вони розраховують? На обман партії? Але хіба важко зрозуміти, що обманути нашу більшовицьку партію не вдасться нікому.

Ось, товариші, ті питання, які, власне кажучи, не мають ніякого відношення до обговорюваного пункту про порушення партдисципліни Троцьким і Зінов'євим, але які все ж витяг на світ Зінов'єв для того, щоб туману напустити і замазати обговорюване питання.

Я ще раз прошу вибачення за те, що забрав у вас час і зайнявся розглядом цих питань. Але я не міг зробити інакше, бо немає інших шляхів для

того, щоб одбити охоту у наших опозиціонерів обманювати партію.

А тепер, товариші, дозвольте перейти від «оборони» до нападу.

Основне нещастя опозиції полягає в тому, що вона досі ще не може зрозуміти, чому вона «дійшла до життя такого».

Справді-бо, чому її лідери, будучи вчора ще серед лідерів партії, стали «раптом» відщепенцями? Чим це пояснити? Сама опозиція схильна пояснити цей факт причинами особистого характеру: Сталін «не допоміг», Бухарін «підгадив», Риков «не підтримав», Троцький «прогавив», Зінов'єв «проглядів» та інше. Але це дешеве «пояснення» не є навіть тінню пояснення. Факт ізоляції нинішніх лідерів опозиції від партії не є малозначний факт. Його, тим більше, не можна назвати випадковістю. Факт відпадіння нинішніх лідерів опозиції від партії має свої глибокі причини. Очевидно, Зінов'єв, Троцький, Каменев на чомусь звихнулися, в чомусь серйозно согрішили, — інакше партія не відвернулася б від них, як від відщепенців. І ось питання: на чому звихнулися лідери нинішньої опозиції, чим вони заслужили те, що вони «дійшли до життя такого»?

Перше основне питання, на якому вони звихнулися, це питання про ленінізм, питання про ленінську ідеологію нашої партії. Вони звихнулися на тому, що намагалися і продовжують намагатися **доповнити** ленінізм троцькізмом, **замінити,** по суті справи, ленінізм троцькізмом. Але це є, товариші, найтяжчий гріх з боку лідерів опозиції, якого їм

не могла і не може простити партія. Ясно, що партія не могла піти за ними в цій спробі повернути від ленінізму до троцькізму, і лідери опозиції виявились, через це, ізольованими від партії.

Що таке нинішній блок троцькістів з колишніми ленінцями з опозиції? Їх нинішній блок є матеріальний вираз спроби доповнити ленінізм троцькізмом. Слово «троцькізм» не мною вигадане. Воно пущене вперше в хід тов. Леніним, як щось протилежне ленінізмові.

В чому полягає основний гріх троцькізму? Основний гріх троцькізму полягає в тому, що він не вірить в сили і здатності пролетаріату СРСР повести за собою селянство, основні маси селянства, як у боротьбі за зміцнення влади пролетаріату, так і, особливо, в боротьбі за перемогу соціалістичного будівництва в нашій країні.

Основний гріх троцькізму полягає в тому, що він не розуміє і, по суті справи, не визнає ленінської ідеї гегемонії пролетаріату (щодо селянства) у справі завоювання і зміцнення диктатури пролетаріату, у справі побудови соціалістичного суспільства в окремих країнах.

Чи знали про ці органічні хиби троцькізму колишні ленінці—Зінов'єв і Каменєв? Так, знали. Вони вчора ще кричали з усіх дахів, що одна річ ленінізм, і інша—троцькізм. Вони вчора ще кричали, що не можна сумістити троцькізм з ленінізмом. Але досить було їм прийти до конфлікту з партією і лишитися в меншості, щоб забути все це і повернути до троцькізму для спільної боротьби проти ленінської партії, проти її ідеології, проти ленінізму.

Ви, мабуть, пам'ятаєте наші спори на XIV з'їзді. Про що ми спорили тоді з так званою «новою опозицією»? Про роль і значення середняка, про роль і значення основних мас селянства, про можливість для пролетаріату повести за собою основні маси селянства в справі соціалістичного будівництва, незважаючи на технічну відсталість нашої країни.

Інакше кажучи: ми спорили з ними про те саме, про що давно спорить наша партія з троцькізмом. Ви знаєте, що результат спорів на XIV з'їзді був плачевним для «нової опозиції». Ви знаєте, що в результаті цих спорів «нова опозиція» перекочувала в табір троцькізму в основному питанні про ленінську ідею гегемонії пролетаріату в епоху пролетарської революції. На цьому грунті і виник так званий опозиційний блок троцькістів з колишніми ленінцями з опозиції.

Чи знала «нова опозиція», що V конгрес Комінтерну визначив троцькізм як **дрібнобуржуазний ухил** [33]? Звичайно, знала. Більше того, вона сама проводила відповідну резолюцію на V конгресі Комінтерну. Чи знала «нова опозиція», що ленінізм і дрібнобуржуазний ухил несумісні? Звичайно, знала. Більше того, вона з усіх дахів кричала про це на очах у всієї партії.

Тепер судіть самі: чи могла партія не відвернутися від таких лідерів, які спалюють сьогодні те, чому поклонялися вчора, які заперечують сьогодні те, до чого громогласно закликáли вчора партію, які намагаються доповнити ленінізм троцькізмом, незважаючи на те, що вчора ще називали вони таку спробу зрадою щодо ленінізму? Ясно, що партія повинна була відвернутися від таких лідерів.

У своїй запопадливості перевернути все догори ногами опозиція дійшла навіть до того, що вона заперечує факт належності Троцького до меншовиків у період до Жовтневої революції. Не дивуйтесь, товариші,—вона прямо говорить, що з 1904 року Троцький ніколи не був меншовиком. Чи так це насправді? Звернімось до Леніна.

Ось що говорив Ленін в 1914 році, за три з половиною роки до Жовтневої революції, про Троцького:

«Старі учасники марксистського руху в Росії добре знають фігуру Троцького, і для них не варто говорити про неї. Але молоде робітниче покоління не знає її, і говорити доводиться, бо це—типова фігура для всіх тих п'яти закордонних групок, які фактично також хитаються між ліквідаторами і партією.

В часи старої «Искры» (1901—1903) для цих хитких і перебігаючих від «економістів» до «іскрівців» і назад була кличка: «тушинський переліт» (так звали в Смутні часи на Русі воїнів, які перебігали з одного табору до іншого)...

«Тушинські перельоти» оголошують себе вище фракцій на тій єдиній підставі, що вони «запозичають» ідеї сьогодні однієї, завтра іншої фракції. Троцький був завзятим «іскрівцем», в 1901—3 роках, і Рязанов назвав його роль на з'їзді 1903 р. роллю «ленінської дубинки». **В кінці 1903 року Троцький—завзятий меншовик** *, тобто від іскрівців перебіг до «економістів»; він проголошує, що «між старою і новою «Искрой» лежить прірва». В 1904—5 році він відходить від меншовиків і займає хитке становище, то співробітничаючи з Мартиновим («економістом»), то проголошуючи неподобно-ліву «перманентну революцію». В 1906—7 році він підходить до більшовиків і весною 1907 року заявляє себе солідарним з Розою Люксембург.

В епоху розпаду, після довгих «нефракційних» вагань, він знов **іде вправо і в серпні 1912 року входить в блок з ліквідаторами. Тепер знову відходить від них, повторюючи, проте, по суті справи їхні ж ідейки** *.

---

* Курсив мій. **Й. Ст.**

Такі типи характерні, як уламки вчорашніх історичних утворень і формацій, коли масовий робітничий рух в Росії ще спав і всякій групці «вільно» було видавати себе за течію, групу, фракцію,—одним словом, «державу», яка веде розмови про об'єднання з іншими.

Треба, щоб молоде робітниче покоління добре знало, з ким воно має справу, коли з неймовірними претензіями виступають люди, які не хочуть абсолютно зважати **ні** на партійні рішення, що з 1908 року визначили і встановили ставлення до ліквідаторства, **ні** на досвід сучасного робітничого руху в Росії, який створив на ділі **єдність** більшості на грунті повного визнання згаданих рішень» (див. т. XVII, стор. 393—394).

Виходить, таким чином, що Троцький за час після 1903 року весь час обертався поза більшовицьким табором, то перебігаючи до табору меншовиків, то відходячи від них, але не примикаючи ніколи до більшовиків, а з 1912 року організував блок з меншовицькими ліквідаторами проти Леніна і його партії, залишаючись в одному таборі з меншовиками.

Що ж тут дивного, коли така «фігура» не викликає довір'я нашої більшовицької партії?

Що ж тут дивного в тому, що опозиційний блок, очолюваний цією самою «фігурою», виявився ізольованим і відкинутим від партії?

Друге основне питання, на якому звихнулися лідери опозиції, є питання про можливість перемоги соціалізму в одній країні в період імперіалізму. Помилка опозиції полягає в тому, що вона спробувала непомітно ліквіднути вчення Леніна про можливість перемоги соціалізму в одній країні.

Ні для кого не є тепер таємницею той факт, що Ленін ще в 1915 році, за два роки до Жовтневої революції, виходячи із закону нерівномірності

економічного і політичного розвитку в умовах імперіалізму, проголосив тезу про те, що «можлива перемога соціалізму спочатку в небагатьох або навіть в одній, окремо взятій, капіталістичній країні» (**Ленін**, т. XVIII, стор. 232).

Ні для кого не є тепер таємницею той факт, що саме Троцький, а не хтось інший, в тому ж 1915 році виступив у пресі **проти** цієї тези Леніна, заявивши, що визнавати можливість перемоги соціалізму в окремих країнах «значило б ставати жертвою тієї самої **національної обмеженості** *, яка становить суть соціал-патріотизму» (Троцький, «1917», т. III, ч. 1, стор. 89—90).

Не є таємницею також той загальновідомий факт, що пізніше ця полеміка між Леніним і Троцьким по суті справи не припинялась аж до виходу в світ останньої брошури Леніна «Про кооперацію» [34] в 1923 році, де він ще і ще раз проголошує можливість побудови «повного соціалістичного суспільства» в нашій країні.

Які зміни сталися в історії нашої партії після смерті Леніна в зв'язку з цим питанням? В 1925 році на XIV конференції нашої партії Каменєв і Зінов'єв, після ряду вагань, визнали вчення Леніна про можливість перемоги соціалізму в одній країні і відмежувалися разом з партією від троцькізму в цьому питанні. А через кілька місяців після цього, перед XIV з'їздом, коли вони лишилися в меншості в боротьбі проти партії і були змушені блокуватися з Троцьким, — вони повернули «раптом» в сторону тро-

* Курсив мій. **Й. Ст.**

цькізму, порвавши з резолюцією XIV конференції нашої партії і відійшовши від ленінського вчення про можливість перемоги соціалізму в одній країні. В результаті, напівменшовицьке базікання Троцького про національну обмеженість теорії Леніна стає тією завісою в руках опозиції, якою намагається вона прикрити свою роботу по ліквідації ленінізму в питанні про соціалістичне будівництво.

Постає питання: що ж тут дивного, коли партія, вихована і викувана в дусі ленінізму, визнала за необхідне відвернутися після всього цього від таких ліквідаторів, а лідери опозиції виявились ізольованими від партії?

Третє основне питання, на якому звихнулися лідери опозиції, є питання про нашу партію, питання про її монолітність, питання про її залізну єдність.

Ленінізм учить, що партія пролетаріату повинна бути єдиною і монолітною, без фракцій, без фракційних центрів, з єдиним партійним центром, з єдиною волею. Ленінізм учить, що інтереси пролетарської партії вимагають свідомого обговорення питань партійної політики, свідомого ставлення партійних мас до керівництва партії, критики недоліків партії, критики її помилок. Але ленінізм вимагає разом з тим, щоб рішення партії проводились незаперечно всіма членами партії, тільки-но ці рішення прийняті і схвалені керівними органами партії.

Інакше дивиться на справу троцькізм. Для троцькізму партія є щось подібне до федерації фракційних груп з окремими фракційними центрами. Для троцькізму пролетарська дисципліна партії нестерпна. Троцькізм не терпить пролетарського режиму в

партії. Троцькізм не розуміє, що без залізної дисципліни партії неможливе проведення диктатури пролетаріату.

Чи знали про ці органічні дефекти троцькізму колишні ленінці з опозиції? Звичайно, знали. Більше того, вони з усіх дахів кричали про несумісність «організаційної схеми» троцькізму з організаційними принципами ленінізму. Той факт, що опозиція відреклася в своїй заяві від 16 жовтня 1926 року від розуміння партії, як федерації груп,—цей факт є зайвим підтвердженням того, що опозиція кульгала і продовжує кульгати на обидві ноги в цій галузі. Але відречення це було словесне, нещире. На ділі троцькісти ніколи не відмовлялися від своїх спроб нав'язати нашій партії троцькістську організаційну лінію, а Зінов'єв і Каменєв допомагають їм у цій безславній справі. Досить було тільки Зінов'єву і Каменєву лишитися в меншості в їх боротьбі проти партії, щоб вони повернулися до троцькістського, напівменшовицького організаційного плану і проголосили разом з троцькістами боротьбу з пролетарським режимом в партії, як лозунг дня.

Що ж тут дивного, коли наша партія не визнала можливим ховати організаційні принципи ленінізму і відкинула геть від себе нинішніх лідерів опозиції.

Ось, товариші, три основні питання, на яких звихнулися нинішні лідери опозиції, порвавши з ленінізмом.

Чи можна після цього дивуватися, що ленінська партія в свою чергу порвала з цими лідерами?

Але падіння опозиції на цьому не спинилося, на жаль. Падіння опозиції пішло далі, довівши її до

грані, далі якої не можна йти, не рискуючи опинитися за межами партії.

Судіть самі.

Досі важко було припустити, що опозиція, хоч би як вона впала, хитнеться в питанні про безумовну оборону нашої країни. А тепер доводиться не тільки припускати, але й заявляти, що позиція нинішніх лідерів опозиції є позицією пораженською. Як же інакше зрозуміти безглузду і неподобну тезу Троцького про клемансистський експеримент на випадок нової війни проти СРСР? Хіба можна сумніватися, що це є ознака дальшого падіння опозиції?

Досі важко було припустити, що опозиція висуне коли-небудь безглузде і неподобне обвинувачення нашої партії в термідоріанстві. В 1925 році, коли Залуцький вперше заговорив про термідоріанські тенденції в нашій партії, нинішні лідери опозиції рішуче відмежувалися від нього. А тепер опозиція впала до того, що вона йде далі Залуцького, обвинувачуючи партію в термідоріанстві. Я не розумію тільки, як можуть лишатися в нашій партії люди, які твердять, що партія стала термідоріанською.

Досі опозиція старалась «лише» організувати окремі фракційні угруповання в секціях Комінтерну. А тепер вона дійшла до того, що організувала на очах у всіх нову партію в Німеччині, партію контрреволюційних пройдисвітів Маслова і Рут Фішер, на противагу існуючій там німецькій комуністичній партії. Але це є позиція прямого розколу Комінтерну. Від фракційних угруповань в секціях Комінтерну до розколу Комінтерну,—такий шлях падіння лідерів опозиції.

Характерно, що Зінов'єв не заперечував у своїй промові факту існування розколу в Німеччині. А що вона, ця сама антикомуністична партія, організована нашою опозицією, це видно хоча б з того, що антипартійні статті і промови лідерів нашої опозиції друкуються і поширюються як окремі брошури Масловим і Рут Фішер. (Голос: «Ганьба!».)

А що означає той факт, що опозиційний блок випустив в нашій пресі Вуйовича для політичного захисту цієї другої масловсько-рутфішерівської партії в Німеччині? Це означає те, що наша опозиція підтримує Маслова і Рут Фішер **відкрито**, підтримує **проти** Комінтерну, проти його пролетарських секцій. Але це вже не є просто фракційність, товариші. Це є політика **відкритого розколу** Комінтерну. (Голоси: «Правильно!».)

Раніше опозиція добивалася свободи фракційних угруповань в нашій партії. Тепер цього виявляється мало для неї. Тепер вона стає на шлях **прямого розколу**, створюючи нову партію в СРСР із своїм ЦК, із своїми місцевими організаціями. Від політики фракційності до політики прямого розколу, до політики створення нової партії, до політики «оссовщини» [35], — ось до чого впали лідери нашої опозиції.

Такі є основні віхи дальшого падіння опозиції по шляху відходу від партії і Комінтерну, по шляху політики розколу в Комінтерні і ВКП(б).

Чи можна терпіти далі таке становище? Ясно, що не можна. Не можна допускати політики розколу ні в Комінтерні, ні в ВКП(б). Це зло треба викоренити негайно, якщо ми дорожимо інтересами партії і Комінтерну, інтересами їх єдності.

Такі є обставини, що змусили ЦК поставити питання про виключення Троцького і Зінов'єва із складу ЦК.

Де ж вихід?—спитаєте ви.

Опозиція загнала себе в тупик. Завдання полягає в тому, щоб зробити **останню** спробу і допомогти опозиції вибратися з цього тупика. Те, що тут запропонував від імені ЦКК тов. Орджонікідзе, це є той спосіб і той максимум поступок, на який могла б піти партія для того, щоб полегшити справу миру в партії.

По-перше, опозиція повинна відмовитись рішуче і безповоротно від «термідоріанського» базікання і неподобного лозунга щодо клемансистського експерименту. Опозиція повинна зрозуміти, що з такими поглядами і з такими тенденціями не можна обороняти нашу країну перед лицем навислої загрози війни. Опозиція повинна зрозуміти, що з такими поглядами і з такими тенденціями не можна далі сидіти в Центральному Комітеті нашої партії. (Голоси: «Правильно!».)

По-друге, опозиція повинна засудити відкрито і прямо розкольницьку антиленінську групу Маслова—Рут Фішер в Німеччині, порвавши з нею всякі зв'язки. Не можна терпіти далі підтримки політики розколу в Комінтерні. (Голоси: «Правильно!».)

Не можна обороняти СРСР, підтримуючи розкол в Комінтерні і дезорганізуючи секції Комінтерну.

По-третє, опозиція повинна відмовитись рішуче і безповоротно від усякої фракційності і від усіх тих шляхів, які ведуть до створення нової партії у ВКП(б). Політика розколу не повинна бути допущена в нашій

партії ні за два місяці, ні за дві години до з'їзду нашої партії. (Голоси: «Правильно!».)

Ось, товариші, три основні умови, без прийняття яких ми не можемо допустити дальшого перебування Троцького і Зінов'єва в ЦК нашої партії.

Скажуть, що це є репресія. Так, це є репресія. В арсеналі нашої партії репресія ніколи не вважалася виключеною. Ми діємо тут на основі відомої резолюції X з'їзду нашої партії, на основі резолюції, написаної і проведеної на X з'їзді тов. Леніним [36]. Ось 6 і 7 пункти цієї резолюції:

Пункт 6-й: «З'їзд пропонує негайно розпустити всі без винятку утворені на тій чи іншій платформі групи і доручає всім організаціям якнайсуворіше стежити за недопущенням будь-яких фракційних виступів. Невиконання цієї постанови з'їзду має вести за собою безумовне і негайне виключення з партії».

Пункт 7-й: «Щоб здійснити сувору дисципліну всередині партії і в усій радянській роботі і добитися найбільшої єдності при усуненні всякої фракційності, з'їзд дає ЦК повноваження застосовувати на випадок (—ки) порушення дисципліни або відродження чи допущення фракційності всіх заходів партійних стягнень, аж до виключення з партії, а щодо членів ЦК—переведення їх у кандидати і навіть, як крайній захід, виключення з партії. Умовою застосування (до членів ЦК, кандидатів ЦК і членів Контрольної Комісії) такого крайнього заходу повинно бути скликання пленуму ЦК із запрошенням всіх кандидатів ЦК і всіх членів Контрольної Комісії. Коли таке загальне зібрання найбільш відповідальних керівників партії двома третинами голосів визнає необхідним перевести члена ЦК в кандидати або виключити з партії, то такий захід має здійснюватись негайно».

Голоси. Треба здійснити це зараз же.

Сталін. Підождіть, товариші, не поспішайте. Це писав і заповідав нам Ленін, бо він знав, щó таке залізна дисципліна партії, щó таке диктатура проле-

таріату. Бо він знав, що диктатура пролетаріату проводиться через партію, що без партії, єдиної і монолітної, неможлива диктатура пролетаріату.

Такі є умови, без прийняття яких неможливе дальше перебування Троцького і Зінов'єва в ЦК нашої партії. Прийме ці умови опозиція — добре. Не прийме—тим гірше для неї. (Оплески.)

З ПРИВОДУ «ЗАЯВИ» ОПОЗИЦІЇ ВІД 8 СЕРПНЯ 1927 р.

Промова 9 серпня

Товариші! Те, що пропонує нам опозиція, не можна вважати миром в партії. Не треба піддаватися ілюзії. Те, що пропонує нам опозиція, це є тимчасове перемир'я. (Голос: «Навіть не тимчасове!».) Це є тимчасове перемир'я, яке може при певних умовах стати деяким кроком вперед, але може і не стати. Це треба запам'ятати раз і назавжди. І в тому разі, якщо опозиція піде на дальші поступки, і в тому разі, якщо опозиція не піде на дальші поступки, це треба пам'ятати.

Кроком вперед для партії є те, що опозиція з усіх трьох питань, нами поставлених, до певної міри відступила. До певної міри. Але відступила з такими застереженнями, які можуть створити грунт для майбутньої ще гострішої боротьби. (Голоси: «Правильно!». «Правильно, оце вірно!».)

Питання про оборону СРСР—основне питання для нас з огляду на навислу загрозу війни. Опозиція говорить в позитивній формі у своїй заяві, що вона за безумовну і беззастережну оборону СРСР, але вона відмовляється засудити відому формулу, відо-

мий лозунг Троцького щодо Клемансо. Троцькому треба мати мужність визнати те, що є.

Я думаю, що весь пленум ЦК і ЦКК одностайний в тому, що людина, яка в душі, на ділі, а не тільки на словах, стоїть за безумовну оборону нашої країни, не напише того, що написав Троцький у своєму листі до ЦКК на ім'я тов. Орджонікідзе.

Я думаю, що весь пленум ЦК і ЦКК переконаний в тому, що цей лозунг, ця формула про Клемансо, дана Троцьким, може викликати лише сумніви в щирості Троцького щодо оборони СРСР. Більше того,—вона створює враження про негативне ставлення Троцького до питань безумовної оборони нашої країни. (*Голоси*: «Правильно, цілком правильно!».)

Я думаю, що весь пленум ЦК і ЦКК якнайглибше переконаний, що Троцький, даючи цей лозунг, цю формулу щодо Клемансо, обумовлював оборону СРСР відомим пунктом про зміну керівництва в нашій партії і керівництва Радянською владою. Тільки сліпі цього не зрозуміють. Коли у Троцького невистачає мужності, елементарної мужності визнати свою помилку, то винен буде в цьому він сам.

Якщо опозиція в своєму документі не засуджує цієї помилки Троцького—значить вона хоче зберегти в своїх руках запасну зброю для майбутніх нападів на партію по лінії оборони країни, по тій лінії, яку партія веде. Значить вона зберігає в своїх руках певний запас зброї для того, щоб її пустити в хід.

Ось чому в цьому основному пункті опозиція йде не на мир, а на тимчасове перемир'я із застереженням, яке може в майбутньому ще більше загострити

боротьбу. (Голос: «Нам не треба перемир'я, нам потрібен мир».)

Ні, товариші, нам перемир'я потрібне, ви тут помиляєтесь. Коли вже брати приклади, краще було б взяти приклад у гоголівського Йосипа, який говорив: «мотузочок?—давайте сюди, і мотузочок пригодиться». Вже краще зробити так, як робив гоголівський Йосип. Ми не такі багаті на ресурси і не такі сильні, щоб могли нехтувати мотузочком. Навіть мотузочком ми не повинні нехтувати. Подумайте добре і ви зрозумієте, що в нашому арсеналі повинен бути і мотузочок.

У другому питанні, у питанні про термідор, безперечно, що опозиція пішла у відступ, деякий відступ щодо цього, в порівнянні з тим, що мало місце раніше, бо після такого відступу не може бути більше (коли бути логічним, звичайно) тієї безглуздої агітації відносно «термідоріанського переродження» партії, яка велася деякими членами опозиції і особливо деякими її напівменшовицькими членами.

Але до цієї поступки опозиція додає таке застереження, яке може усунути в майбутньому можливість всякого перемир'я і всякого миру. Вони говорять, що в країні є у деяких елементів тенденція до реставрації, тенденція до термідору. Але цього ніхто ніколи не заперечував. Раз є антагоністичні класи, раз класи не знищені, звичайно, спроби реставрувати старі порядки завжди будуть. Але не про це ішов у нас спір. Спір іде про те, що опозиція в своїх документах робить випади проти ЦК, а значить і проти партії відносно термідоріанства. Не можна відокремлювати ЦК від партії. Не можна. Це безглуздя.

Тільки антипартійні люди, які не зрозуміли основних елементарних передумов організаційної будови Леніна, тільки такі люди можуть гадати, що можна відокремити ЦК, та ще наш ЦК, від партії.

Але опозиція додає до своїх поступок застереження, про які я говорив. А такі застереження дають в руки опозиції деяку запасну зброю, яку вона використає при нагоді для нових нападів на партію.

Звичайно, смішно говорити про термідоріанство ЦК. Скажу більше: це безглуздя. Я думаю, що в це безглуздя сама опозиція не вірить. Але це потрібне їй, як жупел. Тому що, якби опозиція вірила в цю справу, то, звичайно, вона повинна була б оголосити пряму війну нашій партії і нашому ЦК, а тимчасом вона запевняє, що хоче миру в партії.

Так ось вам щодо другого пункту теж запасна зброя в руках опозиції для того, щоб потім вчинити новий напад на ЦК. Це теж треба запам'ятати, товариші, при всяких умовах. Чи виведемо ми лідерів опозиції з ЦК, чи не виведемо, однаково ця запасна зброя в основному питанні про термідор у них лишається в руках, і партія повинна вжити тепер же всіх заходів до того, щоб ліквідувати опозицію, якщо вона знов візьметься за цю антипартійну зброю.

Третє питання—про розкол в компартії Німеччини, про антиленінську і розкольницьку групу Рут Фішер і Маслова.

Дивна розмова вчора була у нас в комісії. З великим трудом,—з великим,—після ряду промов, опозиціонери знайшли в собі мужність сказати, що, скоряючись рішенню Комінтерну,—не з переконання, а скоряючись рішенню Комінтерну,—вони згодні

визнати недопустимість організаційного зв'язку з цією антипартійною групою. Я пропонував: «організаційний зв'язок і підтримка цієї групи». Троцький говорив: «ось цього не треба, ми цього не можемо прийняти; неправильне було рішення Комінтерну, коли їх виключили; я буду добиватися того, щоб їх прийняли знов у партію,—цих самих Рут Фішер і Маслова».

Що це значить? Посудіть самі. До чого у людей вивітрилось з голови елементарне поняття про партійність!

Сьогодні, скажімо, ВКП(б) виключає з партії Мяснікова, відомого всім вам своєю антипартійністю. Завтра Троцький приходить і каже: «я не можу відмовитись від підтримки Мяснікова, бо рішення ЦК неправильне, але я готовий порвати з ним організаційні зв'язки, як ви мені наказали».

Завтра виключають групу «робітничої правди» [37], теж відому вам своєю антипартійністю. Троцький виходить і заявляє: «я не можу відмовитись від підтримки цієї антипартійної групи, бо ви її неправильно виключили».

Післязавтра ЦК виключає Оссовського, бо він ворог партії,—це вам відомо добре. Троцький заявляє нам, що виключення це неправильне, і він не може відмовитись від підтримки Оссовського.

Але коли партія, коли Комінтерн, обговоривши докладно питання про такі-то особи, в тому числі і про Рут Фішер і про Маслова, коли ці високі установи пролетаріату вирішують питання про те, що таких людей треба виключити, а Троцький, незважаючи на це, не відмовляється підтримувати виключених і надалі,—що ж тут виходить? Де у нас партія, Комін-

терн? Чи є вони у нас? Виходить, що для Троцького не існує ні партії, ні Комінтерну,—існує тільки особиста думка Троцького.

Ну, а що коли не тільки Троцький, але й інші члени партії захочуть зробити так само, як Троцький? Ясно, що ця партизанщина, ця отаманщина поведе лише до знищення партійності. Не буде більше партії. Але будуть особисті думки окремих отаманів. Ось чого не хоче зрозуміти Троцький.

Чому опозиція не згодилась відмовитися від підтримки антикомуністичної групи Маслова—Рут Фішер? Чому лідери опозиції не згодились прийняти нашу поправку щодо цього? Тому, що вони хочуть залишити у себе третю запасну зброю в руках для нападу на Комінтерн. Це теж треба мати на увазі.

Чи буде у нас угода з ними, чи не буде, чи будуть вони виведені з ЦК, чи не будуть,—однаково, ця запасна зброя лишається у них в руках для майбутнього нападу на Комінтерн.

Четверте питання—про розпуск фракцій. Ми пропонуємо сказати, чесно і прямо: «безумовно розпускається фракція». Лідери опозиції відмовляються це сказати. Замість цього вони говорять: «знищити елементи фракційності», але додають: «елементи фракційності, які склалися на основі внутріпартійного режиму».

Ось вам і четверте застереженнячко. Це теж запасна зброя проти нашої партії та її єдності.

Що хотіли сказати опозиціонери, не згоджуючись прийняти формулювання, яке пропонує негайно розпустити фракцію, яка у них є, яка цими днями збирається скликати свою нелегальну конференцію

тут, у Москві? Це значить, що вони хочуть залишити за собою право і надалі влаштовувати демонстрації на вокзалі,—мовляв, режим винен, ми були змушені влаштувати ще одну демонстрацію. Це значить, що вони хочуть зберегти за собою право і надалі нападати на партію,—мовляв, режим змушує нападати. Ось вам ще одна запасна зброя, яку вони лишають собі.

Все це повинен знати і пам'ятати об'єднаний пленум ЦК і ЦКК.

РОЗМОВА З ПЕРШОЮ АМЕРИКАНСЬКОЮ РОБІТНИЧОЮ ДЕЛЕГАЦІЄЮ

9 вересня 1927 р.

I

ПИТАННЯ ДЕЛЕГАЦІЇ І ВІДПОВІДІ ТОВ. СТАЛІНА

1-е ПИТАННЯ. Які нові принципи були практично додані Леніним і компартією до марксизму? Чи було б правильним сказати, що Ленін вірив у «творчу революцію», тоді як Маркс був більше схильний ждати кульмінаційного розвитку економічних сил?

ВІДПОВІДЬ. Я думаю, що ніяких «нових принципів» Ленін не «додавав» до марксизму, так само як Ленін не скасовував жодного з «старих» принципів марксизму. Ленін був і лишається найвірнішим і найпослідовнішим учнем Маркса й Енгельса, який цілком і повністю спирається на принципи марксизму.

Але Ленін не був самим тільки виконавцем учення Маркса—Енгельса. Він був разом з тим продовжувачем учення Маркса й Енгельса.

Що це значить?

Це значить, що він розвинув далі вчення Маркса—Енгельса стосовно до нових умов розвитку, стосовно до нової фази капіталізму, стосовно до імперіалізму. Це значить, що, розвиваючи далі вчення Маркса в

нових умовах класової боротьби, Ленін вніс у загальну скарбницю марксизму щось нове в порівнянні з тим, що дане Марксом і Енгельсом, в порівнянні з тим, що могло бути дане в період доімперіалістичного капіталізму, причому це нове, внесене Леніним у скарбницю марксизму, базується цілком і повністю на принципах, даних Марксом і Енгельсом.

В цьому розумінні і говориться у нас про ленінізм, як марксизм епохи імперіалізму і пролетарських революцій.

Ось кілька питань, в галузі яких Ленін дав щось нове, розвиваючи далі вчення Маркса.

По-перше, питання про монополістичний капіталізм, про імперіалізм, як нову фазу капіталізму.

Маркс і Енгельс дали в «Капіталі» аналіз основ капіталізму. Але Маркс і Енгельс жили в період панування домонополістичного капіталізму, в період плавного еволюціонування капіталізму і його «мирного» поширення на всю земну кулю.

Ця стара фаза завершилась на кінець XIX і на початок XX століття, коли Маркса й Енгельса не було вже в живих. Зрозуміло, що Маркс і Енгельс могли лише догадуватись про ті нові умови розвитку капіталізму, які настали в зв'язку з новою фазою капіталізму, що прийшла на зміну старій фазі, в зв'язку з імперіалістичною, монополістичною фазою розвитку, коли плавне еволюціонування капіталізму змінилося стрибкоподібним, катастрофічним розвитком капіталізму, коли нерівномірність розвитку і суперечності капіталізму виступили з особливою силою, коли боротьба за ринки збуту й вивозу капіталу в умовах крайньої нерівномірності розвитку зробила немину-

чими періодичні імперіалістичні війни з метою періодичних переділів світу і сфер впливу.

Заслуга Леніна і, значить, нове у Леніна полягає тут у тому, що він, спираючись на основні положення «Капіталу», дав обгрунтований марксистський аналіз імперіалізму, як останньої фази капіталізму, розкривши його язви і умови його неминучої загибелі. На базі цього аналізу виникло відоме положення Леніна про те, що в умовах імперіалізму можлива перемога соціалізму в окремих, окремо взятих, капіталістичних країнах.

По-друге, питання про диктатуру пролетаріату.

Основну ідею диктатури пролетаріату, як політичного панування пролетаріату і як методу повалення влади капіталу шляхом насильства, дали Маркс і Енгельс.

Нове у Леніна полягає в цій галузі в тому, що:

а) він відкрив Радянську владу, як найкращу державну форму диктатури пролетаріату, використавши для цього досвід Паризької Комуни і російської революції;

б) він розкрив дужки у формулі диктатури пролетаріату під кутом зору проблеми про союзників пролетаріату, визначивши диктатуру пролетаріату, як особливу форму класового союзу пролетаріату, який є керівником, з експлуатованими масами непролетарських класів (селянства та ін.), які є керованими;

в) він підкреслив з особливою силою той факт, що диктатура пролетаріату є найвищим типом демократії при класовому суспільстві, формою **пролетарської** демократії, яка виражає інтереси більшості (експлуатованих), — на противагу демократії

капіталістичній, яка виражає інтереси меншості (експлуататорів).

По-третє, питання про форми й способи успішного будівництва соціалізму в період диктатури пролетаріату, в період перехідний від капіталізму до соціалізму, в країні, оточеній капіталістичними державами.

Маркс і Енгельс розглядали період диктатури пролетаріату, як період більш або менш тривалий, повний революційних боїв та громадянських воєн, на протязі якого пролетаріат, стоячи при владі, вживає заходів економічного, політичного, культурного і організаційного характеру, необхідних для того, щоб замість старого капіталістичного суспільства створити нове соціалістичне суспільство, суспільство без класів, суспільство без держави. Ленін стояв цілком і повністю на грунті цих основних положень Маркса й Енгельса.

Нове у Леніна в цій галузі полягає в тому, що:

а) він обгрунтував можливість побудови повного соціалістичного суспільства в країні диктатури пролетаріату, оточеній імперіалістичними державами, при умові, що ця країна не буде задушена воєнною інтервенцією навколишніх капіталістичних держав;

б) він намітив конкретні шляхи економічної політики («нова економічна політика»), з допомогою яких пролетаріат, маючи в руках економічні командні висоти (промисловість, землю, транспорт, банки і т. п.), змикає соціалізовану індустрію з сільським господарством («змичка індустрії з селянським господарством») і веде, таким чином, усе народне господарство до соціалізму;

в) він намітив конкретні шляхи поступового підведення і втягнення основних мас селянства в русло соціалістичного будівництва через кооперацію, яка становить в руках пролетарської диктатури могутній засіб переробки дрібного селянського господарства і перевиховання основних мас селянства в дусі соціалізму.

По-четверте, питання про гегемонію пролетаріату в революції, в усякій народній революції, як у революції проти царизму, так і в революції проти капіталізму.

Маркс і Енгельс дали основні начерки ідеї гегемонії пролетаріату. Нове у Леніна полягає тут у тому, що він розвинув далі і розгорнув ці начерки в струнку систему гегемонії пролетаріату, в струнку систему керівництва пролетаріату трудящими масами міста і села не тільки в справі повалення царизму й капіталізму, але і в справі соціалістичного будівництва при диктатурі пролетаріату.

Відомо, що ідея гегемонії пролетаріату дістала, завдяки Леніну та його партії, майстерне застосування в Росії. Цим, між іншим, пояснюється той факт, що революція в Росії привела до влади пролетаріату.

Раніше звичайно справа відбувалася так, що робітники билися під час революції на барикадах, вони проливали кров, вони скидали старе, а влада попадала в руки буржуа, які гнобили й експлуатували потім робітників. Так було діло в Англії і у Франції. Так було діло в Німеччині. У нас, в Росії, діло набрало іншого обороту. У нас робітники становили не тільки ударну силу революції. Будучи ударною

силою революції, російський пролетаріат старався разом з тим бути гегемоном, політичним керівником усіх експлуатованих мас міста і села, згуртовуючи їх навколо себе, відриваючи їх від буржуазії, ізолюючи політично буржуазію. Будучи ж гегемоном експлуатованих мас, російський пролетаріат боровся за те, щоб захопити владу в свої руки і використати її в своїх власних інтересах, проти буржуазії, проти капіталізму. Цим, власне, і пояснюється, що кожний могутній виступ революції в Росії, як у жовтні 1905 року, так і в лютому 1917 року, висував на сцену Ради робітничих депутатів, як зародки нового апарату влади, покликаного придушувати буржуазію,—на противагу буржуазному парламентові, як старому апаратові влади, покликаному придушувати пролетаріат.

Двічі намагалась у нас буржуазія відновити буржуазний парламент і покласти кінець Радам: у вересні 1917 року, під час Передпарламенту, до взяття влади більшовиками, і в січні 1918 року, під час Установчих зборів, після взяття влади пролетаріатом,—і кожного разу зазнавала поразки. Чому? Тому, що буржуазія була вже ізольована політично, мільйонні маси трудящих вважали пролетаріат єдиним вождем революції, а Ради були вже перевірені і випробувані масами, як своя робітнича влада, проміняти яку на буржуазний парламент було б для пролетаріату самогубством. Тому не дивно, що буржуазний парламентаризм не прищепився у нас. Ось чому революція привела в Росії до влади пролетаріату.

Такі є результати проведення в життя ленінської системи гегемонії пролетаріату в революції.

По-п'яте, питання національно-колоніальне.

Маркс і Енгельс, аналізуючи свого часу події в Ірландії, в Індії, в Китаї, в країнах Центральної Європи, в Польщі, в Угорщині,—дали основні, відправні ідеї в національно-колоніальному питанні. Ленін у своїх працях базувався на цих ідеях.

Нове у Леніна в цій галузі полягає в тому, що:

а) він зібрав воєдино ці ідеї в стрункy систему поглядів про національно-колоніальні революції в епоху імперіалізму;

б) зв'язав національно-колоніальне питання з питанням про повалення імперіалізму;

в) оголосив національно-колоніальне питання складовою частиною загального питання про міжнародну пролетарську революцію.

Нарешті, питання про партію пролетаріату.

Маркс і Енгельс дали основні начерки про партію, як передовий загін пролетаріату, без якої (без партії) пролетаріат не може добитися свого визволення ні в розумінні взяття влади, ні в розумінні перебудови капіталістичного суспільства.

Нове у Леніна в цій галузі полягає в тому, що він розвинув далі ці начерки стосовно до нових умов боротьби пролетаріату в період імперіалізму, показавши, що:

а) партія є найвища форма класової організації пролетаріату в порівнянні з іншими формами організації пролетаріату (профспілки, кооперація, державна організація), роботу яких покликана вона узагальнювати і спрямовувати;

б) диктатура пролетаріату може бути здійснена лише через партію, як її спрямовуючу силу;

в) диктатура пролетаріату може бути повною лише в тому разі, коли нею керує одна партія, партія комуністів, яка не ділить і не повинна ділити керівництво з іншими партіями;

г) без залізної дисципліни в партії не можуть бути здійснені завдання диктатури пролетаріату по придушенню експлуататорів і перебудові класового суспільства в суспільство соціалістичне.

Ось в основному те нове, що́ дав Ленін у своїх працях, конкретизуючи і розвиваючи далі вчення Маркса стосовно до нових умов боротьби пролетаріату в період імперіалізму.

Тому й кажуть у нас, що ленінізм є марксизм епохи імперіалізму і пролетарських революцій.

З цього видно, що ленінізм не можна ні відділяти від марксизму, ні—тим більше—протиставити марксизмові.

В питанні делегації сказано далі:

«Чи було б правильним сказати, що Ленін вірив у «творчу революцію», тоді як Маркс був більше схильний ждати кульмінаційного розвитку економічних сил?».

Я думаю, що сказати так було б зовсім неправильно. Я думаю, що всяка народна революція, якщо вона є дійсно народною революцією, є революція творча, бо вона ламає старий уклад і творить, будує новий.

Звичайно, не може бути нічого творчого в таких, з дозволу сказати, «революціях», які бувають іноді в деяких відсталих країнах у вигляді іграшкових «повстань» одних племен проти інших. Але такі іграшкові «повстання» ніколи не вважалися маркси-

стами революцією. Мова йде, очевидно, не про такі «повстання», а про масову народну революцію, що піднімає пригноблені класи проти класів-гнобителів. А така революція не може не бути творчою. Маркс і Ленін стояли саме за таку революцію,—і тільки за таку. При цьому зрозуміло, що така революція не може виникнути при всяких умовах, що вона може розігратися лише при певних сприятливих умовах економічного і політичного порядку.

2-е ПИТАННЯ. Чи можна сказати, що компартія контролює уряд?

ВІДПОВІДЬ. Все залежить від того, як розуміти контроль. В капіталістичних країнах контроль розуміють трохи своєрідно. Я знаю, що цілий ряд капіталістичних урядів контролюється найбільшими банками, незважаючи на існування «демократичних» парламентів. Парламенти запевняють, що саме вони контролюють уряди. А на ділі виходить, що склад урядів визначається наперед і їх дії контролюються найбільшими фінансовими консорціумами. Кому не відомо, що в жодній капіталістичній «державі» не може бути сформований кабінет проти волі найбільших фінансових тузів: досить тільки зробити фінансовий натиск, — і міністри летять з своїх постів, як оглашенні. Це є дійсно контроль банків над урядами, всупереч мнимому контролеві парламентів.

Коли мова йде про такий контроль, то я мушу заявити, що контроль грошових мішків над урядом у нас немислимий і цілком виключений, хоч би тому, що банки у нас давно вже націоналізовані, а грошові мішки викинуті геть з СРСР.

Може, делегація хотіла спитати не про контроль, а про керівництво партії щодо уряду? Коли делегація хотіла спитати про це, то я відповідаю: так, партія у нас керує урядом. А керівництво це удається тому, що партія користується у нас довір'ям більшості робітників і трудящих взагалі і вона має право керувати органами уряду від імені цієї більшості.

В чому виражається керівництво урядом з боку робітничої партії СРСР, з боку комуністичної партії СРСР?

Насамперед в тому, що на основні пости державної роботи в нашій країні компартія старається проводити через Ради і їх з'їзди своїх кандидатів, своїх кращих працівників, відданих справі пролетаріату і готових служити пролетаріатові вірою й правдою. І це їй удається у величезній більшості випадків, тому що робітники й селяни ставляться до партії з довір'ям. Це не випадковість, що керівниками органів влади у нас є комуністи, що вони, ці керівники, користуються величезним авторитетом в країні.

По-друге, в тому, що партія перевіряє роботу органів управління, роботу органів влади, виправляючи помилки й недоліки, без яких не обходиться, допомагаючи їм проводити рішення уряду і стараючись забезпечити їм підтримку мас, причому жодне важливе рішення не ухвалюється ними без відповідних вказівок партії.

По-третє, в тому, що при виробленні плану роботи тих чи інших органів влади чи то по лінії промисловості і сільського господарства, чи то по лінії торгівлі і культурного будівництва партія дає загальні керівні вказівки, що визначають характер

і напрям роботи цих органів за час діяння цих планів.

Буржуазна преса звичайно висловлює «здивування» з приводу такого «втручання» партії в справи держави. Але «здивування» це наскрізь фальшиве. Відомо, що в капіталістичних країнах так само «втручаються» в справи держави буржуазні партії і керують урядами, причому керівництво зосереджується там в руках вузького кола осіб, які зв'язані так чи інакше з великими банками і стараються, з огляду на це, приховувати від населення свою роль.

Кому не відомо, що у кожної буржуазної партії в Англії або в інших капіталістичних країнах є свій таємний кабінет з вузького кола осіб, які зосереджують в своїх руках керівництво? Згадайте хоча б відому промову Ллойд-Джорджа про «тіньовий» кабінет у ліберальної партії. Різниця в цьому відношенні між Країною Рад і капіталістичними країнами полягає в тому, що:

а) в країнах капіталізму буржуазні партії керують державою в інтересах буржуазії і проти пролетаріату, тоді як в СРСР компартія керує державою в інтересах пролетаріату і проти буржуазії;

б) буржуазні партії приховують від народу свою керівну роль, вдаючись по допомогу до підозрілих таємних кабінетів, тоді як компартія в СРСР не потребує ніяких таємних кабінетів, вона плямує політику й практику таємних кабінетів і відкрито заявляє перед усією країною, що вона бере на себе відповідальність за керівництво державою.

Один з делегатів. На тих самих підставах керує партія профспілками?

Сталін. В основному — так. Формально профспілкам партія не може давати ніяких директив. Але партія дає директиви комуністам, що працюють у профспілках. Відомо, що в профспілках є фракції комуністів, так само як і в Радах, кооперації і т. д. Обов'язок цих комуністичних фракцій полягає в тому, щоб добиватися шляхом переконання в органах профспілок, Рад, кооперації і т. д. таких рішень, які відповідали б директивам партії. І це їм удається здійснювати у величезній більшості випадків, тому що вплив партії в масах величезний, і вона користується там великим довір'ям. Цим шляхом досягається єдність дій найрізноманітніших організацій пролетаріату. Без цього ми мали б розбрід і різнобій в роботі цих організацій робітничого класу.

3-є ПИТАННЯ. Оскільки в Росії легальна тільки одна партія, звідки Ви знаєте, що маси співчувають комунізмові?

ВІДПОВІДЬ. Це вірно, що в СРСР нема легальних буржуазних партій, що легальністю користується тут тільки одна партія, партія робітників, партія комуністів. Чи є у нас, однак, шляхи й засоби переконатися в тому, що більшість робітників, більшість трудящих мас співчуває комуністам? Мова йде, звичайно, про робітничі й селянські маси, а не про нову буржуазію, а не про уламки старих експлуататорських класів, розбитих уже пролетаріатом. Так, у нас є можливість, у нас є шляхи й засоби узнати — співчувають комуністам робітничі й селянські маси чи не співчувають.

Візьмімо найважливіші моменти в житті нашої країни і подивімось, чи є підстава заявляти, що маси дійсно співчувають комуністам.

Візьмімо, насамперед, такий важливий момент, як період Жовтневого перевороту в 1917 році, коли партія комуністів, саме як партія, відкрито заклика́ла робітників і селян до повалення влади буржуазії і коли вона, ця партія, дістала підтримку величезної більшості робітників, солдатів і селян.

Яка була тоді обстановка? При владі стояли соціалісти-революціонери (есери) і соціал-демократи (меншовики), які блокувалися з буржуазією. Апарат влади в центрі і на місцях, так само як апарат командування дванадцятимільйонною армією, був в руках цих партій, в руках уряду. Партія комуністів перебувала в напівлегальному становищі. Буржуа всіх країн пророкували неминучий провал партії більшовиків. Антанта стояла цілком і повністю за уряд Керенського. Проте партія комуністів, партія більшовиків, не переставала заклика́ти пролетарі́ат до повалення цього уряду і до встановлення диктатури пролетаріату. І що ж? Величезна більшість трудящих мас в тилу і на фронті якнайрішучіше підтримала партію більшовиків, — і уряд Керенського був повалений, влада пролетаріату була встановлена.

Як могло статися, що більшовики вийшли тоді переможцями, незважаючи на ворожі пророкування буржуа всіх країн про загибель партії більшовиків? Чи не доводить ця обставина, що широкі маси трудящих співчувають партії більшовиків? Я думаю, що доводить.

Ось вам перша перевірка авторитету і впливу партії комуністів серед широких мас населення.

Візьмімо дальший період, період інтервенції, період громадянської війни, коли англійські капіталісти окупували північ Росії, район Архангельська й Мурманська, коли американські, англійські, японські й французькі капіталісти окупували Сибір, висунувши вперед Колчака, коли французькі й англійські капіталісти зробили кроки щодо окупації «півдня Росії», піднявши на щит Денікіна і Врангеля.

Це була війна Антанти і контрреволюційних генералів Росії проти комуністичного уряду в Москві, проти жовтневих завоювань нашої революції. Це був період величезної перевірки сили і стійкості партії комуністів у широких масах робітників і селян.

І що ж? Хіба не відомо, що в результаті громадянської війни окупанти були викинуті геть з Росії, а контрреволюційні генерали були перебиті Червоною Армією.

Отут-то й виявилось, що доля війни вирішується, кінець кінцем, не технікою, яку щедро постачали Колчаку й Денікіну вороги СРСР, а правильною політикою, співчуттям і підтримкою мільйонних мас населення.

Чи випадково, що партія більшовиків вийшла тоді переможницею? Звичайно, не випадково. Чи не говорить ця обставина про те, що партія комуністів користується у нас співчуттям широких мас трудящих? Я думаю, що говорить.

Ось вам друга перевірка сили і стійкості комуністичної партії в СРСР.

Перейдемо до нинішнього періоду, до періоду післявоєнного, коли на чергу стали питання мирного будівництва, коли смуга господарської розрухи змінилася смугою відбудови індустрії, нарешті, смугою перебудови всього нашого народного господарства на новій технічній базі. Чи є у нас тепер шляхи й засоби для перевірки сили і стійкості партії комуністів, для визначення міри співчуття широких мас трудящих цій партії? Я думаю, що є.

Візьмімо насамперед профспілки Радянського Союзу, що об'єднують близько 10 мільйонів пролетарів, подивімось склад керівних органів наших профспілок. Чи випадково, що на чолі цих органів стоять комуністи? Звичайно, не випадково. Було б безглуздям думати, що робітники СРСР ставляться байдуже до складу керівних органів профспілок. Робітники СРСР виросли і виховалися в бурі трьох революцій. Вони навчились, як ніхто, перевіряти своїх керівників і викидати їх геть, якщо вони не задовольняють інтересам пролетаріату. Найпопулярнішою людиною в нашій партії був один час Плеханов. Однак робітники не спинилися перед тим, щоб рішуче ізолювати його, коли вони переконались у відході Плеханова від пролетарської лінії. І коли такі робітники висловлюють своє повне довір'я комуністам, висуваючи їх на відповідальні пости в профспілках, то це не може не служити прямою вказівкою на те, що сила і стійкість комуністичної партії серед робітників СРСР — величезні.

Ось вам перевірка того, що широкі маси робітників безумовно співчувають партії комуністів.

Візьмімо останні вибори до Рад. Правом обирати до Рад користується у нас все доросле населення СРСР, починаючи з 18-річного віку, без різниці статі й національності, мінус буржуазні елементи, що експлуатують чужу працю і позбавлені виборчих прав. Це становить близько 60 мільйонів виборців. Величезна більшість з них, звичайно, селяни. З цих 60 мільйонів виборчі права здійснили близько 51 проц., тобто понад 30 мільйонів. Перегляньте тепер склад керівних органів наших Рад у центрі і на місцях. Чи можна назвати випадковістю той факт, що величезну більшість виборних керівних елементів становлять комуністи? Ясно, що не можна назвати це випадковістю. Чи не говорить цей факт про те, що комуністична партія користується довір'ям серед мільйонних мас селянства? Я думаю, що говорить.

Ось вам ще одна перевірка сили і стійкості комуністичної партії.

Візьмімо комсомол (Комуністична спілка молоді), який об'єднує близько 2 мільйонів робітничої і селянської молоді. Чи можна назвати випадковістю той факт, що величезну більшість виборних керівних елементів комсомолу становлять комуністи? Я думаю, що не можна назвати це випадковістю.

Ось вам ще одна перевірка сили й авторитету комуністичної партії.

Візьмімо, нарешті, наші незліченні конференції, наради, делегатські збори і т. д., що охоплюють мільйонні маси трудящих чоловіків і жінок, робітників і робітниць, селян і селянок усіх і всяких національностей, які входять до складу СРСР. Про ці наради й конференції на Заході іноді іронізують,

твердячи, що росіяни люблять взагалі поговорити. А тимчасом для нас ці наради й конференції мають величезне значення як щодо перевірки настрою мас, так і щодо виявлення наших помилок і намічення способів усунути ці помилки, бо помилок у нас немало, і ми їх не приховуємо, вважаючи, що виявлення помилок і чесне виправлення їх є найкращим способом поліпшити керівництво країною. Перегляньте промови ораторів на цих конференціях і нарадах, перегляньте ділові й щирі зауваження цих «простих людей» з робітників і селян, перегляньте їх рішення,—і ви побачите, до чого величезні вплив і авторитет комуністичної партії, ви побачите, що цьому впливові й цьому авторитетові могла б позаздрити перша-ліпша партія в світі.

Ось вам ще перевірка стійкості комуністичної партії.

Такі є шляхи й способи, які дають можливість перевірити силу і вплив комуністичної партії серед народних мас.

Ось звідки мені відомо, що широкі маси робітників і селян СРСР співчувають комуністичній партії.

4-е ПИТАННЯ. Якби безпартійна група організувала фракцію і висунула б на виборах своїх кандидатів, що стоять на платформі підтримки Радянського уряду, але разом з тим вимагала б скасування монополії зовнішньої торгівлі,—чи могла б вона мати свої засоби і вести активну політичну кампанію?

ВІДПОВІДЬ. Я думаю, що в цьому питанні є непримиренна суперечність. Неможливо уявити групу, яка б стояла на платформі підтримки Радянського

уряду і разом з тим вимагала б скасування монополії зовнішньої торгівлі. Чому? Тому, що монополія зовнішньої торгівлі є одна з непохитних основ платформи Радянського уряду. Тому, що група, яка вимагала б скасування монополії зовнішньої торгівлі, не може стояти за підтримку Радянського уряду. Тому, що така група може бути лише групою, глибоко ворожою всьому радянському ладові.

В СРСР є, звичайно, елементи, що вимагають скасування монополії зовнішньої торгівлі. Це—непмани, куркулі, уламки вже розбитих експлуататорських класів і т. д. Але ці елементи становлять мізерну меншість населення. Я думаю, що не про ці елементи говорить делегація в своєму питанні. Коли ж мова йде про робітників і трудові маси з селян, то я мушу сказати, що вимога скасування монополії зовнішньої торгівлі могла б викликати серед них лише регіт і вороже ставлення.

Справді, що могло б означати для робітників знищення монополії зовнішньої торгівлі? Це означало б для них відмову від індустріалізації країни, від будування нових заводів і фабрик, від розширення старих заводів і фабрик. Це означало б для них наводнення СРСР товарами з капіталістичних країн, згортання нашої індустрії внаслідок її відносної слабості, збільшення числа безробітних, погіршення матеріального становища робітничого класу, ослаблення його економічних і політичних позицій. Це означало б, кінець кінцем, посилення непмана і взагалі нової буржуазії. Чи може піти на це самогубство пролетаріат СРСР? Ясно, що не може.

А що означало б для трудових мас селянства знищення монополії зовнішньої торгівлі? Воно означало б перетворення нашої країни з країни самостійної в країну напівколоніальну і зубожіння селянських мас. Воно означало б повернення до того режиму «вільної торгівлі», який панував за Колчака й Денікіна, коли об'єднаним силам контрреволюційних генералів і «союзників» вільно було грабувати і оббирати багатомільйонне селянство. Воно означало б, кінець кінцем, посилення куркулів та інших експлуататорських елементів на селі. Селяни досить зазнали розкошів цього режиму на Україні і на Північному Кавказі, на Волзі і в Сибіру. Які є підстави думати, що вони захочуть знову влізти в цю петлю? Хіба не ясно, що трудові маси селянства не можуть стояти за знищення монополії зовнішньої торгівлі?

Один з делегатів. Делегація висунула пункт про монополію зовнішньої торгівлі, про її скасування, як пункт, на якому могла б організуватися ціла група населення, коли б не було в СРСР монополії однієї партії, монополії на легальність.

Сталін. Делегація, таким чином, повертається до питання про монополію комуністичної партії, як єдино легальної партії в СРСР. Коротку відповідь на це питання я вже дав, коли говорив про шляхи й способи перевірки співчуття мільйонних мас робітників і селян до комуністичної партії.

Щодо інших верств населення, куркулів, непманів, решток старих розбитих експлуататорських класів, то вони позбавлені у нас права мати свою політичну організацію так само, як позбавлені вони виборчих прав. Пролетаріат відібрав у буржуазії не тільки

фабрики й заводи, банки й залізниці, землю й шахти. Він відібрав ще у неї право мати свою політичну організацію, бо пролетаріат не хоче відновлення влади буржуазії. Делегація, як видно, не має заперечень проти того, що пролетаріат СРСР відібрав у буржуазії та поміщиків фабрики й заводи, землю й залізниці, банки й шахти. (Сміх.)

Але делегація, як мені здається, трохи дивується з приводу того, що пролетаріат не обмежився цим і пішов далі, відібравши у буржуазії політичні права. Це, по-моєму, не зовсім логічно або, вірніше, зовсім нелогічно. На якій підставі вимагають від пролетаріату великодушності щодо буржуазії? Хіба буржуазія на Заході, стоячи при владі, проявляє хоча б найменшу великодушність щодо робітничого класу? Хіба вона не заганяє в підпілля дійсно революційні партії робітничого класу? На якій підставі вимагають від пролетаріату СРСР великодушності щодо свого класового ворога? Я думаю, що логіка зобов'язує. Той, хто думає про можливість повернення буржуазії її політичних прав, той повинен, коли він хоче бути логічним, піти далі і поставити питання також про повернення буржуазії фабрик і заводів, залізниць і банків.

Один з делегатів. Завданням делегації було вияснити, яким чином можуть думки в робітничому класі і в селянстві, відмінні від думок компартії, знайти свій легальний вираз. Неправильно було б розуміти справу таким чином, що делегація цікавиться питанням про надання політичних прав буржуазії, про те, як буржуазія може знайти легальний вираз для виявлення своїх думок. Мова йде саме про те, яким чином

можуть думки в робітничому класі і селянстві, відмінні від думок компартії, знайти свій легальний вираз.

Другий делегат. Ці відмінні думки могли б знайти свій вираз у масових організаціях робітничого класу, у профспілках та ін.

Сталін. Дуже добре. Значить, мова йде не про відновлення політичних прав буржуазії, а про боротьбу думок всередині робітничого класу й селянства.

Чи має місце боротьба думок серед робітників і трудових мас селянства в Радянському Союзі в даний час? Безумовно, має. Не може бути, щоб мільйони робітників і селян в усіх практичних питаннях і в усіх деталях однаково мислили. Цього в житті не буває. По-перше, є велика відмінність між робітниками і селянами і щодо їх економічного становища, і щодо їх поглядів на ті чи інші питання. По-друге, існують деякі відмінності в поглядах в самому робітничому класі, відмінність виховання, відмінність віку, темпераменту, відмінність між корінними робітниками і робітниками, які прийшли з села, і т. д. Все це веде до боротьби думок серед робітників і трудових мас селянства, яка дістає свій легальний вираз на зборах, в профспілках, в кооперації, під час виборів до Рад і т. д.

Але між боротьбою думок тепер, в умовах пролетарської диктатури, і боротьбою думок в минулому, до Жовтневої революції, існує корінна різниця. Тоді, в минулому, боротьба думок серед робітників і трудових селян зосереджувалась, головним чином, на питаннях повалення поміщиків, царизму, буржуазії, на зломі буржуазних порядків. Тепер, в умовах

диктатури пролетаріату, боротьба думок іде не навколо питань про повалення Радянської влади, про злам радянських порядків, а навколо питань про поліпшення органів Радянської влади, про поліпшення їх роботи. Тут є корінна різниця.

Нема нічого дивного в тому, що боротьба думок навколо питання про революційний злам існуючих порядків давала в минулому підставу для появи кількох конкуруючих між собою партій всередині робітничого класу і трудових мас селянства. Ці партії були: партія більшовиків, партія меншовиків, партія есерів. З другого боку, зовсім нетрудно зрозуміти і те, що боротьба думок тепер, при диктатурі пролетаріату, яка має своєю метою не злам існуючих радянських порядків, а їх поліпшення і зміцнення, не дає поживи для існування кількох партій серед робітників і трудових мас села.

Ось чому легальність однієї лише партії, партії комуністів, монополія цієї партії, не тільки не викликає заперечень серед робітників і трудящих селян, а, навпаки, сприймається як щось необхідне й бажане.

Становище нашої партії, як єдино легальної партії в країні (монополія компартії), не є щось штучне й нарочито вигадане. Таке становище не може бути створене штучно, шляхом адміністративних махінацій і т. д. Монополія нашої партії виросла з життя, склалася історично, як результат того, що партії есерів і меншовиків остаточно збанкротували і зійшли зі сцени в умовах нашої дійсності.

Чим були партії есерів і меншовиків у минулому? Провідниками буржуазного впливу на пролетаріат. Чим культивувалося й підтримувалося існування цих

партій до жовтня 1917 року? Наявністю класу буржуа, нарешті, наявністю буржуазної влади. Хіба не ясно, що з поваленням буржуазії мали зникнути підстави для існування цих партій?

А чим стали ці партії після жовтня 1917 року? Вони стали партіями відновлення капіталізму і повалення влади пролетаріату. Хіба не ясно, що ці партії мали втратити всякий грунт і всякий вплив серед робітників і трудових верств селянства?

Боротьба за вплив на робітничий клас між партією комуністів і партіями есерів та меншовиків почалася не з учорашнього дня. Її початок приурочується до моменту перших ознак масового революційного руху в Росії, ще до 1905 року. Період від 1903 року до жовтня 1917 року є період запеклої боротьби думок в робітничому класі нашої країни, період боротьби між більшовиками, меншовиками та есерами за вплив у робітничому класі. За цей період робітничий клас СРСР пройшов три революції. В огні цих революцій випробовував і перевіряв він ці партії, їх придатність для справи пролетарської революції, їх пролетарську революційність. І ось, під Жовтневі дні 1917 року, коли історія підвела підсумок усій минулій революційній боротьбі, коли історія зважила на своїх терезах питому вагу партій, що боролися всередині робітничого класу, — робітничий клас СРСР зробив, нарешті, остаточний вибір, спинившись на комуністичній партії, як єдино пролетарській партії.

Чим пояснити той факт, що вибір робітничого класу спинився на комуністичній партії? Хіба це не факт, що більшовики в Петроградській Раді, наприклад, у квітні 1917 року становили незначну

меншість? Хіба це не факт, що есери й меншовики мали тоді в Радах величезну більшість? Хіба це не факт, що під Жовтневі дні весь апарат влади і всі засоби примусу були в руках партій есерів та меншовиків, які блокувалися з буржуазією?

Пояснюється це тим, що компартія стояла тоді за ліквідацію війни, за негайний демократичний мир, тоді як партії есерів та меншовиків відстоювали «війну до переможного кінця», продовження імперіалістичної війни.

Пояснюється це тим, що компартія стояла тоді за повалення уряду Керенського, за повалення буржуазної влади, за націоналізацію фабрик і заводів, банків і залізниць, тоді як партії меншовиків та есерів боролися за уряд Керенського і відстоювали права буржуазії на фабрики й заводи, на банки й залізниці.

Пояснюється це тим, що партія комуністів стояла тоді за негайну конфіскацію поміщицьких земель на користь селян, тоді як партії есерів та меншовиків відкладали це питання до Установчих зборів, скликання яких, в свою чергу, відкладали на невизначений час.

Що ж тут дивного, коли робітники й селянська біднота зробили, нарешті, вибір на користь комуністичної партії?

Що ж тут дивного, коли партії есерів та меншовиків пішли так швидко на дно?

Ось де джерело монополії компартії і ось чому прийшла до влади комуністична партія.

Дальший період, період після жовтня 1917 року, період громадянської війни був періодом остаточної

загибелі партій меншовиків і есерів, періодом остаточного торжества партії більшовиків. Меншовики та есери самі полегшили в цей період торжество компартії. Розбиті і пущені на дно під час Жовтневого перевороту, уламки меншовицької й есерівської партій стали зв'язуватися з контрреволюційними повстаннями куркулів, зблокувалися з колчаківцями й денікінцями, пішли служити до Антанти і остаточно поховали себе в очах робітників і селян. Картина склалася така, що есери й меншовики, які перетворилися з буржуазних революціонерів у буржуазних контрреволюціонерів, допомагали Антанті душити нову, Радянську Росію, тоді як партія більшовиків, об'єднуючи навколо себе все живе й революційне, піднімала все нові й нові загони робітників і селян на боротьбу за соціалістичну батьківщину, на боротьбу проти Антанти.

Цілком природно, що перемога комуністів у цей період мала привести і дійсно привела до повної поразки есерів і меншовиків. Що ж тут дивного, коли компартія стала після всього цього єдиною партією робітничого класу і селянської бідноти?

Ось як склалася у нас монополія компартії, як єдино легальної партії в країні.

Ви говорите про боротьбу думок серед робітників і селян тепер, в умовах пролетарської диктатури. Я вже говорив, що боротьба думок є і буде, що без цього неможливий рух вперед. Але боротьба думок серед робітників при нинішніх умовах іде не навколо принципіального питання про повалення радянських порядків, а навколо практичних питань про поліпшення Рад, про виправлення помилок

радянських органів, отже,—про зміцнення Радянської влади. Цілком зрозуміло, що така боротьба думок може лише зміцнювати і вдосконалювати комуністичну партію. Цілком зрозуміло, що така боротьба думок може лише зміцнювати монополію компартії. Цілком зрозуміло, що така боротьба думок не може давати поживи для утворення інших партій у надрах робітничого класу і трудового селянства.

5-е ПИТАННЯ. Чи можете Ви коротко повідомити нам основні розходження між Вами і Троцьким?

ВІДПОВІДЬ. Я мушу сказати, насамперед, що розходження з Троцьким є не особисті розходження. Якби розходження мали особистий характер, партія не займалася б цією справою жодної години, бо вона не любить, щоб окремі особи випиналися.

Мова йде, очевидно, про незгоди в партії. Я так зрозумів це питання. Так, ці незгоди існують в партії. Про характер цих незгод досить докладно розповіли недавно у своїх доповідях Риков — у Москві, Бухарін — у Ленінграді. Ці доповіді опубліковані. До того, що сказано в цих доповідях про незгоди, я додати нічого не маю. Якщо у вас немає цих документів, я можу дістати їх для вас. (Делегація говорить, що вона має ці документи.)

Один з делегатів. Нас питатимуть після повернення про ці незгоди, але ми не маємо всіх документів. У нас, наприклад, нема «платформи 83-х».

Сталін. Я цієї «платформи» не підписував. Я не маю права розпоряджатися чужими документами. (Сміх.)

6-е ПИТАННЯ. В капіталістичних країнах основний стимул для розвитку виробництва грунтується на надії добувати зиск. Цей стимул, звичайно, відносно, не існує в СРСР. Що замінює його, і на скільки ця заміна, на Вашу думку, ефективна? Чи може вона бути постійною?

ВІДПОВІДЬ. Це правильно, що основним рушієм капіталістичного господарства є добування зиску. Вірно також і те, що добування зиску не є ні метою, ні рушієм нашої соціалістичної промисловості. Що ж, в такому разі, є рушієм нашої індустрії?

Насамперед, та обставина, що фабрики й заводи належать у нас всьому народові, а не капіталістам, що фабриками й заводами управляють не ставленики капіталістів, а представники робітничого класу. Свідомість того, що робітники працюють не на капіталіста, а на свою власну державу, на свій власний клас,—ця свідомість є величезною рушійною силою в справі розвитку і вдосконалення нашої промисловості.

Слід відзначити, що величезну більшість директорів фабрик і заводів становлять у нас робітники, яких призначає Вища рада народного господарства, у згоді з профспілками, причому ні один з директорів не може лишитися на своєму посту проти волі робітників або відповідних профспілок.

Слід, далі, відзначити, що на кожному заводі або фабриці є свій заводський або фабричний комітет, який обирається робітниками і який контролює діяльність адміністрації підприємства.

Слід, нарешті, відзначити, що на кожному промисловому підприємстві є виробничі наради робітників,

куди входять всі робітники даного підприємства, і де робітники перевіряють всю роботу директора підприємства, обговорюють план роботи заводської адміністрації, відзначають помилки та хиби і мають можливість виправляти ці хиби через профспілки, через партію, через органи Радянської влади.

Нетрудно зрозуміти, що всі ці обставини міняють докорінно як становище робітників, так і розпорядки на підприємстві. Коли при капіталізмі робітник розглядає фабрику, як чужу і ворожу для нього власність, або навіть як тюрму, то при радянських порядках робітник дивиться на фабрику вже не як на тюрму, а як на близьку і рідну для нього справу, в розвитку і в поліпшенні якої він кровно зацікавлений.

Навряд чи треба доводити, що це нове ставлення робітників до заводу, до підприємства, це почуття близькості робітників до підприємства є величезним рушієм всієї нашої промисловості.

Цією обставиною треба пояснити той факт, що кількість винахідників у галузі техніки виробництва і організаторів промисловості з робітників росте з кожним днем.

По-друге, та обставина, що прибутки від промисловості ідуть у нас не на збагачення окремих осіб, а на дальше розширення промисловості, на поліпшення матеріального й культурного становища робітничого класу, на здешевлення промислових товарів, необхідних як для робітників, так і для селян, тобто знов-таки на поліпшення матеріального становища трудящих мас.

Капіталіст не може обернути свої прибутки на піднесення добробуту робітничого класу. Він живе для зисків. Інакше він не був би капіталістом. Він добуває зиски для того, щоб скласти їх у додатковий капітал і вивезти в менш розвинуті країни для добування нових, ще більших зисків. Так відпливають капітали з Північної Америки в Китай, в Індонезію, в Південну Америку, в Європу, з Франції—у французькі колонії, з Англії—в англійські колонії.

У нас справа стоїть інакше, бо ми не ведемо і не визнаємо колоніальної політики. У нас прибутки від промисловості лишаються в країні для дальшого розширення індустрії, для поліпшення становища робітників, для збільшення місткості внутрішнього ринку, в тому числі селянського ринку, через здешевлення промислових товарів. Приблизно, 10 процентів від прибутків промисловості іде у нас на поліпшення побуту робітничого класу. 13 процентів від грошової заробітної плати робітників іде у нас на страхування робітничого класу за рахунок держави. Певна частина прибутків (я не можу зараз сказати—саме яка частина) іде на культурні потреби, фабрично-заводське учництво й відпустки робітників. Досить значна частина цих прибутків (я знов-таки не можу зараз сказати—саме яка частина) іде на підвищення грошової заробітної плати робітників. Решта прибутків від промисловості витрачається на дальше розширення промисловості, на ремонт старих заводів, на будування нових заводів, нарешті, на здешевлення промислових товарів.

Величезне значення цих обставин для всієї нашої промисловості полягає в тому, що:

а) вони полегшують зближення сільського господарства з індустрією і згладжування протилежностей між містом і селом;

б) вони сприяють зростанню місткості внутрішнього ринку, міського і сільського, створюючи тим самим безперервно ростущу базу для дальшого розгортання індустрії.

По-третє, та обставина, що факт націоналізації промисловості полегшує планове ведення всього промислового господарства в цілому.

Чи будуть ці стимули і рушії нашої промисловості постійними факторами? Чи можуть вони бути постійно діючими факторами? Так, вони безумовно є постійно діючими стимулами і рушіями. І чим більше розвиватиметься наша індустрія, тим більше наростатимуть сила й значення цих факторів.

7-е ПИТАННЯ. В якій мірі може СРСР співробітничати з капіталістичною промисловістю інших країн?

Чи є певна межа такому співробітництву, чи це просто спроба для виясненя, в якій частині яке співробітництво можливе і в якій ні?

ВІДПОВІДЬ. Мова йде, очевидно, про тимчасові угоди з капіталістичними державами в галузі промисловості, в галузі торгівлі і, можливо, в галузі дипломатичних відносин.

Я думаю, що наявність двох протилежних систем— системи капіталістичної і системи соціалістичної— не виключає можливості таких угод. Я думаю, що такі угоди можливі і доцільні в обстановці мирного розвитку.

Експорт і імпорт є найбільш підходящим грунтом для таких угод. Нам потрібні: устаткування, сировина (наприклад, бавовна), напівфабрикати (з металу та ін.), а капіталісти потребують збуту цих товарів. Ось вам грунт для угоди. Капіталістам потрібні: нафта, ліс, хлібні продукти, а нам треба збути ці товари. Ось вам грунт для угоди. Нам потрібні кредити, капіталістам потрібні добрі проценти на ці кредити. Ось вам ще грунт для угоди вже по лінії кредиту, причому відомо, що радянські органи є найбільш акуратні платники по кредитах.

Те саме можна сказати відносно дипломатичної галузі. Ми ведемо політику миру і ми готові підписати з буржуазними державами пакти про взаємний ненапад. Ми ведемо політику миру і ми готові іти на угоду про роззброєння, аж до повного знищення постійних армій, про що ми заявляли перед усім світом ще на Генуезькій конференції [38]. Ось вам грунт для угоди по дипломатичній лінії.

Межі цих угод? Межі ставляться протилежністю двох систем, між якими йде змагання, боротьба. В рамках, що їх допускають ці дві системи, але тільки в цих рамках, угоди цілком можливі. Про це говорить досвід угод з Німеччиною, з Італією, з Японією і т. д.

Чи є ці угоди просто експериментом чи вони можуть мати більш-менш тривалий характер? Це залежить не тільки від нас, це залежить також від наших контрагентів. Це залежить від загальної обстановки. Війна може перевернути догори дном всі і всякі угоди. Це залежить, нарешті, від умов угоди. Кабальних умов ми не можемо прийняти. У нас є

угода з Гарріманом, який експлуатує марганцьові копальні в Грузії. Угода укладена на 20 років. Як бачите, строк дуже немалий. Є у нас також угода з товариством Лена-Гольдфільдс, яке добуває золото в Сибіру. Угода укладена на 30 років,—строк ще довший. Є, нарешті, угода з Японією про експлуатацію нафтових джерел і вугільних копалень на Сахаліні.

Ми б хотіли, щоб ці угоди мали більш-менш тривкий характер. Та це залежить, звичайно, не тільки від нас, але й від наших контрагентів.

8-е ПИТАННЯ. Які основні відмінності Росії від капіталістичних держав в її політиці щодо національних меншостей?

ВІДПОВІДЬ. Мова йде, очевидно, про ті національності СРСР, які пригноблювались раніше царизмом і російськими експлуататорськими класами і які не мали своєї державності.

Основна відмінність полягає в тому, що в капіталістичних державах існує національний гніт і національне поневолення, а у нас, в СРСР, знищено в корені і те і друге.

Там, у капіталістичних державах, поруч з націями першого розряду, з націями привілейованими, з націями «державними», існують нації другого розряду, нації «недержавні», нації неповноправні, позбавлені тих чи інших прав і, насамперед, державних прав. У нас, в СРСР, навпаки, знищено всі ці атрибути національної нерівності і національного гніту. У нас всі нації рівноправні й суверенні, бо національні й державні привілеї великоруської нації, що раніше панувала, знищено.

Йдеться, звичайно, не про декларації щодо рівноправності національностей. Декларацій про національну рівноправність є немало у всяких буржуазних і соціал-демократичних партій. Яка ціна деклараціям, коли вони не проводяться в життя? Йдеться про те, щоб знищити ті класи, які є носіями, творцями і провідниками національного гноблення. Такими класами були у нас поміщики, капіталісти. Ми повалили ці класи і тим самим знищили можливість національного гніту. І саме тому, що ми повалили ці класи, у нас стала можливою дійсна національна рівноправність.

Це й називається у нас здійсненням ідеї самовизначення націй, аж до відокремлення. Саме тому, що ми здійснили самовизначення націй, саме через це нам удалося витравити взаємне недовір'я трудящих мас різних націй СРСР і об'єднати нації на началах добровільності в одну союзну державу. Існуючий нині Союз Радянських Соціалістичних Республік є результатом нашої національної політики і виразом добровільного федерування націй СРСР в одну союзну державу.

Навряд чи треба доводити, що така політика в національному питанні немислима в капіталістичних країнах, бо там все ще стоять при владі капіталісти, які є творцями і провідниками політики національного гноблення.

Не можна не відзначити, наприклад, той факт, що на чолі найвищого органу влади в СРСР, Центрального Виконавчого Комітету Рад, стоїть не обов'язково голова-росіянин, а шість голів, за числом шести союзних республік, які об'єдналися в СРСР, з яких один—росіянин (Калінін), другий—українець

(Петровський), третій—білорус (Червяков), четвертий—азербайджанець (Мусабеков), п'ятий—туркмен (Айтаков), шостий—узбек (Файзулла Ходжаєв). Цей факт є одним з яскравих виразів нашої національної політики. Нічого й казати, що жодна буржуазна республіка, хай вона буде щонайдемократичніша, не пішла б на такий крок. А тимчасом цей крок є для нас фактом, що сам собою розуміється і випливає з усієї нашої політики національної рівноправності.

9-е ПИТАННЯ. Американські робітничі вожді виправдують свою боротьбу з комуністами двома обставинами:

1) комуністи руйнують робітничий рух своєю фракційною боротьбою всередині спілок і своїми нападками на нерадикальних службових осіб у профспілках;

2) американські комуністи одержують розпорядження з Москви і тому не можуть бути хорошими профспілковими діячами, оскільки їх лояльність щодо іноземної організації перевищує лояльність щодо своєї спілки.

Як це утруднення може бути усунене з тим, щоб американські комуністи могли вести спільну роботу з іншими осередками американського робітничого руху?

ВІДПОВІДЬ. Я думаю, що спроби американських робітничих лідерів виправдати свою боротьбу проти комуністів не витримують ніякої критики. Ніхто ще не довів і не доведе, що комуністи руйнують робіт-

ничий рух. Але зате треба вважати цілком доведеним, що комуністи є найвідданішими і найсміливішими борцями робітничого руху в усьому світі, в тому числі і в Америці.

Хіба це не факт, що під час страйків і демонстрацій робітників комуністи виступають у перших рядах робітничого класу, приймаючи на себе перші удари капіталістів, тоді як реформістські робітничі лідери ховаються в цей час на задвірках у капіталістів? Як можуть комуністи не критикувати боягузтво і реакційність реформістських робітничих лідерів? Хіба не ясно, що така критика може лише пожвавити і зміцнити робітничий рух?

Правда, така критика руйнує авторитет реакційних робітничих лідерів. Ну, а що тут особливого? Нехай реакційні робітничі лідери відповідають контркритикою, а не викиданням комуністів з профспілок.

Я думаю, що робітничий рух Америки, коли він хоче жити і розвиватися далі, не може обійтись без боротьби думок і течій всередині профспілок. Я думаю, що боротьба думок і течій всередині профспілок, критика реакційних лідерів і т. д. все більше й більше зростатимуть, хоч би який опір чинили цьому реформістські робітничі лідери. А робітничому класові Америки абсолютно необхідна така боротьба думок і така критика для того, щоб він міг зробити вибір між різними течіями і самовизначитися, нарешті, як самостійна організована сила всередині американського суспільства.

Нарікання американських реформістських лідерів на комуністів свідчать лише про те, що вони не впевнені у своїй правоті, не відчувають міцності свого

становища. Саме тому й бояться вони критики, як чуми. Варте уваги те, що американські робітничі лідери є, виявляється, більш рішучими противниками елементарної демократії, ніж численні буржуа в тій же Америці.

Зовсім невірне твердження, що американські комуністи працюють «за розпорядженням з Москви». Ви не знайдете в світі таких комуністів, які б згодилися діяти «за розпорядженнями» іззовні, проти своїх переконань, проти своєї волі, всупереч вказівкам обстановки. Та такі комуністи, якби навіть вони існували десь, не варті були б ні гроша.

Комуністи — найсміливіші і найвідважніші люди, вони ведуть боротьбу проти цілого моря ворогів. Цінність комуністів в тому, між іншим, і полягає, що вони вміють відстоювати свої переконання. Тому дивно говорити про американських комуністів, як про людей, що не мають своїх переконань і здатні діяти лише «за розпорядженнями» іззовні.

В твердженні робітничих лідерів правильне лише одно, а саме те, що американські комуністи входять до складу міжнародної організації комуністів і радяться час від часу з центром цієї організації в тих чи інших питаннях. Але що ж тут поганого? Хіба американські робітничі лідери проти організації міжнародного робітничого центра? Правда, вони не входять до складу Амстердаму[39]. Але вони не входять туди не тому, що вони проти міжнародного робітничого центра, а тому, що вони вважають Амстердам надто лівою організацією. (Сміх.)

Чому капіталісти можуть організовуватись в інтернаціональному масштабі, а робітничий клас або

частина робітничого класу не повинні мати своєї міжнародної організації?

Чи не ясно, що Грін та його друзі з Американської федерації праці[40] зводять наклеп на американських комуністів, рабськи повторюючи легенди капіталістів про «розпорядження з Москви»?

Є люди, які думають, що члени Комуністичного Інтернаціоналу в Москві тільки те й роблять, що сидять та пишуть директиви для всіх країн. Тому що країн, які входять до складу Комінтерну, налічується більше 60, то можете собі уявити становище членів Комінтерну, які не сплять, не їдять і тільки те й роблять, що сидять та пишуть удень і вночі директиви для цих країн. (Сміх.) І цією забавною легендою думають американські робітничі лідери прикрити свій страх перед комуністами і затушувати той факт, що комуністи є найсміливішими і найвідданішими працівниками робітничого класу Америки!

Делегація запитує про вихід з такого становища. Я думаю, що вихід тут один: допустити боротьбу думок і течій всередині профспілок Америки, відкинути геть реакційну політику викидання комуністів з профспілок і дати можливість робітничому класові Америки зробити вільний вибір між цими течіями, бо в Америці не було ще своєї Жовтневої революції, і там робітники не мали ще можливості зробити остаточний вибір між різними течіями в профспілках.

10-е ПИТАННЯ. Чи посилаються тепер гроші в Америку для підтримки американської компартії або комуністичної газети «Дейлі Уоркер»?

Коли ні, скільки вносять американські комуністи до III Інтернаціоналу як щорічні членські внески?

ВІДПОВ'ДЬ. Коли мова йде про взаємовідносини між компартією Америки і III Інтернаціоналом, то я мушу сказати, що компартія Америки, як частина Комуністичного Інтернаціоналу, мабуть, сплачує Комінтернові членські внески так само, як Комінтерн, як центр міжнародного комуністичного руху, треба думати, подає посильну допомогу компартії Америки, коли вважає це необхідним. Я думаю, що в цьому нема нічого дивного і незвичайного.

Коли ж мова йде про взаємовідносини між компартією Америки і компартією СРСР, то я мушу заявити, що я не знаю жодного випадку, коли б представники американської компартії зверталися по допомогу до компартії СРСР. Ви можете вважати це дивним, але це факт, який говорить про надто велику делікатність американських комуністів.

Але що було б, якби компартія Америки звернулась по допомогу до компартії СРСР? Я думаю, що компартія СРСР подала б їй посильну допомогу. Справді, чого варта була б компартія, яка стоїть до того ж при владі, якби вона відмовила в посильній допомозі компартії іншої країни, що перебуває під ярмом капіталізму? Я б сказав, що така компартія не варта була б ні гроша.

Припустимо, що американський робітничий клас прийшов до влади, скинувши свою буржуазію; припустимо, що до робітничого класу Америки, який переміг у великій боротьбі проти капіталізму, звернувся б робітничий клас іншої країни за посильною

матеріальною допомогою,—чи міг би відмовити в такій допомозі американський робітничий клас? Я думаю, що він вкрив би себе ганьбою, якби він завагався подати допомогу.

11-е ПИТАННЯ. Ми знаємо, що деякі хороші комуністи не зовсім згодні з вимогою компартії, щоб усі нові члени були атеїстами, бо нині реакційне духовенство придушене. Чи могла б компартія в майбутньому бути нейтральною щодо релігії, яка підтримувала б всю науку в цілому і не протистояла б комунізмові?

Чи могли б ви в майбутньому дозволити членам партії додержуватись релігійних переконань, якщо останні не розходилися б з партійною лояльністю?

ВІДПОВІДЬ. В цьому питанні кілька неточностей.

По-перше, я не знаю таких «хороших комуністів», про яких говорить тут делегація. Навряд чи взагалі такі комуністи існують в природі.

По-друге, я мушу заявити, що, говорячи формально, у нас немає таких умов прийому в члени партії, які вимагали б від кандидата в члени партії обов'язкового атеїзму. Наші умови прийому в партію: визнання програми і статуту партії, безумовне підкорення рішенням партії та її органів, членські внески, належність до однієї з організацій партії.

Один з делегатів. Я дуже часто читаю, що виключають з партії за те, що вірять у бога.

Сталін. Я можу лише повторити вже сказане про умови прийому в партію. Інших умов у нас немає.

Чи значить це, що партія нейтральна щодо релігії? Ні, не значить. Ми ведемо пропаганду і будемо вести пропаганду проти релігійних забобонів. Законодавство нашої країни таке, що кожний громадянин має право сповідувати яку завгодно релігію. Це справа совісті кожного. Саме тому і провели ми відокремлення церкви від держави. Але, провівши відокремлення церкви від держави і проголосивши свободу віросповідання, ми разом з тим зберегли за кожним громадянином право боротися шляхом переконання, шляхом пропаганди й агітації проти тієї чи іншої релігії, проти всякої релігії. Партія не може бути нейтральна щодо релігії, і вона веде антирелігійну пропаганду проти всіх і всяких релігійних забобонів, тому що вона стоїть за науку, а релігійні забобони йдуть проти науки, бо всяка релігія є щось протилежне науці. Такі випадки, як в Америці, де засудили недавно дарвіністів [41], у нас неможливі, тому що партія веде політику всемірного відстоювання науки.

Партія не може бути нейтральною щодо релігійних забобонів, і вона вестиме пропаганду проти цих забобонів, тому що це є один з певних засобів підірвати вплив реакційного духовенства, яке підтримує експлуататорські класи і проповідує покору цим класам.

Партія не може бути нейтральною щодо носіїв релігійних забобонів, щодо реакційного духовенства, яке отруює свідомість трудящих мас.

Чи придушили ми реакційне духовенство? Так, придушили. Біда тільки в тому, що воно не цілком ще ліквідоване. Антирелігійна пропаганда є тим за-

собом, який мусить довести до кінця справу ліквідації реакційного духовенства. Бувають випадки, що дехто з членів партії іноді перешкоджає всебічному розгортанню антирелігійної пропаганди. Якщо таких членів партії виключають, то це дуже добре, бо таким «комуністам» не місце в лавах нашої партії.

12-е ПИТАННЯ. Чи можете Ви коротко дати нам характеристику майбутнього суспільства, що його комунізм старається створити?

ВІДПОВІДЬ. Загальна характеристика комуністичного суспільства дана в працях Маркса, Енгельса і Леніна.

Якщо дати коротко анатомію комуністичного суспільства, то це буде таке суспільство: а) де не буде приватної власності на знаряддя й засоби виробництва, а буде власність суспільна, колективна; б) де не буде класів і державної влади, а будуть трудівники індустрії і сільського господарства, які економічно управлятимуться, як вільна асоціація трудящих; в) де народне господарство, організоване за планом, базуватиметься на вищій техніці як у галузі індустрії, так і в галузі сільського господарства; г) де не буде протилежності між містом і селом, між індустрією і сільським господарством; д) де продукти розподілятимуться за принципом старих французьких комуністів: «від кожного по здібностях, кожному по потребах»; е) де наука й мистецтво будуть користуватись умовами досить сприятливими для того, щоб добитися повного розквіту; є) де особа, вільна від

турбот про шматок хліба і необхідності підладжуватись до «сильних світу», стане дійсно вільною.

І т. д. і т. п.

Ясно, що до такого суспільства нам ще далеко.

Щодо міжнародних умов, необхідних для повного торжества комуністичного суспільства, то вони складатимуться і наростатимуть в міру наростання революційних криз і революційних виступів робітничого класу в капіталістичних країнах.

Не можна уявляти справу так, що робітничий клас однієї країни або кількох країн ітиме до соціалізму і тим більше до комунізму, а капіталісти інших країн дивитимуться на це байдуже і сидітимуть склавши руки. Тим більше не можна уявляти, що робітничий клас у капіталістичних країнах згодиться бути просто глядачем переможного розвитку соціалізму в тій чи іншій країні. Насправді капіталісти робитимуть усе залежне від них для того, щоб задушити такі країни. Насправді кожний серйозний крок до соціалізму і тим більше до комунізму в тій чи іншій країні неминуче буде супроводитись нестримним поривом робітничого класу капіталістичних країн до завоювання влади і соціалізму в цих країнах.

Таким чином, у ході дальшого розвитку міжнародної революції і міжнародної реакції складатимуться два центри світового масштабу: центр соціалістичний, який стягує до себе країни, що тяжіють до соціалізму, і центр капіталістичний, який стягує до себе країни, що тяжіють до капіталізму. Боротьба цих двох таборів вирішить долю капіталізму і соціалізму в усьому світі.

II

ПИТАННЯ ТОВ. СТАЛІНА І ВІДПОВІДІ ДЕЛЕГАТІВ

Сталін. Якщо делегація не дуже втомилася, то я просив би дозволу поставити їй, в свою чергу, кілька питань. (Делегація висловлює свою згоду.)

1-е ПИТАННЯ. Чим пояснюється малий процент професійної організованості робітників в Америці?

Здається, там у вас є близько 17 мільйонів індустріальних робітників. (Делегати дають довідку, що є від 18 до 19 мільйонів індустріальних робітників.) Організовано, здається, близько 3 мільйонів. (Делегати дають довідку, що в Американській федерації праці налічується, приблизно, 3 мільйони організованих робітників і, крім того, в інших спілках є організованих півмільйона робітників, всього є, таким чином, $3^1/_2$ мільйона організованих робітників.) Я особисто вважаю, що це дуже малий процент професійної організованості робітників. У нас, в СРСР, в профспілках організовано 90 проц. всіх пролетарів у країні. Я хотів спитати делегацію, чи вважає вона цей факт порівняно малої організованості робітників у профспілках позитивним фактом. **Чи не думає делегація, що цей факт говорить про слабість американського пролетаріату, про слабість його знарядь боротьби з капіталістами в економічній галузі?**

Брофі. Нечисленність професійних спілок слід пояснити не невдалою тактикою, що існує в професійних організаціях, а загальними економічними умовами в країні, які не спонукають всю масу робітників до організації і, через сприятливість цих економічних умов, звужують необхідність боротьби робітничого класу з капіталістами. Умови ці, звичайно, змінюватимуться, і паралельно із зміною цих умов профспілки виростатимуть, і весь профрух піде іншим шляхом.

Дуглас. Згоден з тим поясненням, яке дав попередній промовець. До цього додам, що, по-перше, треба мати на увазі той момент, що заробітна плата в Сполучених Штатах останнім часом самими капіталістами дуже високо піднімається. Цей процес підвищення зарплати спостерігався в 1917 році, в 1919 році й пізніше. Коли порівняти реальну зарплату, що існує нині, із зарплатою, що існувала в 1911 році, то виявиться, що вона значно вища.

Профрух у процесі свого розвитку будувався спочатку і тепер будується за цеховою ознакою, за ознакою професії, і профспілки створювались переважно для кваліфікованих робітників. На чолі цих спілок стояли певні вожді, які представляли замкнену організацію і добивалися для своїх членів хороших умов. У них не було спонукальних причин для розширення рамок професійних спілок і для організації в профспілках некваліфікованих робітників.

Крім того, американському профрухові доводиться зважати на дуже добре організований капіталізм, який має в своєму розпорядженні всі засоби для того, щоб протидіяти організації всіх робітників у професійних

спілках. Коли, скажімо, трестифіковане виробництво зустрічає на одному з своїх підприємств надто сильний опір профспілки, воно йде навіть на такий захід, як закриття цього підприємства і перекинення роботи на інше своє підприємство. Таким чином, розбивається опір професійної спілки.

Американський капіталізм самостійно підвищує зарплату робітників, але при цьому ніякої економічної влади не дає, не дає можливості боротись за економічне поліпшення свого життя.

Друга дуже важлива обставина в Америці, це те, що капіталісти сіють розбрат між робітниками різних національностей. В більшості випадків некваліфікованими робітниками є робітники, що приїхали з Європи, або, останнім часом, негритянські робітники. Капіталісти стараються посіяти розбрат між робітниками різних національностей. Цей поділ за національностями проходить і за ознакою кваліфікованої і некваліфікованої праці. Капіталісти систематично сіють антагонізм між робітниками різних національностей, незалежно від кваліфікованості їх праці.

За останні 10 років американський капіталізм веде більш освічену політику в тому відношенні, що створює свої професійні так звані компанійські спілки. Він притягає робітників до роботи свого підприємства, зацікавлює робітників у зисках цього підприємства і т. д. У американського капіталізму є тенденція горизонтальний поділ замінити вертикальним поділом, тобто розколоти робітничий клас, притягаючи його і зацікавлюючи в інтересах капіталізму.

Койль. Я підходжу до питання не з точки зору теорії, а з точки зору практики. Правда, робітників

найкраще організовувати в добрі часи, але річ у тому, що статистика руху членів Американської федерації праці вказує, що Американська федерація праці поступово втрачає некваліфікованих робітників і збільшує у своєму складі кількість робітників кваліфікованих. Таким чином, Американська федерація праці хоче бути і стає поступово організацією, яка має в своєму складі, головним чином, кваліфікованих робітників.

Професійний рух в Америці майже не охоплює некваліфікованих робітників. Великі галузі промисловості не охоплюються профспілками. З цих великих галузей промисловості тільки робітники вугільної і залізничної промисловості до деякої міри організовані, та й то у вугільній промисловості працює 65 проц. неорганізованих робітників. Робітники таких галузей промисловості, як сталеливарна, каучукова, автомобільна, майже зовсім професійно не організовані. Можна сказати, що профспілки не охоплюють некваліфікованих робітників.

Є ряд професійних організацій, які стоять поза Американською федерацією праці і які стараються організувати некваліфікованих і малокваліфікованих робітників. Щодо позиції вождів Американської федерації праці, то один, наприклад, з вождів, голова профспілки металістів, цілком одверто заявив, що він не хоче залучати до своєї спілки некваліфікованих робітників. Становище з вождями профспілок таке, що створилася каста вождів, яка складається з кількох десятків людей, що одержують величезні ставки—до 10 і більше тисяч доларів на рік, створилася каста, в яку проникнути надзвичайно трудно.

Дунн. Питання, поставлене тов. Сталіним, поставлено несправедливо, тому що, коли в його країні організовано в профспілках 90 проц. робітників, то тут влада належить робітничому класові, тимчасом як у капіталістичних країнах робітники є пригнобленим класом, і буржуазія вживає всіх заходів для того, щоб не дати можливості робітникам організуватись у профспілки.

Крім того, там існують реакційні профспілки, з реакційними вождями на чолі. В тих умовах, що є в Америці, дуже трудно укоренити в голові робітників саму ідею професійних спілок. Це є причиною тієї обставини, що в Америці профспілки так мало поширені.

Сталін. Чи згоден останній промовець з попереднім промовцем, що деякі лідери робітничого руху Америки самі стараються звузити професійний рух?

Дунн. Згоден.

Сталін. Я не хотів образити кого-небудь. Я хотів тільки вияснити собі різницю в стані справ в Америці і в СРСР. Якщо я образив кого-небудь, прошу вибачення. (Сміх делегатів.)

Дунн. Я анітрохи не ображений.

Сталін. Чи є система державного страхування робітників в Америці?

Один з делегатів. Державної системи страхування робітників в Америці немає.

Койль. В більшості штатів існує компенсація при нещасних випадках на виробництві, причому оплачується максимум 30 проц. втрати працездатності. Це є в більшості штатів. Оплата провадиться приватними

фірмами, що на їх підприємствах втрачено працездатність, але закон вимагає такої оплати.

Сталін. Державне страхування від безробіття є в Америці?

Один з делегатів. Нема. Фонд, який створюється для страхування від безробіття, може задовольнити від 80 до 100 тисяч безробітних по всіх штатах.

Койль. Страхування (не державне) є від індустріальних нещасних випадків, тобто від нещасних випадків, що сталися на виробництві. Але інвалідність внаслідок хвороби або внаслідок старості ніяк не страхується. Страховий фонд складається з внесків робітників. По суті справа зводиться до того, що всю цю суму страхового фонду платять самі робітники, тому що, коли б робітники не організовували цього фонду, вони б одержували вищу надбавку, а оскільки цей фонд буває погоджений між робітниками і підприємцями, то робітники дістають меншу надбавку. Це становить майже всю суму фонду. Підприємці фактично вносять незначну частину цього фонду, приблизно 10 процентів.

Сталін. Я думаю, що товаришам буде цікаво, коли я скажу, що у нас в СРСР на страхування робітників за рахунок держави йде понад 800 млн. карб. щороку.

Було б також не зайвим сказати вам, що робітники у нас по всіх галузях промисловості, крім звичайної грошової зарплати, одержують ще додатково близько однієї третини зарплати на страхування, поліпшення побуту, культурні потреби і т. п.

2-е ПИТАННЯ. Чим пояснити відсутність спеціальної масової робітничої партії в Півн.-Американських Сполучених Штатах?

У буржуазії в Америці є аж дві політичні партії— республіканська і демократична, у американських робітників немає своєї масової політичної партії. Чи не вважають товариші, що відсутність своєї масової робітничої партії, хоча б такої, як в Англії (Лейбор парті), ослабляє силу робітничого класу в його політичній боротьбі з капіталістами?

Далі, ще питання: **чому лідери робітничого руху в Америці, Грін та інші, висловлюються рішуче проти створення самостійної робітничої партії в Америці?**

Брофі. Так, було таке рішення лідерів, що немає потреби в створенні такої партії. Однак є меншість, яка вважає, що створення такої партії необхідне. Тепер в Америці об'єктивні умови такі, що, як уже говорилося, профрух у Сполучених Штатах дуже слабий, а слабість профруху пояснюється, в свою чергу, тим, що у робітничого класу поки що немає потреби організуватися і боротися проти капіталістів, через те, що капіталісти самі підвищують заробіток робітників, забезпечують їм задовільне матеріальне становище.

Сталін. Забезпечуються ж, якщо взагалі забезпечуються, головним чином кваліфіковані робітники. Тут якась суперечність. З одного боку, виходить, що немає потреби в організованості, бо робітники забезпечені; з другого боку, кажуть, що організовані в профспілки саме найбільш забезпечені, тобто кваліфіковані робітники; з третього боку, виходить, що не організовані в профспілки якраз незабезпечені,

тобто некваліфіковані, які найбільше потребують організованості. Цього я ніяк зрозуміти не можу.

Брофі. Так, тут є суперечність, але так само суперечлива американська дійсність у політичному і економічному відношеннях.

Бребнер. Хоча некваліфіковані робітники не організовані в спілках, але вони мають політичне право голосу. Таким чином, якщо є моменти невдоволення, то некваліфіковані робітники ці моменти виражають, користуючись своїм політичним правом голосу. З другого боку, робітники, які перебувають у профспілках, якщо у них буває особливо тяжкий час, користуються не спілкою, а політичним правом голосу. Таким чином, політичне право голосу компенсує відсутність професійної організованості.

Ізраельс. Однією з основних труднощів є сама система, виборча система Сполучених Штатів. Там при виборах президента не обирається та людина, що дістає більшість голосів усієї країни, або навіть більшість голосів якого-небудь одного класу. Там у кожному штаті є виборні колегії, кожний штат має певну кількість голосів, які беруть участь у виборах президента. Для того, щоб президент був обраний, треба, щоб він зібрав 51% голосів. Якщо буде 3—4 партії, тоді утвориться такий стан речей, що ніхто не буде обраний, і вибори мають бути перенесені в конгрес. Саме це є аргумент проти створення третьої партії. Противники створення третьої партії аргументують так: не висувайте третього кандидата, тому що таким чином ви розіб'єте число голосів ліберальної партії і не дасте можливості обрати кандидата ліберальної партії.

Сталін. Однак сенатор Лафоллет у свій час створював третю буржуазну партію. Виходить, що третя партія не може розбити голосів, якщо вона є буржуазною партією, але вона може розбити голоси, якщо вона буде робітничою партією.

Девіс. Я не вважаю факт, відзначений попереднім промовцем, за фундаментальний факт. По-моєму, основним фактом є ось що. Я даю, як приклад, своє місто, в якому я живу. Під час кампанії виборів приходить представник такої-то партії і дає главі професійної організації яку-небудь відповідальну посаду, в зв'язку з виборною кампанією передає главі професійної організації певні кошти, що йдуть на його користь, після чого він здобуває певний престиж у зв'язку з тією посадою, яку він дістає. Утворюється такий стан речей, що самі лідери профспілкового руху є прихильниками або однієї або другої буржуазної партії. Тому природно, що, коли виникають розмови про створення третьої, робітничої, партії, ці лідери профспілкового руху нічого не хочуть робити для створення такої партії. При цьому вони посилаються на те, що коли створиться третя партія, то станеться розкол у профспілках.

Дуглас. Те, що організовані у профспілках тільки кваліфіковані робітники, пояснюється головним чином тим, що для того, щоб бути організованим у профспілці, треба мати певний фонд і певне забезпечення, бо членські внески дуже великі і некваліфіковані робітники не мають можливості внести високий вступний внесок.

Крім того, некваліфіковані робітники перебувають під постійною загрозою, що коли вони спробують

організуватися, то підприємець викине їх з роботи. Організуватися некваліфіковані робітники можуть лише при діяльній підтримці з боку кваліфікованих робітників. Цієї підтримки в більшості випадків вони не мають. Ось ця обставина є однією з основних перешкод для організації в профспілках некваліфікованих робітників.

Основний захист своїх прав робітничими масами іде по лінії політичного захисту цих прав. На цьому я і грунтую головну причину відсутності організації некваліфікованих робітників.

Я мушу вказати на одну особливість американської виборної системи, на прямі вибори, де перша-ліпша людина може прийти на виборні збори і заявити себе демократом або республіканцем і голосувати. Я певен, що Гомперс не міг би вдержати робітників на неполітичній програмі, якби у нього не було цього аргументу за пряме голосування. Він завжди говорив робітникам, що коли вони хочуть політично діяти, то вони можуть піти в існуючі дві політичні партії і захопити там ту чи іншу посаду, завоювати там собі авторитет. З допомогою цього аргументу Гомперсу вдавалося вдержувати робітників від ідеї організації робітничого класу і створення робітничої партії.

3-є ПИТАННЯ. Чим пояснити, що в питанні про визнання СРСР лідери Американської федерації праці є більш реакційними, ніж багато хто з буржуа?

Чим пояснити, що такі буржуа, як п. Бора та інші, висловлюються за визнання СРСР, а лідери робітничого руху Америки, від Гомперса до Гріна,

вели і продовжують вести найреакційнішу пропаганду проти визнання першої робітничої республіки, проти визнання СРСР?

Чим пояснити, що навіть такий реакціонер, як колишній американський президент Вудро Вільсон, вважав за можливе «вітати» Радянську Росію, а Грін та інші лідери Американської федерації праці хочуть бути більш реакційними, ніж капіталісти?

Ось текст «привітання» Вудро Вільсона, присланого в березні 1918 року на ім'я з'їзду Рад Росії під час наступу військ німецького кайзера на радянський Петроград:

«*Користуючись з'їздом Рад, я хотів би від імені народів* Сполучених Штатів висловити щире співчуття російському народові, особливо тепер, коли Німеччина рушила збройні сили вглиб країни, з тим, щоб перешкодити боротьбі за свободу, знищити всі її завоювання і здійснити німецькі заміри та неволю російського народу. Хоч уряд Сполучених Штатів в даний час, на жаль, не може подати Росії ту безпосередню підтримку, яку він бажає подати, я хотів би запевнити російський народ через цей з'їзд, що уряд Сполучених Штатів використає всі можливості, щоб забезпечити Росії знову повний суверенітет і повну незалежність в її внутрішніх справах і повне відновлення її великої ролі в житті Європи і сучасного людства. Народ Сполучених Штатів усім серцем співчуває російському народові в його прагненні визволитися назавжди від самодержавства і стати самому вершителем своєї долі» (див. «Правду» № 50, 16 березня 1918 р.).

Чи можна вважати нормальним, що лідери Американської федерації праці хочуть бути більш реакційними, ніж реакційний Вільсон?

Брофі. Я не можу точно пояснити причин, але я вважаю, що так само, як Американська федерація праці не входить до Амстердамського інтернаціоналу,

з тих самих причин лідери Американської федерації праці стоять на точці зору невизнання Радянської Росії. Різниця полягає в особливій філософії американських робітників і в економічній різниці, що існує між американськими і європейськими робітниками.

Сталін. Але лідери Американської федерації праці не заперечують, наскільки мені відомо, проти визнання Італії або Польщі, де панують фашисти.

Брофі. Вказуючи, як на приклад, на Польщу та Італію, де є фашистські уряди, Ви тим самим пояснюєте причину невизнання Америкою СРСР. Це неприязне ставлення до СРСР пояснюється тими неприємностями, які є у лідерів американського профруху з своїми власними комуністами.

Дунн. Та причина, яку навів попередній промовець,—як вони можуть визнати СРСР, коли у них нелади з своїми власними комуністами,—не є переконливою, тому що проповідь про невизнання СРСР велась у них ще до організації американської компартії.

Основна причина полягає в тому, що лідери Американської федерації праці проти будь-чого, схожого на соціалізм. І в цьому відношенні їх настроюють капіталісти, у яких є організація, що називається «Національною громадянською асоціацією», яка старається всіма заходами настроїти все американське громадянство проти соціалізму в будь-якій формі. Ця організація виступила проти позиції Айві Лі, який виступив за розвиток торговельних відносин Америки з СРСР. Вожді цієї організації говорили: як же ми можемо наглядати за порядком у нашому робітничому класі, коли ліберали починають вести такі роз-

мови. «Національна громадянська асоціація» є організацією групи капіталістів, що вклали велику суму грошей в цю організацію і нею керують. Треба відзначити, що в цій реакційній асоціації заступник голови Американської федерації праці Матью Волл є віце-президентом.

Брофі. Ті причини, які наводилися про реакційність профспілкових вождів, є неосновні. На це питання треба дивитися глибше. Присутність американської делегації в СРСР є найкращою відповіддю і показником співчутливого ставлення однієї частини американських робітників до Радянського Союзу. Я вважаю, що думка вождів Американської федерації праці щодо СРСР не відрізняється від думки більшості робітничого класу Америки. Позиція більшості робітничого класу щодо СРСР пояснюється віддаленістю СРСР. Робітничий клас Америки не зацікавлений в усяких інтернаціональних справах, а вплив буржуазії на робітничий клас Америки позначається сильно в питанні про його ставлення до СРСР.

«Правда» № 210,
15 вересня 1927 р.

ТОВАРИШЦІ М. І. УЛЬЯНОВІЙ

ВІДПОВІДЬ ТОВАРИШЕВІ Л. МІХЕЛЬСОНУ

Цими днями одержав від Вас копію листа т. Міхельсона про національне питання. Відповідаю двома словами.

1) Бурятські товариші питали мене: «Як мислиться **перехід** через національні культури, які розвиваються в межах окремих наших автономних республік, до єдиної загальнолюдської культури?» (див. Сталін, «Питання ленінізму», стор. 259 [42]). Я відповів їм, що перехід цей мислиться не через «єдину загальнолюдську мову з відмиранням усіх інших мов у період соціалізму» [43], а через приєднання національностей до загальнолюдської **своїм змістом** пролетарської культури в **формах,** які відповідатимуть мові і побутові цих національностей (див. «Питання ленінізму»). На роз'яснення навів ряд фактів з галузі розвитку нашої революції, що привела до пробудження і посилення відтертих раніше національностей та їх культури. Про це йшов спір.

Тов. Міхельсон не зрозумів суті спору.

2) Тов. Міхельсон, прискіпавшись до моїх слів: «в період соціалізму» (див. вище) і до мого твердження

про те, що процес асиміляції деяких національностей нерівнозначний знищенню націй взагалі, запевняє, що деякі формулювання Сталіна можуть дати привід для тлумачення їх в розумінні «ревізії ленінізму» в національному питанні. При цьому він наводить слова Леніна про те, що «метою соціалізму є не тільки знищення роздробленості людства на дрібні держави і всякої відособленості націй, не тільки зближення націй, але й злиття їх»[44].

Я думаю, по-перше, що т. Міхельсон відходить від тієї постановки питання, яку дали в своєму листі товариші буряти і від якої ніяк не міг відходити Сталін у своїй промові в КУТС. Мова йшла у бурятів саме про **перехід** через національні культури до культури загальнолюдської, причому бурятські товариші, очевидно, думали, що **спочатку** будуть національні культури, а **потім** загальнолюдська. Сталін у відповідь на це заперечив, сказавши, що цей **перехід** відбуватиметься не в тому порядку, в якому це гадають буряти, а в порядку **одночасного** розвитку у національностей СРСР **і** національної культури (щодо форми) **і** загальнолюдської культури (щодо змісту), що тільки при такому порядку цього **переходу** може відбуватися прилучення національностей до загальнолюдської культури (див. «Питання ленінізму»).

Я думаю, далі, що т. Міхельсон не зрозумів смислу моєї відповіді. Говорячи про «період соціалізму» у нас, я мав на увазі не «кінцеву» перемогу соціалізму, бо ця перемога може настати лише в міжнародному масштабі, в разі перемоги соціалізму **в усіх** або **в кількох найважливіших країнах,** а період соціалістичного будівництва в **нашій країні.**

Це ясно з усієї постановки питання в моїй промові в КУТС. Чи можна твердити, що за період соціалістичного будівництва в нашій країні («період соціалізму»), тобто до перемоги соціалізму в інших країнах, неодмінно зникнуть у нас нації, злившись в одну загальну націю з однією загальною мовою? Я думаю, що не можна. Більше того, навіть після перемоги диктатури пролетаріату **у всесвітньому масштабі,** навіть після цього довго ще існуватимуть національні і державні відмінності.

Ленін мав цілковиту рацію, коли він говорив, що «національні й державні відмінності між народами і країнами... триматимуться ще дуже і дуже довго навіть після здійснення диктатури пролетаріату у всесвітньому масштабі» (див. т. XXV, стор. 227).

Як зрозуміти в такому разі наведену т. Міхельсоном цитату з Леніна про те, що метою соціалізму є кінець кінцем злиття націй? Я думаю, що її треба зрозуміти не так, як розуміє т. Міхельсон. Бо із сказаного вище видно, що Ленін в цій цитаті мав на увазі злиття націй, як кінцеве завдання соціалізму, здійснюване в результаті перемоги соціалізму **в усіх країнах,** через «дуже і дуже довгий» період часу «після здійснення диктатури пролетаріату у всесвітньому масштабі».

Виходить, що т. Міхельсон не зрозумів Леніна.

3) Мені здається, що «формулювання» Сталіна не потребують «уточнень». Я чекаю з нетерпінням, щоб опозиція рискнула заїкнутися про принципіальну сторону національного питання у відкритій полеміці під час з'їзду партії. Боюсь, що вона не рискне, бо після невдалого зінов'євського виступу на пленумі

ЦК і ЦКК опозиція визнала за краще зовсім замовчати у своїй недавній «платформі» питання про національну культуру. А коли над сподівання все ж рискнуть опозиціонери, — тим краще для партії, бо партія від цього тільки виграє.

Й. Сталін

16 вересня 1927 р.

Друкується вперше

ПОЛІТИЧНА ФІЗІОНОМІЯ РОСІЙСЬКОЇ ОПОЗИЦІЇ

З промови на об'єднаному засіданні Президії ВККІ та ІКК 27 вересня 1927 р.

Товариші! Промовці говорили тут так добре і так грунтовно, що мені мало що лишається сказати.

Я не чув промови Вуйовича, бо не був у залі і захопив тільки кінець його промови. З цього кінця я зрозумів, що він обвинувачує ВКП(б) в опортунізмі, а себе він вважає більшовиком і береться вчити ВКП(б) ленінізму.

Що сказати на це? У нас в партії, на жаль, є деяка кількість людей, які називають себе більшовиками, але на ділі нічого спільного з ленінізмом не мають. Я думаю, що до цих людей належить і Вуйович. Коли такі люди беруться вчити ВКП(б) ленінізму, легко зрозуміти, що з цього може вийти. Я думаю, що критика Вуйовича не заслуговує відповіді.

Мені пригадалась одна невеличка історія з німецьким поетом Гейне. Дозвольте вам розповісти цю історію. Серед різних критиків, які виступали в пресі проти Гейне, був один дуже невдачливий і досить бездарний літературний критик на прізвище Ауфенберг. Основна риса цього письменника полягала

в тому, що він безустанно «критикував» і безцеремонно допікав Гейне своєю критикою в пресі. Гейне, очевидно, не вважав потрібним реагувати на цю «критику» і уперто мовчав. Це вразило друзів Гейне, і вони звернулися до нього з листом: мовляв, як це зрозуміти, що письменник Ауфенберг написав силу критичних статей проти Гейне, а Гейне не вважає потрібним відповідати. Гейне був змушений відповісти. Що ж він сказав у відповідь на звернення своїх друзів? Гейне відповів у пресі двома словами: «**письменника** Ауфенберга я не знаю; думаю, що він подібний до Дарленкура, якого теж не знаю».

Перефразовуючи слова Гейне, російські більшовики могли б сказати про критичні вправи Вуйовича: «**більшовика** Вуйовича ми не знаємо, думаємо, що він подібний до Алі-баба, якого теж не знаємо».

Про Троцького і опозицію. Основне нещастя опозиції полягає в тому, що вона не розуміє тих речей, про які вона тут базікає. У своїй промові Троцький говорив про політику в **Китаї.** Але він не хоче визнати, що ніякої лінії, ніякої політики у опозиції в питанні про Китай не було. Було качання, було топтання на місці, метання з сторони в сторону, але ніякої лінії у опозиції не було. В трьох питаннях про Китай ішли у нас спори: в питанні про участь комуністів у Гоміндані, в питанні про Ради і в питанні про характер китайської революції. В усіх цих питаннях опозиція виявилась банкротом, бо у неї не було ніякої лінії.

Питання про участь у Гоміндані. В квітні 1926 року, тобто через місяць після VI пленуму ВККІ, де було прийняте рішення **на користь** участі комуністів

у Гоміндані, опозиція зажадала негайного **виходу** комуністів з Гоміндану. Чому? Тому, що, налякана першим натиском Чан Кай-ші (березень 1926 р.), опозиція вимагала, по суті справи, пристосування до Чан Кай-ші, думала вивести комуністів з гри революційних сил в Китаї.

Проте формально опозиція обгрунтовувала свою вимогу виходу з Гоміндану тим, що комуністи не можуть брати участь в **буржуазно**-революційних організаціях, якою не може не вважатися Гоміндан. А через рік після цього, в квітні 1927 року, опозиція вимагала вже **участі** комуністів у Гоміндані Ухана. Чому? На якій підставі? Хіба Гоміндан перестав бути в 1927 році **буржуазною** організацією? Де ж тут лінія, хоча б тінь лінії?

Питання про Ради. І тут у опозиції не було певної лінії. Одна частина опозиції вимагала в квітні 1927 року негайної організації Рад в Китаї для **повалення** Гоміндану в Ухані (Троцький). Одночасно з цим друга частина опозиції вимагала теж негайної організації Рад, але вже для **підтримання** Гоміндану в Ухані, а не його повалення (Зінов'єв). Це називається у них лінією! При цьому обидві частини опозиції, і Троцький і Зінов'єв, вимагаючи організації Рад, вимагали разом з тим **участі** комуністів у Гоміндані, участі комуністів у правлячій партії. Зрозумій, хто може! Створювати Ради і вимагати разом з тим участі комуністів у правлячій партії, тобто в Гоміндані, — це таке безглуздя, до якого не всякий додумається. І це називається лінією!

Питання про характер китайської революції. Комінтерн вважав і продовжує вважати, що основою

революції в Китаї в даний період є аграрно-селянська революція. А яка думка опозиції з приводу цього? У неї взагалі не було ніколи з приводу цього певної думки. То вона запевняла, що в Китаї не може бути аграрної революції, бо там нема взагалі феодалізму; то вона заявляла, що в Китаї можлива і необхідна аграрна революція, хоч і не визнавала за феодальними пережитками в Китаї серйозного значення, причому не можна було зрозуміти, звідки ж могла взятися в такому разі аграрна революція; то вона запевняла, що головне в китайській революції не аграрна революція, а революція за митну автономію. Зрозумій, хто може!

Ось яка так звана «лінія» опозиції в спірних питаннях китайської революції.

Це не лінія, а топтання на місці, плутанина, повна відсутність лінії.

І ці люди беруться критикувати ленінські позиції Комінтерну! Чи не смішно це, товариші?

Троцький говорив тут про революційний рух в Гуандуні, про війська Хо Луна і Є Тіна, обвинувачуючи нас в тому, що ми створюємо тут нібито новий Гоміндан для очолення цього руху. Я не буду спростовувати цю плітку, висмоктану з пальця Троцьким. Я хочу тільки заявити, що все це справа південного революційного руху, вихід військ Є Тіна і Хо Луна з Ухана, їх просування в Гуандун, їх об'єднання з селянським революційним рухом і т. д., — я хочу сказати, що всю цю справу почато з ініціативи китайської компартії. Чи знає про це Троцький? Він мусить про це знати, якщо він взагалі що-небудь знає.

Хто очолюватиме цей рух, коли цей рух матиме успіх, коли нове піднесення революції в Китаї стане фактом? Звичайно, Ради. Якщо раніше, в період розквіту Гоміндану, не було сприятливих умов для негайного створення Рад, то тепер, коли гомінданівці оскандалились і дискредитували себе своїм зв'язком з контрреволюцією,—тепер Ради при успіху руху можуть стати, і дійсно стануть, основною силою, яка згуртовуватиме навколо себе робітників і селян Китаю. А хто очолюватиме Ради? Звичайно, комуністи. Але комуністи вже не братимуть участі в Гоміндані, якщо революційний Гоміндан появиться ще раз на сцені. Тільки неуки можуть суміщати наявність Рад з можливістю участі комуністів у партії Гоміндану. Суміщати ці дві несумісні речі — значить не розуміти природи і призначення Рад.

Те саме треба сказати в питанні про **Англо-Російський комітет.** Тут ми маємо ті самі хитання і відсутність лінії у опозиції. Спочатку опозиція була очарована Англо-Російським комітетом. Вона навіть твердила, що Англо-Російський комітет є засобом «знешкодити реформізм в Європі» (Зінов'єв), забувши, очевидно, що англійська половина Англо-Російського комітету складається саме з реформістів.

Потім, коли опозиція розгляділа, нарешті, що Персель і його друзі є реформісти, вона перейшла від очарування до розчарування, більше того,—до розпачу, і зажадала негайного розриву, як засобу скинути Генраду, не розуміючи, що з Москви неможливо повалити Генраду. Від однієї дурниці до другої, — ось в чому виявилась так звана

«лінія» опозиції в питанні про Англо-Російський комітет.

Троцький не здатний зрозуміти, що, коли справа визріла для розриву, основним питанням є не розрив сам по собі, а те питання, на якому відбувається розрив, та ідея, яка демонструється розривом. Яка ідея демонструється розривом, що вже відбувся? Ідея загрози війни, ідея необхідності боротьби з воєнною небезпекою. Хто може заперечувати, що саме ця ідея є тепер основним питанням сучасності в усій Європі? Але з цього виходить, що саме на цьому найважливішому питанні треба було зіткнути робітничі маси із зрадництвом Генради, що ми й зробили. Той факт, що Генрада була змушена взяти на себе ініціативу і одіум розриву в момент загрози нової війни, — цей факт якнайяскравіше викриває в очах робітничих мас зрадницьку і соціал-імперіалістичну «натуру» Генради в основному питанні про війну. А опозиція запевняє, що було б краще, якби ми взяли на себе ініціативу і одіум розриву!

І це називається у них лінією! І ці люди, що заплуталися, беруться критикувати ленінські позиції Комінтерну! Чи не смішно це, товариші?

Ще гірше стоїть справа у опозиції в питанні про нашу **партію,** в питанні про ВКП(б). Троцький не розуміє нашої партії. У нього немає правильного уявлення про нашу партію. Він дивиться на нашу партію так само, як дворянин на чернь або як бюрократ на підлеглих. Інакше б він не твердив, що в мільйонній партії, у ВКП(б), можна «захопити» владу, «узурпувати» владу окремим особам, окремим керівникам.

«Захопити» владу в мільйонній партії, яка проробила три революції і потрясає нині основи світового імперіалізму,—ось до якого безглуздя договорився Троцький!

Чи можна взагалі «захопити» владу в мільйонній партії, повній революційних традицій? Чому ж, в такому разі, Троцькому не вдалося «захопити» владу в партії, пробратися до керівництва в партії? Чим це пояснити? Хіба у Троцького нема волі, бажання до керівництва? Хіба це не факт, що ось уже більше двох десятків років бореться Троцький з більшовиками за керівництво в партії? Чому йому не вдалося «захопити» владу в партії? Хіба він менш визначний оратор, ніж нинішні лідери нашої партії? Чи не вірніше буде сказати, що, як оратор, Троцький стоїть вище багатьох нинішніх лідерів нашої партії? Чим пояснити в такому разі, що Троцький, незважаючи на його ораторське мистецтво, незважаючи на його волю до керівництва, незважаючи на його здібності, виявився відкинутим геть від керівництва великою партією, яка називається ВКП(б)? Троцький схильний пояснювати це тим, що наша партія, на його думку, є голосуючою барантою, яка сліпо йде за ЦК партії. Але так можуть говорити про нашу партію тільки люди, які ставляться з презирством до неї і вважають її черню. Це є погляд поганенького партійного аристократа на партію, як на голосуючу баранту. Це є ознака того, що Троцький втратив чуття партійності, втратив здатність розглядіти дійсні причини недовір'я партії до опозиції.

Справді-бо, чим пояснити, що ВКП(б) висловлює цілковите недовір'я опозиції? Пояснюється це тим,

що опозиція намірилась **замінити** ленінізм троцькізмом, **доповнити** ленінізм троцькізмом, **«поліпшити»** ленінізм троцькізмом. Ну, а партія хоче лишитися вірною ленінізмові, всупереч всім і всяким хитруванням поганеньких аристократів в партії. Ось де корінь того, що партія, яка проробила три революції, визнала за потрібне відвернутися від Троцького і від опозиції взагалі.

І партія зробить так само з усякими «лідерами» і «керівниками», які наміряться **підкрасити** ленінізм троцькізмом або яким-небудь іншим видом опортунізму.

Змальовуючи нашу партію, як голосуючу баранту, Троцький висловлює презирство до партійних мас ВКП(б). Що ж тут дивного, коли партія, в свою чергу, відповідає на це презирством і висловленням цілковитого недовір'я Троцькому?

Так само погано стоїть справа у опозиції в питанні про режим в нашій партії. Троцький змальовує справу так, що нинішній режим в партії, який спротивів усій опозиції, є чимсь принципіально іншим в порівнянні з тим режимом в партії, який був установлений за Леніна. Він хоче змалювати справу так, що проти режиму, встановленого Леніним після X з'їзду, він не заперечує, і що він веде боротьбу, власне кажучи, з нинішнім режимом в партії, який нічого спільного не має, на його думку, з режимом, встановленим Леніним.

Я заявляю, що Троцький говорить тут пряму неправду.

Я заявляю, що нинішній режим в партії є точний вираз того самого режиму, який був установлений

в партії за Леніна, під час X і XI з'їздів нашої партії.

Я заявляю, що Троцький веде боротьбу проти ленінського режиму в партії, встановленого за Леніна і під керівництвом Леніна.

Я заявляю, що боротьба троцькістів проти ленінського режиму в партії почалася ще за Леніна, що нинішня боротьба троцькістів є продовження тієї боротьби проти режиму в партії, яку вони вели ще за Леніна.

В чому полягають основи цього режиму? В тому, щоб, проводячи внутріпартійну демократію і допускаючи ділову критику недоліків і помилок в партії, не допускати разом з тим будь-якої фракційності і знищити всяку фракційність під страхом виключення з партії.

Коли був установлений такий режим в партії? На X і XI з'їздах нашої партії, тобто за Леніна.

Я заявляю, що Троцький і опозиція ведуть боротьбу саме з цим режимом в партії.

Ми маємо такий документ, як «заява 46-ти», підписана такими троцькістами, як Пятаков, Преображенський, Серебряков, Альський та ін., де прямо говориться про те, що режим, встановлений в партії після X з'їзду, вижив себе і став нестерпним для партії.

Чого вимагали ці люди? Вони вимагали допущення фракційних угруповань в партії і скасування відповідної постанови X з'їзду. Це було в 1923 році. Я заявляю, що Троцький цілком і повністю солідаризувався з позицією «46-ти», ведучи боротьбу проти режиму в партії, встановленого після X з'їзду. Ось

звідки починається боротьба троцькістів проти ленінського режиму в партії. (Троцький: «Я не говорив про X з'їзд, Ви вигадуєте».) Троцький не може не знати, що я можу довести це документально. Документи ці лишилися цілими, я їх роздам товаришам, і тоді буде ясно, хто з нас говорить неправду *.

Я заявляю, що троцькісти, які підписали «заяву 46-ти», вели боротьбу з ленінським режимом в партії ще за Леніна.

Я заявляю, що цю боротьбу проти ленінського режиму Троцький підтримував весь час, запалюючи і штовхаючи вперед опозицію.

Я заявляю, що нинішня боротьба Троцького проти режиму в нашій партії є продовження тієї антиленінської боротьби, про яку я тільки що говорив.

Питання про нелегальну антипартійну друкарню троцькістів. Троцький побудував свою написану промову так, що він навіть не торкнувся толком

---

* **Примітка редакції «К. И.».** 3 жовтня тов. Сталін подав Політсекретаріатові ВККІ, як додаток до протоколу спільного засідання Президії ВККІ та Інтернаціональної Контрольної Комісії, документальні докази, на які він посилався в своїй промові, а саме:

1) Уривок із «заяви 46-ти» (15 жовтня 1923 р.) за підписом Пятакова, Преображенського, Серебрякова, Альського та ін., де говориться

«Режим, який встановився всередині партії, зовсім нестерпний. Він убиває самодіяльність партії, підмінюючи партію підібраним чиновницьким апаратом, який діє безвідмовно в нормальний час, але який неминуче дає осічки в моменти криз і який загрожує стати цілком неспроможним перед лицем навислих серйозних подій. **Це становище пояснюється тим, що режим**

нелегальної друкарні, вважаючи, як видно, що він не повинен торкатися таких «дрібниць», як нелегальна антипартійна друкарня троцькістів. Це була не промова обвинуваченого, а декларація опозиції, що виступає з обвинуваченнями проти Комінтерну і ВКП(б). А тимчасом ясно, що питання про нелегальну антипартійну друкарню троцькістів цілком і повністю викриває і Троцького, і його прихильників з опозиції, як ворогів партійності, як розкольників і дезорганізаторів пролетарської справи.

Справді-бо, Троцький вважає, що опозиція має рацію,—**через це** вона має право організовувати свої нелегальні друкарні.

Але крім групи Троцького у ВКП(б) є ще інші опозиційні групи: «робітнича опозиція», сапроновці і т. д. Кожна з цих невеличких груп вважає, що вона має рацію. Коли йти по стопах Троцького, то треба допустити, що кожна з цих груп має право організовувати свої нелегальні друкарні. Припустимо, що вони

фракційної диктатури всередині партії, який склався після X з'їзду, пережив сам себе».

2) Уривок із заяви Троцького до ЦК і ЦКК (8 жовтня 1923 року), де говориться:

«Той режим, який в основному склався вже до XII з'їзду, а після нього дістав остаточне закріплення і оформлення, **набагато далі від робітничої демократії, ніж режим найжорстокіших періодів воєнного комунізму».**

На пояснення цих уривків треба сказати, що до XII з'їзду у нас були XI з'їзд (весна 1922 року) і X з'їзд (весна 1921 року), роботою яких керував Ленін і в резолюціях яких був оформлений той самий режим в партії, проти якого виступають як «заява 46-ти» (троцькісти), так і згадана вище заява Троцького.

дійсно організовують свої нелегальні друкарні, а партія не веде боротьби з цим злом,—що ж залишиться тоді від партії?

Що значить допустити існування нелегальних друкарень всіх і всяких угруповань в партії? Це значить допустити існування кількох центрів у партії, які мають свої «програми», свої «платформи», свої «лінії». Що ж залишиться тоді від залізної дисципліни в нашій партії, яку Ленін вважав основою диктатури пролетаріату? Чи можлива така дисципліна без одного і єдиного провідного центра? Чи розуміє Троцький, в яке болото він потрапляє, захищаючи право опозиційних угруповань на організацію нелегальних антипартійних друкарень?

Питання про бонапартизм. В цьому питанні опозиція проявляє цілковите неуцтво. Обвинувачуючи величезну більшість нашої партії в спробах бонапартизму, Троцький тим самим демонструє своє цілковите неуцтво і нерозуміння коренів бонапартизму.

Що таке бонапартизм? Бонапартизм є спроба нав'язати більшості волю меншості шляхом насильства. Бонапартизм є захоплення влади в партії або в країні меншістю проти більшості шляхом насильства. Але коли прихильники лінії ЦК ВКП(б) становлять величезну більшість і в партії і в Радах, то як можна говорити таку нісенітницю, що більшість старається нібито нав'язати самій собі свою ж власну волю шляхом насильства? Де це бувало в історії, щоб більшість нав'язувала собі свою ж власну волю шляхом насильства? Хто ж, крім божевільних, може повірити у можливість такої неуявної речі?

Хіба це не факт, що прихильники лінії ЦК ВКП(б) становлять величезну більшість і в партії і в країні? Хіба це не факт, що опозиція становить мізерну купку? Можна уявити, що більшість нашої партії нав'язує свою волю меншості, тобто опозиції. І це цілком законно в партійному розумінні цього слова. Але як можна уявити, щоб більшість нав'язала собі свою ж власну волю, та ще шляхом насильств? Про який бонапартизм може бути тут мова? Чи не вірніше буде сказати, що серед меншості, тобто серед опозиції, можуть появитись тенденції нав'язати свою волю більшості? Якби такі тенденції появились, в цьому не було б нічого дивного, бо у меншості, тобто у троцькістської опозиції, немає тепер інших можливостей для оволодіння керівництвом, крім насильства над більшістю. Так що, коли вже говорити про бонапартизм, хай Троцький пошукає кандидатів у Бонапарти в своїй групі.

Два слова про переродження і термідоріанство. Я не буду займатися тут аналізом тих безглуздих і неуцьких обвинувачень щодо переродження і термідоріанства, які іноді висуваються проти партії опозиціонерами. Не буду займатися, бо вони не варті аналізу. Я хотів би поставити питання з чисто практичної точки зору.

Припустимо на хвилинку, що троцькістська опозиція представляє дійсно революційну політику, а не соціал-демократичний ухил, —чим пояснити в такому разі, що всі перерожденські й вигнані з партії і Комінтерну опортуністичні елементи групуються навколо троцькістської опозиції, знаходять там собі притулок і захист?

Чим пояснити, що Рут Фішер і Маслов, Шолем і Урбанс, вигнані з Комінтерну і німецької компартії, як перерожденські і ренегатські елементи, знаходять собі захист і гостинний прийом саме у троцькістської опозиції?

Чим пояснити, що такі опортуністичні і дійсно перерожденські люди, як Суварін і Росмер у Франції, Оссовський і Дашковський в СРСР, знаходять собі притулок саме у троцькістської опозиції?

Чи можна назвати випадковістю той факт, що Комінтерн і ВКП(б) виключають з свого середовища цих перерожденських і дійсно термідоріанськи настроєних людей, а Троцький і Зінов'єв приймають їх в обійми, даючи їм притулок і захист?

Чи не говорять ці факти про те, що «революційні» фрази троцькістської опозиції лишаються фразами, а на ділі опозиція є збірним пунктом перерожденських елементів?

Чи не говорить все це про те, що троцькістська опозиція є гніздом і розсадником перерожденства і термідоріанства?

В усякому разі, у нас, в ВКП(б), є одна-однісінька група, яка збирає навколо себе всіх і всяких пройдисвітів, як-от Маслов і Рут Фішер, як-от Суварін і Оссовський. Ця група є група Троцького.

Така, загалом, товариші, політична фізіономія опозиції.

А який висновок, спитаєте ви?

Висновок один. Опозиція до того заплуталась, так ловко загнала себе в тупик, з якого немає виходу, що вона опинилась перед вибором: або Комінтерн

і ВКП(б), або Маслов, Рут Фішер і ренегати з нелегальної антипартійної друкарні.

Не можна хитатися вічно між цими двома таборами. Пора зробити вибір. Або з Комінтерном і ВКП(б), і тоді—війна проти Маслова і Рут Фішер, проти всіх і всяких ренегатів. Або проти ВКП(б) і Комінтерну, і тоді—скатертю дорога до групи Маслова і Рут Фішер, до всіх ренегатів і перерожденців, до всяких Щербакових та іншої погані. (Оплески.)

Журнал «Коммунистический Интернационал» № 41,
14 жовтня 1927 р.

КОНСПЕКТ СТАТТІ «МІЖНАРОДНИЙ ХАРАКТЕР ЖОВТНЕВОЇ РЕВОЛЮЦІЇ»

Жовтнева революція є не тільки революція «в національних рамках», але насамперед революція інтернаціонального, світового порядку, бо вона означає корінний поворот у всесвітній історії людства від старого до нового.

Революції в минулому закінчувались звичайно зміною при кермі правління однієї групи експлуататорів іншою групою експлуататорів. Експлуататори мінялися, експлуатація залишалась. Так було діло під час революцій рабів, революцій кріпаків, революцій торговельно-промислової буржуазії. Жовтнева революція відрізняється від цих революцій принципіально. Вона ставить своєю метою не заміну однієї форми експлуатації іншою формою експлуатації, однієї групи експлуататорів іншою групою експлуататорів, а знищення всякої експлуатації людини людиною, повалення всіх і всяких груп експлуататорів.

Встановлення диктатури пролетаріату, як найбільш революційного і найбільш організованого класу з усіх експлуатованих.

Саме тому перемога Жовтневої революції означає корінний поворот в економіці і політиці, в житті і побуті, у звичаях і традиціях, в культурі і в усьому духовному обличчі експлуатованих мас усього світу.

В цьому корінь того, що пригноблені класи всіх країн виявляють до Жовтневої революції величезні симпатії, вбачаючи в ній запоруку свого визволення.

Чотири основні риси.

1) **Центри імперіалізму** («метрополія»). Жовтень, як поворот від панування капіталізму в передових країнах—до комунізму. У нас кажуть часто, що Жовтнева революція є прорив світового імперіалістичного фронту. Але що це значить? Це значить, що вона поклала **початок** ері пролетарських революцій і диктатурі пролетаріату.

Раніше танцювали від французької революції XVIII століття, використовуючи її традиції і насаджуючи її порядки.

Тепер танцюють від Жовтневої революції.

Раніше Франція.

Тепер СРСР.

Раніше «якобінець» був страховищем усієї буржуазії.

Тепер більшовик є страховищем буржуазії.

Ера «простих» буржуазних революцій, коли пролетаріат був тільки ударною силою, а експлуататори користувалися плодами революцій,—**минула.**

Настала ера пролетарських революцій в капіталістичних країнах.

2) **Периферія імперіалізму.** Жовтень відкрив еру визвольних революцій в колоніях і залежних країнах.

Пролетаріат не може визволити себе, не визволяючи пригноблені імперіалізмом народи. Єдиний фронт пролетарських революцій в метрополіях і колоніальних революцій в залежних країнах.

Ера безтурботної експлуатації колоній і залежних країн **минула.**

Настала ера визвольних революцій в колоніях, ера пробудження пролетаріату цих країн, ера його гегемонії.

3) **Центри і периферія — разом.** Тим самим Жовтень завдав світовому імперіалізмові смертельного удару, від якого він ніколи не оправиться.

Імперіалізм ніколи не верне собі тієї «рівноваги» і тієї «стійкості», які він мав до Жовтня.

Ера «стійкості» капіталізму **минула.**

Настала ера занепаду капіталізму.

4) Жовтень означає ідеологічну перемогу комунізму над соціал-демократизмом, марксизму над реформізмом.

Раніше, до перемоги диктатури пролетаріату в СРСР, с.-д. і реформісти могли хизуватися прапором марксизму, кокетувати з Марксом і Енгельсом і т. д., бо це не було небезпечним для буржуазії і люди ще не знали, до чого може привести перемога марксизму.

Тепер, після перемоги диктатури пролетаріату в СРСР, коли всі зрозуміли, до чого веде марксизм і що може означати його перемога, с.-д. і реформісти, відчувши небезпеку для буржуазії такого хизування і кокетування з марксизмом, вирішили за краще відмежуватися від марксизму.

Віднині єдиним притулком і оплотом марксизму став комунізм.

Віднині дух марксизму покидає соціал-демократію так, як соціал-демократія ще раніше покинула марксизм.

З часів перемоги Жовтневої революції марксистами можуть бути лише ті, хто підтримує рішуче і самовіддано першу в світі пролетарську диктатуру.

Що значить підтримувати першу в світі пролетарську диктатуру? Це значить стати на позицію прямої боротьби з **своєю** буржуазією. Але тому що с.-д. не хочуть воювати з своєю буржуазією, а воліють пристосовуватись до неї, то вони, природно, стають на позицію боротьби з першою в світі пролетарською диктатурою, на позицію відновлення в СРСР капіталізму. Це і є присмерк соціал-демократії.

Жовтень відкрив собою еру торжества світового комунізму, яка є ерою присмерку соціал-демократії і прямого її переходу до табору буржуазії.

Жовтень є перемога марксизму в ідеології.

Жовтень 1927 р.

Друкується вперше

ТРОЦЬКІСТСЬКА ОПОЗИЦІЯ РАНІШЕ І ТЕПЕР

Промова на засіданні об'єднаного пленуму ЦК і ЦКК ВКП(б) [45]
23 жовтня 1927 р.

I

ДЕЯКІ ДРІБНІ ПИТАННЯ

Товариші! У мене часу мало, тому я говоритиму про окремі питання.

Насамперед про особистий момент. Ви чули тут, як завзято лають опозиціонери Сталіна, не шкодуючи сил. Це мене не дивує, товариші. Той факт, що головні нападки спрямовані проти Сталіна, цей факт пояснюється тим, що Сталін знає, краще, може, ніж деякі наші товариші, всі плутні опозиції, обдурити його, мабуть, не так-то легко, і ось вони спрямовують удар насамперед проти Сталіна. Що ж, нехай лаються на здоров'я.

Та що Сталін, Сталін людина маленька. Візьміть Леніна. Кому не відомо, що опозиція на чолі з Троцьким, під час Серпневого блоку, вела ще більш хуліганське цькування проти Леніна. Послухайте, наприклад, Троцького:

«Якимсь безглуздим навожденням здається погана склока, яку систематично розпалює цих діл майстер Ленін, цей професіональний експлуататор усякої відсталості в російському робітничому русі» (див. «Лист Троцького Чхеїдзе» в квітні 1913 р.).

Мовочка, мовочка яка, зверніть увагу, товариші. Це пише Троцький. І пише він про Леніна.

Чи можна дивуватися з того, що Троцький, який так безцеремонно третирує великого Леніна, чобота якого він не вартий, лає тепер щосили одного з багатьох учнів Леніна — тов. Сталіна.

Більше того, я вважаю для себе справою честі, що опозиція спрямовує всю свою ненависть проти Сталіна. Воно так і повинно бути. Я думаю, що було б дивним і образливим, якби опозиція, що намагається руйнувати партію, хвалила Сталіна, який захищає основи ленінської партійності.

Тепер про «заповіт» Леніна. Тут кричали опозиціонери, — ви чули це, — що Центральний Комітет партії «приховав» «заповіт» Леніна. Кілька раз це питання у нас на пленумі ЦК і ЦКК обговорювалося, ви це знаєте. (Голос: «Десятки раз».) Було доведено і передоведено, що ніхто нічого не приховує, що «заповіт» Леніна був адресований на ім'я XIII з'їзду партії, що він, цей «заповіт», був оголошений на з'їзді (голоси: «Правильно!»), що з'їзд вирішив **одноголосно** не опубліковувати його, між іншим, тому, що Ленін сам цього не хотів і не вимагав. Все це знає опозиція не гірше від усіх нас. І все ж, опозиція має сміливість заявляти, що ЦК «приховує» «заповіт».

Питання про «заповіт» Леніна стояло у нас — коли не помиляюсь — ще в 1924 році. Є такий собі Істмен, колишній американський комуніст, якого вигнали потім з партії. Цей пан, покрутившись у Москві серед троцькістів, набравшись деяких чуток і пліток про «заповіт» Леніна, поїхав за кордон і видав книгу

під заголовком «Після смерті Леніна», де він не шкодує фарб для того, щоб очорнити партію, Центральний Комітет і Радянську владу, і де все будує на тому, що ЦК нашої партії «приховує» нібито «заповіт» Леніна. Оскільки цей Істмен якийсь час мав зв'язки з Троцьким, то ми, члени Політбюро, звернулися до Троцького з пропозицією відмежуватися від Істмена, який, чіпляючись за Троцького і посилаючись на опозицію, робить Троцького відповідальним за наклеп на нашу партію щодо «заповіту». З огляду на очевидність питання, Троцький дійсно відмежувався від Істмена, давши відповідну заяву в пресі. Вона опублікована у вересні 1925 року в № 16 «Большевика».

Дозвольте прочитати це місце з статті Троцького з приводу того, чи приховує партія та її ЦК «заповіт» Леніна чи не приховує. Цитую статтю Троцького:

«В кількох місцях книжки Істмен говорить про те, що ЦК «приховав» від партії ряд винятково важливих документів, написаних Леніним в останній період його життя (справа стосується листів у національному питанні, так званого «заповіту» та ін.); **це не можна назвати інакше, як наклепом на ЦК нашої партії** *. Із слів Істмена можна зробити той висновок, ніби Володимир Ілліч писав ці листи, які мали характер внутріорганізаційних порад, для друку. Насправді це зовсім невірно. Володимир Ілліч з часу своєї хвороби не раз звертався до керівних установ партії та її з'їзду з пропозиціями, листами та ін. Всі ці листи і пропозиції, само собою розуміється, завжди приставлялися за призначенням, доводилися до відома делегатів XII і XIII з'їздів партії і завжди, розуміється, справляли належний вплив на рішення партії, і коли не всі ці листи надруковані, то тому, що вони не писалися їх автором для друку.

* Курсив мій. Й. Ст.

Ніякого «заповіту» Володимир Ілліч не залишав, і самий характер його ставлення до партії, як і характер самої партії, виключали можливість такого «заповіту». Під виглядом «заповіту» в емігрантській та іноземній буржуазній і меншовицькій пресі згадується звичайно (*у перекрученому до невпізнанності вигляді*) один з листів Володимира Ілліча, в якому були поради організаційного порядку. XIII з'їзд партії найуважніше поставився і до цього листа, як до всіх інших, і зробив з нього висновки стосовно до умов і обставин моменту. **Всякі розмови про прихований або порушений «заповіт» являють собою злісну вигадку і цілком спрямовані проти фактичної волі Володимира Ілліча** * та інтересів створеної ним партії» (див. статтю Троцького «З приводу книги Істмена «Після смерті Леніна»», «Большевик» № 16, 1 вересня 1925 р., стор. 68).

Здається, ясно? Це пише Троцький, а не хтонебудь інший. На якій же підставі тепер Троцький, Зінов'єв і Каменєв блудять язиком, твердячи, що партія та її ЦК «приховують» «заповіт» Леніна? Блудити язиком «можна», але треба ж знати міру.

Кажуть, що в цьому «заповіті» тов. Ленін пропонував з'їздові з огляду на «грубість» Сталіна обміркувати питання про заміну Сталіна на посту генерального секретаря іншим товаришем. Це цілком вірно. Так, я грубий, товариші, щодо тих, хто грубо і віроломно руйнує і розколює партію. Я цього не приховував і не приховую. Можливо, що тут потрібна певна м'якість щодо розкольників. Але це у мене не виходить. Я на першому ж засіданні пленуму ЦК після XIII з'їзду просив пленум ЦК звільнити мене від обов'язків генерального секретаря. З'їзд сам обговорював це питання. Кожна делегація обговорювала це питання, і всі делегації одного-

---

* Курсив мій. **Й. Ст.**

лосно, в тому числі і Троцький, Каменєв, Зінов'єв, **зобов'язали** Сталіна лишитися на своєму посту.

Що ж я міг зробити? Втекти з поста? Це не в моєму характері, ні з яких постів я ніколи не тікав і не маю права тікати, бо це було б дезертирством. Людина я, як уже раніше про це говорив, підневільна, і коли партія зобов'язує, я мушу скоритися.

Через рік після цього я знов подав заяву до пленуму про звільнення, але мене знов зобов'язали лишитися на посту.

Що ж я міг ще зробити?

Щодо опублікування «заповіту», то з'їзд вирішив його не опубліковувати, бо він був адресований на ім'я з'їзду і не був призначений для друку.

У нас є рішення пленуму ЦК і ЦКК в 1926 році про те, щоб просити дозволу у XV з'їзду надрукувати цей документ. У нас є рішення того ж пленуму ЦК і ЦКК про надрукування інших листів Леніна, де Ленін відзначає помилки Каменєва і Зінов'єва перед Жовтневим повстанням і вимагає виключити їх з партії [46].

Ясно, що розмови про те, що партія ховає ці документи, є мерзенний наклеп. Сюди належать і такі документи, як листи Леніна про необхідність виключити з партії Зінов'єва і Каменєва. Не бувало ніколи, щоб більшовицька партія, щоб ЦК більшовицької партії боялись правди. Сила більшовицької партії саме в тому й полягає, що вона не боїться правди і дивиться їй прямо у вічі.

Опозиція намагається козиряти «заповітом» Леніна. Але досить тільки прочитати цей «заповіт», щоб

зрозуміти, що козиряти їм нічим. Навпаки, «заповіт» Леніна убиває нинішніх лідерів опозиції.

Справді-бо, це факт, що Ленін у своєму «заповіті» обвинувачує Троцького в «небільшовизмі», а про помилку Каменева і Зінов'єва під час Жовтня говорить, що ця помилка не є «випадковістю». Що це значить? А це значить, що **політично** не можна довіряти ні Троцькому, який хворіє на «небільшовизм», ні Каменеву і Зінов'єву, помилки яких не є «випадковістю» і які можуть і повинні повторитися.

Характерно, що жодного слова, жодного натяку нема в «заповіті» відносно помилок Сталіна. Говориться там тільки про грубість Сталіна. Але грубість не є і не може бути хибою **політичної** лінії або позиції Сталіна.

Ось відповідне місце із «заповіту»:

«Я не буду далі характеризувати інших членів ЦК за їхніми особистими якостями. *Нагадаю лише, що жовтневий епізод* Зінов'єва і Каменева, звичайно, не є випадковістю але що його так само мало можна ставити їм за провину особисто, як небільшовизм Троцькому».

Здається, ясно.

II

ПРО «ПЛАТФОРМУ» ОПОЗИЦІЇ

Дальше питання. Чому ЦК не надрукував відому «платформу» опозиції? Зінов'єв і Троцький пояснюють це тим, що ЦК і партія «бояться» правди. Чи вірно це? Звичайно, невірно. Більше того, безглуздям буде говорити про те, що партія або ЦК

бояться правди. У нас є стенограми пленумів ЦК і ЦКК. Ці стенограми друкуються в кількох тисячах екземплярів і роздаються членам партії. Там є промови опозиціонерів, так само як і промови представників партійної лінії. Вони читаються десятками і сотнями тисяч членів партії. (Голоси: «Правильно!».) Якби ми боялися правди, ми б не поширювали цих документів. Ці документи тим, власне, і хороші, що вони дають партійцям можливість порівнювати позицію ЦК з поглядами опозиції і виносити свої рішення. Де ж тут боязнь правди?

В жовтні 1926 року лідери опозиції хорохорились, твердячи так само, як і тепер вони твердять, що ЦК боїться правди, ховає їхню «платформу», приховує її від партії і т. д. Саме тому сунулися вони тоді в осередки по Москві (згадайте «Авіаприбор»), по Ленінграду (згадайте «Путілов») і т. д. І що ж? Виявилося, що робітники-комунари наклали нашим опозиціонерам, та наклали їм так грунтовно, що лідери опозиції змушені були тікати з поля боротьби. Чому ж вони тоді не зважилися піти далі по всіх осередках і перевірити, хто з нас боїться правди — опозиціонери чи ЦК? Та тому, що вони побоялись, злякавшись дійсної (а не вигаданої) правди.

А тепер? Хіба тепер у нас, кажучи по совісті, нема дискусії в осередках? Укажіть хоч один осередок, де є хоч один опозиціонер, де відбувалося б хоч одно засідання осередку за останні 3—4 місяці без виступів з боку опозиції, без дискусії. Хіба це не факт, що останні 3—4 місяці опозиція скрізь, де тільки вона може, виступає на осередках з своїми

контрреволюціями. (Голоси: «Цілком правильно!».) Чому ж Троцький і Зінов'єв не спробують прийти на осередки і висловити свої погляди?

Характерний факт. У серпні цього року, після пленуму ЦК і ЦКК, Троцький і Зінов'єв надіслали заяву, що вони хотіли б виступити на московському активі, коли немає заперечень з боку ЦК. ЦК на це відповів (і відповідь ця була розіслана місцевим організаціям), що ЦК не має заперечень проти виступу Троцького і Зінов'єва, з тим, однак, щоб вони, як члени ЦК, не виступали проти рішень ЦК. І що ж? Вони відмовились від виступу. (Загальний сміх.)

Так, товариші, хтось із нас дійсно боїться правди, але не ЦК і, тим більше, не партія, а лідери нашої опозиції.

Чому ж, в такому разі, ЦК не надрукував «платформу» опозиції?

Тому, насамперед, що ЦК не хотів і не мав права легалізувати фракцію Троцького, легалізувати взагалі фракційні угруповання. Ленін говорить в резолюції X з'їзду «Про єдність», що наявність «платформи» є одна з основних ознак фракційності. Незважаючи на це, опозиція склала «платформу» і зажадала її надрукування, порушивши тим самим рішення X з'їзду. Що було б, якби ЦК надрукував «платформу» опозиції? Це означало б, що ЦК згоден брати участь у фракційній роботі опозиції по порушенню рішення X з'їзду. Чи могли піти на це ЦК і ЦКК? Ясно, що ні один ЦК, який поважає себе, не міг піти на цей фракційний крок. (Голоси: «Правильно!».)

Далі. В тій самій резолюції X з'їзду «Про єдність», написаній рукою Леніна, говориться, що «з'їзд пропонує негайно **розпустити** всі без винятку групи, які утворилися на тій чи іншій платформі», що «невиконання цієї постанови з'їзду має вести за собою безумовне і негайне виключення з партії». Директива ясна і певна. А що було б, якби ЦК і ЦКК надрукували «платформу» опозиції? Чи можна було б це назвати розпуском всіх без винятку груп, які утворилися на тій чи іншій «платформі»? Ясно, що ні. Навпаки, це означало б, що ЦК і ЦКК самі беруться не розпускати, а допомагати організації груп і фракцій на основі «платформи» опозиції. Чи могли піти на цей розкольницький крок ЦК і ЦКК? Ясно, що не могли.

Нарешті, «платформа» опозиції має в собі такі наклепи на партію, які, коли б вони були опубліковані, заподіяли б і партії і нашій державі непоправної шкоди.

Справді-бо, в «платформі» опозиції говориться, що наша партія готова нібито знищити монополію зовнішньої торгівлі і платити по всіх боргах, значить, і по воєнних боргах. Всякому відомо, що це є мерзенний наклеп на нашу партію, на наш робітничий клас, на нашу державу. Припустимо, що ми надрукували б «платформу» з таким наклепом на партію і на державу. Що вийшло б з цього? З цього вийшло б лише те, що міжнародна буржуазія стала б ще більше натискати на нас, вимагаючи таких поступок, що на них ми ніяк не можемо піти (наприклад, знищення монополії зовнішньої торгівлі, платежі по воєнних боргах і т. д.), і погрожуючи нам війною.

Коли такі члени ЦК, як Троцький і Зінов'єв, роблять брехливий донос на нашу партію імперіалістам усіх країн, запевняючи їх, що ми готові йти на максимальні поступки аж до скасування монополії зовнішньої торгівлі, то це може означати лише одно: натискайте далі, панове буржуа, на партію більшовиків, погрожуйте їм війною, вони, більшовики, готові на всі і всякі поступки, якщо ви будете натискати.

Брехливий донос Зінов'єва і Троцького на нашу партію панам імперіалістам для посилення наших труднощів по зовнішній політиці,—ось до чого зводиться «платформа» опозиції.

Кому це шкодить? Ясно, що це шкодить пролетаріатові СРСР, компартії СРСР, всій нашій державі.

Кому це корисно? Це корисно імперіалістам усіх країн.

Тепер я вас питаю—чи міг ЦК піти на надрукування такої мерзоти в нашій пресі? Ясно, що не міг.

Ось які міркування змусили ЦК відмовитись від надрукування «платформи» опозиції.

III

ЛЕНІН ПРО ДИСКУСІЮ І ОПОЗИЦІЮ ВЗАГАЛІ

Дальше питання. Зінов'єв галасував тут, намагаючись довести, що Ленін стояв нібито завжди і в усякий час за дискусію, при цьому він послався на факт дискусії за платформами перед X з'їздом і на самому з'їзді. Але він «забув» згадати про те, що

Ленін вважав дискусію перед X з'їздом помилкою. Він «забув» сказати, що в резолюції X з'їзду «Про єдність партії», яка була написана рукою Леніна і є **директивою** для розвитку нашої партії, пропонується не дискусія за «платформами», а розпуск всіх і всяких груп, які утворилися на тій чи іншій «платформі». Він «забув», що Ленін висловлювався на X з'їзді за «недопущення» надалі в партії будь-якої опозиції. Він «забув» сказати, що Ленін вважав зовсім недопустимим перетворення нашої партії в «дискусійний клуб».

Ось, наприклад, як розцінював Ленін дискусію перед X з'їздом:

> «Мені сьогодні довелося вже про це говорити і, розуміється, я міг тільки обережно сказати, що навряд чи багато хто з вас не оцінить цю дискусію, як непомірну розкіш. Від себе ж особисто я не можу не додати, що, на мій погляд, ця розкіш була дійсно зовсім недозволенна, і що, допустивши таку дискусію, ми, безперечно, зробили помилку» (див. протоколи X з'їзду, стор. 16 [47]).

А ось що говорив Ленін на X з'їзді про всяку можливу опозицію після X з'їзду:

> «Згуртування партії, недопущення опозиції в партії,—політичний висновок із сучасного моменту...» «Не треба тепер опозиції, товариші! І я думаю, що партійному з'їздові доведеться цей висновок зробити, доведеться зробити той висновок, що для опозиції тепер кінець, кришка, тепер досить нам опозицій!» (див. там же, стор. 61 і 63 [48]).

Ось як дивився Ленін на питання про дискусію і про опозицію взагалі.

IV

ОПОЗИЦІЯ І «ТРЕТЯ СИЛА»

Дальше питання. Для чого потрібне було повідомлення тов. Менжинського про білогвардійців, з якими зв'язана частина «працівників» нелегальної антипартійної друкарні троцькістів?

По-перше, для того, щоб розвіяти ту брехню і наклеп, які поширює опозиція в своїх антипартійних листках у цьому питанні. Опозиція запевняє всіх і всякого, що справа про білогвардійців, зв'язаних так чи інакше з союзниками опозиції, як-от Щербаков, Тверськой та інші,—е видумка, вигадка, пущена в хід для заплямування опозиції. Повідомлення тов. Менжинського із зізнаннями арештованих не лишає ніякого сумніву в тому, що одна частина «працівників» нелегальної антипартійної друкарні троцькістів зв'язана, безумовно зв'язана, з контрреволюційними елементами з білогвардійців. Нехай опозиція спробує спростувати ці факти і документи.

По-друге, для того, щоб викрити ту брехню, яку поширює тепер масловський орган у Берліні («Фане дес Коммунізмус», тобто «Прапор Комунізму»). Ми тільки що одержали останній номер цього брудного листка ренегата Маслова, зайнятого тим, щоб зводити наклеп на СРСР і видавати державні таємниці СРСР буржуазії. В цьому органі преси опубліковано, звичайно, перебрехані, зізнання арештованих білогвардійців та їх союзників з нелегальної антипартійної друкарні до загального відома. (Голоси: «Здорово!».) Звідки міг одержати Маслов ці відо-

мості? Відомості ці є секретними, бо не всіх ще розшукано і арештовано з того гуртка білогвардійців, який причетний до справи організації змови за типом змови Пілсудського. З цими зізнаннями обізналися в ЦКК Троцький, Зінов'єв, Смілга та інші опозиціонери. Їм було заборонено, поки що, зняти копію з цих зізнань. Але вони, як видно, все-таки зняли копію і постаралися переслати Маслову. Але що значить передати ці відомості Маслову для публікації? Це значить дати пересторогу тим білогвардійцям, яких ще не розшукано і не арештовано, дати пересторогу про те, що більшовики мають намір їх арештувати.

Чи добре це, чи допустиме це для комуністів? Ясно, що недопустиме.

Стаття в органі Маслова має пікантний заголовок: «Сталін розколює ВКП(б). Білогвардійська змова. Лист з СРСР». (Г о л о с и: «Мерзотники!».) Чи могли ми після всього цього, після того, як Маслов з допомогою Троцького і Зінов'єва надрукував до загального відома перебрехані зізнання арештованих,— чи могли ми після всього цього не звітувати перед пленумом ЦК і ЦКК, протипоставивши пліткам дійсні факти і дійсні зізнання?

Ось чому ЦК і ЦКК визнали за потрібне запропонувати тов. Менжинському зробити повідомлення про факти.

Що випливає з цих зізнань, з повідомлення тов. Менжинського? Чи обвинувачували ми коли-небудь або чи обвинувачуємо ми тепер опозицію в організації військової змови? Звичайно, ні. Чи обвинувачували ми коли-небудь або чи обвинувачуємо ми

тепер опозицію в участі в цій змові? Звичайно, ні. (Муралов: «На попередньому пленумі обвинувачували».) Невірно, Муралов, у нас є два повідомлення ЦК і ЦКК про нелегальну антипартійну друкарню і про безпартійних інтелігентів, зв'язаних з цією друкарнею. Ви не знайдете в цих документах жодної фрази, жодного слова, які говорили б про те, що ми обвинувачуємо опозицію в причетності до військової змови. ЦК і ЦКК заявляють у цих документах лише те, що опозиція, організуючи нелегальну друкарню, зв'язалась з буржуазними інтелігентами, а частина цих інтелігентів, в свою чергу, мала, як виявилося, зв'язки з білогвардійцями, що замишляють військову змову. Я просив би Муралова вказати відповідне місце в документах, виданих Політбюро ЦК і Президією ЦКК у зв'язку з цим питанням. Муралов не вкаже, бо таких місць не існує в природі.

В чому ж ми обвинувачували, в такому разі, і продовжуємо обвинувачувати опозицію?

В тому, по-перше, що опозиція, ведучи розкольницьку політику, організувала антипартійну нелегальну друкарню.

В тому, по-друге, що для організації цієї друкарні опозиція ввійшла в блок з буржуазними інтелігентами, частина яких мала, як виявилося, прямий зв'язок з контрреволюційними змовниками.

В тому, по-третє, що, залучаючи до себе буржуазних інтелігентів і конспіруючи з ними проти партії, опозиція опинилася, помимо своєї волі, помимо свого бажання, в оточенні так званої «третьої сили».

У опозиції знайшлося далеко більше довір'я до цих буржуазних інтелігентів, ніж до своєї власної

партії. Інакше вона не вимагала б звільнення «всіх арештованих» у зв'язку з нелегальною друкарнею, аж до Щербакова, Тверського, Большакова та ін., що мали, як виявилося, зв'язки з контрреволюційними елементами.

Опозиція хотіла мати антипартійну нелегальну друкарню; вона вдалася для цього по допомогу до буржуазних інтелігентів; а частина з цих останніх мала, як виявилося, зв'язки з прямими контрреволюціонерами,—ось який ланцюжок вийшов, товариші. Опозицію обліпили, помимо її волі, помимо її бажання, антирадянські елементи, які намагаються використати для своїх цілей розкольницьку роботу опозиції.

Таким чином, справдилося провіщення Леніна, дане ще на X з'їзді нашої партії (див. резолюцію X з'їзду «Про єдність партії»), де він говорив, що до боротьби в нашій партії неодмінно постарається примазатись «третя сила», тобто буржуазія, для того, щоб використати роботу опозиції для своїх класових цілей.

Кажуть, що контрреволюційні елементи проникають іноді і в радянські органи, наприклад, на фронтах, поза всяким зв'язком з опозицією. Це вірно. Але тоді радянські органи арештовують їх і розстрілюють. А що зробила опозиція? Вона зажадала **звільнення** арештованих при нелегальній друкарні буржуазних інтелігентів, зв'язаних з контрреволюційними елементами. Ось у чому біда, товариші. Ось до якого результату приводить розкольницька робота опозиції. Замість того, щоб подумати про всі ці небезпеки, замість того, щоб подумати про ту яму, в яку

тягнуть себе наші опозиціонери, — замість цього вони вправляються в наклепі на партію і всіма силами намагаються дезорганізувати, розколоти нашу партію.

Говорять про колишнього врангелівського офіцера, який обслуговує ОДПУ в справі викриття контрреволюційних організацій. Опозиція скаче і грає, здіймаючи галас з приводу того, що колишній врангелівський офіцер, до якого звернулися союзники опозиції, всі ці Щербакови і Тверські, виявився агентом ОДПУ. Але що ж тут поганого, коли цей самий колишній врангелівський офіцер допомагає Радянській владі викривати контрреволюційні змови? Хто може заперечувати за Радянською владою право залучення на свою сторону колишніх офіцерів для того, щоб використати їх у справі викриття контрреволюційних організацій?

Щербаков і Тверськой звернулись до цього колишнього врангелівського офіцера не як до агента ОДПУ, а як до колишнього врангелівського офіцера для того, щоб використати його **проти** партії і **проти** Радянської влади. Ось у чому справа і ось у чому біда нашої опозиції. І коли ОДПУ, ідучи цими слідами, натрапило зовсім несподівано для себе на нелегальну антипартійну друкарню троцькістів, то виявилось, що пани Щербакови, Тверські і Большакови, налагоджуючи блок з опозицією, вже мають блок з контрреволюціонерами, з колишніми колчаківськими офіцерами, як-от Костров і Новіков, про що доповідав сьогодні тов. Менжинський.

Ось у чому справа, товариші, і ось у чому біда нашої опозиції.

Розкольницька робота опозиції веде її до змички з буржуазними інтелігентами, а змичка з буржуазними інтелігентами полегшує обволікання опозиції всякого роду контрреволюційними елементами,—така є гірка істина.

V

ЯК «ГОТУЄТЬСЯ» ДО З'ЇЗДУ ОПОЗИЦІЯ

Дальше питання: про підготовку з'їзду. Зінов'єв і Троцький галасували тут, твердячи, що ми підготовляємо з'їзд шляхом репресій. Дивно, що вони нічого, крім «репресій», не бачать. А рішення пленуму ЦК і ЦКК про дискусію, більш як за місяць до з'їзду,—що ж це, по-вашому, підготовка з'їзду чи ні? А безперервна дискусія в осередках та інших організаціях партії, яка триває ось уже три—чотири місяці? А обговорення стенограм і рішень пленуму за останні півроку, особливо за останні три—чотири місяці в усіх питаннях внутрішньої і зовнішньої політики? Як же назвати все це інакше, як не піднесенням активності партійних мас, залученням їх до обговорення найважливіших питань нашої політики, підготовкою партійних мас до з'їзду?

Хто ж тут винен, коли парторганізації не підтримують при цьому опозицію? Очевидно, винна в цьому опозиція, лінія якої є лінією цілковитого банкротства, політика якої є політикою блоку з усіма антипартійними елементами аж до ренегатів Маслова і Суваріна проти партії і Комінтерну.

Зінов'єв і Троцький, очевидно, думають, що з'їзд треба підготовляти шляхом організації нелегальних

антипартійних друкарень, шляхом організації нелегальних антипартійних зборів, шляхом брехливих доносів на нашу партію імперіалістам усіх країн, шляхом дезорганізації і розколу нашої партії. Погодьтеся, що це досить дивне розуміння підготовки партійного з'їзду. І коли партія вживає рішучих заходів, аж до виключення, проти дезорганізаторів і розкольників, опозиція кричить про репресії.

Так, партія застосовує і застосовуватиме репресії проти дезорганізаторів і розкольників, бо не можна розколювати партію ні при яких умовах, ні перед з'їздом, ні під час з'їзду. Бо партія вчинила б самогубство, якби вона дозволила розкольникам, що зарвалися, союзникам різних там Щербакових, руйнувати партію з-за того, що у нас лишається до з'їзду всього один місяць.

Тов. Ленін не так дивився на справу. Ви знаєте, що в 1921 році Ленін пропонував виключити з ЦК і з партії Шляпнікова не за організацію антипартійної друкарні і не за союз з буржуазними інтелігентами, а за самé лише те, що Шляпніков насмілився виступити в партійному осередку з критикою рішень ВРНГ. Порівняйте тепер цю поведінку Леніна з тим, що робить тепер партія щодо опозиції—і ви зрозумієте, до чого розпустили ми дезорганізаторів і розкольників.

Ви не можете не знати, що в 1917 році, перед Жовтневим повстанням, Ленін кілька раз пропонував виключити з партії Каменева і Зінов'єва за самé лише те, що вони критикували неопубліковане рішення партії в напівсоціалістичній, в напівбуржуазній газеті—в «Новой Жизни» [49]. А скільки секретних рішень ЦК і ЦКК публікує тепер наша опозиція на сторінках

масловської газети в Берліні, яка є буржуазна, антирадянська, контрреволюційна газета! А ми все це терпимо, терпимо без кінця, даючи тим самим можливість розкольникам з опозиції руйнувати нашу партію. Ось до якої ганьби довела нас опозиція! Але терпіти цього без кінця ми не можемо, товариші. (Голоси: «Правильно!». Оплески.)

Говорять про арешти виключених з партії дезорганізаторів, які ведуть антирадянську роботу. Так, ми їх арештовуємо і будемо арештовувати, якщо вони не перестануть підкопуватися під партію і Радянську владу. (Голоси: «Правильно! Правильно!».)

Кажуть, що історія нашої партії не знає таких прикладів. Це неправда. А група Мяснікова [50]? А група «робітничої правди»? Кому не відомо, що члени цих груп арештовувалися при прямій підтримці з боку Зінов'єва, Троцького і Каменєва? Чому можна було арештовувати виключених з партії дезорганізаторів років три—чотири тому, а тепер не можна цього робити, коли деякі колишні члени троцькістської опозиції доходять до прямої змички з контрреволюціонерами?

Ви чули повідомлення тов. Менжинського. В цьому повідомленні говориться, що якийсь Степанов (військовий), член партії, прихильник опозиції, має прямі зв'язки з контрреволюціонерами, з Новіковим, Костровим та іншими, чого не заперечує і сам Степанов у своїх зізнаннях. Що будете робити з цим типом, який є досі опозиціонером? Цілувати його чи арештувати? Що ж тут дивного, коли ОДПУ арештовує таких типів? (Голоси з місць: «Правильно, цілком правильно!». Оплески.)

Ленін говорив, що можна довести справу до цілковитого зруйнування партії, коли потурати дезорганізаторам і розкольникам. Це цілком правильно. Саме тому, я думаю, пора відмовитись нам від потурань лідерам опозиції і пора зробити висновок про виключення Троцького і Зінов'єва з ЦК нашої партії. (Голоси: «Правильно!».) Це є той елементарний висновок і той елементарний мінімальний захід, якого треба вжити для того, щоб уберегти партію від розкольницької роботи дезорганізаторів.

На попередньому пленумі ЦК і ЦКК в серпні цього року мене лаяли деякі члени пленуму за м'якість щодо Троцького і Зінов'єва, за те, що я відговорював пленум від негайного виключення Троцького і Зінов'єва з ЦК. (Голоси з місць: «Правильно, і тепер лаємо».) Можливо, що я тоді передобрив і допустив помилку, пропонуючи поміркованішу лінію щодо Троцького і Зінов'єва. (Голоси: «Правильно!». Тов. Петровський: «Правильно, завжди лаятимемо за гнилий «мотузочок»!».) Але тепер, товариші, після всього того, що ми пережили за ці три місяці, після того, як опозиція порушила нею ж дану обіцянку про ліквідацію своєї фракції в спеціальній «заяві» від 8 серпня, обманувши ще раз партію,— після всього цього для м'якості не лишається вже ніякого місця. Тепер треба стояти нам у перших рядах тих товаришів, які вимагають виключення Троцького і Зінов'єва з ЦК. (Бурхливі оплески. Голоси: «Правильно! Правильно!». Голос з місця: «Троцького треба виключити з партії».) Це нехай вирішує з'їзд, товариші.

Виключаючи з ЦК Троцького і Зінов'ева, ми повинні подати на розсуд XV з'їзду всі ті матеріали про розкольницьку роботу опозиції, які у нас нагромадились і на підставі яких з'їзд матиме можливість ухвалити відповідне рішення.

VI

ВІД ЛЕНІНІЗМУ ДО ТРОЦЬКІЗМУ

Дальше питання. Зінов'єв зачепив у своїй промові цікаве питання про «помилки» партійної лінії за останні два роки і про «правильність» лінії опозиції. Я хотів би відповісти на це в двох словах з'ясуванням питання про **банкротство** лінії опозиції і про **правильність** політики нашої партії за останні два роки. Але я надто зловживаю вашою увагою, товариші. (Голоси: «Просимо, просимо продовжувати!». Голова: «Заперечень нема?». Голоси: «Просимо, просимо!».)

В чому полягає основний гріх опозиції, що визначив банкротство опозиційної політики? Основний гріх опозиції полягає в тому, що вона намагалась, намагається і буде ще намагатися підкрасити і **замінити** ленінізм троцькізмом. Був час, коли Каменев і Зінов'єв захищали ленінізм від замахів Троцького. Тоді і Троцький не був такий сміливий. Це була одна настанова. Але потім Зінов'єв і Каменев, злякавшись нових труднощів, перекинулися на сторону Троцького, створили разом з Троцьким щось на зразок погіршеного Серпневого блоку і попали, таким чином, в полон до троцькізму. І тут справдилося

провіщення Леніна про те, що жовтнева помилка Зінов'єва і Каменєва не є «випадковістю». Від боротьби за ленінізм Зінов'єв і Каменев перейшли на лінію боротьби за троцькізм. Це вже зовсім інша настанова. Цим, власне, і пояснюється, що Троцький став тепер сміливішим.

В чому полягає основне завдання нинішнього об'єднаного блоку, очолюваного Троцьким? В тому, щоб помаленьку та полегеньку перевести партію з ленінських рейок на рейки троцькізму. Ось у чому основний гріх опозиції. Ну, а партія хоче лишитися ленінською партією. Природно, що партія повернулась спиною до опозиції, підносячи все вище і вище прапор ленінізму. Ось чому вчорашні лідери партії стали тепер відщепенцями.

Опозиція думає «пояснити» свою поразку особистим моментом, грубістю Сталіна, непоступливістю Бухаріна і Рикова і т. д. Надто дешеве пояснення! Це знахарство, а не пояснення. Троцький веде боротьбу з ленінізмом з 1904 року. За період з 1904 року до лютневої революції 1917 року Троцький крутився весь час кругом та навколо меншовиків, ведучи шалену боротьбу проти партії Леніна. За цей період Троцький зазнав цілого ряду поразок від партії Леніна. Чому? Може, винна тут грубість Сталіна? Але Сталін не був ще тоді секретарем ЦК, він перебував тоді далеко від закордону, ведучи боротьбу в підпіллі, проти царизму, а боротьба між Троцьким і Леніним розігрувалася за кордоном, — при чому ж тут грубість Сталіна?

За період від Жовтневої революції до 1922 року Троцький, перебуваючи вже в партії більшовиків,

встиг зробити дві «грандіозні» вилазки проти Леніна та його партії: в 1918 році—в питанні про Брестський мир і в 1921 році—в питанні про профспілки. Обидві ці вилазки кінчилися поразкою Троцького. Чому? Може, тут винна грубість Сталіна? Але Сталін не був ще тоді секретарем ЦК, на секретарських постах стояли тоді всім відомі троцькісти,—при чому ж тут грубість Сталіна?

Далі партія мала цілий ряд нових вилазок з боку Троцького (1923 р., 1924 р., 1926 р., 1927 р.), причому кожна вилазка закінчувалась новою поразкою Троцького.

Чи не ясно з усього цього, що боротьба Троцького проти ленінської партії має далекосяжні, глибокі історичні корені? Чи не ясно з цього, що нинішня боротьба партії проти троцькізму є продовження тієї боротьби, яку вела партія на чолі з Леніним з 1904 року?

Чи не ясно з усього цього, що спроби троцькістів підмінити ленінізм троцькізмом є основною причиною провалу і банкротства всієї лінії опозиції?

Наша партія народилась і виросла в бурі революційних битв. Вона не є такою партією, яка виросла в період мирного розвитку. Саме тому вона повна революційних традицій і вільна від фетишистського ставлення до своїх лідерів. Плеханов був якийсь час найпопулярнішою людиною в партії. Більше того, він був засновником партії, причому з його популярністю не можна ніяк порівнювати популярність Троцького або Зінов'єва. І все-таки, незважаючи на це, партія відвернулась від Плеханова, тільки-но Плеханов почав відходити від марксизму до

опортунізму. Що ж тут дивного, коли такі, не настільки «великі» люди, як Троцький і Зінов'єв, опинилися в хвості у партії після того, як вони почали відходити від ленінізму?

Але найяскравішим показником опортуністичного переродження опозиції, найяскравішою ознакою банкротства і падіння опозиції є її голосування проти Маніфесту ЦВК Союзу РСР. Опозиція проти переходу на семигодинний робочий день! Опозиція проти Маніфесту ЦВК Союзу РСР! Весь робітничий клас СРСР, вся передова частина пролетарів усіх країн із захопленням зустрічають Маніфест, дружно аплодують ідеї переходу на семигодинний робочий день,— а опозиція голосує проти Маніфесту, приєднуючи свій голос до спільного хору буржуазних і меншовицьких «критиків», приєднуючи свій голос до наклепників з «Форвертсу» [51].

Я не думав, що опозиція може дійти до такої ганьби.

VII

ПРО ДЕЯКІ НАЙВАЖЛИВІШІ ПІДСУМКИ ПАРТІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ЗА ОСТАННІ РОКИ

Перейдемо тепер до питання про лінію нашої партії за останні два роки, до перевірки цієї лінії, до оцінки цієї лінії.

Зінов'єв і Троцький говорили, що лінія нашої партії виявилась неспроможною. Звернімося до фактів. Візьмімо чотири основні питання нашої політики і перевірмо лінію нашої партії за останні два роки

з точки зору цих питань. Я маю на увазі такі вирішальні питання, як питання про селянство, питання про промисловість та її переустаткування, питання про мир і, нарешті, питання про зростання комуністичних елементів в усьому світі.

Питання про селянство. Яке було становище у нас два—три роки тому? Ви знаєте, що становище на селі було у нас тоді тяжке. Наших голів волосних виконавчих комітетів і взагалі сільських працівників не завжди визнавали і нерідко тероризували. Сількорів зустрічали обрізами. Подекуди, особливо на окраїнах, ми мали бандитські виступи. А в такій країні, як Грузія, ми мали навіть повстання[52]. Природно, що в такій обстановці куркуль забирав силу, середняк згуртовувався навколо куркуля, а біднота розпорошувалась. Особливо тяжко відбивався на становищі країни той факт, що продуктивні сили села росли надзвичайно повільним темпом, частина орних земель зовсім не оброблялась, посівна площа становила яких-небудь 70—75% довоєнної площі. Це було в період до XIV конференції нашої партії.

На XIV конференції партія вжила ряду заходів у вигляді деяких поступок на користь середняка, розрахованих на те, щоб рушити вперед селянське господарство швидшим темпом, збільшити виробництво продовольчих і сировинних продуктів сільського господарства, встановити міцний союз із середняком і рушити вперед справу ізоляції куркульства. На XIV з'їзді нашої партії опозиція, на чолі з Зінов'євим і Каменевим, спробувала підірвати цю політику партії, пропонуючи замінити її, по суті справи, політикою розкуркулювання, політикою

відновлення комбідів. Це була, по суті справи, політика відновлення громадянської війни на селі. Партія відбила цю атаку опозиції, затвердивши рішення XIV конференції, схваливши політику пожвавлення Рад на селі і висунувши лозунг індустріалізації, як основний лозунг соціалістичного будівництва. Партія стала твердо на лінії міцного союзу з середняком і ізоляції куркульства.

Чого добилась цим партія?

Вона добилась втихомирення села, поліпшення відносин з основними масами селянства, створення умов для організації бідноти в самостійну політичну силу, дальшої ізоляції куркульства і поступового охоплення з боку державних і кооперативних органів індивідуальних господарств мільйонів селян.

А що таке втихомирення села? Це є одна з основних умов для будівництва соціалізму. Не можна будувати соціалізм, маючи бандитські виступи і повстання серед селян. Тепер ми маємо розширення посівної площі до розмірів довоєнного рівня (95%), втихомирене село, союз з середняком, більш-менш організовану бідноту, зміцнілі Ради на селі, зрослий авторитет пролетаріату та його партії на селі.

Ми створили, таким чином, умови, які дають можливість рушити далі наступ на капіталістичні елементи на селі і забезпечити дальше успішне будівництво соціалізму в нашій країні.

Ось вам результати нашої партійної політики на селі за два роки.

Виходить, таким чином, що політика нашої партії в основному питанні про взаємовідносини між пролетаріатом і селянством була правильною.

Питання про промисловість. Історія говорить, що жодна молода держава в світі не підносила ще своєї промисловості, особливо важкої промисловості, без допомоги іззовні, без позик іззовні або без пограбування чужих країн, колоній і т. д. Це—звичайний шлях капіталістичної індустріалізації. Англія піднесла в минулому свою індустрію тим, що вона сотні років збирала соки з усіх країн, з усіх колоній, вкладаючи награбоване в свою промисловість. Німеччина почала підноситись останнім часом тому, що вона має позики з Америки в кілька мільярдів карбованців.

Але ми не можемо йти жодним з цих шляхів. Колоніальні грабежі виключаються всією нашою політикою. А позик нам не дають. Лишався в нашому розпорядженні один тільки шлях, вказаний Леніним, а саме: піднесення своєї промисловості, переустаткування своєї промисловості на основі внутрішніх нагромаджень. Опозиція весь час каркала, що внутрішніх нагромаджень невистачить на переустаткування нашої промисловості. Ще в квітні 1926 року на пленумі ЦК опозиція твердила, що своїх внутрішніх нагромаджень невистачить у нас для того, щоб посунути вперед переустаткування промисловості. Опозиція пророкувала тоді провал за провалом. А тимчасом після перевірки виявилось, що нам удалося за ці два роки рушити вперед справу переустаткування нашої промисловості. Це факт, що за два роки ми зуміли вкласти в нашу промисловість більш як два мільярди карбованців. Це факт, що цих вкладень було досить для того, щоб рушити далі переустаткування нашої промисловості та індустріалізацію країни. Ми добилися того,

чого не добивалась ще жодна держава в світі: ми піднесли нашу промисловість, ми почали її переустатковувати, ми рушили вперед цю справу за рахунок своїх власних нагромаджень.

Ось вам результати нашої політики в питанні про переустаткування нашої промисловості.

Тільки сліпі можуть заперечувати той факт, що політика нашої партії була тут правильною.

Питання про зовнішню політику. Метою нашої зовнішньої політики, коли мати на увазі дипломатичні відносини з буржуазними державами, є збереження миру. Чого добилися ми в цій галузі? Ми добилися того, що відстояли,—чи погано, чи добре,—та все ж відстояли **мир.** Ми добилися того, що, незважаючи на капіталістичне оточення, незважаючи на ворожу роботу з боку капіталістичних урядів, незважаючи на провокаційні вихватки в Пекіні[53], Лондоні[54], Парижі[55],—незважаючи на все це ми не піддалися на провокацію і зуміли відстояти справу миру.

У нас нема війни, незважаючи на неодноразові пророкування Зінов'єва та інших,—ось основний факт, проти якого безсилі кликушества нашої опозиції. А це важливо для нас, бо тільки в умовах миру можна рухати далі, з бажаною для нас швидкістю, будівництво соціалізму в нашій країні. А скільки ж у нас було пророкувань відносно війни! Зінов'єв пророкував, що війна буде у нас весною цього року. Потім він почав пророкувати, що війна почнеться, мабуть, восени цього року. Тимчасом ми вже перед зимою, а війни все нема.

Ось вам результати нашої мирної політики.

Цих результатів не бачать тільки сліпі.

Нарешті, четверте питання,—питання про стан комуністичних сил в усьому світі. Тільки сліпі можуть заперечувати, що компартії ростуть в усьому світі, від Китаю до Америки, від Англії до Німеччини. Тільки сліпі можуть заперечувати, що елементи кризи капіталізму наростають, а не падають. Тільки сліпі можуть заперечувати, що зростання соціалістичного будівництва в нашій країні, успіхи нашої політики всередині країни є однією з основних причин зростання комуністичного руху в усьому світі. Тільки сліпі можуть заперечувати поступальне зростання впливу і авторитету Комуністичного Інтернаціоналу в усіх країнах світу.

Такі є результати лінії нашої партії в чотирьох основних питаннях внутрішньої і зовнішньої політики за два останні роки.

А що означає правильність політики нашої партії? Вона може означати, крім усього іншого, лише одно: повне банкротство політики нашої опозиції.

VIII

НАЗАД ДО АКСЕЛЬРОДА

Все це добре—можуть нам сказати. Лінія опозиції неправильна і антипартійна. Її поведінку не можна назвати інакше, як розкольництвом. Отже, виключення Зінов'єва і Троцького є природним виходом із становища, що створилося. Все це так.

Але ж був час, коли ми всі говорили, що лідерів опозиції треба зберегти в ЦК, що їх не треба відсікати. Звідки тепер така переміна? Чим пояснити цей поворот? Чи є тут взагалі поворот?

Так, є. Чим його пояснити? Пояснюється це корінною зміною принципіальної лінії і організаційної «схеми» лідерів опозиції. Змінилися лідери опозиції і, насамперед, Троцький, змінилися на гірше. Природно, що мусила змінитися і політика партії щодо цих опозиціонерів.

Візьмімо, наприклад, таке важливе **принципіальне** питання, як питання про переродження нашої партії. Що таке переродження нашої партії? Це є заперечення наявності диктатури пролетаріату в СРСР. Якої позиції держався у цій галузі Троцький, скажімо, років три тому? Ви знаєте, що ліберали і меншовики, зміновіхівці[56] і всякі ренегати твердили тоді про неминучість переродження нашої партії. Ви знаєте, що вони брали тоді приклади з французької революції, твердячи, що більшовики мусять зазнати такого ж краху, якого зазнали у свій час якобінці у Франції. Ви знаєте, що історичні аналогії з французькою революцією (крах якобінців) були тоді і продовжують бути тепер основним аргументом усіх і всяких меншовиків і зміновіхівців проти збереження диктатури пролетаріату і можливості будівництва соціалізму в нашій країні.

Як дивився на цю справу років три тому Троцький? Він ставився тоді до таких аналогій безумовно негативно. Ось що він писав тоді в своїй брошурі «Новий курс» (1924 р.):

«Історичні аналогії з великою французькою революцією (крах якобінців!), *якими живляться і втішаються лібералізм* і меншовизм, **поверхові і неспроможні**»* (див. «Новий курс», стор. 33).

* Курсив мій. **Й. Ст.**

Ясно й певно! Здається, важко висловитися рішучіше й певніше. Чи правильне це твердження Троцького про історичні аналогії з французькою революцією, що їх посилено висувають всякого роду зміновіхівці і меншовики? Безумовно, правильне.

А тепер? Чи продовжує Троцький держатися цієї позиції? На жаль, ні. Навіть навпаки. За ці три роки Троцький встиг еволюціонувати в сторону «меншовизму» і «лібералізму». Тепер він сам твердить, що історичні аналогії з французькою революцією є ознакою не меншовизму, а «справжнього», «дійсного» «ленінізму». Чи читали ви стенограму засідання Президії ЦКК в липні цього року? Коли читали, то неважко зрозуміти, що Троцький спирається тепер у своїй боротьбі проти партії на меншовицькі теорії переродження нашої партії за типом краху якобінців у період французької революції. Тепер базікання про «термідор» є у Троцького ознакою хорошого тону.

Від троцькізму до «меншовизму» і «лібералізму» в основному питанні про переродження,—такий є шлях троцькістів за останні три роки.

Змінилися троцькісти. Мусила змінитись і політика партії щодо троцькістів.

Візьмімо тепер таке не менш важливе питання, як питання **організаційне**, питання про партійну дисципліну, про підкорення меншості більшості, про роль залізної дисципліни в партії в справі зміцнення диктатури пролетаріату. Всім відомо, що залізна дисципліна в нашій партії є однією з основних умов збереження диктатури пролетаріату і успішного будівництва соціалізму в нашій країні. Всім відомо, що

меншовики всіх країн стараються підкопатись, насамперед, під залізну дисципліну нашої партії. Був час, коли Троцький розумів і цінив наявність залізної дисципліни в нашій партії. Незгоди нашої партії з Троцьким, власне кажучи, ніколи не припинялись. Однак Троцький і троцькісти вміли коритися рішенням нашої партії. Всім відомі неодноразові заяви Троцького про те, що хоч би яка була наша партія, він готовий «тримати руки по швах», якщо партія зобов'яже. І треба сказати, що троцькістам нерідко вдавалося зберегти свою лояльність щодо партії та її керівних органів.

А тепер? Чи можна сказати, що троцькісти, нинішня опозиція, готові коритися рішенням партії, тримати руки по швах і т. д.? Ні, тепер уже цього не скажеш. Після дворазового порушення своєї ж власної обіцянки про підкорення рішенням партії, після дворазового обману партії, після організації нелегальних друкарень разом з буржуазними інтелігентами, після неодноразової заяви Зінов'єва і Троцького з цієї самої трибуни про те, що вони рвуть і надалі рватимуть дисципліну нашої партії,—після всього цього навряд чи знайдеться в нашій партії хоч одна людина, яка знайшла б у собі мужність повірити, що лідери опозиції готові тримати руки по швах перед партією. Тепер опозиція перейшла на нові рейки, на рейки розколу партії, на рейки створення нової партії. Тепер найбільш популярною брошурою серед опозиціонерів є не більшовицька брошура Леніна «Крок вперед, два кроки назад» [57], а стара меншовицька брошура Троцького «Наші політичні завдання» (видана в 1904 р.), спрямована проти організаційних принципів ленінізму,

проти брошури Леніна «Крок вперед, два кроки назад».

Ви знаєте, що основна суть цієї старої брошури Троцького полягає в запереченні ленінського розуміння партії і партійної дисципліни. В цій брошурі Троцький інакше не називає Леніна, як «Максиміліан Ленін», натякаючи на те, що Ленін є повторенням Максиміліана Робесп'єра з його прагненням до особистої диктатури. У цій своїй брошурі Троцький прямо каже, що партійній дисципліні треба коритися лише остільки, оскільки рішення партії не суперечать бажанням і поглядам тих, хто покликаний коритися партії. Це є чисто меншовицький організаційний принцип. Брошура ця цікава, між іншим, тим, що її присвячує Троцький меншовикові П. Аксельроду. Там так і сказано: «Дорогому вчителю Павлові Борисовичу Аксельроду». (Сміх. Голоси: «Явний меншовик!».)

Від лояльності щодо партії до політики розколу в партії, від брошури Леніна «Крок вперед, два кроки назад» до брошури Троцького «Наші політичні завдання», від Леніна до Аксельрода,—такий є організаційний шлях нашої опозиції.

Змінилися троцькісти. Мусила змінитись і організаційна політика партії щодо троцькістської опозиції.

Ну, що ж,— скатертю дорога до «дорогого вчителя Павла Борисовича Аксельрода»! Скатертю дорога! Тільки поспішайте, шановний Троцький, бо «Павло Борисович», з огляду на його дряхлість, може незабаром померти, а ви можете не поспіти до «вчителя». (Тривалі оплески.)

«Правда» № 251,
2 листопада 1927 р.

РОЗМОВА З ІНОЗЕМНИМИ РОБІТНИЧИМИ ДЕЛЕГАЦІЯМИ

5 листопада 1927 р.

Присутні були 80 делегатів від Німеччини, Франції, Австрії, Чехословаччини, Південної Америки, Китаю, Бельгії, Фінляндії, Данії і Естонії. — Розмова тривала 6 годин.

Сталін. Товариші, вчора доставили мені список питань німецькою мовою без підпису. Сьогодні ранком одержав два нові списки: один—від французької делегації, другий—від датської. Почнемо з першого списку питань, хоч і невідомо, від якої делегації подано цей список. Потім можна перейти до дальших двох списків. Якщо не заперечуєте, приступимо. (Делегати висловлюють згоду.)

1-е ПИТАННЯ. Чому СРСР не бере участі в Лізі націй?

ВІДПОВІДЬ. Про причини неучасті Радянського Союзу в Лізі націй не раз говорилося в нашій пресі. Я міг би відзначити деякі з цих причин.

Радянський Союз не є членом Ліги націй і не бере участі в Лізі націй тому, насамперед, що він не хоче брати на себе відповідальності за імперіалістичну політику Ліги націй, за «мандати», які видаються Лігою націй з метою експлуатації і гноблення колоніальних країн. Радянський Союз не бере участі

в Лізі націй, тому що він стоїть проти імперіалізму, проти гноблення колоній і залежних країн.

Радянський Союз не бере участі в Лізі націй тому, по-друге, що він не хоче брати на себе відповідальності за ті воєнні готування, за ріст озброєнь, за нові воєнні союзи і т. д., які прикриваються і освячуються Лігою націй і які не можуть не вести до нових імперіалістичних воєн. Радянський Союз не бере участі в Лізі націй, тому що він стоїть цілком і повністю проти імперіалістичних воєн.

Нарешті, Радянський Союз не бере участі в Лізі націй тому, що він не хоче бути складовою частиною тієї ширми імперіалістичних махінацій, якою є Ліга націй і які вона прикриває єлейними промовами своїх членів.

Ліга націй при нинішніх умовах є «дім побачень» для імперіалістичних верховодів, які вершать свої діла за кулісами. Те, про що **говорять** офіціально в Лізі націй, є пуста балаканина, розрахована на обман народу. А те, що неофіціально **роблять** імперіалістичні верховоди за кулісами Ліги націй, є справжнє імперіалістичне діло, що його по-фарисейському прикривають велерічиві оратори Ліги націй.

Що ж може бути дивного в тому, що Радянський Союз не хоче бути членом і учасником цієї антинародної комедії?

2-е ПИТАННЯ. Чому в Радянському Союзі не терплять соціал-демократичну партію?

ВІДПОВІДЬ. Соціал-демократичну партію (тобто меншовиків) не терплять у Радянському Союзі за те

саме, за що не терплять там контрреволюціонерів. Може, це здивує вас, але в цьому немає нічого дивного.

Умови розвитку нашої країни, історія її розвитку є такі, що соціал-демократія, яка була за царського режиму більш або менш революційною партією, після повалення царизму, за Керенського, стала партією урядовою, партією буржуазною, партією імперіалістичної війни, а після Жовтневої революції перетворилася в партію відкритої контрреволюції, партію реставрації капіталізму.

Ви не можете не знати, що соціал-демократія у нас брала участь у громадянській війні на стороні Колчака й Денікіна проти влади Рад. Тепер ця партія є партією реставрації капіталізму, партією ліквідації радянського ладу.

Я думаю, що така еволюція соціал-демократії є типовою для неї не тільки в СРСР, але й в інших країнах. Соціал-демократія була у нас більш або менш революційною, поки існував царський режим. Цим, власне, і пояснюється, що ми, більшовики, складали тоді разом з меншовиками, тобто соціал-демократами, одну партію. Соціал-демократія стає партією опозиційною або урядовою, буржуазною, коли приходить до влади так звана демократична буржуазія. Соціал-демократія перетворюється в партію відкритої контрреволюції, коли при владі стає революційний пролетаріат.

Один з делегатів. Чи значить це, що соціал-демократія тільки тут, в СРСР, є контрреволюційна сила, чи і в інших країнах вона може бути кваліфікована як контрреволюційна сила?

Сталін. Я вже говорив, що ми маємо тут деяку різницю.

Соціал-демократія в країні диктатури пролетаріату є силою контрреволюційною, яка добивається відновлення капіталізму і ліквідації диктатури пролетаріату в ім'я буржуазної «демократії».

В країнах капіталістичних, де немає ще влади пролетаріату, соціал-демократія є або партією опозиційною щодо влади капіталу, або партією напівурядовою, яка перебуває в союзі з ліберальною буржуазією проти найреакційніших сил капіталізму і проти революційного робітничого руху, або партією урядовою до кінця, яка прямо й відкрито захищає капіталізм і буржуазну «демократію» проти революційного руху пролетаріату.

Вона стає до кінця контрреволюційною і її контрреволюційність спрямовується проти влади пролетаріату лише після того, коли влада пролетаріату стає дійсністю.

3-є ПИТАННЯ. Чому немає свободи друку в СРСР?

ВІДПОВІДЬ. Про яку свободу друку ви говорите? Свобода друку для якого класу—для буржуазії чи для пролетаріату? Якщо мова йде про свободу друку для буржуазії, то її немає у нас і не буде, поки існує диктатура пролетаріату. Якщо ж мова йде про свободу для пролетаріату, то я повинен сказати, що ви не знайдете в світі іншої держави, де б існувала така всебічна й широка свобода друку для пролетаріату, яка існує в СРСР.

Свобода друку для пролетаріату не є пусте слово. Без найкращих друкарень, найкращих будинків преси, без відкритих організацій робітничого класу, від найвужчих до найширших, що охоплюють мільйони робітничого класу, без найширшої свободи зборів — свободи друку не буває.

Придивіться до умов життя в СРСР, обійдіть робітничі райони, і ви зрозумієте, що найкращі друкарні, найкращі будинки преси, цілі фабрики паперу, цілі заводи фарб, необхідних для друку, величезні палаци для зборів,—все це і багато іншого, необхідного для свободи друку робітничого класу, знаходиться цілком і повністю в розпорядженні робітничого класу і трудящих мас. Це й називається у нас свободою друку для робітничого класу. У нас немає свободи друку для буржуазії.

У нас немає свободи друку для меншовиків і есерів, які представляють у нас інтереси розбитої і поваленої буржуазії. Але що ж тут дивного? Ми ніколи не брали на себе зобов'язання дати свободу друку всім класам, ощасливити всі класи. Беручи владу в жовтні 1917 року, більшовики відкрито говорили, що ця влада є влада одного класу, влада пролетаріату, яка придушуватиме буржуазію в інтересах трудящих мас міста й села, що становлять величезну більшість населення в СРСР.

Як можна після цього вимагати від пролетарської диктатури свободи друку для буржуазії?

4-е ПИТАННЯ. Чому не випускають з тюрми ув'язнених меншовиків?

ВІДПОВІДЬ. Мова йде, очевидно, про активних меншовиків. Так, це вірно, активних меншовиків

у нас не випускають з тюрем до закінчення строку ув'язнення. Але що ж тут дивного?

А чому не випускали з тюрем, наприклад, більшовиків у липні, серпні, вересні, жовтні 1917 року, коли при владі стояли меншовики й есери?

Чому Ленін змушений був переховуватись в підпіллі з липня по жовтень 1917 року, коли при владі стояли меншовики й есери? Чим пояснити, що великий Ленін, ім'я якого є прапором для пролетарів усіх країн, змушений був переховуватись в липні—жовтні 1917 року в Фінляндії, далеко від «демократичної республіки» Керенського й Церетелі, Чернова й Дана, а друкований орган партії Леніна— «Правда» — був розгромлений буржуазними властями, незважаючи на те, що на чолі уряду стояли тоді відомі меншовики, активні діячі II Інтернаціоналу?

Пояснюється все це, очевидно, тим, що боротьба між буржуазною контрреволюцією і пролетарською революцією не може не вести до певних репресій. Я вже говорив, що соціал-демократія є у нас партією контрреволюційною. Але з цього виходить, що пролетарська революція не може обійтись без того, щоб не арештовувати діячів цієї контрреволюційної партії.

Але це не все. З цього виходить, далі, що арешти меншовиків є у нас продовженням політики Жовтневої революції. Справді-бо, що таке Жовтнева революція? Жовтнева революція означає, насамперед, повалення влади буржуазії. Тепер усі більш-менш свідомі робітники всіх країн визнають, що більшовики зробили правильно, скинувши владу буржуазії

у жовтні 1917 року. Я не сумніваюсь, що ви додержуєтесь тієї ж думки. Та ось питання: кого ж, власне, скидав пролетаріат у жовтні 1917 року? Історія говорить, факти говорять, що в жовтні 1917 року пролетаріат скидав меншовиків і есерів, бо саме меншовики і есери, Керенський і Чернов, Гоц і Лібер, Дан і Церетелі, Абрамович і Авксентьєв стояли тоді при владі. А що являють собою партії меншовиків і есерів? Вони є партії II Інтернаціоналу.

Виходить, таким чином, що, здійснюючи Жовтневу революцію, пролетаріат СРСР скидав партії II Інтернаціоналу. Може, це й неприємно декому з соціал-демократів, але це безсумнівний факт, товариші, проти якого було б смішно спорити.

Отже, виходить, що в момент пролетарської революції можна і треба скидати владу меншовиків і есерів для того, щоб могла перемогти влада пролетаріату.

Та якщо їх можна скидати, чому не можна їх арештовувати, коли вони переходять відкрито й рішуче до табору буржуазної контрреволюції? Чи думаєте ви, що скинення меншовиків і есерів є менш сильним засобом, ніж їх арешт?

Не можна вважати правильною політику Жовтневої революції, не вважаючи разом з тим правильними її неминучі результати. Одно з двох:

або Жовтнева революція була помилкою,—і тоді такою ж помилкою є арешт меншовиків та есерів;

або Жовтнева революція не була помилкою,—і тоді не можна вважати помилкою арешт меншовиків та есерів, які стали на шлях контрреволюції.

Логіка зобов'язує.

5-е ПИТАННЯ. Чому кореспондент соціал-демократичного бюро преси не одержав дозволу на в'їзд до СРСР?

ВІДПОВІДЬ. Тому, що соціал-демократична преса за кордоном, особливо «Форвертс», перевершила своїм потворним наклепом на СРСР та його представників цілий ряд буржуазних газет.

Тому, що ряд буржуазних газет, як-от «Фоссіше Цейтунг»[58], поводиться в боротьбі з СРСР куди «об'єктивніше» і «пристойніше», ніж «Форвертс». Це може здатися «дивним», але це факт, на який не можна не зважати. Якби «Форвертс» міг поводитися не гірше, ніж деякі буржуазні газети, то його представники, напевно, дістали б своє місце в СРСР поряд з представниками інших буржуазних газет.

Цими днями один з представників «Форвертса» звернувся до одного із співробітників нашого дипломатичного представництва в Берліні із запитанням про умови, необхідні для того, щоб кореспондент «Форвертса» міг дістати право на в'їзд до СРСР. У відповідь на це йому сказали: «Коли «Форвертс» доведе на ділі, що він готовий поводитися щодо СРСР та його представників не гірше, ніж «пристойна» ліберальна газета, як-от «Фоссіше Цейтунг», Радянський уряд не заперечуватиме проти допуску в СРСР кореспондента «Форвертса»».

Я думаю, що відповідь цілком зрозуміла.

6-е ПИТАННЯ. Чи можливе об'єднання II і III Інтернаціоналів?

ВІДПОВІДЬ. Я думаю, що неможливе.

Неможливе, тому що II і III Інтернаціонали мають дві зовсім різні настанови і дивляться в різні сторони. Якщо III Інтернаціонал дивиться в сторону повалення капіталізму і встановлення диктатури пролетаріату, то II Інтернаціонал, навпаки, дивиться в сторону збереження капіталізму і зруйнування всього того, що необхідне для встановлення диктатури пролетаріату.

Боротьба між двома Інтернаціоналами є ідейним відображенням боротьби між прихильниками капіталізму і прихильниками соціалізму. В цій боротьбі повинен перемогти або II, або III Інтернаціонал. Нема ніяких підстав сумніватися в тому, що перемогти в робітничому русі повинен III Інтернаціонал.

Я вважаю їх об'єднання в даний час неможливим.

7-е ПИТАННЯ. Як оцінюється становище в Західній Європі? Чи слід розраховувати на революційні події в найближчі роки?

ВІДПОВІДЬ. Я думаю, що в Європі наростають і наростатимуть елементи найглибшої кризи капіталізму. Капіталізм може частково стабілізуватися, може раціоналізувати своє виробництво, може затиснути тимчасово робітничий клас,—все це капіталізм поки ще може зробити, але він ніколи вже не вернеться до тієї «стійкості» і до тієї «рівноваги», які існували до світової війни і Жовтневої революції. Ніколи він до цієї «стійкості» і до цієї «рівноваги» не вернеться більше.

Що це вірно, це видно хоч би з того, що в країнах Європи, так само як і в колоніях, які є джерелом існування європейського капіталізму, раз у раз прориваються огні революції. Сьогодні в Австрії показується огонь революційного спалаху, завтра—в Англії, післязавтра—десь у Франції або Німеччині, потім у Китаї, в Індонезії, в Індії і т. д.

А що таке Європа і колонії? Це центр і периферія капіталізму. «Неспокійно» в центрах європейського капіталізму. Ще більш «неспокійно» на його периферії. Назрівають умови для нових революційних подій. Я думаю, що найяскравішим показником ростущої кризи капіталізму, найяскравішим прикладом дедалі більшого невдоволення і обурення робітничого класу є події, зв'язані з убивством Сакко й Ванцетті [59].

Що таке вбивство двох робітників для капіталістичної м'ясорубки? Хіба їх, робітників, не вбивали досі десятками й сотнями щотижня, щодня? А тимчасом досить було вбивства двох робітників, Сакко й Ванцетті, щоб привести в рух робітничий клас усього світу. Про що це говорить? Про те, що грунт під ногами капіталізму стає все більш і більш гарячим. Про те, що наростають умови для нових революційних подій.

Той факт, що капіталістам може вдатися загнати в береги першу хвилю революційного спалаху,—цей факт ні в якій мірі не може бути втіхою для капіталізму. Революція проти капіталізму не може насуватися однією загальною суцільною хвилею. Вона наростає завжди в порядку припливів і відпливів. Так було в Росії. Так буде в Європі. Ми стоїмо перед новими революційними подіями.

8-е ПИТАННЯ. Чи сильна опозиція в російській партії? На які кола вона спирається?

ВІДПОВІДЬ. Я думаю, що вона дуже слаба. Більше того, її сили майже мізерні в нашій партії. У мене в руках сьогоднішня газета. Там підбито підсумки за кілька днів дискусії. Цифри говорять, що за Центральний Комітет нашої партії і його тези голосувало понад 135 тисяч членів партії, за опозицію—1 200 членів партії. Це не становить навіть 1 процента.

Я думаю, що дальше голосування покаже ще більш скандальні результати для опозиції. Дискусія у нас триватиме до самого з'їзду. Ми постараємось за цей час опитати по змозі всю партію.

Я не знаю, як у вас, в соціал-демократичних партіях, дискутують. Я не знаю, чи дискутують взагалі в соціал-демократичних партіях. Ми на дискусію дивимось серйозно. Ми опитаємо всю партію, і ви побачите, що питома вага опозиції в нашій партії буде ще мізернішою, ніж показання тільки що оголошених цифр. Дуже можливо, що на XV з'їзді нашої партії у опозиції не буде жодного представника, жодного делегата.

Візьмімо хоч би такі величезні підприємства, як «Треугольник» або «Путилов» у Ленінграді. Число робітників на «Треугольнику» доходить до 15 000. Членів партії там—2 122. Голосувало за опозицію—39. Число робітників на «Путилові»—близько 11 000. Членів партії—1 718. Голосувало за опозицію—29.

На які кола спирається опозиція? Я думаю, що опозиція спирається головним чином на непроле-

тарські кола. Коли спитати непролетарські верстви населення, тих, що невдоволені режимом диктатури пролетаріату,—кому вони співчувають, то вони без вагань скажуть, що вони співчувають опозиції. Чому? Тому, що боротьба опозиції є, по суті справи, боротьба *проти* партії, боротьба *проти* режиму диктатури пролетаріату, яким не можуть не бути невдоволені певні непролетарські верстви. Опозиція є відображення невдоволення, відображення натиску непролетарських верств населення на диктатуру пролетаріату.

9-е ПИТАННЯ. Чи правильне твердження, яке поширюється в Німеччині Рут Фішер і Масловим, про те, що теперішнє керівництво Комінтерну і російської партії видає робітників контрреволюції?

ВІДПОВІДЬ. Треба гадати, що правильне. Треба гадати, що Комінтерн і ВКП(б) видають з головою робітничий клас СРСР контрреволюціонерам усіх країн.

Більше того, я можу вам повідомити, що Комінтерн і ВКП(б) вирішили цими днями повернути до СРСР усіх вигнаних з нашої країни поміщиків та капіталістів і віддати їм фабрики й заводи.

І це не все. Комінтерн і ВКП(б) пішли далі, вирішивши, що настав час перейти більшовикам до харчування людським м'ясом.

Нарешті, у нас є рішення націоналізувати всіх жінок і завести в практику гвалтування своїх же власних сестер. (Загальний сміх. Окремі вигуки: «Хто міг поставити таке питання?».)

Я бачу, що ви смієтесь. Можливо, що хтось із вас подумає, що я ставлюсь до питання несерйозно. Так, товариші, не можна серйозно відповідати на такі питання. Я думаю, що на такі питання можна відповідати лише глузуванням. (Бурхливі оплески.)

10-е ПИТАННЯ. Яке Ваше ставлення до опозиції і до напряму Рут Фішер—Маслов у Німеччині?

ВІДПОВІДЬ. Моє ставлення до опозиції та до її агентури в Німеччині таке саме, яким є ставлення відомого французького романіста Альфонса Доде до Тартарена з Тараскона. (Веселе пожвавлення серед делегатів.)

Ви, мабуть, читали цей знаменитий роман Альфонса Доде про Тартарена з Тараскона. Герой цього роману, Тартарен, був, по суті справи, звичайний «добрий» дрібний буржуа. Але фантазія була у нього така нестримна, а здібність «брехати добродушно» була розвинена до того, що він став кінець кінцем жертвою цих неабияких здібностей.

Тартарен хвастав, запевняв усіх, що він убив у горах Атласу незліченну кількість левів і тигрів. Легковірні друзі Тартарена надали йому за це звання першого в світі мисливця на левів. А тимчасом Альфонс Доде знав напевно, як і сам Тартарен знав напевно, що Тартарен ніколи не бачив у вічі ні левів, ні тигрів.

Тартарен хвастав, запевняючи всіх, що він зійшов на Монблан. Його легковірні друзі надали йому за це звання першого в світі альпініста. А тимчасом

Альфонс Доде знав напевно, що ніякого Монблану Тартарен не бачив ніколи, бо він всього-навсього побував біля підніжжя Монблану.

Тартарен хвастав і запевняв усіх, що він заснував велику колонію в країні, далекій від Франції. Легковірні друзі надали йому за це звання першого в світі колонізатора. А тимчасом Альфонс Доде знав напевно, як і сам Тартарен змушений був визнати, що нічого, крім конфузу, не могло вийти з фантастичних затій Тартарена.

Ви знаєте, до якого конфузу й скандалу для тартаренців привели фантастичні хвастощі Тартарена.

Я думаю, що таким же конфузом і скандалом для опозиції мусить кінчитися хвастливий галас лідерів опозиції, знятий ними в Москві і в Берліні. (Загальний сміх.)

Ми вичерпали, таким чином, перший список питань.

Перейдемо до питань французької делегації.

1-е ПИТАННЯ. Яким чином уряд СРСР думає боротися проти іноземних нафтових фірм?

ВІДПОВІДЬ. Я думаю, що питання поставлене неправильно. При такій постановці питання можна подумати, що радянська нафтова промисловість взялася піти в атаку на нафтові фірми інших країн і добивається того, щоб повалити й ліквідувати їх.

Чи так стоїть справа в дійсності? Ні, не так стоїть. Насправді питання йде про те, що певні нафтові фірми капіталістичних країн стараються задушити радянську нафтову промисловість, а радянській

нафтовій промисловості доводиться оборонятись для того, щоб жити й розвиватися далі.

Справа в тому, що радянська нафтова промисловість слабіша за нафтову промисловість капіталістичних країн і в розумінні розмірів видобутку,—ми менше видобуваємо, ніж вони,—і в розумінні зв'язків з ринком,—у них далеко більше зв'язків із світовим ринком, ніж у нас.

Яким чином обороняється радянська нафтова промисловість? Вона обороняється шляхом поліпшення якості продукції і, насамперед, шляхом зниження цін на нафту, шляхом продажу на ринку дешевої нафти, дешевшої, ніж нафта капіталістичних фірм.

Можуть спитати: невже Ради такі багаті, що вони мають можливість продавати дешевше, ніж найбагатші капіталістичні фірми? Звичайно, радянська промисловість не багатша за капіталістичні фірми. Більше того, капіталістичні фірми в багато разів багатші за радянську промисловість. Але справа тут не в багатстві. Справа в тому, що радянська нафтова промисловість не є капіталістична промисловість, через що й не потребує вона шалених надзисків, тоді як капіталістичні нафтові фірми не можуть обійтись без колосальних надзисків. Але саме тому, що радянська нафтова промисловість не потребує надзисків, вона має можливість продавати свою продукцію дешевше, ніж капіталістичні фірми.

Те саме можна сказати про радянський хліб, про радянський ліс і т. д.

Взагалі треба сказати, що радянські товари, особливо ж радянська нафта, виступають на міжнародному ринку, як фактор, що знижує ціни і полегшує,

таким чином, становище споживацьких мас. В цьому сила і засіб оборони радянської нафтової промисловості від замахів з боку капіталістичних нафтових фірм. В цьому ж секрет того, що нафтовики всіх країн, особливо ж Детердінг, кричать на всю глотку проти Рад і проти радянської нафтової промисловості, прикриваючи свою політику високих цін на нафту і пограбування споживацьких мас модними фразами про «комуністичну пропаганду».

2-е ПИТАННЯ. Як думаєте ви здійснити колективізм у селянському питанні?

ВІДПОВІДЬ. Ми думаємо здійснити колективізм у селянському господарстві поступово, заходами економічного, фінансового і культурно-політичного порядку.

Я думаю, що найцікавішим питанням є питання про заходи економічного порядку. В цій галузі наші заходи проходять по трьох лініях:

по лінії організації індивідуальних селянських господарств у кооперацію;

по лінії організації селянських господарств, головним чином бідняцького типу, у виробничі товариства і, нарешті,

по лінії охоплення селянських господарств плануючими й регулюючими органами держави як щодо збуту селянської продукції, так і щодо постачання селянству необхідних виробів нашої індустрії.

Кілька років тому справа стояла так, що між індустрією і селянським господарством стояли численні посередники, як-от приватні підприємці, які

постачали селянам міські вироби і продавали робітникам селянський хліб. Зрозуміло, що посередники «працювали» не даром і видавлювали десятки мільйонів карбованців як із селянського, так і з міського населення. Це був період неналагодженої ще змички між містом і селом, між соціалістичною індустрією і індивідуальними селянськими господарствами. Роль кооперації і державних розподільчих органів була тоді порівняно незначна.

З того часу справа змінилася докорінно. Тепер у товарообороті між містом і селом, між індустрією і селянським господарством роль кооперації і державних торговельних органів можна вважати не тільки переважаючою, але й пануючою, якщо не монопольною. В постачанні селу мануфактури частка кооперації і державних органів дорівнює більш як 70%. А в постачанні сільськогосподарських машин частка кооперації і державних органів становить майже 100%. В закупівлі селянського хліба частка кооперації і державних органів становить понад 80%. А в закупівлі сировини для промисловості, як-от бавовни, буряків і т. д., частка кооперації і державних органів дорівнює майже 100%.

А що це значить?

Це значить, по-перше, що капіталіст витісняється із сфери товарообороту, промисловість змикається з селянським господарством безпосередньо, зиски спекулянтів-посередників лишаються в промисловості і в сільському господарстві, селяни дістають можливість купувати міські товари дешевше, робітники, в свою чергу, дістають можливість купувати сільськогосподарські продукти дешевше.

Це значить, по-друге, що, виганяючи з товарообороту посередників-капіталістів, індустрія дістає можливість вести за собою селянське господарство, впливати на нього і підносити його культурність, раціоналізувати його й індустріалізувати.

Це значить, по-третє, що, змикаючи сільське господарство з індустрією, держава дістає можливість запровадити планове начало в розвиток сільського господарства, постачати йому краще насіння й добриво, визначати розміри його виробництва, впливати на нього в розумінні політики цін і т. д.

Це значить, нарешті, що створюються на селі сприятливі умови для ліквідації капіталістичних елементів, для дальшого обмеження й витіснення куркульства, для організації трудових селянських господарств у виробничі товариства, для можливого фінансування цих товариств з коштів держави.

Візьмімо, наприклад, виробництво буряків для цукрової промисловості і виробництво бавовни для текстильної промисловості. Розміри виробництва цих видів сировини, так само як і ціни на них та якість їх, визначаються тепер у нас не в стихійному порядку, не в порядку гри сил на неорганізованому ринку, через посередників-спекулянтів, через біржі й різного роду капіталістичні контори і т. д., а в порядку плановому, в порядку певних попередніх договорів між цукровим і текстильним синдикатами, з одного боку, і десятками тисяч селянських господарств в особі бурякосійної і бавовняної кооперацій, з другого боку.

Тут немає вже бірж, контор, гри на цінах і т. д. Всі ці інструменти капіталістичного господарства

у нас вже не існують у цій галузі. Тут виступають на сцену тільки дві сторони без усяких бірж і посередників—державні синдикати, з одного боку, кооперовані селяни, з другого боку. Державні синдикати підписують контракти з відповідними кооперативними організаціями на вироблення такої-то кількості буряків і бавовни, на забезпечення селянства насінням, позичками і т. д. По закінченні господарського року вся продукція надходить в розпорядження синдикатів, а селяни одержують за це відповідні суми згідно з наперед укладеними контрактами. Це називається у нас системою контрактацій.

Ця система хороша в тому відношенні, що вона дає вигоди обом сторонам і змикає селянське господарство з індустрією безпосередньо, без посередників. Ця система є найвірніший шлях до колективізації селянського господарства.

Не можна сказати, щоб інші галузі сільського господарства дійшли вже до такого ступеня розвитку. Але можна сказати з певністю, що всі галузі сільського господарства, не виключаючи виробництва хліба, поступово переходитимуть на цей шлях розвитку. А цей шлях є прямий підхід до колективізації сільського господарства.

Всеосяжна колективізація настане тоді, коли селянські господарства будуть перебудовані на новій технічній базі порядком машинізації і електрифікації, коли більшість трудового селянства буде охоплена кооперативними організаціями, коли більшість сіл вкриється сількогосподарськими товариствами колективістського типу.

До цього діло йде, але до цього діло ще не прийшло і не скоро прийде. Чому? Тому, між іншим, що на це потрібні величезні фінанси, яких ще немає у нашої держави, але які, безперечно, нагромаджуватимуться з часом. Маркс говорив, що ні один новий соціальний лад не зміцнювався в історії без того, щоб не фінансувати його посилено, затрачуючи на це сотні й сотні мільйонів. Я думаю, що ми вже вступаємо в ту смугу розвитку сільського господарства, коли держава починає діставати можливість посилено фінансувати новий соціальний, колективістський лад. Той факт, що соціалістична індустрія вже завоювала собі роль керівного елементу в народному господарстві і веде за собою сільське господарство, — цей факт є найвірнішою запорукою того, що селянське господарство піде по шляху до дальшої колективізації.

3-є ПИТАННЯ. Які були головні утруднення при воєнному комунізмі, коли пробували скасувати гроші?

ВІДПОВІДЬ. Утруднень було багато як по лінії внутрішнього розвитку, так і по лінії зовнішніх відносин.

Якщо взяти внутрішні відносини господарського типу, то можна було б відзначити три головні утруднення.

По-перше. Утруднення полягало в тому, що наша промисловість була розорена й паралізована, коли не рахувати воєнної промисловості, яка постачала бойові припаси нашим громадянським фронтам під час інтервенції. Дві третини наших заводів і фабрик

стояли, транспорт кульгав, товарів не було або майже не було.

По-друге. Сільське господарство кульгало на обидві ноги, працівники селянських господарств були відтягнені на фронти. Невистачало сировини, невистачало хліба для міського населення і, насамперед, для робітників. Ми видавали тоді робітникам по півфунта хліба, а іноді лише по восьмушці фунта на день.

По-трете. Не було або майже не було налагодженого передаточного радянського торговельного апарату між містом і селом, який міг би постачати селу міські вироби, а місту—сільськогосподарські продукти. Кооперація і державні торговельні органи були в зародковому стані.

Однак після закінчення громадянської війни і запровадження «нової економічної політики» господарське становище країни змінилося докорінно.

Промисловість розвинулась і посилилась, зайнявши командне становище в усьому народному господарстві. Найбільш характерним в цьому відношенні є той факт, що за останні два роки нам удалося вкласти в індустрію понад два мільярди карбованців із своїх власних нагромаджень, без допомоги іззовні, без будь-яких позик іззовні. Тепер уже не можна сказати, що для селянства немає товарів.

Піднеслося сільське господарство, довівши свою продукцію до розмірів довоєнного періоду. Тепер уже не можна сказати, що для робітників немає взагалі хліба та інших сільськогосподарських продуктів.

Кооперація і державні торговельні органи розвинулися до того, що зайняли в товарообороті країни

командне становище. Тепер уже не можна сказати, що у нас немає передаточного розподільчого апарату між містом і селом, між індустрією і селянським господарством.

Всього цього, звичайно, мало для того, щоб побудувати тепер же соціалістичне господарство. Але цього цілком досить для того, щоб рушити далі по шляху успішного соціалістичного будівництва.

Нам треба тепер переустаткувати нашу індустрію і побудувати нові заводи на новій технічній базі.

Нам треба піднести сільськогосподарську культуру, забезпечити селянство максимумом сільськогосподарських машин, кооперувати більшість трудового селянства і переорганізувати індивідуальні селянські господарства в широку сітку сільськогосподарських колективних товариств.

Нам треба налагодити такий передаточний розподільчий апарат між містом і селом, який був би здатний облічити і задовольнити потреби міста й села всієї країни, так само як кожна людина облічує у себе в своєму бюджеті свої видатки і прибутки.

І коли ми доб'ємося всього цього, треба вважати, що настане час, коли не буде вже потреби в грошах.

Але до цього ще далеко.

4-е ПИТАННЯ. Як стоїть питання з «ножицями»?

ВІДПОВІДЬ. Якщо під «ножицями» розуміти розходження між цінами на сільськогосподарські продукти і цінами на промислові товари з точки зору

собівартості, то становище з «ножицями» вирисовується в такому вигляді.

Безперечно, що наші промислові товари продаються все ще трохи дорожче, ніж можна було б їх продавати при інших умовах. Це пояснюється молодістю нашої промисловості, необхідністю захистити її від конкуренції іззовні, необхідністю створити для неї умови, які можуть прискорити її розвиток. А її швидкий розвиток потрібен як для міста, так і для села. Інакше у нас не було б можливості забезпечити своєчасно селянське господарство достатньою кількістю мануфактури і сільськогосподарських машин. Ця обставина створює розходження цін на промислові товари і на сільськогосподарські продукти з деякою втратою для селянського господарства.

Для того, щоб ліквідувати цей мінус для селянського господарства, уряд і партія поставили собі за мету проводити політику поступового, але неухильного зниження цін на промислові товари. Чи можна назвати цю політику реальною? Я думаю, що вона безумовно реальна. Відомо, наприклад, що за останній рік нам удалося знизити роздрібні ціни на промислові товари процентів на 8—10. Відомо, далі, що наші промислові організації систематично знижують собівартість і відпускні ціни на промислові товари. Немає ніяких підстав сумніватися в тому, що ця політика продовжуватиметься й надалі. Більше того. Я мушу сказати, що політика невпинного зниження цін на промислові товари є тим наріжним каменем нашої економічної політики, без якого немислимі ні поліпшення і раціоналізація нашого промислового

господарства, ні зміцнення союзу робітничого класу і селянства.

В буржуазних державах додержуються в цьому відношенні іншої політики. Там звичайно організують підприємства в трести й синдикати для того, щоб підвищити всередині країни ціни на промислові товари, перетворити ці ціни в монопольні ціни, викачати на цій основі більше зисків і створити фонд для експорту товарів за кордон, де капіталісти продають ті самі товари по низьких цінах з метою завоювання нових ринків.

Та сама політика проводилась у нас, в Росії, в період буржуазних порядків, коли цукор, наприклад, продавався всередині країни втридорога, а за кордоном, наприклад в Англії, той самий цукор продавався до того дешево, що ним годували свиней.

Радянський уряд проводить діаметрально протилежну політику. Він вважає, що промисловість повинна обслуговувати населення, а не навпаки. Він вважає, що неухильне зниження цін на промислові товари є тим основним засобом, без якого неможливий нормальний ріст індустрії. Я вже не кажу про те, що політика зниження цін на промислові товари сприяє ростові потреб населення, піднімає місткість внутрішнього ринку, як міського, так і сільського, і створює, таким чином, безперервно ростуще джерело, необхідне для дальшого розгортання індустрії.

5-е ПИТАННЯ. Які є пропозиції Радянського уряду дрібним французьким держцям по лінії боргів? Як ознайомити французьких рантьє з ними?

ВІДПОВІДЬ. Наші пропозиції по лінії довоєнних боргів опубліковані у відомому інтерв'ю Раковського. Я думаю, що вони вам повинні бути відомі. Вони обумовлені одночасним одержанням кредитів для СРСР. Ми додержуємось тут відомого принципу: даєш—даю. Даєш кредити—дістаєш від нас дещо по лінії довоєнних боргів, не даєш—не дістаєш.

Чи значить це, що ми тим самим визнали в принципі довоєнні борги? Ні, не значить. Це значить лише те, що, лишаючи в силі відомий декрет про анулювання царських боргів[60], ми згодні разом з тим, в порядку практичної угоди, заплатити дещо з довоєнних боргів, коли нам дадуть за це необхідні нам і корисні для французької промисловості кредити. Платежі по боргах ми розглядаємо як додаткові проценти на кредити, що їх ми дістаємо для розвитку нашої індустрії.

Говорять про воєнні борги царської Росії. Говорять про різного роду претензії до СРСР, зв'язані з результатами Жовтневої революції. Але забувають, що наша революція є принципіальним запереченням імперіалістичних воєн і зв'язаних з ними царських боргів. Забувають, що СРСР не може і не буде платити по воєнних боргах.

Забувають, крім того, що СРСР не може скинути з рахунку тих грабежів і насильств, яких зазнавала країна на протязі кількох років під час воєнної інтервенції іноземних держав і з якими зв'язані певні контрпретензії СРСР.

Хто відповідає за ці грабежі й насильства? Хто повинен за них відповідати? Хто повинен платити за ці грабежі й насильства? Імперіалістичні верховоди

схильні забути ці неприємні речі. Але вони мусять знати, що такі речі не забуваються.

6-е ПИТАННЯ. *Як пов'язуються горілчана монополія і боротьба з алкоголізмом?*

ВІДПОВІДЬ. Я думаю, що їх трудно взагалі пов'язати. Тут є безсумнівна суперечність. Партія знає про цю суперечність, і вона пішла на це свідомо, знаючи, що в даний момент допущення такої суперечності є найменшим злом.

Коли ми запроваджували горілчану монополію, перед нами стояла альтернатива:

або піти в кабалу до капіталістів, здавши їм цілий ряд найважливіших заводів і фабрик, і дістати за це певні кошти, необхідні для того, щоб обернутися;

або запровадити горілчану монополію для того, щоб здобути необхідні оборотні кошти для розвитку нашої індустрії своїми власними силами і запобігти, таким чином, іноземній кабалі.

Члени ЦК, в тому числі і я, мали тоді розмову з Леніним, який визнав, що, в разі неодержання необхідних позик іззовні, доведеться піти відкрито й прямо на горілчану монополію, як на тимчасовий засіб незвичайного характеру.

Ось як стояло перед нами питання, коли ми запроваджували горілчану монополію.

Звичайно, взагалі кажучи, без горілки було б краще, бо горілка є зло. Але тоді довелося б піти тимчасово в кабалу до капіталістів, що є ще більшим злом. Тому ми вибрали менше зло. Зараз

горілка дає більше 500 мільйонів карбованців прибутку. Відмовитись зараз від горілки, значить відмовитись від цього прибутку, причому немає ніяких підстав говорити, що алкоголізму буде менше, тому що селянин почне виробляти свою власну горілку, отруюючи себе самогоном.

Тут відіграють, очевидно, певну роль серйозні недоліки в справі культурного розвитку села. Я вже не кажу про те, що негайна відмова від горілчаної монополії позбавила б нашу промисловість більш як $^1/_2$ мільярда карбованців, які нізвідки було б покрити.

Чи значить це, що горілчана монополія має лишитись у нас і в майбутньому? Ні, не значить. Горілчану монополію запровадили ми як тимчасовий захід. Тому вона має бути скасована, як тільки знайдуться в нашому народному господарстві нові джерела для нових прибутків з метою дальшого розвитку нашої промисловості. А що такі джерела знайдуться, в цьому не може бути ніякого сумніву.

Чи правильно зробили ми, віддавши справу випуску горілки в руки держави? Я думаю, що правильно. Якби горілка була передана в приватні руки, то це привело б:

по-перше, до посилення приватного капіталу,

по-друге, уряд втратив би можливість належно регулювати виробництво і споживання горілки, і,

по-третє, він утруднив би собі скасування виробництва і споживання горілки в майбутньому.

Зараз наша політика полягає в тому, щоб поступово згортати виробництво горілки. Я думаю, що в майбутньому нам удасться скасувати зовсім горілчану монополію, скоротити виробництво спирту до

мінімуму, необхідного для технічних цілей, і потім ліквідувати зовсім продаж горілки.

Я думаю, що нам не довелося б, мабуть, мати діло ні з горілкою, ні з багатьма іншими неприємними речами, якби західноєвропейські пролетарі взяли владу в свої руки і подали нам необхідну допомогу. Та що поробиш? Наші західноєвропейські брати не хочуть брати поки що влади, і ми змушені обертатися своїми власними коштами. Але це вже не вина наша. Це — доля.

Як бачите, деяка частка відповідальності за горілчану монополію падає і на наших західноєвропейських друзів. (Сміх, оплески.)

7-е ПИТАННЯ. Судові права ДПУ, розгляд справ без свідків, без оборонців, таємні арешти. Оскільки ці заходи трудно допускаються французькою громадською думкою, то було б цікаво знати їх обгрунтування. Чи передбачається їх зміна або припинення?

ВІДПОВІДЬ. ДПУ або ЧК є каральний орган Радянської влади. Цей орган більш або менш аналогічний Комітетові громадської безпеки, утвореному під час великої французької революції. Він карає головним чином шпигунів, змовників, терористів, бандитів, спекулянтів, фальшивомонетчиків. Він є щось подібне до військово-політичного трибуналу, створеного для захисту інтересів революції від замахів з боку контрреволюційних буржуа та їх агентів.

Цей орган був утворений на другий день після Жовтневої революції, після того, як виявились усякі

змовницькі, терористичні і шпигунські організації, фінансовані російськими і закордонними капіталістами.

Цей орган розвинувся й зміцнів після ряду терористичних актів проти діячів Радянської влади, після вбивства тов. Урицького, члена Революційного комітету в Петрограді (він був убитий есером), після вбивства тов. Володарського, члена Революційного комітету в Петрограді (він був убитий теж есером), після замаху на життя Леніна (він був поранений членом партії есерів).

Треба визнати, що ДПУ завдавав тоді ударів ворогам революції влучно й без промаху. А втім, ця властивість збереглася за ним і досі. З того часу ДПУ є грозою буржуазії, невсипущим стражем революції, вийнятим мечем пролетаріату.

Тому недивно, що буржуа всіх країн ставляться до ДПУ із звірячою ненавистю. Немає таких легенд, що їх не вигадували б про ДПУ. Немає такого наклепу, що його не поширювали б про ДПУ. А що це значить? Це значить, що ДПУ правильно захищає інтереси революції. Закляті вороги революції лають ДПУ,—значить, ДПУ діє правильно.

Не так ставляться до ДПУ робітники. Походіть по робітничих районах і спитайте робітників про ДПУ. Ви побачите, що вони ставляться до нього з повагою. Чому? Тому, що вони бачать у ньому вірного захисника революції.

Я розумію ненависть і недовір'я буржуа до ДПУ. Я розумію різних буржуазних мандрівників, які, приїжджаючи до СРСР, насамперед довідуються про те, чи живий ще ДПУ і чи не настав час для ліквідації ДПУ. Все це зрозуміло й недивно.

Але я відмовляюсь зрозуміти деяких робітничих делегатів, які, приїжджаючи до СРСР, з тривогою питають: чи багато контрреволюціонерів покарано ДПУ, чи будуть ще карати різних терористів і змовників проти пролетарської влади, чи не пора припинити існування ДПУ?

Звідки тільки береться у деяких робітничих делегатів це піклування про ворогів пролетарської революції? Чим його пояснити? Як його обгрунтувати?

Проповідують максимальну м'якість, радять скасувати ДПУ... Ну, а чи можна ручитися, що після скасування ДПУ капіталісти всіх країн відмовляться від організації і фінансування контрреволюційних груп змовників, терористів, підривників, паліїв, висаджувачів? Роззброїти революцію, не маючи ніяких гарантій в тому, що вороги революції будуть роззброєні,—ну хіба це не безглуздя, хіба це не злочин проти робітничого класу!

Ні, товариші, ми не хочемо повторювати помилок паризьких комунарів. Паризькі комунари були надто м'які до версальців, за що їм з цілковитою підставою дорікав у свій час Маркс. А за свою м'якість вони поплатилися тим, що, коли Тьер вступив до Парижа, десятки тисяч робітників були розстріляні версальцями.

Чи не думають товариші, що російські буржуа й поміщики менш кровожерливі, ніж версальці у Франції? Ми знаємо, в усякому разі, як вони розправлялися з робітниками, коли займали Сибір, Україну, Північний Кавказ у союзі з французькими і англійськими, японськими і американськими інтервенціоністами.

Я цим зовсім не хочу сказати, що внутрішнє становище країни зобов'язує нас мати каральні органи революції. З точки зору внутрішнього стану становище революції до того міцне й непохитне, що можна було б обійтись без ДПУ. Але справа в тому, що внутрішні вороги не є у нас ізольованими одиночками. Справа в тому, що вони зв'язані тисячами ниток з капіталістами всіх країн, які підтримують їх всіма силами, всіма засобами. Ми—країна, оточена капіталістичними державами. Внутрішні вороги нашої революції є агентура капіталістів усіх країн. Капіталістичні держави становлять базу й тил для внутрішніх ворогів нашої революції. Воюючи з внутрішніми ворогами, ми ведемо, виходить, боротьбу з контрреволюційними елементами всіх країн. Судіть тепер самі, чи можна обійтись при цих умовах без таких каральних органів, як ДПУ.

Ні, товариші, ми не хочемо повторювати помилок паризьких комунарів. ДПУ потрібне революції, і ДПУ житиме у нас на страх ворогам пролетаріату. (Бурхливі оплески.)

Один з делегатів. Дозвольте висловити Вам, тов. Сталін, подяку від імені присутніх тут делегатів за пояснення і за розвіяння тієї брехні, яка поширюється про СРСР за кордоном. Можете не сумніватися, що ми зуміємо розповісти робітникам у себе на батьківщині правду про СРСР.

Сталін. Нема за що дякувати, товариші. Я вважаю за свій обов'язок відповісти на питання і звітувати перед вами. Ми, радянські працівники, вважаємо, що зобов'язані звітувати перед своїми братами по класу з усіх питань, з яких вони захочуть дістати звіт.

Наша держава є дітище світового пролетаріату. Діячі нашої держави виконують лише свій обов'язок перед світовим пролетаріатом, коли вони звітують перед його представниками. (Оплески.)

«Правда» №№ 260 і 261,
13 і 15 листопада 1927 р.

МІЖНАРОДНИЙ ХАРАКТЕР ЖОВТНЕВОЇ РЕВОЛЮЦІЇ

До десятиріччя Жовтня

Жовтневу революцію не можна вважати тільки революцією «в національних рамках». Вона є, насамперед, революція інтернаціонального, світового порядку, бо вона означає корінний поворот у всесвітній історії людства від старого, капіталістичного світу до нового, соціалістичного світу.

Революції в минулому закінчувалися звичайно зміною при кермі правління однієї групи експлуататорів іншою групою експлуататорів. Експлуататори мінялися, експлуатація залишалась. Так було діло під час визвольних рухів рабів. Так було діло в період повстань кріпаків. Так було діло в період відомих «великих» революцій в Англії, у Франції, в Німеччині. Я не кажу про Паризьку Комуну, яка була першою, славною, героїчною, але все ж безуспішною спробою пролетаріату повернути історію проти капіталізму.

Жовтнева революція відрізняється від цих революцій **принципіально.** Вона ставить своєю метою не заміну однієї форми експлуатації іншою формою експлуатації, однієї групи експлуататорів іншою групою експлуататорів, а знищення всякої експлуатації

людини людиною, знищення всіх і всяких експлуататорських груп, встановлення диктатури пролетаріату, встановлення влади найреволюційнішого класу з усіх пригноблених класів, що існували досі, організацію нового безкласового соціалістичного суспільства.

Саме тому **перемога** Жовтневої революції означає корінний перелом в історії людства, корінний перелом в історичній долі світового капіталізму, корінний перелом у визвольному русі світового пролетаріату, корінний перелом у способах боротьби і формах організації, в побуті і традиціях, в культурі і ідеології експлуатованих мас усього світу.

В цьому основа того, що Жовтнева революція є революція інтернаціонального, світового порядку.

В цьому ж корінь тієї глибокої симпатії, яку відчувають до Жовтневої революції пригноблені класи всіх країн, вбачаючи в ній запоруку свого визволення.

Можна було б відзначити ряд основних питань, по лінії яких проходить вплив Жовтневої революції на розвиток революційного руху в усьому світі.

1. Жовтнева революція знаменна, насамперед, тим, що вона прорвала фронт світового імперіалізму, скинула імперіалістичну буржуазію в одній з найбільших капіталістичних країн і поставила при владі соціалістичний пролетаріат.

Клас найманих, клас гнаних, клас пригноблених і експлуатованих **вперше** в історії людства піднявся до становища класу **пануючого,** заражаючи своїм прикладом пролетарів усіх країн.

Це значить, що Жовтнева революція **відкрила** нову епоху, епоху **пролетарських** революцій у країнах **імперіалізму.**

Вона відібрала знаряддя й засоби виробництва у поміщиків та капіталістів і перетворила їх у суспільну власність, протипоставивши, таким чином, буржуазній власності власність соціалістичну. Тим самим вона викрила брехню капіталістів про те, що буржуазна власність є недоторканною, священною, вічною.

Вона вирвала владу у буржуазії, позбавила буржуазію політичних прав, зруйнувала буржуазний державний апарат і передала владу Радам, протипоставивши, таким чином, буржуазному парламентаризмові, як демократії **капіталістичній**, соціалістичну владу Рад, як демократію **пролетарську**. Лафарг мав рацію, коли він говорив ще в 1887 році, що на другий день після революції «всі колишні капіталісти будуть позбавлені виборчих прав»[61].

Тим самим Жовтнева революція викрила брехню соціал-демократів про те, що можливий тепер мирний перехід до соціалізму, через буржуазний парламентаризм.

Але Жовтнева революція не спинилась і не могла спинитися на цьому. Зруйнувавши старе, буржуазне, вона взялася будувати нове, соціалістичне. Десять років Жовтневої революції є десять років будівництва партії, профспілок, Рад, кооперації, культурних організацій, транспорту, промисловості, Червоної Армії. Безсумнівні успіхи соціалізму в СРСР на фронті будівництва наочно показали, що пролетаріат **може** з успіхом управляти країною **без** буржуазії і **проти** буржуазії, що він **може** з успіхом будувати промисловість **без** буржуазії і **проти** буржуазії, що він **може** з успіхом керувати всім народним госпо-

дарством **без** буржуазії і **проти** буржуазії, що він **може** з успіхом будувати соціалізм, незважаючи на капіталістичне оточення.

Стара «теорія» про те, що експлуатовані не можуть обійтись без експлуатуючих, так само як голова й інші частини тіла не можуть обійтись без шлунку,— не є надбання самого лише відомого римського сенатора в стародавній історії, Менинія Агріппи. Ця «теорія» є тепер наріжним каменем політичної «філософії» соціал-демократії взагалі, соціал-демократичної політики **коаліції** з імперіалістичною буржуазією— особливо. Ця «теорія», що набрала характеру передсуду, становить тепер одну з найсерйозніших перепон на шляху до революціонізування пролетаріату капіталістичних країн. Одним з найважливіших результатів Жовтневої революції є той факт, що вона завдала цій брехливій «теорії» смертельного удару.

Чи треба ще доводити, що ці і подібні їм результати Жовтневої революції не могли і не можуть лишитися без серйозного впливу на революційний рух робітничого класу в капіталістичних країнах?

Такі загальновідомі факти, як поступальний ріст комунізму в капіталістичних країнах, наростання симпатій пролетарів усіх країн до робітничого класу СРСР, нарешті, наплив робітничих делегацій у Країну Рад, незаперечно говорять про те, що зерна, кинуті Жовтневою революцією, уже починають давати плоди.

2. Жовтнева революція розхитала імперіалізм не тільки в центрах його панування, не тільки в «метрополіях». Вона ударила ще по тилах імперіалізму, по його периферії, підірвавши панування імперіалізму в колоніальних і залежних країнах.

Скинувши поміщиків і капіталістів, Жовтнева революція розбила кайдани національно-колоніального гніту і визволила від нього всі без винятку пригноблені народи обширної держави. Пролетаріат не може визволити себе, не визволяючи пригноблені народи. Характерною рисою Жовтневої революції є той факт, що вона провела в СРСР ці національно-колоніальні революції не під прапором національної ворожнечі і міжнаціональних сутичок, а під прапором взаємного довір'я і братерського зближення робітників і селян народів СРСР, не в ім'я **націоналізму**, а в ім'я **інтернаціоналізму**.

Саме тому, що національно-колоніальні революції відбулися у нас під керівництвом пролетаріату і під прапором інтернаціоналізму, саме через це народи-парії, народи-раби **вперше** в історії людства піднялися до становища народів, **дійсно** вільних і **дійсно** рівних, заражаючи своїм прикладом пригноблені народи всього світу.

Це значить, що Жовтнева революція **відкрила** нову епоху, епоху **колоніальних** революцій, здійснюваних **у пригноблених країнах** світу **в союзі** з пролетаріатом, **під керівництвом** пролетаріату.

Раніше «прийнято було» думати, що світ поділений споконвіку на нижчі і вищі раси, на чорних і білих, з яких перші не здатні до цивілізації і приречені бути об'єктом експлуатації, а другі є єдиними носіями цивілізації, покликаними експлуатувати перших.

Тепер цю легенду треба вважати розбитою і відкинутою. Одним з найважливіших результатів Жовтневої революції є той факт, що вона завдала цій

легенді смертельного удару, показавши на ділі, що визволені неєвропейські народи, втягнені в русло радянського розвитку, здатні рушити вперед **дійсно** передову культуру і **дійсно** передову цивілізацію нітрохи не менше, ніж народи європейські.

Раніше «прийнято було» думати, що єдиним методом визволення пригноблених народів є метод **буржуазного націоналізму**, метод відпадання націй одна від одної, метод їх роз'єднання, метод посилення національної ворожнечі між трудящими масами різних націй.

Тепер цю легенду треба вважати спростованою. Одним з найважливіших результатів Жовтневої революції є той факт, що вона завдала цій легенді смертельного удару, показавши на ділі можливість і доцільність **пролетарського, інтернаціонального** методу визволення пригноблених народів, як єдино правильного методу, показавши на ділі можливість і доцільність **братерського союзу** робітників і селян найрізноманітніших народів на началах **добровільності** та **інтернаціоналізму**. Існування Союзу Радянських Соціалістичних Республік, який є прообразом майбутнього об'єднання трудящих усіх країн в єдиному світовому господарстві, не може не служити прямим тому доказом.

Нічого й казати, що ці і подібні їм результати Жовтневої революції не могли і не можуть лишитися без серйозного впливу на революційний рух у колоніальних і залежних країнах. Такі факти, як зростання революційного руху пригноблених народів у Китаї, в Індонезії, в Індії і т. д. і наростання симпатій цих народів до СРСР,—незаперечно говорять про це.

Ера безтурботної експлуатації і гноблення колоній та залежних країн **минула.**

Настала ера визвольних революцій в колоніях і залежних країнах, ера пробудження **пролетаріату** цих країн, ера його **гегемонії** в революції.

3. Кинувши зерна революції як в центри імперіалізму, так і в його тили, ослабивши міць імперіалізму в «метрополіях» і розхитавши його панування в колоніях,—Жовтнева революція поставила тим самим під запитання самé існування світового капіталізму **в цілому.**

Якщо стихійний розвиток капіталізму в умовах імперіалізму переріс,—внаслідок його нерівномірності, внаслідок неминучості конфліктів і воєнних сутичок, внаслідок, нарешті, небувалої імперіалістичної бойні,— в процес загнивання і вмирання капіталізму, то Жовтнева революція і зв'язане з нею відпадіння величезної країни від світової системи капіталізму не могли не прискорити цього процесу, підмиваючи крок за кроком самі основи світового імперіалізму.

Більше того. Розхитуючи імперіалізм, Жовтнева революція створила разом з тим в особі першої пролетарської диктатури могутню і відкриту **базу** світового революційного руху, якої він **ніколи не мав** раніше і на яку він може тепер спертися. Вона створила той могутній і відкритий **центр** світового революційного руху, якого він **ніколи не мав** раніше і навколо якого він може тепер згуртовуватися, організуючи **єдиний революційний фронт пролетарів і пригноблених народів усіх країн проти імперіалізму.**

Це значить, насамперед, що Жовтнева революція завдала світовому капіталізмові смертельної

рани, від якої він ніколи не оправиться більше. Саме тому капіталізм ніколи більше не верне собі тієї «рівноваги» і тієї «стійкості», які він мав до Жовтня.

Капіталізм може частково стабілізуватися, він може раціоналізувати своє виробництво, віддати управління країною фашизмові, затиснути тимчасово робітничий клас, але він ніколи не верне собі того «спокою» і тієї «упевненості», тієї «рівноваги» і тієї «стійкості», якими він вихвалявся раніше, бо криза світового капіталізму дійшла до такого ступеня розвитку, коли огні революції неминуче повинні прориватися то в центрах імперіалізму, то в периферії, зводячи нанівець капіталістичні латки і наближаючи день за днем падіння капіталізму. Точнісінько як у відомій байці: «хвіст витяг—ніс загруз, ніс витяг—хвіст загруз».

Це значить, по-друге, що Жовтнева революція підняла на певну висоту силу і питому вагу, мужність і бойову готовність пригноблених класів усього світу, примушуючи пануючі класи зважати на них, як на **новий**, серйозний фактор. Тепер уже не можна розглядати трудящі маси світу як «сліпу юрбу», що блукає в пітьмі і позбавлена перспектив, бо Жовтнева революція створила для них маяк, який освітлює їм шлях і дає перспективи. Якщо не було раніше **всесвітнього** відкритого форуму, звідки можна було б демонструвати і оформляти надії й прагнення пригноблених класів, то тепер такий форум є в особі першої пролетарської диктатури.

Навряд чи можна сумніватися, що знищення цього форуму вкрило б на довгий час суспільно-політичне

життя «передових країн» темрявою нестримної чорної реакції. Не можна заперечувати того, що навіть самий факт існування «більшовицької держави» накладає узду на чорні сили реакції, полегшуючи пригнобленим класам боротьбу за своє визволення. Цим, власне, і пояснюється та звіряча ненависть, яку виявляють експлуататори всіх країн до більшовиків.

Історія повторюється, хоч і на новій основі. Як раніше, в період падіння **феодалізму**, слово «якобінець» викликало у аристократів усіх країн жах і огиду, так і тепер, в період падіння **капіталізму**, слово «більшовик» викликає у буржуазії всіх країн жах і огиду. І, навпаки, як раніше Париж був притулком і школою для революційних представників ростущої **буржуазії**, так і тепер Москва є притулком і школою для революційних представників ростущого **пролетаріату**. Ненависть до якобінців не врятувала феодалізм від краху. Чи можна сумніватися, що ненависть до більшовиків не врятує капіталізм від його неминучого падіння?

Ера «стійкості» капіталізму **минула**, забравши з собою легенду про непохитність буржуазних порядків.

Настала ера краху капіталізму.

4. Жовтневу революцію не можна вважати тільки революцією в галузі економічних і суспільно-політичних відносин. Вона є разом з тим революція в умах, революція в ідеології робітничого класу. Жовтнева революція народилась і зміцніла під прапором марксизму, під прапором ідеї диктатури пролетаріату, під прапором ленінізму, який є марксизм епохи імперіалізму і пролетарських революцій. Тому вона знаменує

перемогу марксизму над реформізмом, перемогу ленінізму над соціал-демократизмом, перемогу III Інтернаціоналу над II Інтернаціоналом.

Жовтнева революція провела непрохідну борозну між марксизмом і соціал-демократизмом, між політикою ленінізму і політикою соціал-демократизму.

Раніше, **до перемоги диктатури пролетаріату,** соціал-демократія могла хизуватися прапором марксизму, не заперечуючи відкрито ідеї диктатури пролетаріату, але й не роблячи нічого, абсолютно нічого для того, щоб наблизити здійснення цієї ідеї, при цьому зрозуміло, що така поведінка соціал-демократії не створювала ніякої загрози для капіталізму. Тоді, в той період, соціал-демократія формально зливалася, або майже зливалася, з марксизмом.

Тепер, **після перемоги диктатури пролетаріату,** коли всі побачили наочно, **до чого** веде марксизм **і що** може означати його перемога, соціал-демократія уже не може хизуватися прапором марксизму, не може кокетувати з ідеєю диктатури пролетаріату, не створюючи певної небезпеки для капіталізму. Давно порвавши з духом марксизму, вона була змушена порвати і з прапором марксизму, стала відкрито і недвозначно проти дітища марксизму, проти Жовтневої революції, проти першої в світі диктатури пролетаріату.

Тепер вона мусила відмежуватися, і дійсно відмежувалась, від марксизму, бо не можна при нинішніх умовах називати себе марксистом, не підтримуючи відкрито і самовіддано першу в світі пролетарську

диктатуру, не ведучи революційної боротьби проти своєї буржуазії, не створюючи умов для перемоги диктатури пролетаріату в своїй власній країні.

Між соціал-демократією і марксизмом лягла безодня. Віднині **єдиним** носієм і оплотом марксизму є ленінізм, комунізм.

Але справа цим не обмежилась. Відмежувавши соціал-демократію від марксизму, Жовтнева революція пішла далі, відкинувши її в табір прямих захисників капіталізму **проти** першої в світі пролетарської диктатури. Коли пп. Адлери і Бауери, Вельси і Леві, Лонге і Блюми ганьблять «радянський режим», вихваляючи парламентську «демократію», то цим вони хочуть сказати, що вони борються і будуть боротися **за** відновлення капіталістичних порядків в СРСР, **за** збереження капіталістичного рабства в «цивілізованих» державах.

Нинішній соціал-демократизм є **ідейна опора** капіталізму. Ленін був тисячу раз прав, коли він говорив, що нинішні соціал-демократичні політики є «справжні **агенти буржуазії в робітничому** русі, робітничі прикажчики класу капіталістів», що в «громадянській війні пролетаріату з буржуазією» вони неминуче стануть «на сторону «версальців» проти «комунарів»» [62].

Неможливо покінчити з капіталізмом, не покінчивши з соціал-демократизмом в робітничому русі. Тому ера умирання капіталізму є разом з тим ерою умирання соціал-демократизму в робітничому русі.

Велике значення Жовтневої революції полягає, між іншим, в тому, що вона знаменує собою неми-

нучу перемогу ленінізму над соціал-демократизмом у світовому робітничому русі.

Ера панування II Інтернаціоналу і соціал-демократизму в робітничому русі **скінчилась.**

Настала ера панування ленінізму і III Інтернаціоналу.

«Правда» № 255,
6–7 листопада 1927 р.
Підпис: Й. Сталін

ПАРТІЙНІЙ КОНФЕРЕНЦІЇ МОСКОВСЬКОГО ВІЙСЬКОВОГО ОКРУГУ [63]

Братерський привіт вам, товариші! Бажаю вам всілякого успіху у вашій роботі. Хай живе наша славна Червона Армія!

Й. Сталін

Газета «Красная Звезда»
№ 263, 18 листопада 1927 р.

ПАРТІЯ І ОПОЗИЦІЯ

Промова на XVI Московській губернській партконференції [64]
23 листопада 1927 р.

Товариші! Дозвольте підвести короткий підсумок тій боротьбі між партією і опозицією, тій дискусії, яка розгорнулась за останні три — чотири тижні як всередині партії, так і — це треба сказати прямо — поза партією.

I

КОРОТКІ ПІДСУМКИ ДИСКУСІЇ

Є такі цифрові підсумки: на сьогоднішній день за партію, за її ЦК висловилось 572 тисячі з лишком товаришів; за опозицію — 3 тисячі з лишком.

Опозиція звичайно любить вихвалятися цифрами, процентами, мовляв, за нас 99 процентів та інше. Тепер всі бачать, що більш ніж 99 процентів висловилось проти опозиції, за Центральний Комітет партії.

А хто в цьому «винен»? Сама ж опозиція! Опозиція раз у раз штовхала нас на дискусію. Ось уже два роки, як вона, що не день, то нову вимогу

висуває про дискусію. Ми стримували цей натиск, ми, члени ЦК, стримували цей натиск, знаючи, що наша партія не є дискусійний клуб, як цілком правильно говорив Ленін, знаючи, що наша партія є оточена ворогами бойова партія пролетаріату, яка будує соціалізм, має величезну кількість практичних завдань творчої діяльності і не може, через це, зосереджувати кожного разу всю свою увагу на незгодах всередині партії.

Проте час підійшов до дискусії, і за місяць, більш ніж за місяць до XV з'їзду, згідно із статутом партії, партія сказала: добре, ви хочете дискусії, ви вимагаєте боротьби—хай буде боротьба! І ось підсумок: більш ніж 99 процентів за партію, за її ЦК, менш ніж 1 процент—за опозицію.

Хвастощі опозиції викрито, так би мовити, на 100 процентів.

Можуть сказати, що підсумок цей не можна вважати вирішальним. Можуть сказати, що крім партії є ще робітничий клас, трудящі маси селянства. Можуть сказати, що тут, в цій галузі, підсумок ще не підведено. Це невірно, товариші! Підсумок підведено і в цій галузі.

А що таке демонстрація 7 листопада по всіх містах і містечках нашої неосяжної країни? Хіба це не є величезна демонстрація робітничого класу, трудових верств селянства, Червоної Армії, Червоного Флоту за нашу партію, за уряд, проти опозиції, проти троцькізму?

Хіба той скандал, що його накликала на свою голову опозиція в день десятиріччя Жовтня, хіба та одностайність, з якою вітали в цей день партію

і уряд мільйони трудящих, хіба все це не є доказ того, що не тільки партія, але й клас робітників, не тільки робітничий клас, але й трудові верстви селянства, не тільки трудові верстви селянства, але й вся армія, весь флот стоять горою за партію, за уряд, проти опозиції, проти дезорганізаторів. (Тривалі оплески.)

Які ж вам потрібні ще підсумки?

Ось вам, товариші, короткий підсумок тієї боротьби між партією і опозицією, між більшовиками і опозицією, яка розгорнулась всередині партії і яка перейшла потім з вини самої опозиції за межі партії.

Чим пояснити таку скандальну поразку опозиції? Адже ніколи жодна опозиція в історії нашої партії, з того часу, як більшовики взяли владу, ніколи такого скандального провалу ще не зазнавала.

Ми знаємо опозицію троцькістів в період Брестського миру. Тоді вона мала за собою близько однієї чверті партії.

Ми знаємо опозицію троцькістів в 1921 році, під час профспілкової дискусії. Тоді вона мала за собою близько восьмої частини партії.

Ми знаємо опозицію, так звану «нову опозицію», зінов'євсько-каменєвську, на XIV з'їзді. Тоді вона мала за собою всю делегацію Ленінграда.

А тепер? Тепер опозиція ізольована, як ніколи. Тепер вона навряд чи матиме хоча б одного делегата на XV партійному з'їзді. (Тривалі оплески.)

Провал опозиції пояснюється її цілковитою відірваністю від партії, від робітничого класу, від революції. Опозиція виявилась купкою відірваних від

життя, купкою відірваних від революції інтелігентів,—ось де корінь скандального провалу опозиції.

Візьмімо для перевірки два або три питання з числа тих питань, які відділяють опозицію від партії.

II

РОБІТНИЧИЙ КЛАС І СЕЛЯНСТВО

Питання про відносини між робітничим класом і селянством.

Ленін говорив, що питання про взаємовідносини між робітничим класом і селянством в нашій країні є основне питання диктатури пролетаріату, основне питання нашої революції. Він говорив:

«10 — 20 років правильних співвідносин з селянством і забезпечено перемогу у всесвітньому масштабі (навіть при затягуванні пролетарських революцій, які ростуть)» [65].

А що таке правильне співвідношення з селянством? Ленін розумів під правильним співвідношенням з селянством встановлення «міцного союзу» з середняком при опорі на бідноту.

А як дивиться опозиція на це питання? Вона не тільки не дорожить союзом робітничого класу з селянством, вона не тільки не розуміє всієї важливості такого союзу для розвитку нашої революції, але вона іде «далі», пропонуючи таку політику, яка не може не вести до зриву союзу робітничого класу з селянством, до підриву змички між робітничим класом і селянством.

Щоб не йти далеко, я міг би послатися на Преображенського, головного економіста опозиції, який розглядає селянство, як «колонію» для нашої промисловості, як об'єкт, що підлягає всебічній експлуатації.

Я міг би, далі, послатися на ряд документів опозиції на користь підвищення цін на промислові товари, підвищення, яке не може не вести до захиріння нашої промисловості, до посилення куркуля, до розорення середняка і до закабалення бідноти куркулями.

Всі ці і подібні їм документи опозиції є складовою частиною політики опозиції, розрахованої на розрив з селянством, на розрив з середняцькими масами селянства.

Чи говориться що-небудь про це в «платформі» або в контртезах опозиції прямо і відкрито? Ні, не говориться. В «платформі» і контртезах опозиції всі ці речі старанно приховано і завуальовано. Навпаки, в «платформі» і в контртезах опозиції ви можете знайти десятки компліментів і на адресу середняка і на адресу бідноти. Там є, крім того, випади проти партії щодо нібито куркульського ухилу. Але нічого, зовсім нічого не сказано там прямо і відкрито про ту згубну лінію опозиції, яка веде і не може не вести до розриву робітничого класу з селянством.

Але те, що так старанно ховають від робітників і селян лідери опозиції, я постараюсь зараз витягти на світ божий і покласти на стіл для того, щоб надалі не кортіло опозиції обманювати партію. Я маю на увазі недавню промову Смирнова, Івана Микитовича, на Рогозько-Симоновській партійній конференції. Смирнов, один з керівників опозиції, виявився

одним з тих небагатьох чесних опозиціонерів, у яких знайшлася мужність сказати правду про лінію опозиції. Ви хочете знати, яка дійсна «платформа» опозиції в питанні про взаємовідносини між пролетаріатом і селянством? Читайте промову Смирнова і вивчайте її, бо промова Смирнова є одним з рідких документів опозиції, які говорять всю правду про дійсну позицію наших опозиціонерів.

Ось що говорить Смирнов у своїй промові:

> «Ми говоримо, що треба так переглянути наш державний бюджет, щоб більша частина з п'ятимільярдного нашого бюджету була спрямована по лінії промисловості, бо **краще перетерпіти нам розлад із середняком, ніж іти до неминучої загибелі**».

Ось те основне з усього того, що сховали в своїй «платформі» і контртезах лідери опозиції і що сумлінно витяг на світ божий Смирнов, теж один з лідерів опозиції.

Отже, не міцний **союз** з середняком, а **розлад** з середняком,—в цьому, виявляється, засіб «порятунку» революції.

Ленін говорив, що «найвищий принцип диктатури—це підтримання союзу пролетаріату з селянством, щоб він міг вдержати керівну роль і державну владу» [66].

А опозиція не згодна з цим, твердячи, що для диктатури пролетаріату важливий не союз з селянством, з основними масами селянства, а розлад з ними.

Ленін говорив—і не тільки говорив, а твердив безустанно, починаючи з VIII з'їзду партії,—що успішне будівництво соціалізму в нашій країні неможливе без «міцного союзу з середняком» [67].

А опозиція не згодна з цим, твердячи, що політику міцного союзу з середнім селянством можна замінити політикою розладу з ним.

Ленін говорив, що, будуючи соціалізм, ми повинні рухатись разом з основними масами селянства.

А опозиція не згодна з цим, твердячи, що нам треба рухатись вперед не разом з селянством, а в розладі з ним.

Ось в чому полягає основна незгода між партією і опозицією в кардинальному питанні про взаємовідносини між робітничим класом і селянством.

Опозиція спробувала сховати в своїй «платформі» свою справжню фізіономію, відговорюючись компліментами на адресу селянства і роблячи лицемірні випади проти партії щодо куркульського ухилу. А Смирнов вносить корінну поправку в «платформу» опозиції, зірвавши маску з лідерів опозиції і сказавши партії правду про опозицію, правду про **дійсну** платформу опозиції.

Що ж з цього виходить? А з цього виходить те, що «платформа» і контртези опозиції є пустий папірець, розрахований на обман партії і робітничого класу.

А що значить політика розладу з середняком? Політика розладу з середняком є політика розладу з більшістю селянства, бо середняки становлять не менше 60 процентів всього селянства. Саме тому політика розладу з середняком веде до відштовхування більшості селянства в обійми куркулів. А політика відштовхування більшості селянства в обійми куркулів означає посилення куркульства, ізоляцію бідноти, ослаблення Радянської влади на селі і

полегшення справи задушення бідноти з боку куркульства.

Але справа на цьому не кінчається. Вести політику розладу з більшістю селянства—значить почати громадянську війну на селі, утруднити постачання нашій промисловості селянської сировини (бавовна, буряки, льон, шкіра, вовна і т. д.), дезорганізувати постачання робітничого класу сільськогосподарськими продуктами, підірвати самі основи нашої легкої індустрії, зірвати всю нашу будівну роботу, зірвати весь наш план індустріалізації країни.

Ось як обертається справа, товариші, коли мати на увазі не пусті заяви опозиції в її «платформі» і в контртезах, а дійсну політику опозиції, авторитетно роз'яснену нам Смирновим.

Я далекий від того, щоб обвинувачувати опозицію в свідомому прагненні до всіх цих нещасть. Але справа тут не в бажаннях і прагненнях опозиції. Справа в тих результатах, які неминуче повинна повести за собою опозиційна політика розладу з середнім селянством.

З опозицією тут діється те саме, що діялось з ведмедем з байки Крилова «Пустинник і ведмідь» (Сміх.) Само собою зрозуміло, що ведмідь, розтрощивши каменем голову своєму другові-пустиннику, хотів врятувати його від настирливої мухи. Бажання були у нього щонайдружніші. Проте з дружніх бажань ведмедя випливла далеко не дружня дія, в результаті якої пустинникові довелося попрощатися з життям. Опозиція, звичайно, бажає революції всякого добра. Але вона пропонує для цього такі засоби, які повинні повести за собою розгром революції,

розгром робітничого класу і селянства, зрив усієї нашої будівної роботи.

«Платформа» опозиції є платформа зриву союзу робітничого класу і селянства, платформа зриву всієї нашої будівної роботи, платформа зриву справи індустріалізації.

III

ПАРТІЯ І ДИКТАТУРА ПРОЛЕТАРІАТУ

Питання про партію.

Ленін говорить, що єдність і залізна дисципліна партії є основа диктатури пролетаріату. Опозиція додержується на ділі протилежних поглядів. Вона думає, що для диктатури пролетаріату потрібні не єдність і залізна дисципліна партії, а зруйнування єдності і дисципліни партії, розкол партії, утворення другої партії. Правда, опозиція говорить і пише, пише і говорить, і не говорить, а реве про єдність партії. Але розмови опозиції про єдність партії є лицемірне базікання, розраховане на обман партії. (Оплески.)

Бо, коли опозиція говорить і кричить про єдність, вона разом з тим будує нову, антиленінську партію. І не тільки будує. Вона вже побудувала її, як про це говорять безсумнівні документи у вигляді промов Кузовнікова, Зофа і Рено, які були раніше опозиціонерами.

Тепер у нас є вичерпні документи, які говорять про те, що опозиція ось уже другий рік має свою антиленінську партію, із своїм ЦК, обласними бюро, губернськими бюро і т. д. Що може протипоставити

цим фактам опозиція, крім брехливого базікання про єдність?

Опозиція кричить, що Центральному Комітетові партії не вдасться збити її на позицію другої партії. Дивна річ! Але хіба коли-небудь ЦК збивав опозицію на таку позицію? Хіба це не факт, що ЦК весь час вдержував опозицію від сповзання на лінію організації другої партії?

Вся історія наших незгод за ці два роки є історія спроб ЦК нашої партії вдержати опозицію від розкольницьких кроків і зберегти людей з опозиції для партії.

Візьміть історію з відомою «заявою» опозиції від 16 жовтня 1926 року. Хіба це не є спроба Центрального Комітету вдержати опозицію в рамках партії?

Візьміть другу «заяву» опозиції від 8 серпня 1927 року. Про що говорить вона, коли не про те, що Центральний Комітет партії весь час був заклопотаний тим, щоб вдержати опозицію в рамках єдиної партії?

І що ж? Опозиція давала заяви про єдність, обіцянки про єдність, запевнення про знищення фракційності, а на ділі продовжувала будувати другу партію.

Про що все це говорить? Про те, що опозиції не можна вірити на слово. Про те, що опозицію треба перевіряти не за її «платформами» і контртезами, а за її ділами.

Ленін говорив: вчіться перевіряти групи, течії, партії не за їх обіцянками і «платформами», а за їх ділами. Ми вважаємо своїм обов'язком йти по

стопах Леніна і перевіряти опозицію не за папірцями і «платформами», які вона фабрикує, а за її ділами.

Коли опозиція пише «платформи» і контртези, здіймаючи рев про єдність партії, це є обман партії, це є фарисейство, це є пусті **слова**. А коли опозиція будує нову партію, створює свій центральний комітет, організує обласні бюро і т. д., підриваючи єдність і пролетарську дисципліну нашої партії,—це є **діла** опозиції, її чорні **діла**.

Це не значить, звичайно, що опозиції вдалося вже створити щось на зразок справжньої партії. Ні, це їй не вдалося і ніколи не вдасться. Не вдасться, бо робітничий клас проти опозиції. Намагаючись створити нову партію, другу партію, опозиція, по суті справи, займається дитячою грою в партію, дитячою грою в ЦК, в обласні бюро і т. д. Розбиті і зганьблені, вони втішають себе тим, що забавляються грою в партію, грою в ЦК, грою в обласні бюро і т. д. (Сміх. Оплески.)

Але, товариші, всякі ігри бувають. Коли опозиція грає в партію, то це може викликáти лише сміх, бо для партії ця гра нічого, крім забавної затії, не становить.

Але ми маємо справу не тільки з партією. У нас є ще класи, у нас є антирадянські елементи. І ці антирадянські елементи стежать за грою опозиції, навчаючись у неї боротьби з партією, боротьби з Радянською владою, боротьби з нашою революцією. Для цих елементів гра опозиції в партію, випади опозиції проти партії, антирадянські вихватки опозиції становлять деяку школу, деяку підготовчу

школу для боротьби з Радянською владою, для розв'язування сил контрреволюції.

Недаремно опозицію обліплюють всякі антирадянські елементи. Ось в чому небезпека гри опозиції в партію. І саме тому, що тут є серйозна небезпека,—саме тому партія не може дивитися байдуже на антирадянські вправи опозиції, саме тому вона повинна присікти їх в корені.

А робітничий клас не може не бачити всієї небезпеки цієї антипартійної гри опозиції. Для опозиції партія є *шахова дошка*. Борючись проти партії, вона робить ті чи інші шахові ходи. Вона сьогодні подає заяву про знищення фракційності. Вона завтра плює на свою ж власну заяву. Вона через день подає нову заяву для того, щоб через кілька днів знов оплювати свою ж власну заяву. Це є для опозиції шахові ходи. Вони — ігроки, та й тільки.

Не так дивиться робітничий клас на свою партію. Для робітничого класу партія є не шахова дошка, а інструмент його визволення. Для робітничого класу партія є не шахова дошка, а життєвий засіб для подолання ворогів, для організації нових перемог, для остаточної перемоги соціалізму. Тому робітничий клас не може не дивитись з презирством на тих, хто перетворює його партію, його свята святих, в шахову дошку для шахрайських вправ опозиційних ігроків. Бо робітничий клас не може не знати, що робота опозиції по зриву залізної дисципліни нашої партії, робота опозиції по розколу нашої партії є, по суті справи, робота по зриву диктатури пролетаріату в нашій країні.

«Платформа» *опозиції є платформа по зруйнуванню нашої партії, платформа по роззброєнню робітничого класу, платформа по розв'язуванню антирадянських сил, платформа по зриву диктатури пролетаріату.*

IV

ПЕРСПЕКТИВИ НАШОЇ РЕВОЛЮЦІЇ

Перейдемо до третього питання, до питання про перспективи нашої революції.

Характерною рисою всієї настанови опозиції є невіра в сили нашої революції, невіра в сили і здатність пролетаріату вести за собою селянство, невіра в сили і здатність робітничого класу побудувати соціалізм.

Я вже цитував відоме місце з промови Смирнова про неминучу «загибель» нашої революції, якщо ми не вчинимо розладу з середнім селянством. Пісні про «загибель» революції чуємо ми від опозиціонерів не вперше. Вічне хникання і розгубленість перед труднощами, пророкування про присмерки і крах нашої революції не перший раз зустрічаємо ми в заявах опозиціонерів. З того часу як фракційна політика опозиції стала зазнавати краху за крахом, опозиція не переставала кричати про «загибель» нашої революції, видаючи загибель своєї власної групи за «загибель» революції. Досить тільки лишитися опозиції в меншості, досить тільки дістати їй тумаки від партії, щоб вона вийшла на вулицю і стала кричати про «загибель» революції, використовуючи всі і всякі труднощі проти партії.

Ще в період Брестського миру, в 1918 році, під час відомих труднощів революції, Троцький, будучи розбитий партією на VII з'їзді, почав кричати про «загибель» нашої революції. Проте революція не загинула, а пророкування Троцького так і лишилися пустими пророкуваннями.

В 1921 році, в період профспілкової дискусії, коли перед нами стояли нові труднощі, в зв'язку з ліквідацією продрозверстки, а Троцький зазнав ще однієї поразки на X з'їзді партії, Троцький знов почав кричати про «загибель» революції. Я пам'ятаю добре, як в Політбюро, в присутності тов. Леніна, Троцький твердив, що «зозуля вже прокувала» дні і години існування Радянської влади. (Сміх.) Проте революція не загинула, труднощі були переборені, а істеричний галас про «загибель» революції так і лишився галасом.

Я не знаю, кувала тоді зозуля чи не кувала. (Сміх.) Але коли вона кувала, то треба визнати, що кувала вона неправильно. (Оплески, сміх.)

В 1923 році, в період нових труднощів уже на основі непу, в період кризи збуту, Троцький знов став кувати про «загибель» революції, видаючи поразку своєї власної групи на XIII конференції нашої партії за поразку революції. Проте революція пройшла мимо цих кувань, переборовши труднощі, які стояли тоді перед нею.

В 1925—1926 роках, в період нових труднощів, в зв'язку з піднесенням нашої промисловості, Троцький, на цей раз уже разом з Каменєвим і Зінов'євим, почав знов кувати про «загибель» революції, видаючи поразку своєї власної групи на XIV з'їзді

і після XIV з'їзду за поразку революції. Проте революція і не думала гинути, самозванні пророки були відтерті на задній план, а труднощі були переборені, як і завжди, як і в минулому, бо труднощі існують для більшовиків не для того, щоб хникати і бідкатися, а для того, щоб їх переборювати. (Гучні оплески.)

Тепер, наприкінці 1927 року, в зв'язку з новими труднощами в період перебудови всього нашого господарства на новій технічній базі, вони знов почали кувати про «загибель» революції, прикриваючи цим дійсну загибель своєї власної групи. Але ви всі бачите, товариші, що революція живе і здравствує, а гинуть хтось інші.

Так вони кували і кували, і докувались, нарешті, до ручки. (Сміх.)

«Платформа» опозиції є платформа «загибелі» нашої революції.

V

ЩО Ж ДАЛІ?

Така дійсна платформа опозиції в трьох основних питаннях наших незгод: в питанні про робітничий клас і селянство, в питанні про партію і диктатуру пролетаріату і, нарешті, в питанні про перспективи нашої революції.

Ви бачите, що ця дивна платформа свідчить про повний відрив опозиції від партії, від робітничого класу, від нашої революції. Це є платформа інтелігентів, які порвали з ленінізмом і відірвалися від життя.

Чи можна дивуватися після всього цього, що партія і робітничий клас відвернулися зовсім від опозиції.

Ось чому опозиція зазнала скандального краху в своїй боротьбі проти партії під час останньої дискусії.

Що ж далі?—питають нас.

Опозиція скаржиться, що вона подала цими днями заяву про єдність, підписану 31 троцькістом, але не одержала ще задовільної відповіді. Але яка, власне, відповідь може бути на лицемірну заяву 31 троцькіста, коли фальшиві заяви опозиції знов і знов розбиваються її розкольницькими діями? В історії нашої партії відома аналогічна заява 31 меншовика, подана, здається, в 1907 році. (Голоси з місць: «Правильно!».) Ленін назвав тоді цю заяву «лицемірством 31 меншовика» [68]. (Сміх.) Я думаю, що лицемірство 31 троцькіста цілком аналогічне лицемірству 31 меншовика. (Голоси з місць: «Цілком вірно!».) Опозиція обманула партію двічі. Тепер вона має намір обманути її втретє. Ні вже, товариші, досить з нас обманів, досить гри. (Оплески.)

Що ж далі?

Далі нікуди йти, товариші, бо перейдено всі межі допустимого в партії. Не можна більше бовтатися в двох партіях одночасно, і в старій, ленінській партії, яка є одностайною і єдиною партією, і в новій, троцькістській партії. Треба зробити вибір між цими двома партіями.

Або опозиція сама знищить цю другу, троцькістську партію, відмовившись від своїх антиленінських поглядів і заплямувавши відкрито перед усією партією свої ж власні помилки;

або опозиція цього не зробить,—і тоді ми самі знищимо троцькістську партію без остатку. (Оплески.)

Або одно, або друге.

Або опозиціонери підуть на цей необхідний крок, або вони не зроблять цього, і тоді—вони вилетять геть з партії. (Бурхливі тривалі оплески. Овація всього залу. Співають «Інтернаціонал».)

«Правда» № 269,
24 листопада 1927 р.

XV З'ЇЗД ВКП(б)[69]

2—19 грудня 1927 р.

*«Правда» №№ 279 і 282,
6 і 9 грудня 1927 р.*

ПОЛІТИЧНИЙ ЗВІТ ЦЕНТРАЛЬНОГО КОМІТЕТУ

3 грудня

I

НАРОСТАЮЧА КРИЗА СВІТОВОГО КАПІТАЛІЗМУ І ЗОВНІШНЄ СТАНОВИЩЕ СРСР

Наша країна, товариші, живе і розвивається в обстановці капіталістичного оточення. Її зовнішнє становище залежить не тільки від її внутрішніх сил, але й від стану цього капіталістичного оточення, від становища капіталістичних країн, які оточують нашу країну, від їх сили і слабості, від сили і слабості пригноблених класів в усьому світі, від сили і слабості революційного руху цих класів. Я вже не кажу про те, що наша революція є частина міжнародного революційного руху пригноблених класів. Ось чому я вважаю, що звіт ЦК треба почати з висвітлення міжнародного становища нашої країни, з висвітлення становища в капіталістичних країнах і стану революційного руху в усіх країнах.

1. Економіка світового капіталізму і загострення боротьби за зовнішні ринки

а) Перше питання, це—стан виробництва і торгівлі в найбільших капіталістичних країнах.

Основний факт в цій галузі, товариші, полягає в тому, що **виробництво** капіталістичних країн за ці

два роки, за звітний період, перевалило за довоєнні норми, пішло далі довоєнних норм.

Ось деякі дані про це.

Індекс світової продукції **чавуну:** в 1925 р.— 97,6 проц. від довоєнного, в 1926 р.—уже 100,5 проц. від довоєнного, за 1927 р. немає повних даних, є дані за перше півріччя, які говорять про дальше зростання виробництва чавуну.

Індекс світової продукції **сталі:** в 1925 р.— 118,5 проц., в 1926 р. — 122,6 проц. від довоєнного.

Індекс світового виробництва **вугілля:** в 1925 р.— 97,9 проц., в 1926 р.—деяке падіння—96,8 проц. Тут позначився, очевидно, вплив англійського страйку.

Світове споживання **бавовни:** в 1925/26 р.— 108,3 проц. від довоєнного, в 1926/27 р.—112,5 проц. від довоєнного.

Світовий збір п'яти **хлібів**[70]: у 1925 р.—107,2 проц. від довоєнного, в 1926 р.—110,5 проц., в 1927 р.— 112,3 проц.

Так повільно, дрібними кроками, просувається вперед загальний індекс світового виробництва, перевалюючи за довоєнний рівень.

Але зате є деякі капіталістичні країни, які не йдуть, а скачуть вперед, залишаючи позаду довоєнний рівень, наприклад Північно-Американські Сполучені Штати і почасти Японія. Дані про Північно-Американські Сполучені Штати: зростання обробної промисловості в 1925 р.—148 проц. від довоєнного, в 1926 р.—152 проц. від довоєнного; зростання добувної промисловості в 1925 р.—143 проц. від довоєнного, в 1926 р.—154 проц.

Зростання світової **торгівлі.** Світова торгівля йде не так швидко, як виробництво, звичайно вона відстає від виробництва, але вона все-таки підійшла до довоєнної норми. Індекс зовнішнього товарообороту в усьому світі і в найважливіших країнах в 1925 р.— 98,1 проц. від довоєнного, в 1926 р.—97,1 проц. По окремих країнах: Північно-Американські Штати в 1925 р.—134,3 проц. від довоєнного, в 1926 р.— 143 проц.; Франція—98,2 проц. і 99,2 проц.; Німеччина—74,8 проц. і 73,6 проц.; Японія—176,9 і 170,1 проц.

Загалом і в цілому світова торгівля уже підійшла до довоєнної норми, а в деяких країнах, наприклад у Північній Америці і Японії, уже перевалила за довоєнні норми.

Нарешті, третій ряд фактів, які говорять про технічний прогрес, про раціоналізацію капіталістичної промисловості, про створення нових галузей, про посилення трестування, про посилення картелювання промисловості в міжнародному масштабі. Факти ці відомі, я думаю, всім. Тому я не буду багато говорити про це. Відзначу лише, що капітал досяг успіху не тільки по лінії зростання продукції, так само як і по лінії торгівлі, але й в галузі поліпшення техніки виробництва, в галузі технічного прогресу, в галузі раціоналізації виробництва, причому все це повело до дальшого посилення найбільших трестів і до організації нових великих монополістичних картелів.

Ось факти, товариші, які слід відзначити і з яких треба виходити.

Чи означає все це, що тим самим стабілізація капіталізму стала тривкою, стійкою? Звичайно, ні! Ще

на XIV з'їзді говорилося в доповіді [71], що капіталізм може дійти до довоєнної норми, може перевалити через цю довоєнну норму, може раціоналізувати своє виробництво, але що це ще не значить,—далеко ще не значить,—що стабілізація капіталізму може від цього стати тривкою, що капіталізм може повернути собі колишню довоєнну стійкість. Навпаки, з самої стабілізації, з того, що виробництво росте, з того, що торгівля росте, з того, що технічний прогрес і виробничі можливості зростають, в той час як світовий ринок, межі цього ринку і сфери впливу окремих імперіалістичних груп лишаються більш або менш стабільними,—саме з цього виростає найглибша і найгостріша криза світового капіталізму, яка криє в собі нові війни і загрожує існуванню будь-якої стабілізації.

Із часткової стабілізації виростає посилення кризи капіталізму, наростаюча криза розвалює стабілізацію—така є діалектика розвитку капіталізму в даний історичний момент.

б) Найбільш характерним в цьому зростанні виробництва і торгівлі світового капіталізму є той факт, що розвиток іде **нерівномірно**. Розвиток відбувається не так, щоб капіталістичні країни рухались вперед одна по одній, плавно і рівномірно, не заважаючи одна одній і не звалюючи одна одну, а навпаки,—шляхом витіснення і занепаду одних країн, шляхом висування і піднесення інших, в порядку смертельної боротьби континентів і країн за першість на ринку.

Переміщається господарський центр з Європи в Америку, з Атлантичного океану у Великий океан.

Тим самим підвищується питома вага Америки і Азії в світовому товарообороті за рахунок Європи.

Деякі цифри: якщо частка Європи в світовій зовнішній торгівлі становила в 1913 р. 58,5 проц., частка Америки—21,2 проц., а частка Азії—12,3 проц., то в 1925 році частка Європи упала до 50 проц., частка Америки зросла до 26,6 проц., а частка Азії зросла до 16 проц. Поряд з країнами капіталізму, який рветься вперед (ПАСШ і почасти Японія), ми маємо країни господарського занепаду (Англія). Поряд з ростущою капіталістичною Німеччиною і країнами-висуванцями останніх років, що підносяться (Канада, Австралія, Аргентіна, Китай, Індія), ми маємо країни капіталізму, який стабілізується (Франція, Італія). Росте кількість претендентів на ринки збуту, ростуть виробничі можливості, росте пропозиція, а розміри ринків і межі сфер впливу лишаються більш або менш стабільними.

Така є основа ростущих непримиренних суперечностей сучасного капіталізму.

в) Ця суперечність між зростанням виробничих можливостей і відносною стабільністю ринків лягла в основу того факту, що проблема ринків є тепер основною проблемою капіталізму. Загострення проблеми ринків збуту взагалі, загострення проблеми зовнішніх ринків особливо, загострення проблеми ринків для вивозу капіталу зокрема—такий є нинішній стан капіталізму.

Цим, власне, і пояснюється, що недовантаження заводів і фабрик стає звичайним явищем. Посилення митних перепон лише підливає масла в огонь. Капіталізмові стає тісно в рамках нинішніх ринків

і сфер впливу. Мирні спроби розв'язання проблеми ринків не дали і не могли дати результатів. Відома декларація банкірів у 1926 році про свободу торгівлі закінчилась, як відомо, крахом [72]. Економічна конференція Ліги націй в 1927 році, яка ставила собі за мету «об'єднання економічних інтересів» капіталістичних країн, закінчилась також крахом. Мирний шлях розв'язання проблеми ринків лишається для капіталізму закритим. Лишається **єдиний** для капіталізму «вихід»: **новий** переділ колоній і сфер впливу шляхом сили, шляхом воєнних сутичок, шляхом нових імперіалістичних воєн.

Із стабілізації народжується наростання кризи капіталізму.

2. Міжнародна політика капіталізму і підготовка нових імперіалістичних воєн

а) У зв'язку з цим питання про переділ світу і сфер впливу, які становлять основу зовнішніх ринків, є тепер в політиці світового капіталізму основним питанням. Я вже говорив, що нинішній розподіл колоній і сфер впливу, встановлений в результаті останньої імперіалістичної війни, встиг уже застаріти. Він не задовольняє тепер ні Північну Америку, яка старається вкоренитися в Азію (насамперед у Китай), не вдовольняючись Південною Америкою, ні Англію, з рук якої вислизають домініони і ряд найважливіших ринків Сходу, ні Японію, якій раз у раз «заважають» в Китаї Англія і Америка, ні Італію і Францію, які мають безліч «предметів спору» як у Придунайських країнах, так і в Середземному

морі, ні, тим більше, Німеччину, яка все ще лишається без колоній.

Звідси «загальне» прагнення до нового переділу ринків і джерел сировини. Нічого й доводити, що азіатські ринки і шляхи до них є головною ареною боротьби. Звідси ряд вузлових проблем, які становлять цілі вогнища для нових сутичок. Звідси так звана тихоокеанська проблема (антагонізм Америка—Японія—Англія), як джерело боротьби за першість в Азії і на шляхах до неї. Звідси проблема Середземного моря (антагонізм Англія—Франція—Італія), як джерело боротьби за перевагу на берегах Середземного моря, як джерело боротьби за найкоротші шляхи до Сходу. Звідси загострення проблеми нафти (антагонізм Англія—Америка), бо воювати без нафти не можна, а хто має перевагу в справі нафти, той має шанси на перемогу в прийдешній війні.

Недавно був опублікований в англійській пресі «останній» план Чемберлена про «уладнання» проблеми Середземного моря. Я не можу ручитися за достовірність цього плану. Але що поява в пресі плану Чемберлена є симптомом, в цьому не може бути сумніву. Полягає він, цей план, в тому, що він передає «мандат» на Сірію з рук Франції в руки Італії, Танжер передається Франції за фінансову компенсацію на користь Іспанії, Німеччині повертається Камерун, Італія зобов'язується перестати «шебаршити» на Балканах і т. д.

Все це під флагом боротьби з Радами. Відомо, що тепер не розпочинають взагалі жодної пакості без того, щоб не примішати Ради до брудної справи.

В чому, однак, полягає дійсний смисл цього плану? Смисл плану полягає в тому, щоб вижити французьку буржуазію з Сірії. Сірія здавна являла собою ворота на Схід, в Месопотамію, в Єгипет і т. д. З Сірії можна шкодити Англії і в районі Суецького каналу і в районі Месопотамії. І ось Чемберлен хоче, як видно, покласти край цій неприємній речі. Нічого й казати, що факт появи в пресі цього плану не можна назвати випадковістю. Цінність цього факту полягає в тому, що він дає яскраву характеристику тієї гризні, тих конфліктів і воєнних сутичок, що їх криють у собі нинішні відносини між так званими «великими державами».

Щодо нинішнього стану проблеми нафти і боротьби навколо неї, то про це досить красномовно говорить у своєму жовтневому номері відомий американський журнал «Уорлд'с Уорк» [73]:

«Існує дуже реальна загроза мирові і взаємному порозумінню між англо-саксонськими народами... Підтримка американських ділових людей міністерством буде неминуче ставати сильнішою в міру того, як потреба в цьому буде зростати. Якщо британський уряд буде ототожнювати себе з британською **нафтовою** промисловістю, то рано чи пізно американський уряд буде ототожнювати себе з американською **нафтовою** промисловістю. Боротьба не може перейти в сферу урядів без того, щоб не збільшилась надзвичайно **небезпека війни**».

Сумніви неможливі: справа йде до організації нових коаліцій держав з метою підготовки нових воєн за зовнішні ринки, за джерела сировини, за шляхи до них.

б) Чи були спроби до «мирного уладнання» назріваючих воєнних конфліктів за звітний період?

Так, були. Їх було більше, ніж можна було б чекати. Але вони ні до чого, зовсім ні до чого не привели. Більше того, ці спроби були лише прикриттям підготовчої роботи «держав» до нових воєн, прикриттям, яке має на меті обман народу, обман «громадської думки».

Візьмімо Лігу націй, яка є, на думку брехливої буржуазної преси і не менш брехливої соціал-демократичної преси, знаряддям миру. До чого привело базікання Ліги націй в питанні про мир, про роззброєння, про скорочення озброєнь? Ні до чого хорошого, крім обману мас, крім нових спалахів озброєння, крім нового загострення назріваючих конфліктів. Хіба можна вважати випадковістю той факт, що три роки базікає Ліга націй про мир і роззброєння, три роки підтримує це брехливе базікання так званий II Інтернаціонал, а «нації» все озброюються і озброюються, розширяючи старі конфлікти між «державами», накопичуючи нові конфлікти і підриваючи, таким чином, справу миру?

Про що говорить провал троїстої конференції по скороченню морських озброєнь (Англія, Америка і Японія)[74], як не про те, що тихоокеанська проблема є джерелом нових імперіалістичних воєн, що «держави» не хочуть ні роззброюватися, ні скорочувати озброєнь? Що зробила Ліга націй для того, щоб запобігти цій небезпеці?

Або візьмімо, наприклад, недавні виступи радянської делегації в Женеві в питанні про дійсне (а не декоративне) роззброєння[75]. Чим пояснити той факт, що пряма і чесна декларація тов. Литвинова про повне роззброєння спаралізувала Лігу націй і була

для неї «цілковитою несподіванкою»? Чи не говорить цей факт про те, що Ліга націй є не інструмент миру і роззброєнь, а інструмент прикриття нових озброєнь і підготовки нових воєн?

Підкупна буржуазна преса всіх країн, від Японії до Англії, від Франції до Америки, кричить на все горло про «нещирість» радянських пропозицій щодо роззброєння. Чому ж, в такому разі, не перевірити щирість радянських пропозицій і не приступити тепер же практично до роззброєння або, принаймні, до серйозного скорочення озброєнь? За чим же стало діло?

Або, наприклад, нинішня система «договорів дружби» капіталістичних держав, договір Франції з Югославією, договір Італії з Албанією, підготовлюваний Пілсудським «договір дружби» між Польщею і Литвою, «система Локарно» [76], «дух Локарно» і т. д.,—що це, як не система підготовки нових воєн і розставлення сил для майбутніх воєнних сутичок?

Або, наприклад, візьмімо такі факти: з 1913 по 1927 р. **чисельність армій** Франції, Англії, Італії, П.-А. Спол. Штатів, Японії виросла з 1 888 тис. до 2 262 тис. чоловік; за той же період **військові бюджети** тих же країн виросли з 2 345 млн. зол. карбованців до 3 948 мільйонів; кількість **літаків в строю** цих п'яти країн виросла з 1923 р. по 1927 р. з 2 655 до 4 340; тоннаж **крейсерів** цих п'яти держав виріс з 724 тис. тонн в 1922 р. до 864 тисяч тонн в 1926 р.; становище у **військово-хімічній** справі, ілюстроване відомою заявою начальника військово-хімічної служби П.-А. Спол. Штатів, ген. Фрейса: «Одна аерохімічна

бомба вагою в 450 кілограмів, начинена люїзитом, може обезлюднити десять кварталів Нью-Йорка, а 100 тонн люїзиту, скинутих 50 літаками, можуть обезлюднити весь Нью-Йорк, принаймні, на тиждень».

Про що говорять ці факти, як не про те, що підготовка нової війни іде на всіх парах?

Такі є результати «мирної політики» і політики «роззброєння» буржуазних держав взагалі, Ліги націй особливо, соціал-демократичного прислужництва капіталові зокрема.

Раніше зростання озброєнь виправдували наявністю озброєної з ніг до голови Німеччини. Тепер це «виправдання» відпадає з огляду на роззброєння Німеччини.

Хіба не ясно, що зростання озброєнь диктується неминучістю нових імперіалістичних воєн між «державами», що «дух війни» є основним змістом «духу Локарно».

Я думаю, що нинішні «мирні відносини» можна було б уподібнити до старої поношеної сорочки, яка складається з латок, зв'язаних між собою тоненькою ниточкою. Досить тільки смикнути більш-менш серйозно цю ниточку, обірвати її в тому чи іншому місці, щоб розвалилась вся сорочка, щоб нічого, крім латок, не залишилось від неї. Досить потрясти нинішні «мирні відносини» де-небудь в Албанії або в Литві, в Китаї або в Північній Африці, щоб розвалилась уся ця «будова мирних відносин».

Так стояла справа перед останньою імперіалістичною війною, коли вбивство в Сараєво [77] привело до війни.

Так стоїть справа тепер.

Із стабілізації виростає неминучість нових імперіалістичних воєн.

3. Стан світового революційного руху і провісники нового революційного піднесення

а) Щоб вести війну, недосить зростання озброєнь, недосить організації нових коаліцій. Для цього необхідне ще зміцнення тилу в країнах капіталізму. Ні одна капіталістична країна не може вести серйозної війни, не зміцнивши попереду свій власний тил, не приборкавши «своїх» робітників, не приборкавши «своїх» колоній. Звідси поступова фашизація політики буржуазних урядів.

Не можна назвати випадковістю той факт, що у Франції панує тепер правий блок, в Англії—блок Хікса—Детердінга—Урквaрта, в Німеччині—буржуазний блок, в Японії—військова партія, в Італії і Польщі—фашистські уряди.

Звідси натиск на робітничий клас, закон про профспілки в Англії [78], закон про «озброєння нації» у Франції [79], ліквідація 8-годинного робочого дня в ряді країн, повсюдний наступ буржуазії на пролетаріат.

Звідси посилений натиск на колонії і залежні країни, посилення в цих країнах складу імперіалістичних військ, чисельність яких досягає мільйона, причому з них понад 700 тис. солдатів розквартировано в британських «сферах впливу» і «володіннях».

б) Неважко зрозуміти, що цей звірячий натиск фашизованих урядів не міг лишитися без одвітного руху з боку пригноблених народів у колоніях і

робітничого класу в метрополіях. Такі факти, як зростання революційного руху в Китаї, в Індонезії, в Індії і т. д., не можуть не мати вирішального значення для долі світового імперіалізму.

Судіть самі. З 1 905 мільйонів населення **всієї земної кулі** 1 134 мільйони живуть в колоніях і залежних країнах, 143 мільйони живуть в СРСР, 264 мільйони— в проміжних країнах і тільки 363 мільйони—у великих імперіалістичних країнах, які пригноблюють колонії і залежні країни.

Ясно, що революційне пробудження колоніальних і залежних країн віщує кінець світового імперіалізму. Той факт, що китайська революція не привела ще до прямої перемоги над імперіалізмом, цей факт не може мати вирішального значення в розумінні перспектив революції. Великі народні революції ніколи взагалі не перемагають до кінця в першому турі своїх виступів. Вони ростуть і зміцнюються в порядку припливів і відпливів. Так було скрізь, в тому числі і в Росії. Так буде в Китаї.

Найважливішим результатом китайської революції є той факт, що вона розбудила від вікової сплячки і привела в рух сотні мільйонів експлуатованих і пригноблених, викрила до кінця контрреволюційність генеральських клік, зірвала маску з гомінданівських прислужників контрреволюції, зміцнила авторитет комуністичної партії серед народних низів, підняла рух в цілому на вищу стадію і пробудила нові надії серед мільйонів людей пригноблених класів Індії, Індонезії і т. д. Тільки сліпі і малодушні можуть сумніватися в тому, що китайські робітники і селяни йдуть до нового революційного піднесення.

Щодо революційного руху робітничого класу Європи, то і тут, і в цій галузі, ми маємо явні ознаки полівіння робітничих низів і революційного пожвавлення. Такі факти, як англійський загальний і вугільний страйки, революційний виступ робітників у Відні, революційні демонстрації у Франції і Німеччині в зв'язку з убивством Сакко й Ванцетті, виборчі успіхи німецької і польської компартій, явна диференціація робітничого руху в Англії, внаслідок якої робітники йдуть вліво, а вожді вправо, в лоно явного соціал-імперіалізму, виродження II Інтернаціоналу в прямий придаток імперіалістичної Ліги націй, падіння авторитету соціал-демократичних партій в широких масах робітничого класу, повсюдне зростання впливу і авторитету Комінтерну та його секцій серед пролетарів усіх країн, зростання авторитету СРСР серед пригноблених класів усього світу, «конгрес друзів СРСР» [80] і т. д.,—всі ці факти з безсумнівністю говорять про те, що Європа вступає в нову смугу революційного піднесення.

Якщо такий факт, як убивство Сакко й Ванцетті, міг стати приводом для демонстрацій робітничого класу, то це з безсумнівністю говорить про те, що в надрах робітничого класу нагромадилась революційна енергія, яка шукає і шукатиме приводу, нагоди, іноді найнезначнішої з вигляду нагоди, для того, щоб прорватися назовні і обрушитись на капіталістичний режим.

Ми живемо напередодні нового революційного піднесення як в колоніях, так і в метрополіях.

Із стабілізації виростає нове революційне піднесення.

4. Капіталістичний світ і СРСР

а) Таким чином, ми маємо всі ознаки найглибшої кризи і ростущої нестійкості світового капіталізму.

Якщо **тимчасову** післявоєнну економічну кризу 1920—1921 років з її хаосом всередині і розпадом зв'язків зовні капіталістичних країн можна вважати вижитою, в результаті чого й настав період часткової стабілізації, то **загальна** і **основна** криза капіталізму, яка намітилась в результаті перемоги Жовтневої революції і відпадіння СРСР від світової капіталістичної системи, не тільки не вижита, а, навпаки, все більше й більше поглиблюється, розхитуючи самі основи існування світового капіталізму.

Стабілізація не тільки не перешкодила розвиткові цієї загальної і основної кризи, а, навпаки, дала грунт і джерело для її дальшого розвитку. Ростуща боротьба за ринки, необхідність нового переділу світу і сфер впливу, крах буржуазного пацифізму і Ліги націй, гарячкова робота щодо створення нових коаліцій і розставлення сил з огляду на можливу нову війну, шалене зростання озброєнь, звірячий натиск на робітничий клас і колоніальні країни, зростання революційного руху в колоніях і в Європі, зростання авторитету Комінтерну в усьому світі, нарешті, зміцнення могутності Радянського Союзу і посилення його авторитету серед робітників Європи й трудящих мас колоній, — все це такі факти, які не можуть не розхитувати самої основи світового капіталізму.

Стабілізація капіталізму стає все більш і більш гнилою та нестійкою.

Якщо років два тому можна було і треба було говорити про відплив революційних хвиль в Європі, то тепер ми маємо всі підстави заявляти, що **Європа явно вступає в смугу нового революційного піднесення.** Я вже не кажу про колоніальні і залежні країни, де становище імперіалістів стає все більш і більш катастрофічним.

б) Рухнули надії капіталістів на приручення СРСР, на його капіталістичне переродження, на падіння його авторитету серед робітників Європи і трудящих мас колоній. СРСР росте і розвивається саме як країна будованого соціалізму. Його вплив серед робітників і селян усього світу росте і зміцнюється. Саме існування СРСР, як країни будованого соціалізму, є одним з найбільших факторів розкладу світового імперіалізму і підриву його стійкості як в Європі, так і в колоніях. СРСР явно стає прапором робітничого класу Європи і пригноблених народів колоній.

Тому, щоб розчистити грунт для майбутніх імперіалістичних воєн, якнайдужче затиснути «свій» робітничий клас і приборкати «свої» колонії з метою зміцнення капіталістичного тилу,—треба, на думку буржуазних верховодів, насамперед приборкати СРСР, це вогнище і розсадник революції, який являє собою до того ж один з найбільших ринків збуту для капіталістичних країн. Звідси пожвавлення інтервенціоністських тенденцій серед імперіалістів, політика ізоляції СРСР, політика оточення СРСР, політика підготовки умов для війни з СРСР.

Посилення інтервенціоністських тенденцій в таборі імперіалістів і загроза війни (щодо СРСР) є один з основних факторів нинішнього становища.

Найбільш «загрожуваною» і «потерпілою» стороною в обстановці ростущої кризи капіталізму вважається англійська буржуазія. Вона і взяла на себе ініціативу в справі посилення інтервенціоністських тенденцій. Ясно, що допомога радянських робітників англійським вуглекопам і співчуття робітничого класу СРСР революційному рухові в Китаї не могли не підлити масла в огонь. Всі ці обставини визначили розрив Англії з СРСР і погіршення відносин з рядом інших держав.

в) Боротьба двох тенденцій у відносинах між капіталістичним світом і СРСР, тенденції военної агресії (Англія насамперед) і тенденції продовження мирних відносин (ряд інших капіталістичних країн), є з огляду на це основним фактом в системі наших зовнішніх відносин в даний момент.

Факти, які відзначають тенденцію мирних відносин за звітний період: договір з Туреччиною про ненапад; гарантійний договір з Німеччиною; митна угода з Грецією; угода з Німеччиною про кредити; гарантійний договір з Афганістаном; гарантійний договір з Литвою; парафування гарантійного договору з Латвією; торговельний договір з Туреччиною; врегулювання конфлікту з Швейцарією; договір про нейтралітет з Персією; поліпшення відносин з Японією; зростання економічних зв'язків з Америкою і Італією.

Факти, які відзначають тенденцію военної агресії за звітний період: англійська нота з приводу грошової допомоги страйкарям-вуглекопам; напад на радянських дипломатичних представників у Пекіні, в Тяньцзіні і Шанхаї; напад на Аркос; розрив Англії з СРСР; убивство Войкова; терористичні акти англійських

найманців в СРСР; загострення відносин з Францією в питанні про відкликання Раковського.

Якщо років два тому можна було і треба було говорити про період деякої рівноваги і «мирного співжиття» між СРСР і капіталістичними країнами, то тепер ми маємо всі підстави заявляти, що **період «мирного співжиття» відходить у минуле**, поступаючись місцем перед періодом імперіалістичних наскоків і підготовки інтервенції проти СРСР.

Правда, спроби Англії створити єдиний фронт проти СРСР поки що не вдалися. Причини цієї невдачі: суперечність інтересів у таборі імперіалістів, заінтересованість деяких країн в економічних зв'язках з СРСР, мирна політика СРСР, протидіяння робітничого класу Європи, боязнь імперіалістів розв'язати революцію у себе дома в разі війни з СРСР. Але це ще не значить, що Англія кине свою роботу щодо організації єдиного фронту проти СРСР, що їй не вдасться організувати такий фронт. Загроза війни лишається в силі, незважаючи на тимчасові невдачі Англії.

Звідси завдання—врахувати суперечності в таборі імперіалістів, відтягти війну, «відкупившись» від капіталістів, і вжити всіх заходів для збереження мирних відносин.

Ми не можемо забути слів Леніна про те, що дуже багато в справі нашого будівництва залежить від того, чи вдасться нам відтягти війну з капіталістичним світом, яка неминуча, але яку можна відтягти або до того моменту, поки не визріє пролетарська революція в Європі, або до того моменту, поки не назріють цілком колоніальні революції, або,

нарешті, до того моменту, поки капіталісти не поб'ються між собою з-за дільби колоній.

Тому збереження мирних відносин з капіталістичними країнами є для нас обов'язковим завданням.

Основа наших відносин з капіталістичними країнами полягає в допущенні співіснування двох протилежних систем. Практика цілком виправдала її. Каменем спотикання є іноді питання про борги і кредити. Наша політика тут ясна. Вона базується на формулі: «даєш — даю». Даєш кредити для запліднення нашої промисловості — дістаєш певну частку довоєнних боргів, яку розглядаємо ми як додаткові проценти на кредити. Не даєш — не дістаєш. Факти говорять, що ми маємо деякі досягнення щодо одержання промислових кредитів. Я маю на увазі в даному випадку не тільки Німеччину, але й Америку, але й Англію. В чому тут секрет? В тому, що наша країна являє собою величезний ринок для ввозу устаткування, а капіталістичні країни потребують збуту якраз цього роду продуктів.

5. Висновки

В підсумку ми маємо:

По-перше, зростання суперечностей всередині капіталістичного оточення; необхідність для капіталізму нового переділу світу шляхом війни; інтервенціоністські тенденції однієї частини капіталістичного світу на чолі з Англією; небажання встрявати в справу війни з СРСР другої частини капіталістичного світу, яка воліє налагоджувати господарські зв'язки з СРСР; наявність боротьби цих двох тенденцій і певну можливість для СРСР врахувати ці суперечності для збереження миру.

По-друге, ми маємо стабілізацію, яка розвалюється; зростання колоніально-революційного руху; ознаки нового революційного піднесення в Європі; зростання авторитету Комінтерну і його секцій в усьому світі; явне зростання симпатій робітничого класу Європи до СРСР; ростущу могутність СРСР і дедалі міцніший авторитет робітничого класу нашої країни серед пригноблених класів усього світу.

Звідси завдання партії:

1) По лінії міжнародного революційного руху:

а) **боротьба за розвиток комуністичних партій в усьому світі;**

б) **боротьба за зміцнення революційних профспілок і єдиного фронту робітників проти наступу капіталу;**

в) **боротьба за зміцнення дружби між робітничим класом СРСР і робітничим класом капіталістичних країн;**

г) **боротьба за посилення змички між робітничим класом СРСР і визвольним рухом колоніальних і залежних країн.**

2) По лінії зовнішньої політики СРСР:

а) **боротьба проти підготовки нових імперіалістичних воєн;**

б) **боротьба з інтервенціоністськими тенденціями Англії і посилення обороноздатності СРСР;**

в) **політика миру і збереження мирних відносин з капіталістичними країнами;**

г) **розширення нашого товарообороту з зовнішнім світом на основі зміцнення монополії зовнішньої торгівлі;**

д) **зближення з так званими «слабими» і «неповноправними» державами, які терплять гніт і експлуатацію пануючих імперіалістичних держав.**

II

УСПІХИ СОЦІАЛІСТИЧНОГО БУДІВНИЦТВА І ВНУТРІШНЄ СТАНОВИЩЕ СРСР

Дозвольте, товариші, перейти до внутрішнього становища нашої країни, до успіхів нашого соціалістичного будівництва, до питання про долю диктатури пролетаріату, про її розвиток, про її зміцнення.

XIV з'їзд нашої партії доручив Центральному Комітетові вести справу розвитку нашого народного господарства під кутом зору таких основних завдань:

по-перше, щоб політика наша сприяла поступальному зростанню виробництва всього народного господарства в цілому;

по-друге, щоб політика партії сприяла прискоренню темпу розвитку індустрії і забезпеченню за індустрією керівної ролі в усьому народному господарстві;

по-третє, щоб в ході розвитку народного господарства забезпечувалась все більш ростуща питома вага соціалістичного сектора народного господарства, соціалістичних форм господарства за рахунок приватнотоварного і капіталістичного секторів;

по-четверте, щоб весь наш господарський розвиток в цілому, організація нових галузей індустрії, розвиток певних галузей по сировині і т. д.,—велися по такій лінії, щоб загальний розвиток забезпечував економічну незалежність нашої країни, щоб наша країна не перетворювалася в придаток капіталістичної системи світового господарства;

по-п'яте, щоб диктатура пролетаріату, блок робітничого класу та селянських мас і керівництво робітничого класу в цьому блоці зміцнювались і,

по-шосте, щоб матеріальне й культурне становище робітничого класу і сільської бідноти невпинно підвищувалось.

Що зроблено в справі виконання цих завдань нашою партією, Центральним Комітетом нашої партії за звітний період?

1. Народне господарство в цілому

Перше питання—розвиток народного господарства в цілому. Я наводжу тут деякі основні цифри в питанні про зростання народного господарства в цілому, і зокрема промисловості та сільського господарства, за звітний період. Я беру ці цифри з відомих викладок Держплану. Я маю на увазі контрольні цифри Держплану на 1927/28 рік і чорнову намітку п'ятирічного плану.

а) Зростання виробництва всього народного господарства СРСР за два роки. Якщо в 1924/25 році валова продукція сільського господарства становила за новими обчисленнями Держплану 87,3 проц. від довоєнного рівня, а продукція всієї промисловості становила 63,7 проц. від довоєнного, то тепер, через два роки, в 1926/27 р., продукція сільського господарства становить уже 108,3 проц., а продукція промисловості—100,9 проц. За контрольними цифрами Держплану на 1927/28 р. передбачається дальше збільшення продукції сільського господарства до 111,8 проц. від довоєнного, а промисловості—до 114,4 проц.

Зростання торговельно-посередницького обороту в країні за два роки. Якщо взяти розміри оборотів 1924/25 року за 100 (14 613 млн. черв. карб.), то в

1926/27 році ми маємо збільшення на 97 проц. (28 775 млн. карб.), а в 1927/28 році передбачається дальше зростання понад 116 проц. (33 440 млн. карб.).

Розвиток нашої кредитної системи за два роки. Якщо взяти зведені баланси всіх наших кредитних установ на 1 жовтня 1925 р. за 100 (5 343 млн. черв. карб.), то на 1 липня 1927 р. ми маємо зростання на 53 проц. (8 175 млн. карб.). Немає підстав сумніватися в тому, що 1927/28 р. дасть дальше зростання нашої націоналізованої кредитної системи.

Розвиток залізничного транспорту за два роки. Якщо ми мали вантажообороту по всій нашій залізничній сітці за 1924/25 р. 63,1 проц. від довоєнного, то тепер, в 1926/27 р., ми маємо 99,1 проц., а в 1927/28 р. будемо мати 111,6 проц. Я вже не кажу про те, що за ці два роки наша залізнична сітка збільшилася з 74,4 тис. *км.* до 76,2 тис. *км.*, що становить збільшення проти довоєнного рівня на 30,3 проц., а проти 1917 р.—на 8,9 проц.

Зростання державного бюджету за два роки. Якщо зведений бюджет (єдиний державний бюджет плюс місцеві бюджети) становив у нас на 1925/26 р. 72,4 проц. від довоєнного (5 024 млн. карб.), то на даний момент, тобто на 1927/28 р., зведений бюджет повинен становити 110—112 проц. від довоєнного (більш як 7 мільярдів карбованців). Приріст за два роки—41,5 проц.

Зростання зовнішньої торгівлі за два роки. Якщо загальний оборот зовнішньої торгівлі в 1924/25 р. становив у нас 1 282 млн. карб., тобто близько 27 проц. від довоєнного, то тепер, в 1926/27 р., ми маємо оборот на 1 483 млн. карб., тобто 35,6 проц. від

довоєнного, а в 1927/28 р. передбачається мати 1 626 млн. карб., тобто 37,9 проц. від довоєнного.

Причини уповільненого темпу розвитку зовнішньої торгівлі:

по-перше, той факт, що буржуазні держави нерідко ставлять перешкоди нашій зовнішній торгівлі, які переходять іноді в приховану блокаду;

по-друге, той факт, що ми не можемо торгувати за буржуазною формулою: «самі недоїмо, а вивозити будемо».

Плюсом є тут активне сальдо по Зовнішторгу за 1926/27 р. в сумі 57 млн. карб. Це перший рік після 1923/24 р., коли баланс зовнішньої торгівлі зводиться з плюсом.

В підсумку ми маємо таку картину загального зростання всього національного доходу за два роки: коли вважати, що в 1924/25 р. національний доход СРСР становив 15 589 млн. черв. карб., то в 1925/26 р. ми мали 20 252 млн. карб., тобто приріст за рік на 29,9 проц., а в 1926/27 р.—22 560 млн. карб., тобто приріст за рік на 11,4 проц. За контрольними цифрами Держплану в 1927/28 році ми будемо мати 24 208 млн. карб., тобто приріст на 7,3 проц.

Якщо взяти до уваги, що середній щорічний приріст національного доходу Сполучених Штатів не перевищує 3—4 проц. (тільки один раз у 80-х роках минулого століття Сполучені Штати мали близько 7 проц. приросту національного доходу), а щорічний приріст національного доходу інших країн, напр., Англії і Німеччини, не перевищує 1—3 проц., то треба визнати, що **темп зростання національного доходу СРСР за останні роки є рекордним** у порів-

нянні з великими капіталістичними країнами Європи і Америки.

Висновок: народне господарство нашої країни росте швидким темпом.

Завдання партії: рухати далі розвиток народного господарства нашої країни по всіх галузях виробництва.

б) Зростання народного господарства йде у нас не наосліп, не в порядку просто кількісного зростання продукції, а в певному, строго визначеному напрямі. Вирішальними факторами в справі розвитку народного господарства за останні два роки є дві основні обставини.

По-перше, розвиток нашого народного господарства йде **під знаком індустріалізації** країни, під знаком ростущої ролі промисловості щодо сільського господарства.

По-друге, розвиток народного господарства, індустріалізація країни проходить **в напрямі збільшення питомої ваги і командної ролі соціалістичних форм господарства** як у галузі виробництва, так і в галузі товарообороту, за рахунок приватнотоварного і капіталістичного секторів.

Цифри про зростання питомої ваги промисловості в системі народного господарства (без транспорту і електрифікації). Якщо частка валової продукції промисловості у відношенні до всієї продукції народного господарства в 1924/25 р. становила на довоєнні ціни 32,4 проц., а частка сільського господарства— 67,6 проц., то в 1926/27 р. частка промисловості виросла до 38 проц., при падінні частки сільського господарства до 62 проц. В 1927/28 році частка

промисловості повинна вирости до 40,2 проц., а частка сільського господарства повинна знизитись до 59,8 проц.

Цифри про зростання питомої ваги **виробництва знарядь і засобів виробництва,** яке являє собою основний стрижень індустрії, у відношенні до **всієї** промисловості за два роки: в 1924/25 р. частка виробництва засобів виробництва—34,1 проц., в 1926/27 р.—37,6 проц., а в 1927/28 р. передбачається довести до 38,6 проц.

Цифри про зростання питомої ваги виробництва засобів виробництва в **державній** великій промисловості за два роки: в 1924/25 р.—42,0 проц., в 1926/27 р.—44,0 проц., а в 1927/28 р. передбачається довести до 44,9 проц.

Щодо **товарної** продукції промисловості та її питомої ваги в усій масі товарів, то частка промисловості виросла за два роки з 53,1 проц. в 1924/25 р. до 59,5 проц. в 1926 27 р., а в 1927/28 р. вона повинна досягти 60,7 проц., тимчасом як частка товарної продукції сільського господарства становила в 1924/25 р. 46,9 проц., в 1926/27 р. знизилась до 40,5 проц., а в 1927/28 р. повинна знизитись до 39,3 проц.

Висновок: країна наша стає індустріальною країною.

Завдання партії: рухати далі всіма заходами індустріалізацію нашої країни.

Цифри про зростання питомої ваги і командної ролі соціалістичних форм господарства за рахунок приватнотоварного і капіталістичного секторів за два роки. В той час як **капітальні вкладення** усуспільненого сектора народного господарства (державна

і кооперативна промисловість, транспорт, електрифікація і т. д.) росли від 1 231 млн. карб. в 1924/25 р. до 2 683 млн. в 1926/27 р., а в 1927/28 р. вкладення повинні вирости до 3 456 млн., що становить зростання вкладень з 43,8 проц. в 1924/25 р. до 65,3 проц. в 1927/28 р.,—вкладення неусуспільненого сектора народного господарства весь час падали відносно і росли лише незначно в абсолютних цифрах з 1 577 млн. в 1924/25 р. до 1 717 млн. в 1926/27 році, а в 1927/28 р. повинні дійти до 1 836 млн., що дає **падіння** питомої ваги вкладень неусуспільненого сектора з 56,2 проц. в 1924/25 р. до 34,7 проц. в 1927/28 р.

В той час як **валова продукція** усуспільненого сектора **промисловості** виросла з 81 проц. в 1924/25 р. до 86 проц. всієї промисловості в 1926/27 р., а в 1927/28 р. повинна збільшитись до 86,9 проц.,—роль неусуспільненого сектора промисловості падала з року в рік: з 19 проц. продукції всієї промисловості в 1924/25 р. до 14 проц. в 1926/27 р., а в 1927/28 р. повинна зменшитись до 13,1 проц.

Щодо ролі приватного капіталу у **великій** (цензовій) промисловості, то вона падає не тільки відносно (3,9 проц. в 1924/25 р. і 2,4 проц. в 1926/27 р.), але й абсолютно (169 млн. довоєнних карбованців у 1924/25 р. і 165 млн. довоєнних карбованців у 1926/27 р.).

Таке саме відтіснення приватнокапіталістичних елементів маємо ми в галузі **товарообороту** країни. В той час як частка усуспільненого сектора в усьому торговельно-посередницькому обороті становила в 1924/25 р. 72,6 проц., в опті—90,6 проц., а в роздробі—57,3 проц., в 1926/27 р. питома вага усуспільненого

сектора зросла в усьому обороті до 81,9 проц., в опті—до 94,9 проц., в роздробі—до 67,4 проц., тимчасом як частка приватного сектора упала за цей час з 27,4 проц. в усьому торговельно-посередницькому обороті до 18,1 проц., в опті—з 9,4 проц. до 5,1 проц., в роздробі—з 42,7 проц. до 32,6 проц., причому в 1927/28 р. передбачається дальше зниження питомої ваги приватного сектора по всіх видах торгівлі.

Висновок: країна наша йде до соціалізму впевнено і швидко, відтісняючи на задній план і витісняючи крок за кроком з народного господарства капіталістичні елементи.

Цей факт розкриває перед нами основу питання: «хто—кого». Це питання було поставлене Леніним в 1921 році, після запровадження нової економічної політики. Чи зуміємо ми зв'язати нашу соціалізовану індустрію з селянським господарством, відтіснивши приватного торговця, приватного капіталіста і навчившись торгувати, чи приватний капітал подолає нас, вчинивши розкол між пролетаріатом і селянством,—ось як стояло тоді питання. Тепер ми можемо сказати, що в основному в цій галузі ми маємо вже вирішальні успіхи. Заперечувати це можуть хіба тільки сліпі або божевільні.

Але тепер питання «хто—кого» набуває вже іншого характеру. Тепер це питання переноситься з галузі торгівлі в галузь виробництва, в галузь виробництва кустарного, в галузь виробництва сільськогосподарського, де приватний капітал має свою певну питому вагу і звідки його треба систематично виживати.

Завдання партії: розширяти і зміцнювати наші соціалістичні командні висоти в усіх галузях народного господарства як в місті, так і на селі, тримаючи курс на ліквідацію капіталістичних елементів в народному господарстві.

2. Темп розвитку нашої великої соціалістичної промисловості

а) Зростання продукції великої націоналізованої промисловості, яка становить більше 77 проц. **усієї** промисловості в країні. Якщо в 1925/26 р. приріст продукції (на довоєнні карбованці) великої націоналізованої промисловості в порівнянні з попереднім роком становив 42,2 проц., в 1926/27 р.—18,2 проц., а в 1927/28 р. становитиме 15,8 проц., то за черновою і значно применшеною п'ятирічною наміткою Держплану приріст продукції за п'ять років становитиме 76,7 проц., з середньоарифметичним щорічним приростом продукції в 15 проц. і з збільшенням промислової продукції в 1931/32 р. **вдвоє** в порівнянні з довоєнною продукцією.

Якщо взяти валову продукцію всієї промисловості країни, і великої (державної і приватної) і дрібної, то щорічний середньоарифметичний приріст продукції становитиме за п'ятирічною наміткою Держплану близько 12 проц., що дасть збільшення всієї промислової продукції в 1931/32 р. майже на 70 проц. проти довоєнного рівня.

В Америці щорічний приріст усієї промислової продукції за п'ятиріччя в 1890—1895 рр. становив 8,2 проц., за п'ятиріччя в 1895—1900 рр.—5,2 проц., за п'ятиріччя в 1900—1905 рр.—2,6 проц., за п'ятиріччя

в 1905—1910 pp.—3,6 проц. В Росії за десятиріччя в 1895—1905 pp. середній річний приріст—10,7 проц., за восьмиріччя в 1905—1913 pp.—8,1 проц.

Процент щорічного приросту продукції нашої соціалістичної промисловості, а також продукції всієї промисловості є рекордний процент, якого не має жодна велика капіталістична країна в світі.

І це незважаючи на те, що як американська промисловість, так і особливо російська довоєнна промисловість щедро запліднювались потужним приплибом іноземного капіталу, тимчасом як наша націоналізована промисловість змушена базуватися на своїх власних нагромадженнях.

І це незважаючи на те, що наша націоналізована промисловість вступила вже в період реконструкції, коли переустаткування старих заводів і будівництво нових набуває вирішального значення для приросту промислової продукції.

Темпом свого розвитку наша промисловість взагалі, наша соціалістична промисловість особливо, обганяє і переганяє розвиток промисловості капіталістичних країн.

б) Чим пояснити цей небувалий темп розвитку нашої великої промисловості?

Тим, по-перше, що вона є промисловість націоналізована, завдяки чому вона вільна від корисливих і антисуспільних інтересів приватнокапіталістичних груп і має можливість розвиватися з точки зору інтересів суспільства в цілому.

Тим, по-друге, що вона є найбільша і найконцентрованіша промисловість з усіх існуючих промисловостей у світі, завдяки чому вона має всі

можливості побивати приватну капіталістичну промисловість.

Тим, по-третє, що держава, тримаючи в своїх руках націоналізований транспорт, націоналізований кредит, націоналізовану зовнішню торгівлю, загальний державний бюджет, має всі можливості керувати націоналізованою промисловістю в плановому порядку, як єдиним промисловим господарством, що дає величезні переваги перед усякою іншою промисловістю і що прискорює темп її розвитку в багато раз.

Тим, по-четверте, що націоналізована промисловість, *як найбільша і найпотужніша промисловість*, має всі можливості проводити політику неухильного зниження собівартості, зниження відпускних цін і здешевлення своєї продукції, розширяючи тим самим ринок для своєї продукції, піднімаючи місткість внутрішнього ринку і створюючи для себе невпинно ростуще джерело для дальшого розгортання виробництва.

Тим, по-п'яте, що націоналізована промисловість може, з багатьох причин, а між іншим і тому, що вона додержується політики зниження цін, розвиватися в обстановці поступового зближення між містом і селом, між пролетаріатом і селянством, на противагу капіталістичній промисловості, яка розвивається в умовах наростаючої ворожості між буржуазним містом, що висмоктує соки з селянства, і розорюваним селом.

Тим, нарешті, що націоналізована промисловість спирається на робітничий клас, як на гегемона всього нашого розвитку, завдяки чому вона має можливість

з більшою легкістю розвивати техніку взагалі, продуктивність праці зокрема, і застосовувати раціоналізацію виробництва й управління, маючи підтримку з боку широких мас робітничого класу, чого немає і не може бути при капіталістичній системі промисловості.

Про все це з безсумнівністю говорять швидке зростання нашої техніки за останні два роки і швидкий розвиток нових галузей промисловості (машинобудування, верстатобудування, турбобудування, авто- і авіабудування, хімія і т. д.).

Про це саме говорить проваджена у нас раціоналізація виробництва **при** скороченні робочого дня (7-годинний робочий день) і **при** неухильному піднесенні матеріального й культурного становища робітничого класу, чого немає і не може бути при капіталістичній системі господарства.

Небувалий темп розвитку нашої соціалістичної промисловості є прямий і безсумнівний доказ переваги радянської системи виробництва перед системою капіталістичною.

Ленін мав рацію, говорячи ще у вересні 1917 року, до взяття влади більшовиками, що ми, встановивши диктатуру пролетаріату, можемо і повинні «догнати передові країни і перегнати їх також **і економічно»** (т. XXI, стор. 191).

Завдання партії: закріпити досягнутий темп розвитку соціалістичної промисловості і посилити його в найближчому майбутньому для створення сприятливих умов, необхідних для того, щоб догнати і перегнати передові капіталістичні країни.

3. Теми розвитку нашого сільського господарства

а) На селі, навпаки, ми маємо порівняно повільне зростання продукції. Якщо в 1925/26 р. приріст валової продукції (на довоєнні карбованці) в порівнянні з попереднім роком становив 19,2 проц., в 1926/27 р.— 4,1 проц., в 1927/28 р. становитиме 3,2 проц., то за черновою і значно применшеною п'ятирічною наміткою Держплану приріст продукції за п'ять років становитиме 24 проц., з середньоарифметичним щорічним приростом продукції в 4,8 проц. і з збільшенням сільськогосподарської продукції в 1931/32 р. на 28—30 проц. в порівнянні з довоєнною продукцією.

Це є більш-менш зносний щорічний приріст сільськогосподарської продукції. Але його ніяк не можна назвати ні рекордним в порівнянні з капіталістичними країнами, ні достатнім для того, щоб зберегти в майбутньому необхідну рівновагу між сільським господарством і нашою націоналізованою промисловістю.

В ПАСШ щорічний приріст валової продукції сільського господарства дорівнював за десятиріччя 1890—1900 рр. 9,3 проц., за десятиріччя 1900—1910 рр.—3,1 проц., за десятиріччя 1910—1920 рр.— 1,4 проц. В довоєнній Росії щорічний приріст сільськогосподарської продукції дорівнював за десятиріччя 1900—1911 рр.—3,2 проц.—3,5 проц.

Правда, щорічний приріст нашої сільськогосподарської продукції за п'ятиріччя 1926/27—1931/32 рр. становитиме 4,8 проц., причому, як видно, процент приросту сільськогосподарської продукції при

радянських умовах зріс у порівнянні з приростом в період капіталістичної Росії. Але не слід забувати, що, в той час як валова продукція націоналізованої промисловості збільшиться в 1931/32 р. **вдвоє** в порівнянні з довоєнною промисловою продукцією, а продукція всієї промисловості дасть в 1931/32 р. перевищення довоєнного рівня близько **70** проц.,— продукція сільського господарства перевищить під цей час довоєнну сільськогосподарську продукцію лише на 28—30 проц., тобто **менш як на третину.**

З огляду на це темп розвитку нашого сільського господарства не можна визнати досить задовільним.

б) Чим пояснити такий порівняно повільний темп розвитку сільського господарства в порівнянні з темпом розвитку нашої націоналізованої промисловості?

Пояснюється це як надмірною відсталістю нашої сільськогосподарської техніки і надто низьким рівнем культурного стану села, так і, особливо, тим, що наше розпорошене сільськогосподарське виробництво не має тих переваг, які має наша велика об'єднана націоналізована промисловість. Сільськогосподарське виробництво насамперед не націоналізоване і не об'єднане, а розпорошене і розкидане кусочками. Воно не ведеться в плановому порядку і підпорядковане поки що у величезній своїй частині стихії дрібного виробництва. Воно не об'єднане і не укрупнене по лінії колективізації, через що являє собою ще зручне поле для експлуатації з боку куркульських елементів. Ці обставини позбавляють розпорошене сільське господарство тих колосальних переваг великого, об'єднаного і в плановому порядку

провадженого виробництва, які має наша націоналізована промисловість.

Де вихід для сільського господарства? Може, в уповільненні темпу розвитку нашої промисловості взагалі, нашої націоналізованої промисловості зокрема? Ні в якому разі! Це було б найреакційнішою, антипролетарською утопією. (Голоси: «Правильно!».) Націоналізована промисловість повинна і буде розвиватися прискореним темпом. В цьому гарантія нашого просування до соціалізму. В цьому гарантія того, що буде, нарешті, індустріалізоване самé сільське господарство.

Де ж вихід? Вихід в переході дрібних і розпорошених селянських господарств у великі і об'єднані господарства на основі громадського обробітку землі, в переході на колективний обробіток землі на базі нової, вищої техніки.

Вихід в тому, щоб дрібні і найдрібніші селянські господарства поступово, але неухильно, не в порядку натиску, а в порядку показу і переконання, об'єднувати у великі господарства на основі громадського, товариського, колективного обробітку землі, з застосуванням сільськогосподарських машин і тракторів, з застосуванням наукових способів інтенсифікації землеробства.

Інших виходів немає.

Без цього наше сільське господарство не може ні догнати, ні перегнати найбільш розвинуті в сільськогосподарському відношенні капіталістичні країни (Канада і т. п.).

Всі наші заходи щодо обмеження капіталістичних елементів сільського господарства, щодо розвитку

соціалістичних елементів на селі, залучення селянських господарств в русло кооперативного розвитку, планового впливу держави на село по лінії охоплення селянського господарства як з боку постачання і збуту, так і з боку виробництва,—всі ці заходи є заходами, правда, вирішальними, але все ж підготовними для переведення сільського господарства на рейки колективізму.

в) Що зробила партія в цьому напрямі за два роки? Зробила не мало. Але далеко ще не все, що можна було б зробити.

Щодо охоплення сільського господарства, так би мовити, **іззовні,** по лінії постачання сільському господарству необхідних виробів і по лінії збуту сільськогосподарських продуктів, ми маємо такі досягнення: сільськогосподарська кооперація об'єднує тепер близько однієї третини всіх селянських дворів; споживча кооперація збільшила охоплення постачання села з 25,6 проц. в 1924/25 р. до 50,8 проц. в 1926/27 р.; кооперативні і державні органи збільшили охоплення збуту сільськогосподарської продукції з 55,7 проц. в 1924/25 р. до 63 проц. в 1926/27 р.

Щождо охоплення сільського господарства, так би мовити, **зсередини,** по лінії сільськогосподарського виробництва, то в цій галузі зроблено у нас страшенно мало. Досить сказати, що колгоспи і радгоспи дають тепер всього 2 проценти з лишком всієї сільськогосподарської продукції і 7 проц. з лишком товарної продукції.

Причин тут, звичайно, не мало, і об'єктивних і суб'єктивних. Невмілий підхід до справи, недостатня увага до цієї справи з боку наших працівників, кон-

серватизм і відсталість селян, недостача коштів, необхідних для фінансування справи переведення селян на громадський обробіток землі, і т. д. А кошти потрібні тут немалі.

Ленін говорив на X з'їзді, що у нас немає ще фондів, необхідних для підпорядкування сільського господарства державному або колективному началу. Я думаю, що тепер ці фонди у нас будуть, і вони повинні зростати поступово. А тимчасом справа набирає такого обороту, що без об'єднання розпорошених селянських господарств, без переведення їх на громадський обробіток землі немає можливості рушити далі серйозно ні інтенсифікацію, ні машинізацію сільського господарства, немає можливості поставити справу так, щоб наше сільське господарство могло догнати в темпі свого розвитку капіталістичні країни, як-от, наприклад, Канаду.

Отже завдання полягає в тому, щоб зосередити увагу наших сільських працівників на цій важливій справі.

Я думаю, що прокатні пункти при органах наркомземів і сільськогосподарської кооперації повинні відіграти в цій справі величезну роль.

Ось один з прикладів того, як радгоспи допомагають іноді селянам перейти на колективний обробіток землі на величезну вигоду для селян. Я маю на увазі допомогу Об'єднання українських радгоспів тракторами селянам Одеського району і надрукований недавно в «Известиях» лист цих селян в подяку за подану допомогу. Дозвольте зачитати текст листа. (Голоси: «Просимо!».)

«Ми, переселенці хуторів **ім. Шевченка, Красіна, Калініна, «Червона зірка»** і **«Схід сонця»,** складаємо нашу найглибшу подяку Радянській владі за ту величезну допомогу, яка була нам подана в справі відбудови нашого господарства. Більшість з нас — біднота, без коней, без реманенту, не могли обробити відведену нам землю і **змушені були здавати її в оренду старожилам-куркулям за частину врожаю.** Урожай виходив поганий, бо відомо, що орендар не стане чужу землю гарно обробляти. Ті невеликі кредити, які одержувались від держави, ми проїдали, і з кожним роком ми більше бідніли.

В цьому році до нас приїхав представник Об'єднання українських радгоспів і запропонував нам замість грошових кредитів обробити тракторами наші землі. Всі переселенці, крім окремих куркульчиків, дали свою згоду, хоч мало вірили, що робота буде зроблена по-хазяйському. На велику нашу радість і на зло куркулям, трактори виорали всю цілину і перелоги під пар, 5—6 раз переорювали і боронували для очищення від бур'янів і, нарешті, засіяли чистосортною пшеницею все поле. Тепер уже куркулі над роботою тракторного загону не сміються. В цьому році в нашому районі селяни через те, що немає дощів, майже не засіяли озимих, а на тих землях, де й засіяно, нема ще сходів. **А на наших, переселенських, полях зеленіють сотні десятин прекрасної пшениці на парах, якої немає в найбагатших німецьких колоніях.**

Крім посіву озимої пшениці, трактори підняли на зяб всю площу під ярі. **Тепер у нас немає ні одної десятини землі, не піднятої або зданої в оренду. У нас немає ні одного бідняка, який не мав би кількох десятин озимої пшениці по пару.**

Після тієї роботи тракторів, яку ми бачили, не хочемо більше вести бідняцьке дрібне господарство, а **вирішили організувати усуспільнене тракторне господарство, в якому не буде окремих селянських клаптиків посівів.** Організацію для нас тракторного господарства взяв уже на себе радгосп ім. Тараса Шевченка, з яким ми уклали договір» («Известия» № 267, 22 листопада 1927 р.).

Так пишуть селяни.

Більше б таких прикладів, товариші, і тоді можна було б просунути справу колективізації села далеко вперед.

Завдання партії: розширяти охоплення селянського господарства кооперацією і державними органами по лінії збуту й постачання і поставити черговим практичним завданням нашого будівництва на селі поступове переведення розпорошених селянських господарств на рейки об'єднаних, великих господарств, на громадський, колективний обробіток землі на основі інтенсифікації і машинізації землеробства, розраховуючи, що такий шлях розвитку є найважливішим засобом прискорення темпу розвитку сільського господарства і подолання капіталістичних елементів на селі.

* * *

Такі в цілому підсумки і досягнення в галузі господарського будівництва.

Це не значить, що у нас все гаразд у цій галузі. Ні, товариші, у нас далеко не все гаразд.

У нас є, наприклад, елементи товарного голоду. Це—мінус в нашому господарстві. Але мінус поки що, на жаль, неминучий. Бо той факт, що ми розвиваємо виробництво знарядь і засобів виробництва швидшим темпом, ніж легку промисловість,—цей факт сам по собі наперед визначає, що у нас будуть ще елементи товарного голоду на найближчий ряд років. Але ми інакше не можемо робити, якщо ми хочемо рухати вперед всемірно індустріалізацію країни.

Є люди, наприклад наша опозиція, які черпають матеріали для своєї ідеології в спекулянтських чергах і кричать про товарний голод, вимагаючи разом з тим проведення політики «надіндустріалізації». Але це, звичайно, дурниця, товариші. Так можуть говорити тільки неуки. Ми не можемо і не повинні згортати важку індустрію заради всебічного розвитку легкої промисловості. Та й легку промисловість неможливо розвивати в достатній мірі без прискореного розвитку важкої індустрії.

Можна було б збільшити ввіз готових товарів і пом'якшити таким чином товарний голод, на чому один час наполягала опозиція. Але це така дурниця, від якої змушена була відмовитись опозиція. Інше питання, наскільки вміло ведеться у нас справа пом'якшення елементів товарного голоду, що цілком можливе в наших умовах і на чому завжди наполягала партія. Я думаю, що саме в цій галузі не все у нас гаразд.

Далі, ми маємо такий факт, як порівняно немала кількість капіталістів як в галузі промисловості, так і в галузі торгівлі. Питома вага цих елементів не така вже мала, як це іноді зображають у нас деякі товариші. Це—теж мінус у балансі нашого господарства.

Я читав недавно цікаву в усіх відношеннях книгу тов. Ларіна: «Приватний капітал в СРСР». Я рекомендував би товаришам прочитати цю книжку. Ви побачите з цієї книжки, як спритно і вміло прикривається капіталіст під флагом промислової кооперації, під флагом сільськогосподарської кооперації, під флагом тих чи інших торговельних органів. Чи все робиться для того, щоб обмежити, скоротити і вижити, на-

решті, з сфери народного господарства капіталістичні елементи? Я думаю, що не все. Мені відомо, наприклад, що в галузі кустарної промисловості взагалі, в галузі шкіряної і текстильної промисловості зокрема, є немала кількість нових мільйонерів, які закабаляють собі кустарів і взагалі дрібних виробників. Чи все робиться для того, щоб оточити і витіснити економічно ці експлуататорські елементи, зв'язавши кустарів з кооперацією або з державними органами? Навряд чи можна сумніватися в тому, що далеко не все робиться в цій галузі. А тимчасом це питання має для нас якнайсерйозніше значення.

Ми маємо, далі, певне зростання куркульства на селі. Це—мінус в балансі нашого господарства. Чи все робиться для того, щоб обмежити та ізолювати економічно куркульство? Я думаю, що не все. Не мають рації ті товариші, які думають, що можна і треба покінчити з куркулем в порядку адміністративних заходів, через ДПУ: сказав, приклав печатку і крапка. Цей засіб—легкий, але далеко не дійовий. Куркуля треба взяти заходами економічного порядку і на основі радянської законності. А радянська законність не є пуста фраза. Це не виключає, звичайно, застосування деяких необхідних адміністративних заходів проти куркуля. Але адміністративні заходи не повинні заміняти заходів економічного порядку. Треба звернути серйозну увагу на перекручення партійної лінії в галузі боротьби з куркульством в практиці наших кооперативних органів, особливо по лінії сільськогосподарського кредиту.

Ми маємо, далі, такий факт, як надзвичайно повільний темп зниження собівартості в промисловості,

відпускних цін на промислові товари і, особливо, роздрібних цін на міські товари. Це також мінус в балансі нашого господарського будівництва. Не можна не відзначити, що ми маємо тут величезний опір апарату, і державного, і кооперативного, і партійного. Наші товариші, як видно, не розуміють, що політика зниження цін на промтовари є однією з основних підойм поліпшення нашої промисловості, розширення ринку і посилення того самого джерела, на базі якого може тільки розгортатися наша індустрія. Навряд чи можна сумніватися, що тільки шляхом нещадної боротьби з цією інертністю апарату, з цим опором апарату в справі проведення політики зниження цін можна буде ліквідувати цей мінус.

Нарешті, ми маємо такі мінуси, як горілка в бюджеті, дуже повільний темп розвитку зовнішньої торгівлі і недостача резервів. Я думаю, що можна було б почати поступове згортання випуску горілки, вводячи в діло, замість горілки, такі джерела прибутку, як радіо і кіно. Справді, чому б не взяти в руки ці дуже важливі засоби і не поставити на цій справі ударних людей із справжніх більшовиків, які могли б з успіхом розгорнути справу і дати, нарешті, можливість згорнути справу випуску горілки?

Щодо зовнішньої торгівлі, то мені здається, що цілий ряд труднощів, які є у нас в галузі господарства, упирається в недостатність експорту. Чи можемо ми рушити вперед справу експорту? Я думаю, що можемо. Чи все робиться для того, щоб розгорнути щосили експорт? Я думаю, що не все.

Те саме треба сказати про резерви. Не мають рації ті товариші, які кажуть, іноді через легковаж-

ність, а іноді через необізнаність із справою, що у нас немає резервів. Ні, товариші, у нас є деякі резерви. Всі органи нашої держави, від повітових і губернських до обласних і центральних, стараються резервувати дещо про чорний день. Але резервів цих мало. Це треба визнати. Тому завдання полягає в тому, щоб збільшити резерви як тільки можна, навіть за рахунок скорочення іноді деяких поточних потреб.

Такі, товариші, тіньові сторони нашого господарського будівництва, на які треба звернути увагу і які треба ліквідувати що б то не стало, щоб мати можливість рухатися вперед більш прискореним темпом.

4. Класи, державний апарат, культурний розвиток країни

Від питань про господарське становище країни перейдімо до питань про політичне становище.

а) **Робітничий клас.** Цифри про кількісне зростання робітничого класу і взагалі осіб найманої праці. Осіб найманої праці (без безробітних) було в 1924/25 р. 8 215 тис., в 1926/27 р.—10 346 тис. Приріст в 25 проц. З них робітників фізичної праці, включаючи сільськогосподарських і сезонних, в 1924/25 р. було 5 448 тис., в 1926/27 р.—7 060 тис. Приріст в 29,6 проц. З них робітників великої промисловості в 1924/25 р. було 1 794 тис., в 1926/27 р.—2 388 тис. Приріст в 33 проц.

Матеріальне становище робітничого класу. Частка осіб найманої праці в національному доході становила в 1924/25 р. 24,1 проц., а в 1926/27 р. зросла ця

частка до 29,4 проц., що перевищує довоєнні розміри частки осіб найманої праці в національному доході на 30 проц., тимчасом як частка інших соціальних груп в національному доході, в тому числі буржуазії, зменшилась за цей період (наприклад, частка буржуазії упала з 5,5 проц. до 4,8 проц.). Реальна заробітна плата робітників по всій державній промисловості, без нарахувань, становила в 1924/25 р. 25,18 московських умовних карбованців на місяць, в 1926/27 р.—32,14 карб., що дає підвищення за два роки на 27,6 проц. і перевищує довоєнний рівень на 5,4 проц. З нарахуваннями (соцстрах, культпотреби, комунальні послуги та ін.) зарплата становила в 1924/25 р. 101,5 проц. від довоєнного, а в 1926/27 р.—128,4 проц. від довоєнного. Фонди соціального страхування виросли з 461 млн. карб. в 1924/25 р. до 852 млн. в 1926/27 р., тобто на 85 проц., що дало можливість провести через будинки відпочинку і санаторії 513 тис. чол., забезпечити допомогою 460 тис. безробітних і 700 тис. пенсіонерів (інвалідів праці та громадянської війни) і видавати хворим робітникам за період хвороби повний заробіток.

Видатки, тобто затрати на робітниче житлове будівництво два роки тому, в 1924/25 р., становили 132 млн. карбованців з лишком, в 1925/26 р.—230 млн. з лишком, в 1926/27 р.—282 млн., в 1927/28 р. становитимуть 391 млн. з лишком, включаючи сюди 50 млн., визначених за Маніфестом ЦВК. Всього за три минулі роки на робітниче житлове будівництво, без індивідуального, витрачено по лінії промисловості, транспорту, виконкомів і кооперації 644,7 млн. карб., а разом з асигнуванням на 1927/28 р.—1 036 млн. карб.

Ці асигнування за три роки дали змогу збудувати 4 594 тис. кв. метрів житлової площі, задовольнити 257 тис. робітників, а разом з сім'ями—близько 900 тис. чоловік.

Питання про безробіття. Я мушу сказати, що тут є розходження між ВЦРПС і Наркомпрацею. Я беру цифри Наркомпраці тому, що вони охоплюють дійсно безробітний елемент, зв'язаний з біржами праці. За даними Наркомпраці, число безробітних зросло за два роки з 950 тис. до 1 048 тис. З них індустріальних робітників 16,5 проц., а осіб інтелігентної праці і некваліфікованих—74 проц. Таким чином, безробіття наше має основним джерелом перенаселення села і тільки побічним своїм джерелом—деяку ненасиченість нашої промисловості певним мінімальним складом індустріальних робітників.

Підсумок: безумовне піднесення матеріального рівня робітничого класу в цілому.

Завдання партії: продовжувати лінію на дальше поліпшення матеріального і культурного становища робітничого класу, на дальше підвищення зарплати робітничого класу.

б) **Селянство.** Я думаю, що в питанні про диференціацію селянства не варто наводити цифр, бо доповідь моя і так затяглася, а цифри всім відомі. Не підлягає сумніву, що диференціацію при пролетарській диктатурі не можна ототожнювати з диференціацією при капіталістичних порядках. При капіталізмі ростуть крайності: біднота і куркульство, а середняк вимивається. У нас, навпаки, росте середняк за рахунок певної частини бідноти, яка підіймається в середняки, росте куркуль, а біднота зменшується.

Цей факт говорить про те, що центральною фігурою землеробства як був, так і лишається середняк. Блок з ним, при опорі на бідноту, має вирішальне значення для долі всього нашого будівництва, для диктатури пролетаріату.

Загальне зростання матеріального становища на селі. У нас є цифри про зростання прибутків селянського населення. Прибутки селянського населення дорівнювали два роки тому, в 1924/25 р.,—3 548 млн. карб., в 1926/27 р. ці прибутки зросли до 4 792 млн. карб., тобто на 35,1 проц., при зростанні селянського населення за цей період усього на 2,38 проц. Це є безсумнівний показник того, що на селі відбувається поліпшення матеріального становища.

Це не значить, що селянство поліпшило своє матеріальне становище в усіх районах країни. Відомо, що подекуди за ці два роки були строкаті врожаї, а результати недороду 1924 р. не цілком ще вижито. Звідси державна допомога трудовому селянству взагалі і селянській бідноті зокрема. Допомога трудовому селянству від держави в 1925/26 р. — 373 млн. карб., в 1926/27 р.—427 млн. карб. Спеціальна допомога сільській бідноті за 1925/26 р.: по лінії асигнувань на бідніші господарства—38 млн. карб., податкові пільги бідняцьким господарствам — 44 млн. карб., страхові пільги біднішому селянству—9 млн. карб., всього 91 млн. карб. Спеціальна допомога сільській бідноті за 1926/27 рік за тими самими рубриками: 39 млн. карб., 52 млн. карб., 9 млн. карб., всього близько 100 млн. карб.

Підсумок: поліпшення матеріального становища основних мас селянства.

Завдання партії: продовжувати лінію на дальше поліпшення матеріального і культурного становища основних мас селянства і насамперед селянської бідноти, зміцнювати союз робітничого класу з селянством, підносити авторитет робітничого класу і його партії на селі.

в) **Нова буржуазія. Інтелігенція.** Характерною рисою нової буржуазії є те, що вона, на протилежність робітничому класові і селянству, не має підстав бути вдоволеною Радянською владою. Її невдоволення не є щось випадкове. Воно має своє коріння в житті.

Я говорив вище про зростання нашого народного господарства, я говорив про зростання нашої промисловості, про зростання соціалістичних елементів народного господарства, про падіння питомої ваги приватника, про витіснення дрібних торговців. Але що це значить? Це значить, що коли наша промисловість і наші торговельні органи ростуть, то десятки тисяч дрібних і середніх капіталістів розоряються. Скільки крамниць дрібних і середніх закрито за ці роки? Тисячі. А скільки дрібних промисловців пролетаризувалось? Тисячі. А скільки службового елементу звільнено при скороченні штатів нашого державного апарату? Сотні і тисячі.

Просування вперед нашої промисловості, просування вперед наших торговельних і кооперативних органів, поліпшення нашого держапарату є просування і поліпшення з плюсом для робітничого класу, з плюсом для основних мас селянства, але з мінусом для нової буржуазії, з мінусом для середніх верств взагалі, для середніх верств у місті особливо. Чи

можна дивуватися, що невдоволення Радянською владою серед цих верств росте? Звідси контрреволюційні настрої в цьому середовищі. Звідси зміновіхівська ідеологія, як модний товар на політичному ринку нової буржуазії.

Але було б помилкою думати, що весь службовий елемент, вся інтелігенція переживає стан невдоволення, стан ремствування або заворушення проти Радянської влади. Поряд із зростанням невдоволення в надрах нової буржуазії ми маємо факт диференціації інтелігенції, факт відходу від зміновіхівства, відходу сотень і тисяч трудової інтелігенції в сторону Радянської влади. Цей факт, товариші, є безперечно позитивним фактом, який повинен бути відзначений.

Застрільником є тут технічна інтелігенція, бо вона, будучи тісно зв'язана з процесом виробництва, не може не бачити, що більшовики ведуть справу нашої країни вперед, до кращого. Такі гігантські підприємства, як Волховбуд, Дніпробуд, Свірбуд, Туркестанська залізниця, Волго-Дон, цілий ряд нових велетнів-заводів, з долею яких зв'язана доля цілих верств технічної інтелігенції, не можуть пройти без певного благотворного впливу на ці верстви. Це є не тільки питання про шматок хліба для них. Це є разом з тим справа честі, справа творчості, яка природно зближає їх з робітничим класом, з Радянською владою.

Я вже не кажу про сільську трудову інтелігенцію, особливо про сільське вчительство, яке давно повернулось в сторону Радянської влади і яке не може не вітати розвиток шкільної справи на селі.

Тому поряд із зростанням невдоволення серед певних верств інтелігенції ми маємо факт змички трудової інтелігенції з робітничим класом.

Завдання партії полягає в тому, щоб продовжувати лінію на ізоляцію нової буржуазії і зміцнити змичку робітничого класу з трудовою радянською інтелігенцією міста і села.

г) **Державний апарат і боротьба з бюрократизмом.** Про бюрократизм говорять так багато, що нема потреби довго спинятися на цьому. Що елементи бюрократизму є у нас і в державному, і в кооперативному, і в партійному апараті, в цьому не може бути сумніву. Що боротьба з елементами бюрократизму необхідна, і воно, це завдання, буде стояти перед нами весь час, поки є у нас державна влада, поки існує держава,—це теж факт.

Але треба все-таки знати межі. Доводити справу боротьби з бюрократизмом в державному апараті до знищення державного апарату, до розвінчування державного апарату, до спроб його зламати,—це значить іти проти ленінізму, це значить забувати, що наш апарат є радянським апаратом, який являє собою найвищий щодо типу державний апарат в порівнянні з усіма існуючими в світі державними апаратами.

В чому полягає сила нашого державного апарату? В тому, що він зв'язує владу з мільйонними масами робітників і селян через Ради. В тому, що Ради є школа управління для десятків і сотень тисяч робітників і селян. В тому, що державний апарат не відгороджується від мільйонних народних мас, а зливається з ними через незліченну кількість масових

організацій, всякого роду комісій, секцій, нарад, делегатських зборів і т. д., які оточують Ради і підпирають таким чином органи влади.

В чому слабість нашого державного апарату? В наявності бюрократичних елементів у ньому, які псують і перекручують його роботу. Щоб вигнати з нього бюрократизм,—а вигнати його не можна за один—два роки,—треба систематично поліпшувати державний апарат, зближати його з масами, оновлювати його за рахунок нових, відданих справі робітничого класу людей, переробляти його в дусі комунізму, а не ламати його, а не розвінчувати його. Ленін був тисячу раз прав, коли він говорив: **«Без «апарату» ми давно загинули б. Без систематичної і наполегливої боротьби за поліпшення апарату ми загинемо до створення бази соціалізму»** [81].

Я не буду багато говорити про ті недоліки в нашому державному апараті, які і так впадають в очі. Я маю на увазі, насамперед, «матушку-тяганину». У мене в руках ціла купа матеріалів щодо тяганини, які викривають злочинну халатність ряду судових, адміністративних, страхових, кооперативних та інших організацій.

Ось вам селянин, який 21 раз їздив в одну страхову установу для того, щоб добитися правди, і все-таки нічого не добився.

Ось другий селянин, старик 66 років, який 600 верст пройшов пішки для того, щоб добитися ясності у повітового соцзабезу, і все-таки нічого не добився.

А ось вам стара селянка 56 років, яка пройшла пішки 500 верст і об'їздила на конях більше

600 верст на виклик нарсуду і все ж не добилась правди.

Таких фактів сила. Перелічувати їх не варт. Але це є ганьба для нас, товариші! Як можна терпіти такі неподобства?

Нарешті, факти про «засуванців». Виявляється, що, крім висуванців з робітників, існують ще «засуванці», відтерті на задній план своїми ж товаришами не за нездатність або невміння працювати, а за сумлінність і чесність в роботі.

Ось вам робітник, слюсар-інструментальник, висунутий на певну посаду на заводі, як людина здібна і непідкупна. Він працює рік—другий, працює чесно, наводить порядок,.винищує безгосподарність і марнотратство. Але, працюючи таким чином, він зачіпає інтереси певної теплої компанії з «комуністів», порушує їх спокій. І що ж? Тепла компанія з «комуністів» ставить йому палки в колеса і змушує його, таким чином, «засунутись». «Розумнішим за нас захотів бути, не даєш нам жити і наживатися спокійно, — засувайся, браток».

А ось другий робітник, також слюсар-інструментальник, настройщик болторізних верстатів, висунутий на певну посаду на заводі. Працює старанно і чесно. Але, працюючи так, порушує спокій декого. І що ж? Знайшли нагоду і позбулися «неспокійного» товариша. З чим же пішов цей товариш-висуванець, з яким почуттям? А ось з яким: «Скрізь, куди мене призначали, я старався виправдати виявлене мені довір'я. Але оце висування, яке зіграло зі мною лихий жарт, я ніколи не забуду. Мене облили гряззю. Моє бажання вивести все на чисту воду так і лишилося

бажанням. Ні завком, ні заводоуправління, ні осередок мене і слухати не хотіли. Для висування я вмер, і хай мене золотом засиплять, — я нікуди не піду» («Труд»[82] № 128 від 9 червня 1927 р.).

Але ж це ганьба для нас, товариші! Як можна терпіти такі неподобства?

Завдання партії полягає в тому, щоб, борючись проти бюрократизму і за поліпшення державного апарату, випікати розпеченим залізом такі неподобства в нашій практиці, про які я щойно говорив.

д) **Про ленінський лозунг відносно культурної революції.** Найвірнішим засобом проти бюрократизму є піднесення культурного рівня робітників і селян. Можна лаяти і ганьбити бюрократизм в державному апараті, можна шельмувати і прибивати до ганебного стовпа бюрократизм в нашій практиці, але якщо немає певного рівня культурності серед широких робітничих мас, який створює можливість, бажання, вміння контролювати державний апарат знизу, силами самих робітничих мас, бюрократизм буде жити, незважаючи ні на що. Тому культурний розвиток робітничого класу і трудящих мас селянства не тільки в розумінні розвитку письменності, хоч письменність є основою всякої культурності, але, насамперед, в розумінні набуття навиків і вміння ввійти в справу управління країною, — є основною підоймою поліпшення державного і всякого іншого апарату. В цьому смисл і значення ленінського лозунга про культурну революцію.

Ось що говорив з приводу цього Ленін в березні 1922 року, перед відкриттям XI з'їзду нашої партії, в своєму листі до ЦК на ім'я тов. Молотова:

«Головне, чого нам бракує, — культурності, вміння управляти... Економічно і політично НЕП цілком забезпечує нам можливість побудови фундаменту соціалістичної економіки *. Справа «тільки» в культурних силах пролетаріату та його авангарду» [88].

Цих слів Леніна не можна забувати, товариші. (Голоси: «Правильно!».)

Звідси завдання партії: посилити боротьбу за культурне піднесення робітничого класу і трудящих верств селянства.

* * *

А який є підсумок по лінії внутрішнього політичного становища нашої країни?

Підсумок такий, що **Радянська влада є наймiцнiшою владою з усіх існуючих у світі влад.** (Бурхливі оплески.)

Але коли Радянська влада є наймiцнiшою владою з усіх існуючих у світі влад, якій може позаздрити всякий буржуазний уряд, то це ще не значить, що у нас у цій галузі все гаразд. Ні, товариші, у нас є мінуси і в цій галузі, чого ми не можемо і не повинні приховувати, як більшовики.

У нас є, по-перше, безробіття. Це—серйозний мінус, який ми повинні подолати або, принаймні, довести до мінімуму що б то не стало.

У нас є, по-друге, серйозні хиби в житловому будівництві для робітників, житлова криза, яку ми також повинні подолати або, принаймні, довести до мінімуму в найближчі роки.

* Курсив мій. **Й. Ст.**

У нас є деякі паростки антисемітизму не тільки в певних колах середніх верств, а й серед певної частини робітників і навіть серед деяких ланок нашої партії. З цим злом треба боротися, товариші, з усією нещадністю.

У нас є ще такий мінус, як ослаблення антирелігійної боротьби.

У нас є, нарешті, страшенна культурна відсталість не тільки в широкому розумінні цього слова, але й у вузькому його розумінні, в розумінні елементарної письменності, бо процент неписьменності в СРСР все ще не малий.

Всі ці і подібні їм мінуси повинні бути ліквідовані, товариші, якщо ми хочемо рухатися вперед більш-менш прискореним темпом.

Щоб кінчити з цим розділом мого звіту, дозвольте сказати кілька слів про найбільш характерні призначення за звітний період. Я не буду торкатися призначення заступників голови РНК СРСР. Не буду також торкатися призначення наркомів по ВРНГ, Наркомторгу і ОДПУ СРСР. Я хотів би торкнутися трьох призначень, які мають показове значення. Ви знаєте, що головою ВРНГ РРФСР затверджений Лобов. Це — робітник-металіст. Ви знаєте, що головою Московської Ради обраний, замість Каменева, Уханов, робітник-металіст. Ви знаєте також, що головою Ленінградської Ради обраний, замість Зінов'єва, Комаров, також робітник-металіст. Отже, «лорд-мерами» обох столиць є у нас робітники-металісти. (Оплески.) Правда, вони не з дворян, але управляють господарством столиць краще за всяких дворян. (Оплески.) Ви скажете, що це є тенденція до ме-

талізації. Я думаю, що в цьому немає нічого поганого. (Голоси: «Навпаки, дуже добре».)

Побажаймо капіталістичним країнам, побажаймо Лондону, побажаймо Парижу, щоб вони догнали нас, нарешті, і висунули в «лорд-мери» своїх власних металістів. (Оплески.)

III

ПАРТІЯ І ОПОЗИЦІЯ

1. Стан партії

Я не буду, товариші, багато говорити про чисельне і ідейне зростання нашої партії, не буду наводити цифр, бо про це докладно доповість вам Косіор.

Не буду також говорити про соціальний склад нашої партії і про цифри в зв'язку з цим, бо про це дасть вам вичерпні дані Косіор у своєму звіті.

Я хотів би сказати кілька слів про підвищення, про якісне поліпшення керівної роботи нашої партії в галузі господарства, так само як і в галузі політики. Був час, товариші, років два—три тому, коли одна частина товаришів, здається, на чолі з Троцьким (сміх, голоси: «Здається?»), докоряла нашим губкомам, нашим обкомам, нашому ЦК, твердячи, що партійні організації не компетентні і даремно втручаються в господарські справи країни. Так, був такий час. Тепер навряд чи у кого повернеться язик для того, щоб кинути парторганізаціям таке обвинувачення. Що губкоми і обкоми оволоділи справою господарського керівництва, що

парторганізації стоять на чолі господарського будівництва, а не в хвості його,—це такий очевидний факт, що його заперечувати зважаться хіба тільки сліпі або божевільні. Вже той факт, що ми вирішили поставити на цьому з'їзді питання про п'ятирічний план народногосподарського будівництва, вже цей факт говорить про те, що партія просунулась далеко вперед у справі планового керівництва нашим господарським будівництвом як на місцях, так і в центрі.

Дехто думає, що тут немає нічого особливого. Ні, товариші. Це є щось особливе і важливе, і його треба відзначити. Посилаються іноді на американські, на німецькі господарські органи, які нібито також в плановому порядку керують народним господарством. Ні, товариші, цього ще не добились і не доб'ються там, поки існують там капіталістичні порядки. Щоб керувати в плановому порядку, треба мати іншу, соціалістичну, а не капіталістичну систему промисловості, треба мати, принаймні, націоналізовану промисловість, націоналізовану кредитну систему, націоналізовану землю, соціалістичну змичку з селом, владу робітничого класу в країні і т. п.

Правда, у них теж є щось подібне до планів. Але це є плани-прогнози, плани-догадки, які ні для кого не обов'язкові і на основі яких неможливо керувати господарством країни. Не те у нас. Наші плани є не плани-прогнози, не плани-догадки, а плани-**директиви**, які **обов'язкові** для керівних органів і які **визначають** напрям нашого господарського розвитку в **майбутньому** в масштабі **всієї** країни.

Ви бачите, що ми маємо тут **принципіальну** різницю.

Ось чому я кажу, що навіть самий факт постановки на з'їзді питання про п'ятирічний план народногосподарського розвитку, навіть цей факт є ознакою якісного піднесення нашої планової керівної роботи.

Не буду я також багато говорити про зростання внутріпартійної демократії в нашій партії. Тільки сліпі не бачать, що внутріпартійна демократія, дійсна внутріпартійна демократія, дійсне піднесення активності партійних мас,—у нас росте і розвивається. Базікають про демократію. Але що таке демократія в партії? Демократія для кого? Якщо під демократією розуміють свободу для пари—другої відірваних від революції інтелігентів базікати без кінця, мати свій друкований орган і т. д., то такої «демократії» нам не треба, бо вона є демократія для мізерної меншості, яка ламає волю величезної більшості. Якщо ж під демократією розуміється свобода для партійних мас розв'язувати питання нашого будівництва, піднесення активності партійних мас, втягування їх в справу керівництва партією, розвиток в них почуття господаря в партії, — то така демократія у нас є, вона нам потрібна, і ми її будемо розвивати неухильно, незважаючи ні на що. (Оплески.)

Я не буду, товариші, також багато говорити про те, що разом з внутріпартійною демократією у нас росте крок за кроком колегіальність керівництва. Візьміть наші ЦК і ЦКК. Вони становлять разом керівний в 200—250 товаришів центр, який регулярно збирається і розв'язує найважливіші питання нашого будівництва. Це один з найдемократичніших і

колегіально діючих центрів, який будь-коли мала наша партія. І що ж? Хіба це не факт, що розв'язання найважливіших питань нашої роботи все більше й більше переходить з рук вузької верхівки в руки цього широкого центра, зв'язаного якнайтісніше з усіма галузями будівництва і з усіма районами нашої неосяжної країни?

Я не буду також багато говорити про зростання наших партійних кадрів. Безперечно, що за ці останні роки старі кадри нашої партії пронизались новими кадрами, що йдуть вгору і складаються головним чином з робітників. Якщо раніше ми лічили наші кадри сотнями і тисячами, то тепер ми повинні лічити їх десятками тисяч. Я думаю, що, коли почати з найбільш низових організацій, з цехових, з ланкових, і йти до верху по всьому Союзу, наші партійні кадри, які у величезній своїй більшості складаються з робітників, становитимуть тепер не менше 100 000 чоловік. Це—величезне зростання нашої партії. Це — величезне зростання нашого кадрового складу, зростання його ідейно-організаційного досвіду, зростання його комуністичної культури.

Нарешті, ще одно питання, про яке немає потреби багато говорити, але яке слід було б відзначити. Це питання про зростання авторитету партії серед безпартійних робітників і взагалі трудящих мас в нашій країні, серед робітників і взагалі пригноблених класів в усьому світі. Навряд чи можна тепер сумніватися, що наша партія стає прапором визволення для трудящих мас усього світу, а звання більшовика—почесним званням для кращих людей робітничого класу.

Така, загалом, товариші, картина наших досягнень в галузі партійного будівництва.

Це не значить, товариші, що у нас немає хиб в партії. Ні, хиби є, і хиби серйозні. Дозвольте сказати кілька слів про ці хиби.

Візьмімо, наприклад, справу керівництва господарськими та іншими організаціями з боку партійних організацій. Чи все тут у нас гаразд? Ні, не все. У нас нерідко розв'язуються питання не тільки на місцях, але й у центрі, так би мовити, сімейним порядком, по-домашньому. Іван Іванович, член керівної верхівки такої-то організації, допустив, скажімо, дуже грубу помилку і зіпсував справу. Але Іван Федорович його не хоче критикувати, виявляти його помилки, виправляти його помилки. Не хоче, бо не має бажання «нажити собі ворогів». Допустили помилку, зіпсували справу,—подумаєш, яке лихо! А хто з нас не помиляється? Сьогодні я його, Івана Федоровича, пощаджу. Завтра він мене, Івана Івановича, пощадить. Бо яка є гарантія, що я також не помилюсь? Благопристойно і хороше. Мир і благовоління. Кажуть, що запущена помилка є псування нашої великої справи? Нічого! А може якось виїдемо на кривій.

Ось, товариші, звичайні міркування деяких наших відповідальних працівників.

Але що це значить? Коли ми, більшовики, які критикують весь світ, які, говорячи словами Маркса, штурмують небо, коли ми заради спокою тих чи інших товаришів відмовимось від самокритики,—то хіба не ясно, що нічого, крім загибелі нашої великої справи, не може з цього вийти? (Г о л о с и: «Правильно!». О п л е с к и.)

Маркс говорив, що пролетарська революція тим, між іншим, і відрізняється від усякої іншої революції, що вона сама себе критикує і, критикуючи себе, зміцнюється[84]. Це дуже важлива вказівка Маркса. Якщо ми, представники пролетарської революції, будемо закривати очі на наші недоліки, будемо розв'язувати питання сімейним порядком, замовчуючи взаємно свої помилки і заганяючи болячки всередину нашого партійного організму,—то хто ж буде виправляти ці помилки, ці недоліки?

Хіба не ясно, що ми перестанемо бути пролетарськими революціонерами, і ми напевно загинемо, коли не витравимо з свого середовища цю обивательщину, цю сімейність в розв'язуванні найважливіших питань нашого будівництва?

Хіба не ясно, що, відмовляючись від чесної і прямої самокритики, відмовляючись від чесного і відкритого виправляння своїх помилок, ми закриваємо собі шлях для просування вперед, для поліпшення нашої справи, для нових успіхів нашої справи?

Адже наш розвиток іде не в порядку плавного, огульного піднесення вгору. Ні, товариші, у нас є класи, у нас є суперечності всередині країни, у нас є минуле, у нас є сучасне і майбутнє, у нас є суперечності між ними, і ми не можемо просуватися вперед в порядку плавного гойдання на хвилях життя. Наше просування проходить в порядку боротьби, в порядку розвитку суперечностей, в порядку подолання цих суперечностей, в порядку виявлення і ліквідації цих суперечностей.

Ніколи не будемо ми в силі, поки є класи, мати такий стан, коли можна буде сказати: ну, слава богу,

тепер все гаразд. Ніколи цього не буде у нас, товариші.

Завжди у нас що-небудь відмирає в житті. Але те, що відмирає, не хоче вмирати просто, а бореться за своє існування, відстоює свою віджилу справу.

Завжди у нас народжується що-небудь нове в житті. Але те, що народжується, народжується не просто, а пищить, кричить, відстоюючи своє право на існування. (Голоси: «Правильно!». Оплески.)

Боротьба між старим і новим, між тим, що відмирає, і тим, що народжується,—ось основа нашого розвитку. Не відмічаючи і не виявляючи відкрито і чесно, як це личить більшовикам, недоліки і помилки в нашій роботі, ми закриваємо собі дорогу вперед. Ну, а ми хочемо рухатися вперед. І саме тому, що ми хочемо рухатися вперед, ми повинні поставити одним з своїх найважливіших завдань чесну і революційну самокритику. Без цього немає руху вперед. Без цього немає розвитку.

Але саме по цій лінії у нас все ще кульгає справа. Більше того, досить деяких успіхів, щоб забули про хиби, заспокоїлись і зазнались. Два—три великі успіхи,—і вже море по коліна. Ще два—три великі успіхи,—і вже зазнались: «шапками закидаємо»! Але помилки лишаються, недоліки живуть, болячки заганяються всередину нашого партійного організму, і партія починає хворіти.

Друга хиба. Вона полягає в перенесенні методу адміністрування в партію, в заміні методу переконання, що має вирішальне значення в партії, методом адміністрування. Ця хиба являє собою не менш значну небезпеку, ніж перша хиба. Чому? Тому, що

вона створює небезпеку перетворення наших партійних організацій, які є організаціями самодіяльними,— в пусті канцелярські установи. Коли вважати, що у нас є не менше 60 тис. найбільш активних працівників, які розкидані по всяких господарських, кооперативних і державних установах і борються там з бюрократизмом, то треба визнати, що частина з них, борючись з бюрократизмом в цих установах, іноді сама заражається бюрократизмом і привносить його в партійну організацію. І це не вина, товариші, а біда наша, бо, поки є держава, цей процес триватиме у більшій чи меншій мірі. І саме тому, що цей процес має деякі корені в житті, саме через те необхідно нам озброїтися для боротьби з цією хибою, підносячи активність партійних мас, залучаючи їх до розв'язування питань нашого партійного керівництва, насаджуючи систематично внутріпартійну демократію і не допускаючи заміни методу переконання в нашій партійній практиці методом адміністрування.

Третя хиба. Полягає вона, ця хиба, в бажанні ряду наших товаришів пливти за течією, плавно і спокійно, без перспектив, не заглядаючи в майбутнє, так, щоб навкруги почувався святковий і урочистий настрій, щоб кожного дня були у нас урочисті засідання, та щоб скрізь були оплески, і щоб кожен з нас попадав по черзі в почесні члени всяких президій. (Сміх, оплески.)

Оце нестримне бажання бачити скрізь святковий настрій, ця тяга до декорацій, до всяких ювілеїв, потрібних і непотрібних, це бажання пливти, доки пливеться, не оглядаючись, куди ж це нас несе (сміх, оплески),—все це і становить суть третьої

хиби нашої партійної практики, основу наших недоліків в нашому партійному побуті.

Чи бачили ви гребців, що гребуть чесно, в поті чола, але не бачать того, куди їх несе течія? Я бачив таких гребців на Єнісеї. Це—чесні і невтомні гребці. Але біда їх полягає в тому, що вони не бачать і не хочуть бачити того, що їх може прибити хвилею до скелі, де їм загрожує загибель.

Те саме буває з деякими нашими товаришами. Гребуть чесно, не покладаючи рук, пливуть плавно, віддаючись течії, а куди їх несе, не тільки не знають, але навіть не хочуть знати. Робота без перспектив, робота без керма і без вітрил—ось до чого приводить бажання пливти обов'язково за течією.

А результати? Результати ясні: спочатку вони обкладаються цвіллю, потім вони стають сіренькими, потім їх засмоктує твань обивательщини, а потім вони перетворюються у звичайних обивателів. Це і є шлях дійсного переродження.

Ось, товариші, деякі хиби в нашій партійній практиці і в нашому партійному побуті, про які я хотів сказати вам кілька гірких слів.

А тепер дозвольте перейти до питань про дискусію і про нашу так звану опозицію.

2. Підсумки дискусії

Чи має будь-який смисл, будь-яку цінність партійна дискусія?

Іноді кажуть: на якого біса ви роздули дискусію, кому вона потрібна, чи не краще було б розв'язати спірні питання внутрішнім порядком, не виносячи

опозиціонери, мали б напевно 99 проц. на своєму боці. Але тому що гриби в роті не ростуть, то виявилось, що у опозиції навіть 1 процента немає. Такий підсумок.

Як могло статися, що вся партія в цілому, а за нею і робітничий клас так круто ізолювали опозицію? Адже там, на чолі опозиції, стоять відомі люди з іменами, люди, які вміють себе рекламувати (голоси: «Правильно!»), люди, які не слабують на скромність (оплески), які вміють себе розхвалювати і показати товар лицем.

А сталось це тому, що керівна група опозиції виявилась групою дрібнобуржуазних інтелігентів, відірваних від життя, відірваних від революції, відірваних від партії, від робітничого класу. (Голоси: «Правильно!». Оплески.)

Я говорив недавно про успіхи нашої роботи, про наші досягнення в галузі промисловості, в галузі торгівлі, в галузі господарства в цілому, в галузі зовнішньої політики. Але опозиції немає діла до цих досягнень. Вона їх не бачить, або не хоче бачити. Не хоче бачити почасти через своє неуцтво, почасти через певну впертість відірваних від життя інтелігентів.

3. Основні розходження між партією і опозицією

Ви спитаєте, в чому ж, кінець кінцем, полягають незгоди між партією і опозицією, в яких питаннях проходять ці незгоди?

В усіх питаннях, товариші. (Голоси: «Правильно!».)

Недавно я читав заяву одного безпартійного робітника в Москві, який вступає або вже вступив у партію. Ось як він формулює питання про незгоди між партією і опозицією:

«Раніше ми шукали, в чому незгоди між партією і опозицією. А тепер уже не знайдеш, в чому вона згодна з партією. (Сміх, оплески.) Опозиція проти партії в усіх питаннях, отже, якби я був прихильником опозиції, я не вступив би в партію». (Сміх. Оплески.) (Див. «Известия» № 264.)

Ось до чого влучно і коротко разом з тим уміють висловлюватися іноді робітники. Я думаю, що це найвлучніша і найвірніша характеристика відношень опозиції до партії, до її ідеології, до її програми, до її тактики.

Саме тому, що опозиція розходиться з партією в усіх питаннях, саме через це опозиція є група із своєю ідеологією, із своєю програмою, із своєю тактикою, із своїми організаційними принципами.

Все, що тільки необхідне для нової партії, все це є у опозиції. Бракує тільки «дрібниці», бракує сили для цього. (Сміх. Оплески.)

Я міг би назвати сім основних питань, по яких проходять незгоди між партією і опозицією.

Перше. Питання про можливість переможного соціалістичного будівництва в нашій країні. Я не буду посилатися на документи і заяви опозиції в цьому питанні. Вони всім відомі і повторювати їх нема чого. Ясно для всіх, що опозиція заперечує можливість переможного будівництва соціалізму в нашій країні. А заперечуючи таку можливість, вона скочується прямо і відкрито на позицію меншовиків.

Така настанова опозиції в даному питанні не нова для її нинішніх керівників. З цієї настанови виходили Каменев і Зінов'єв, коли вони відмовились іти на Жовтневе повстання. Вони прямо говорили тоді, що, піднімаючи повстання, ми йдемо до загибелі, що треба чекати Установчих зборів, що умови для соціалізму не назріли і не скоро назріють.

З цієї ж настанови виходив Троцький, коли він ішов на повстання. Бо він прямо казав, що, коли переможна пролетарська революція на Заході не приспіє на допомогу в більш-менш близькому майбутньому, безглуздям було б думати, що революційна Росія може встояти проти консервативної Європи.

Справді-бо, як ішли тоді на повстання Каменев і Зінов'єв, з одного боку, Троцький, з другого боку, і Ленін з партією—з третього боку? Це дуже цікаве питання, про яке варто б, товариші, сказати кілька слів.

Ви знаєте, що Каменев і Зінов'єв ішли на повстання з-під палки. Ленін їх поганяв паличкою, погрожуючи виключенням з партії (сміх, оплески), і вони змушені були волочитися на повстання. (Сміх. Оплески.)

Троцький ішов на повстання добровільно. Але він ішов не просто, а з застереженнячком, яке вже тоді зближало його з Каменевим і Зінов'євим. Цікаво, що саме перед Жовтнем, в червні 1917 року, Троцький визнав за доречне перевидати в Петрограді свою стару брошуру «Програма миру», немовби бажаючи цим сказати, що він іде на повстання під своїм власним флагом. Про що ж він говорить у цій

брошурі? Він полемізує там з Леніним в питанні про можливість перемоги соціалізму в одній країні, вважає цю думку Леніна неправильною і твердить, що владу доведеться взяти, але коли не приспіє допомога з боку перемігших західноєвропейських робітників, то безнадійна річ думати, що революційна Росія може встояти перед лицем консервативної Європи, а хто не вірить у критику Троцького, той слабує на національну обмеженість.

Ось уривок з тодішньої брошури Троцького:

«Не дожидаючись інших, ми починаємо і продовжуємо боротьбу на національному грунті з цілковитою певністю, що наша ініціатива дасть поштовх боротьбі в інших країнах; а якби цього не сталося, то безнадійна річ думати—так свідчать і досвід історії і теоретичні міркування—що, напр., революційна Росія могла б встояти перед лицем консервативної Європи»... «Розглядати перспективи соціальної революції в національних рамках значило б ставати жертвою тієї самої національної обмеженості, яка становить суть соціал-патріотизму». (Троцький, «1917», т. III, ч. 1, стор. 90.)

Ось, товариші, троцькістське застереженнячко, яке багато в чому пояснює нам коріння і підгрунтя нинішнього його блоку з Каменєвим і Зінов'євим.

А як ішов Ленін на повстання, як ішла партія? Теж із застереженнячком? Ні, Ленін і його партія йшли на повстання без застережень. Ось уривок з однієї блискучої статті Леніна «Военна програма пролетарської революції», опублікованої за кордоном у вересні 1917 року:

«Соціалізм, що переміг в одній країні, ніяк не виключає відразу взагалі усі війни. Навпаки, він їх передбачає. Розвиток капіталізму відбувається надзвичайно нерівномірно в різних країнах. Інакше і не може бути при товарному виробництві. Звідси

незаперечний висновок: соціалізм не може перемогти одночасно **в усіх** країнах. Він переможе спершу в одній або кількох країнах, а інші на протязі деякого часу лишаться буржуазними або добуржуазними. Це мусить викликати не тільки тертя, але й пряме прагнення буржуазії інших країн до розгрому переможного пролетаріату соціалістичної держави. В цих випадках війна з нашого боку була б законною і справедливою. Це була б війна за соціалізм, за визволення інших народів від буржуазії». (**Ленін**, «Воєнна програма пролетарської революції», «Записки Інституту Леніна», вип. II, стор. 7 [85].)

Ви бачите, що ми маємо тут зовсім іншу настанову. Коли Троцький ішов на повстання із застереженнячком, яке зближало його з Каменєвим і Зінов'євим, твердячи, що сама по собі пролетарська влада не може являти чогось особливого, якщо не надійде вчасно допомога іззовні, то Ленін, навпаки, ішов на повстання без застережень, заявляючи, що пролетарська влада в нашій країні повинна стати **базою** для того, щоб допомогти пролетарям інших країн визволитися з-під ярма буржуазії.

Ось як ішли більшовики на Жовтневе повстання, і ось чому Троцький і Каменєв з Зінов'євим знайшли спільну мову на десятому році Жовтневої революції.

Можна було б показати в формі діалога розмову між Троцьким, з одного боку, і Каменєвим та Зінов'євим, з другого боку, при утворенні опозиційного блоку.

Каменєв і Зінов'єв Троцькому: «Ось бачите, дорогий товаришу, ми мали кінець кінцем рацію, сказавши, що не треба було йти на Жовтневе повстання, що треба було чекати Установчих зборів та ін. Тепер усі бачать, що країна перероджується, влада перероджується, ми йдемо до загибелі, і ніякого

соціалізму у нас не буде. Не треба було йти на повстання. А ви йшли на повстання добровільно. Ви допустили велику помилку».

Троцький їм у відповідь: «Ні, дорогі колеги, ви несправедливі до мене. На повстання-то я йшов, але як я йшов, ви про це забули сказати. Адже я йшов на повстання не прямо, а із застереженням. (Загальний сміх.) І оскільки тепер виявилось, що допомоги іззовні нізвідки чекати, ясно, що справа йде до загибелі, як я і пророкував у свій час в «Програмі миру»».

Зінов'єв з Каменєвим: «Це мабуть, що й так. Ми забули про застереженнячко. Тепер ясно, що наш блок ідейно обгрунтований». (Загальний сміх. Оплески.)

Ось як склалась настанова опозиції на заперечення можливості переможного соціалістичного будівництва в нашій країні.

А що означає ця настанова? Вона означає капітулянтство. Перед ким? Очевидно, перед капіталістичними елементами нашої країни. Ще перед ким? Перед всесвітньою буржуазією. А ліві фрази, революційні жестикуляції,—куди вони поділись? Вони розвіялись впрах. Потрусіть добре нашу опозицію, відкиньте геть революційну фразеологію,—і ви побачите, що на дні там сидить у них капітулянтство. (Оплески.)

Друге. Питання про диктатуру пролетаріату. Є у нас диктатура пролетаріату чи нема її? Питання трохи дивне. (Сміх.) А проте, опозиція ставить його в кожній своїй заяві. Опозиція каже, що у нас термідоріанське переродження. А що це значить? Це

значить, що у нас немає диктатури пролетаріату, що у нас провалюються і йдуть назад і економіка і політика, що ми йдемо не до соціалізму, а до капіталізму. Це, звичайно, дивно і безглуздо. Але опозиція наполягає на своєму.

Ось вам, товариші, ще одно розходження. На цьому й базується відома теза Троцького про Клемансо. Якщо влада переродилась або перероджується, то чи варто її щадити, захищати, відстоювати? Ясно, що не варто. Якщо настане сприятлива обстановка для «зняття» такої влади, якщо, скажімо, ворог підійде на 80 кілометрів до Москви,—то хіба не ясно, що треба використати обстановку для того, щоб вимести цю владу і поставити нову, клемансистську, тобто троцькістську.

Ясно, що в такій «настанові» немає нічого ленінського. Це є меншовизм чистої води. Опозиція скотилась до меншовизму.

Третє. Питання про блок робітничого класу з середняком. Опозиція весь час приховувала своє негативне ставлення до ідеї такого блоку. Її платформа, її контртези знаменні не стільки тим, що сказано там, скільки тим, що постаралась приховати від робітничого класу опозиція. Та ось знайшлася людина, І. Н. Смирнов, теж один з лідерів опозиції, у якого вистачило мужності сказати правду про опозицію, витягти її на світ божий. І що ж виявилось? Виявилось, що ми «йдемо до загибелі» і, коли хочемо «врятуватись», повинні піти на розлад з середняком. Не дуже розумно. Та зате ясно.

І тут меншовицькі вуха опозиції показалися, нарешті, до загального відома.

Четверте. Питання про характер нашої революції. Коли заперечується можливість переможної побудови соціалізму в нашій країні, коли заперечується наявність диктатури пролетаріату, коли заперечується необхідність блоку робітничого класу з селянством, — то що ж лишається тоді від нашої революції, від її соціалістичного характеру? Ясно, що нічого, зовсім нічого. Пролетаріат прийшов до влади, довів до кінця буржуазну революцію, селянству нічого робити тепер з революцією, бо воно вже одержало землю, — значить, пролетаріат може йти, очистивши місце іншим класам.

Ось вам настанова опозиції, якщо добратися до коренів опозиційних поглядів.

Ось вам усі корені капітулянтства нашої опозиції. Недаремно її розхвалює бундівський капітулянт Абрамович.

П'яте. Питання про ленінську настанову при керівництві колоніальними революціями. Ленін виходив з різниці між країнами імперіалістичними і країнами пригнобленими, між політикою комунізму в країнах імперіалізму і політикою комунізму в країнах колоніальних. Виходячи з цієї різниці, він говорив ще під час війни, що ідея захисту вітчизни, неприйнятна і контрреволюційна для комунізму в країнах імперіалізму, цілком прийнятна і справедлива в країнах пригноблених, які ведуть визвольну війну проти імперіалізму.

Саме тому Ленін допускав на певній стадії і на певний строк можливість блоку і навіть союзу з національною буржуазією колоніальних країн, якщо вона веде війну проти імперіалізму і якщо вона

не заважає комуністам виховувати робітників і селянську бідноту в дусі комунізму.

Гріхопадіння опозиції полягає тут в тому, що вона остаточно рве з цією настановою Леніна, скочуючись до настанови II Інтернаціоналу, який заперечує доцільність підтримки революційних воєн колоніальних країн проти імперіалізму. Саме цим і пояснюються всі ті злощастя, яких зазнала наша опозиція в питанні про китайську революцію.

Ось вам ще одно розходження.

Шосте. Питання про тактику єдиного фронту в світовому робітничому русі. Гріхопадіння опозиції полягає тут в тому, що вона рве з ленінською тактикою в питанні про поступове завоювання мільйонних мас робітничого класу на сторону комунізму. Мільйонні маси робітничого класу завойовуються на сторону комунізму не тільки при умові правильності політики партії. Правильна політика партії — велике діло, але це далеко ще не все. Для того, щоб мільйонні маси робітничого класу перейшли на сторону комунізму, для цього необхідно, щоб маси самі переконувались на своєму власному досвіді в правильності політики комунізму. А щоб маси переконались, для цього потрібен час, для цього потрібна майстерна і вміла робота партії по підведенню мас до своїх позицій, майстерна і вміла робота партії по переконанню мільйонних мас в правильності своєї політики.

Ми мали цілковиту рацію в квітні 1917 року, бо ми знали, що справа йде до повалення буржуазії і до встановлення Радянської влади. Проте ми ще не закликали тоді широкі маси робітничого класу до

повстання проти влади буржуазії. Чому? Тому, що маси ще не мали можливості переконатися в правильності нашої безумовно правильної політики. Тільки тоді, коли дрібнобуржуазні партії есерів і меншовиків оскандалились вкрай в основних питаннях революції, тільки тоді, коли маси стали переконуватись у правильності нашої політики, тільки тоді ми повели маси на повстання. І саме тому, що ми вчасно повели маси на повстання, саме через це ми здобули тоді перемогу.

Ось у чому коріння ідеї єдиного фронту. Тактика єдиного фронту для того, власне, і пущена в хід Леніним, щоб полегшити мільйонним масам робітничого класу капіталістичних країн, зараженим передсудами соціал-демократичного угодовства, розпізнати на своєму власному досвіді правильність політики комуністів і перейти на сторону комунізму.

Гріхопадіння опозиції полягає в тому, що вона цілком заперечує цю тактику. Захоплена один час, безглуздо і нерозумно захоплена тактикою єдиного фронту, вона всіляко вітала справу угоди з Генрадою в Англії, гадаючи, що ця угода є «однією з найсерйозніших гарантій миру», «однією з найсерйозніших гарантій проти інтервенції», одним з найсерйозніших засобів «знешкодження реформізму в Європі» (див. доповідь Зінов'єва на XIV з'їзді ВКП(б)). Але жорстоко розчарувавшись у своїх надіях на «знешкодження» реформізму з допомогою Перселів і Хіксів, вона кинулась потім в другу крайність, заперечуючи цілком ідею тактики єдиного фронту.

Ось вам, товариші, ще одно розходження, яке демонструє цілковитий відхід опозиції від ленінської тактики єдиного фронту.

Сьоме. Питання про ленінську партійність, про ленінську єдність у ВКП(б) і в Комінтерні. Опозиція тут цілком рве з ленінською організаційною настановою, стаючи на шлях організації другої партії, на шлях організації нового Інтернаціоналу.

Ось вам сім основних питань, які говорять про те, що в усіх цих питаннях опозиція скотилася до меншовизму.

Чи можна вважати ці меншовицькі погляди опозиції сумісними з ідеологією нашої партії, з програмою нашої партії, з її тактикою, з тактикою Комінтерну, з організаційною настановою ленінізму?

Ні в якому разі, ні на одну хвилину!

Ви скажете: як могла народитися у нас така опозиція, де її соціальні корені? Я думаю, що соціальні корені опозиції криються у факті розорення дрібнобуржуазних верств міста в обстановці нашого розвитку, у факті невдоволення цих верств режимом диктатури пролетаріату, в намаганні цих верств змінити цей режим, «поліпшити» його в дусі встановлення буржуазної демократії.

Я вже говорив вище, що в результаті нашого просування вперед, в результаті зростання нашої промисловості, в результаті зростання питомої ваги соціалістичних форм господарства одна частина дрібної буржуазії, особливо міської буржуазії, розоряється і йде на дно. Опозиція відображає ремствування і невдоволення цих верств режимом пролетарської революції.

Отакі соціальні корені опозиції.

4. Що ж далі?

Як бути далі з опозицією?

Перш ніж перейти до цього питання, я хотів би вам розповісти історію однієї спроби спільної роботи з Троцьким, зробленої в 1910 році Каменевим. Це дуже цікаве питання. Тим більше, що воно могло б дати нам деякий ключ до того, щоб правильно підійти до поставленого питання. В 1910 році був пленум нашого ЦК за кордоном. Він обговорював питання про взаємовідносини більшовиків з меншовиками, зокрема з Троцьким (ми становили тоді частину однієї спільної з меншовиками партії і називали себе фракцією). Пленум висловився за примирення з меншовиками, а значить, і з Троцьким, всупереч Леніну, проти Леніна. Ленін лишився в меншості. А як же Каменев? Каменев взявся здійснювати співробітництво з Троцьким. І він здійснював це співробітництво не без відома і згоди Леніна, бо Ленін хотів на досвіді довести Каменеву шкідливість і недопустимість співробітництва з Троцьким проти більшовизму.

Послухайте, як розповідає про це Каменев:

«В 1910 році більшістю нашої фракції була зроблена спроба примирення і угоди з т. Троцьким. Володимир Ілліч ставився до цієї спроби різко негативно і наче «на покарання» за мою наполегливість у спробі добитися угоди з Троцьким настояв на тому, щоб саме я був делегований Центральним Комітетом як представник останнього до редакції газети т. Троцького. На осінь 1910 р. — після кількох місяців роботи в цій редакції — я переконався, що Володимир Ілліч має рацію в своєму негативному ставленні до моєї «примирної» лінії, і за його згодою я вийшов з редакції органу т. Троцького. *Наш тодішній розрив* з т. Троцьким був відзначений рядом різких статей у Центральному Органі партії. Саме тоді Володимир Ілліч і запропонував мені

написати брошуру, яка підводила б підсумок нашим незгодам і з ліквідаторами-меншовиками і з т. Троцьким. «Ви зробили спробу угоди з найлівішим (троцькістським) крилом антибільшовицьких угруповань, ви переконалися в неможливості угоди, ви й повинні написати підсумкову брошуру», — говорив мені Володимир Ілліч. Природно, що Володимир Ілліч особливо наполягав на тому, щоб саме в галузі відносин між більшовизмом і тим, що ми тоді називали троцькізмом, все було договорене... до кінця». (Передмова Л. Каменева до його брошури «Дві партії».)

А які вийшли з цього результати? Слухайте далі:

«Спроба спільної роботи з Троцьким, — смію сказати, спроба щиро мною зроблена, про що тільки й свідчать експлуатовані нині Троцьким мої листи і приватні розмови, — показала, що примиренство нестримно скочується до захисту ліквідаторства, рішуче стає на сторону останнього». (Л. Каменев, «Дві партії».)

І далі:

«О, коли б «троцькізм» переміг, як настрій в партії, — яке роздолля було б для ліквідаторства, для одзовізму, для всіх течій, що борються проти партії» (там же).

Ось вам, товариші, досвід спільної роботи з Троцьким. (Голос: «Повчальний досвід».) Результати цього досвіду змалював тоді Каменев у спеціальній брошурі, яка вийшла в 1911 році під назвою «Дві партії». Я не сумніваюсь, що брошура ця принесла велику користь усім тим товаришам, які ще мали ілюзії щодо співробітництва з Троцьким.

І ось у мене таке питання: чи не спробував би Каменев написати ще одну брошуру, теж під назвою «Дві партії», щодо нинішньої спроби його співробітництва з Троцьким? (Загальний регіт. Оплески.) Може, це було б небезкорисним. Звичайно, я

не можу дати Каменєву гарантії, що тепер Троцький, так само як і тоді, не використає проти нього його листів і інтимних розмов. (Загальний сміх.) Але навряд чи варто цього боятися. В усякому разі, тут треба вибирати: або боязнь того, що Троцький використає листи Каменєва і розголосить його таємні розмови з Троцьким, і тоді небезпека лишитися поза партією, або відкинути всяку боязнь і лишитися в партії.

Так стоїть тепер питання, товариші: або одне, або друге.

Кажуть, що опозиція має на увазі подати з'їздові якусь заяву про те, що вона, опозиція, кориться і буде коритися всім рішенням партії (голос: «Так само, як у жовтні 1926 року?»), розпустить свою фракцію (голос: «Ми чули це двічі!») і буде відстоювати свої погляди, від яких вона не відмовляється (голоси: «О-о». «Ні, ми вже краще їх самі розпустимо!»), в рамках партійного статуту. (Голоси: «Із застереженнячками». «У нас рамки не гумові».)

Я думаю, товариші, що нічого з цієї штуки не вийде. (Голоси: «Правильно!». Тривалі оплески.) У нас теж є, товариші, деякий досвід заяв (оплески), деякий досвід двох заяв (голоси: «Правильно!»), від 16 жовтня 1926 року і від 8 серпня 1927 року. До чого цей досвід привів? Хоч я не збираюсь писати брошуру «Дві партії», проте смію заявити, що досвід цей привів до найнегативніших результатів (голоси: «Правильно!»), до обману партії двічі, до ослаблення партійної дисципліни. Які має тепер опозиція підстави вимагати від нас, щоб ми, з'їзд великої партії, з'їзд партії Леніна, після

такого досвіду могли повірити їм на слово? (Голоси: «Це було б безглуздя». «Хто повірить, тому влетить».)

Кажуть, що вони ставлять також питання про повернення в партію виключених. (Голоси: «Не пройде». «Хай ідуть у меншовицьке болото».) Я думаю, товариші, що це теж не вийде. (Тривалі оплески.)

Чому партія виключила Троцького і Зінов'єва? Тому, що вони є організатори всієї справи антипартійної опозиції (голоси: «Правильно!»), тому, що вони поставили собі за мету ламати закони партії, тому, що вони забрали собі в голову, що їх не зважаться зачепити, тому, що вони захотіли створити собі в партії дворянське становище.

Але хіба ми хочемо мати в партії дворян, які користувалися б привілеями, і селян, позбавлених цих привілеїв? Невже ми, більшовики, що викорчували з корінням дворянський стан, будемо тепер відновляти його в нашій партії? (Оплески.)

Ви питаєте: чому ми виключили Троцького і Зінов'єва з партії? Тому, що ми не хочемо мати в партії дворян. Тому, що закон у нас в партії один, і всі члени партії рівні в своїх правах. (Вигуки: «Правильно!». Тривалі оплески.)

Якщо опозиція хоче жити в партії, хай вона скоряється волі партії, її законам, її вказівкам без застережень, без еківоків. Не хоче вона цього,—хай іде туди, де їй привільніше буде. (Голоси: «Правильно!». Оплески.) Нових законів, пільгових для опозиції, ми не хочемо і не будемо створювати. (Оплески.)

Питають про умови. Умова у нас одна: опозиція повинна роззброїтись цілком і повністю і в ідейному

і в організаційному відношенні. (Вигуки: «Правильно!». Тривалі оплески.)

Вона повинна відмовитись від своїх антибільшовицьких поглядів відкрито і чесно, перед усім світом. (Вигуки: «Правильно!». Тривалі оплески.)

Вона повинна заплямувати помилки, нею зроблені, помилки, які перетворились у злочин проти партії, відкрито і чесно, перед усім світом.

Вона повинна передати нам свої осередки для того, щоб партія мала можливість розпустити їх без остатку. (Вигуки: «Правильно!». Тривалі оплески.)

Або так, або хай ідуть з партії. А не підуть— викинемо. (Вигуки: «Правильно!». Тривалі оплески.)

Так стоїть справа, товариші, з опозицією.

IV

ЗАГАЛЬНИЙ ПІДСУМОК

Я кінчаю, товариші.

Який загальний підсумок за звітний період? Підсумок такий:

1) ми відстояли мир з навколишніми державами, незважаючи на величезні труднощі, незважаючи на провокаційні випади буржуазії «великих держав»;

2) ми зміцнили змичку робітничого класу СРСР з робітниками імперіалістичних країн і колоній, незважаючи на безліч перешкод, незважаючи на море наклепів підкупної стоустої буржуазної преси;

3) ми піднесли авторитет пролетарської диктатури серед мільйонів трудящих мас в усіх частинах світу;

4) ми, як партія, допомогли Комінтернові і його секціям зміцнити свій вплив в усіх країнах світу;

5) ми зробили все, що тільки може зробити одна партія, для розвитку і прискорення світового революційного руху;

6) ми піднесли нашу соціалістичну індустрію, встановивши для її розвитку рекордний темп і утвердивши її гегемонію в усьому народному господарстві;

7) ми встановили змичку соціалістичної індустрії з селянським господарством;

8) ми зміцнили союз робітничого класу з середняком, при опо́рі на бідноту;

9) ми зміцнили диктатуру пролетаріату в нашій країні, незважаючи на вороже міжнародне оточення, показавши робітникам усіх країн, що пролетаріат уміє не тільки руйнувати капіталізм, але й будувати соціалізм;

10) ми зміцнили партію, відстояли ленінізм і розбили вщент опозицію.

Такий загальний підсумок.

Висновок який? Висновок один: ми стоїмо на правильному шляху, політика нашої партії правильна. (Голоси: «Правильно!». Оплески.)

А з цього виходить, що, рухаючись цим шляхом, ми прийдемо напевно до перемоги соціалізму в нашій країні, до перемоги соціалізму в усіх країнах. (Тривалі оплески.)

Це ще не значить, що у нас не буде труднощів на нашому шляху. Труднощі будуть. Але ми їх не боїмось, бо ми—більшовики, загартовані в огні революції.

Труднощі будуть. Але ми їх переборемо, як переборювали досі, бо ми— більшовики, викувані залізною партією Леніна для того, щоб боротися з труднощами і переборювати їх, а не хникати і плакатися.

І саме тому, що ми— більшовики, ми переможемо напевно.

Товариші! До перемоги комунізму в нашій країні, до перемоги комунізму в усьому світі—вперед! (*Бурхливі й тривалі оплески. Всі встають і влаштовують тов. Сталіну овацію. Співають «Інтернаціонал».*)

ЗАКЛЮЧНЕ СЛОВО НА ПОЛІТИЧНИЙ ЗВІТ ЦК

7 грудня

Товариші! Після промов цілого ряду делегатів мені лишається сказати небагато. Про промови Євдокімова і Муралова я не маю сказати що-небудь по суті, бо вони не дають для цього матеріалу. Про них можна було б сказати лише одно: хай простить їм аллах гріхи їхні, бо вони самі не відають, про що базікають. (Сміх, оплески.) Я хотів би спинитися на промовах Раковського і, особливо, Каменева, промова якого є найбільш фарисейською і найбільш брехливою з усіх промов опозиціонерів. (Голоси: «Правильно!».)

I

ПРО ПРОМОВУ РАКОВСЬКОГО

а) **Про зовнішню політику.** Я думаю, що Раковський даремно зачепив тут питання про війну і зовнішню політику. Всім відомо, що Раковський наговорив дурниць на Московській конференції в питанні про війну. Сюди прийшов він і взяв слово, як видно, для того, щоб виправити дурниці. А вийшло ще дурніше. (Сміх.) Я думаю, що було б вигідніше для Раковського помовчати про зовнішню політику.

б) **Про ліве і праве.** Раковський твердить, що опозиція є лівим сектором нашої партії. Це курям на сміх, товариші. Такі заяви робляться, очевидно, для самовтішення політичних банкротів. Доведено, що опозиція є меншовицьке крило в нашій партії, що опозиція скотилась до меншовизму, що опозиція перетворилась об'єктивно в знаряддя для буржуазних елементів. Все це доведено і передоведено. Яка ж може бути тут мова про лівизну опозиції? Де ж це чувано, щоб меншовицька група, яка об'єктивно перетворилась у знаряддя для «третьої сили», для буржуазних елементів, щоб така група була лівішою, ніж більшовики? Хіба не ясно, що опозиція є праве, меншовицьке крило у ВКП(б)?

Раковський, очевидно, остаточно заплутався і сплутав праве з лівим. Пам'ятаєте гоголівського Селіфана: «Ех, ти, чорнонога... Не знає, де право, де ліво!».

в) **Про допомогу опозиції.** Раковський заявляє, що опозиція готова підтримати партію, якщо нападуть на нас імперіалісти. Яка, подумаєш, ласка! Вони, маленька група, яка становить ледве півпроцента в нашій партії, вони милостиво обіцяють нам допомогу, якщо нападуть на нашу країну імперіалісти. Не віримо ми у вашу допомогу, і не потрібна вона нам! Ми просимо вас лише про одно: не заважайте нам, перестаньте нам заважати! Все інше зробимо самі, можете бути певні в цьому. (Голоси: «Правильно!». Оплески.)

г) **Про «сигналізаторів».** Раковський заявляє, далі, що опозиція сигналізує нам про небезпеки, про труднощі, про «загибель» нашої країни. Оце вже дійсно

«сигналізатори», які рятують партію від «загибелі», коли самі гинуть і дійсно потребують порятунку! Самі ледве на ногах стоять, а лізуть рятувати інших! Чи не смішно це, товариші? (Сміх.)

Уявіть собі маленький човен, який ледве держиться на поверхні моря і от-от мусить загинути, і уявіть собі чудовий пароплав, який могутньо прорізає хвилі і впевнено рухається вперед. Що б ви сказали, якби цей маленький човник сунувся рятувати величезний пароплав? (Сміх.) Чи не правда, це було б більш ніж смішно? Саме в такому становищі перебувають тепер наші «сигналізатори» з опозиції. Вони сигналізують нам про небезпеки, про труднощі, про «загибель» і про все, про що завгодно, а самі йдуть на дно, не помічаючи, що вони вже спустились на дно.

Говорячи про себе, як про «сигналізаторів», опозиціонери претендують тим самим на керівництво партією, робітничим класом, країною. Питаємо—на якій підставі? Хіба вони, опозиціонери, довели на ділі, що здатні взагалі керувати чим-небудь, не кажучи вже про керівництво партією, класом, країною? Хіба це не факт, що опозиція на чолі з такими людьми, як Троцький, Зінов'єв, Каменєв, керує своєю групою ось уже два роки і, керуючи своєю групою, лідери опозиції привели її до остаточного краху? Хіба це не факт, що опозиція вела свою групу за ці два роки від поразки до поразки? Про що це говорить, як не про те, що лідери опозиції виявились неспроможними, що їх керівництво виявилось керівництвом на поразку, а не на перемогу? Але якщо лідери опозиції виявились неспроможними в малому,

то яка є підстава думати, що вони виявляться спроможними у великому? Хіба не ясно, що людям, які збанкротували на керівництві маленькою групою, ніхто не зважиться доручити керівництво такою великою справою, як партія, робітничий клас, країна?

Ось чого не хочуть зрозуміти наші «сигналізатори».

II
ПРО ПРОМОВУ КАМЕНЄВА

Я переходжу до промови Каменєва. Промова ця є найбільш брехливою, найбільш фарисейською, найбільш шулерською і шахрайською з усіх опозиційних промов, виголошених тут, з цієї трибуни. (Голоси: «Правильно!». Оплески.)

а) **Два обличчя в одному єстві.** Перше, чим зайнявся Каменєв у своїй промові, — це замести сліди. Представники партії говорили тут про досягнення нашої партії, про успіхи нашого будівництва, про поліпшення нашої роботи і т. д. Вони говорили, далі, про меншовицьке гріхопадіння опозиціонерів, про те, що вони скотились до меншовизму, заперечуючи можливість успішного будівництва соціалізму в нашій країні, заперечуючи існування пролетарської диктатури в СРСР, заперечуючи доцільність політики союзу робітничого класу з середняком, поширюючи наклеп щодо термідора і т. д. Вони говорили, нарешті, про те, що такі погляди опозиції несумісні з належністю до нашої партії, що опозиція повинна відмовитись від цих меншовицьких поглядів, якщо вона хоче лишитися в партії.

І що ж? Каменев не знайшов нічого кращого, як обминути ці питання, замести сліди і пройти мимо. Його питають про найважливіші питання нашої програми, нашої політики, нашого будівництва. А він обминає їх, нібито це його й не стосується. Чи можна назвати таку поведінку Каменева серйозним ставленням до справи? Чим пояснити таку поведінку опозиції? Її можна пояснити тільки одним: бажанням обманути партію, приспати її пильність, обдурити ще раз партію.

У опозиції два обличчя: одно—фарисейськи-ласкаве, друге—меншовицько-антиреволюційне. Вона показує партії своє фарисейськи-ласкаве обличчя, коли партія натискає на неї і вимагає від неї відмовлення від фракційності, від політики розколу. Вона показує своє меншовицько-антиреволюційне обличчя, коли вона береться апелювати до непролетарських сил, коли вона береться апелювати до «вулиці» проти партії, проти Радянської влади. Зараз вона обертається до нас, як бачите, своїм фарисейськи-ласкавим обличчям, бажаючи ще раз обманути партію. Ось чому Каменев постарався замести сліди, обминаючи найважливіші питання наших незгод. Чи можна терпіти далі цю двоїстість, цю дволичність?

Одно з двох: або опозиція хоче говорити з партією серйозно,—і тоді вона повинна скинути маску; або вона думає й надалі зберегти два обличчя, але тоді їй доведеться залишитись поза партією. (Голоси: «Правильно!».)

б) **Про традиції більшовизму.** Каменев запевняє, що в традиціях нашої партії, в традиціях більшовизму немає того, щоб можна було вимагати від члена

партії відмовлення від деяких поглядів, несумісних з нашою партійною ідеологією, з нашою програмою. Чи вірно це? Звичайно, невірно. Більше того,—це брехня, товариші!

Хіба це не факт, що ми всі, разом з Каменєвим, виключали з партії Мяснікова і мясніковців? За що ми їх виключали? Та за те, що їхні меншовицькі погляди виявились несумісними з поглядами партії.

Хіба це не факт, що ми всі, разом з Каменєвим, виключали з партії одну частину «робітничої опозиції»? За що ж ми її виключали? Та за те, що її меншовицькі погляди виявились несумісними з поглядами нашої партії.

А за що виключили з партії Оссовського, Дашковського? За що виключили з Комінтерну Маслова, Рут Фішер, Каца та ін.? За те, що їхні погляди виявились несумісними з ідеологією Комінтерну, з ідеологією ВКП(б).

Наша партія не була б ленінською партією, якби вона вважала допустимим існування антиленінських елементів у складі наших організацій. Чому б, в такому разі, не ввести в нашу партію меншовиків? Як бути з такими людьми, які, будучи в нашій партії, скотились до меншовизму і ведуть пропаганду своїх антиленінських поглядів? Що може бути спільного між ленінською партією і такими людьми? Каменєв зводить наклеп на нашу партію, він рве з традиціями нашої партії, він рве з традиціями більшовизму, твердячи, що можна терпіти в складі нашої партії людей, які сповідують і проповідують меншовицькі погляди. І саме тому, що Каменєв, а разом з ним і вся опозиція топчуть ногами революційні традиції

нашої партії,—саме через це партія ставить питання про відмовлення опозиції від її антиленінських поглядів.

в) **Мнима принципіальність опозиції.** Каменєв запевняє, що йому та іншим опозиціонерам важко відмовитись від своїх поглядів, бо вони звикли по-більшовицькому захищати свої погляди. Він каже, що було б безпринципністю з боку опозиції, якби вона відмовилась від своїх поглядів. Виходить, таким чином, що лідери опозиції є високопринципіальні люди. Чи вірно це, товариші? Чи так уже вони, лідери опозиції, дорожать своїми принципами, своїми поглядами, своїми переконаннями? Не похоже щось, товариші. Не похоже, якщо мати на увазі історію утворення опозиційного блоку. (Сміх.) Справа стоїть зовсім навпаки. Історія говорить, факти говорять, що ніхто ще не перескакував так легко від одних принципів до інших, ніхто ще не міняв так легко і вільно своїх поглядів, як лідери нашої опозиції. Чому б і тепер не відмовитись їм від своїх поглядів, якщо цього вимагають інтереси партії?

Ось вам кілька прикладів з історії троцькізму.

Відомо, що Ленін, згуртовуючи партію, склика́в конференцію більшовиків у 1912 році в Празі. Відомо, що ця конференція мала величезне значення в історії нашої партії, бо вона поклала межу між більшовиками і меншовиками і об'єднала більшовицькі організації по всій країні в єдину більшовицьку партію.

Відомо, що в тому ж 1912 році відбулась меншовицька нарада Серпневого блоку на чолі з Троцьким. Відомо, далі, що ця нарада оголосила війну більшовицькій конференції і закли́кала робітничі

організації до ліквідації ленінської партії. В чому ж обвинувачувала тоді нарада Серпневого блоку Троцького більшовицьку конференцію в Празі? В усіх смертних гріхах. Вона обвинувачувала її в узурпаторстві, в сектантстві, в організації «державного перевороту» в партії і чорт зна ще в чому.

Ось як висловлювалась тоді нарада Серпневого блоку про більшовицьку конференцію в Празі в своїй заяві II Інтернаціоналові:

> «Нарада заявляє, що ця конференція (конференція більшовиків у Празі в 1912 р. **Й. Ст.**) є **відкритою спробою групи осіб,** які цілком свідомо вели партію до розколу, **узурпувати прапор партії,** і висловлює свій глибокий жаль з приводу того, що кілька партійних організацій і товаришів стали жертвою цього **обману** і цим сприяли розкольницькій та узурпаторській політиці **ленінської секти.** Нарада висловлює своє переконання, що всі партійні організації в Росії і за кордоном протестуватимуть проти **вчиненого державного перевороту, не визнаватимуть** обраних конференцією центральних інстанцій і всіма засобами сприятимуть відновленню єдності партії з допомогою скликання дійсної загальної партійної конференції». (Із заяви Серпневого блоку до II Інтернаціоналу, опублікованої у «Форвертсі» 26 березня 1912 р.)

Ви бачите, що тут є все: і ленінська секта, і узурпація, і «державний переворот» в партії.

І що ж? Минуло кілька років,—і Троцький відмовився від цих своїх поглядів на більшовицьку партію. І не тільки відмовився, а приповз на череві до більшовицької партії, ввійшовши в неї як один з її активних членів. (Сміх.)

Яка є підстава думати після всього цього, що Троцький і троцькісти не зуміють ще раз відмовитись від своїх поглядів відносно термідоріанських

тенденцій в нашій партії, відносно узурпації і т. д.?

Другий приклад з тієї ж галузі.

Відомо, що в кінці 1924 року Троцький видав брошуру під назвою «Уроки Жовтня». Відомо, що в цій брошурі Троцький кваліфікував Каменєва і Зінов'єва як праве, напівменшовицьке крило нашої партії. Відомо, що брошура Троцького стала причиною цілої дискусії в нашій партії. І що ж? Минуло всього близько року,—і Троцький відмовився від своїх поглядів, проголосивши, що Зінов'єв і Каменєв представляють не праве крило нашої партії, а її ліве, революційне крило.

Ще приклад, уже з галузі історії зінов'євської групи. Відомо, що Зінов'єв і Каменєв написали цілу купу брошур проти троцькізму. Відомо, що ще в 1925 році Зінов'єв і Каменєв оголосили, разом з усією партією, про несумісність троцькізму з ленінізмом. Відомо, що Зінов'єв і Каменєв, разом з усією партією, проводили резолюції як на з'їздах нашої партії, так і на V конгресі Комінтерну, про дрібнобуржуазний ухил троцькізму. І що ж? Не минуло й року після цього, як вони відреклись від своїх поглядів, відмовились від них і проголосили, що група Троцького є дійсно-ленінською і революційною групою в складі нашої партії. (Голос: «Взаємна амністія!».)

Такі, товариші, факти, кількість яких можна було б збільшити при бажанні.

Чи не ясно з цього, що висока принципіальність лідерів опозиції, про яку тут розповідає нам Каменєв, є байкою, яка не має нічого спільного з дійсністю?

Чи не ясно, що нікому ще в нашій партії не вдавалося так легко і вільно відрікатися від своїх принципів, як Троцькому, Зінов'єву і Каменєву? (Сміх.)

Питаємо: яка є підстава думати, що лідери опозиції, які відмовлялися кілька раз від своїх принципів, від своїх поглядів, не зуміють ще раз відмовитися від них?

Чи не ясно, що наші вимоги про відмовлення опозиції від своїх меншовицьких поглядів не такі вже важкі для лідерів опозиції, як це старається змалювати Каменєв? (Сміх.) Не вперше їм доводиться відмовлятися від своїх поглядів,—чому б їм не відмовитись від них ще разочок? (Сміх.)

г) **Або партія, або опозиція.** Каменєв запевняє, що не можна вимагати від опозиціонерів відмовлення від деяких їхніх поглядів, які стали несумісними з ідеологією і програмою партії. Я вже говорив, наскільки несерйозне це запевнення Каменєва, якщо мати на увазі минуле і сучасне опозиційного блоку. Але припустімо на хвилинку, що Каменєв має рацію. Але що ж тоді виходить? Чи може партія, наша партія, відмовитись від своїх поглядів, переконань, принципів? Чи можна вимагати від нашої партії, щоб вона відмовилась від своїх поглядів, від своїх принципів? У партії склалось певне переконання про те, що опозиція повинна відмовитись від своїх антиленінських поглядів, що без цього вона буде змушена вилетіти з партії. Якщо не можна вимагати від опозиції відмовлення від її переконань, то чому можна вимагати від партії відмовлення від її поглядів і переконань відносно опозиції? Адже ж у Каменєва виходить, що опозиція не може відмовитись від своїх

антиленінських поглядів, а партія повинна відмовитись від своїх поглядів відносно того, що неможливо лишити опозицію в нашій партії без відмовлення опозиції від своїх антиленінських поглядів. Де ж тут логіка? (Сміх. Оплески.)

Каменєв запевняє, що опозиціонери є мужніми людьми, які відстоюють свої переконання до кінця. Я мало вірю в мужність і принципіальну витриманість лідерів опозиції. Я особливо мало вірю в мужність, наприклад, Зінов'єва або Каменєва (сміх), які вчора громили Троцького, а сьогодні з ним цілуються. (Голос: «Звикли в чехарду грати».) Але припустімо на хвилинку, що деяка частка мужності і принципіальної витриманості лишилась ще у лідерів нашої опозиції. Яка є підстава думати, що у партії є менше мужності і принципіальної витриманості, ніж, скажімо, у Зінов'єва, Каменєва або Троцького? Яка є підстава думати, що партії легше буде відмовитись від своїх переконань відносно опозиції, відносно несумісності її меншовицьких поглядів з ідеологією і програмою партії, ніж лідерам опозиції від своїх поглядів, які міняють раз у раз свої погляди, як рукавички? (Сміх.)

Чи не ясно з цього, що Каменєв вимагає від партії відмовлення від її поглядів відносно опозиції та її меншовицьких помилок? Чи не надто далеко заходить Каменєв? Чи не згодиться він визнати, що небезпечно заходити так далеко?

Питання стоїть так: або партія, або опозиція. Або опозиція відмовляється від своїх антиленінських поглядів, або вона цього не зробить,—і тоді в партії не лишиться від неї навіть спогаду. (Голоси: «Правильно!». Оплески.)

д) **Опозиція порвала з традиціями більшовизму.** Каменєв твердить, що в більшовицьких традиціях немає того, щоб вимагати від членів партії відмовлення від їхніх поглядів. Промовці цілком довели, що це невірно. Факти підтверджують, що Каменєв говорить пряму неправду.

Та ось питання: чи є в більшовицьких традиціях те, що дозволяла і продовжує дозволяти собі опозиція? Опозиція організувала фракцію і перетворила її в партію всередині нашої більшовицької партії. Але де це чувано, щоб більшовицькі традиції дозволяли кому-небудь допускати таке неподобство? Як можна говорити про більшовицькі традиції, допускаючи разом з тим розкол в партії і утворення в ній нової, антибільшовицької партії?

Далі. Опозиція організувала нелегальну друкарню, уклавши блок з буржуазними інтелігентами, які, в свою чергу, виявились в блоці з явними білогвардійцями. Питаємо: як можна говорити про традиції більшовизму, допускаючи це неподобство, яке межує з прямою зрадою щодо партії і Радянської влади?

Нарешті, опозиція організувала антипартійну, антирадянську демонстрацію, апелюючи до «вулиці», апелюючи до непролетарських елементів. Але як можна говорити про більшовицькі традиції, апелюючи до «вулиці» проти своєї партії, проти своєї Радянської влади? Де ж це чувано, щоб більшовицькі традиції допускали таке неподобство, яке межує з прямою контрреволюційністю?

Чи не ясно, що Каменєв говорить про традиції більшовизму для того, щоб прикрити свій розрив з

цими традиціями в ім'я інтересів своєї антибільшовицької групи?

З апеляції до «вулиці» нічого у опозиції не вийшло, бо вона виявилась мізерною групою. Але це не вина, а біда її. А що, якби у опозиції було трохи більше сил? Чи не ясно, що апеляція до «вулиці» перетворилася б у прямий путч проти Радянської влади? Хіба важко зрозуміти, що ця спроба опозиції, по суті справи, нічим не відрізняється від відомої спроби лівих есерів в 1918 році? (Голоси: «Правильно!».) По правилу, за такі спроби активних діячів опозиції ми повинні були б переарештувати 7 листопада. (Голоси: «Правильно!». Тривалі оплески.) Ми не зробили цього тільки тому, що пожаліли їх, проявили великодушність і хотіли дати їм можливість схаменутися. А вони розцінили нашу великодушність як слабість.

Чи не ясно, що розмови Каменева про більшовицькі традиції є пусте і фальшиве базікання, яке має прикрити розрив опозиції з традиціями більшовизму?

е) **Про єдність мниму і єдність справжню.** Каменєв співав тут про єдність. Він просто заливався, прохаючи партію прийти на допомогу і вчинити єдність «що б то не стало». Вони, лідери опозиції, бачите, проти політики двох партій. Вони, бачите, за єдність партії «що б то не стало». А тимчасом нам відомо напевно, що в той самий момент, коли Каменєв співав тут про єдність партії, його однодумці ухвалювали на своїх нелегальних зборах резолюції про те, що заява опозиції про єдність є маневр, розрахований на збереження своїх сил і продовження

своєї розкольницької політики. З одного боку—пісні опозиціонерів про єдність партії на з'їзді ленінської партії. З другого боку—робота опозиціонерів у підпіллі по розколу партії, по організації другої партії, по підриву єдності партії. Це називається у них єдністю «що б то не стало». Чи не пора кинути цю злочинну, шахрайську гру?

Каменев говорив про єдність. Єдність з ким? Єдність з партією чи з Щербаковим? Чи не пора зрозуміти, що не можна об'єднувати в єдиній партії ленінців і панів Щербакових?

Каменев говорив про єдність. Єдність з ким? З Масловим і Суваріним чи з Комінтерном і ВКП(б)? Чи не пора зрозуміти, що не можна говорити про єдність з ВКП(б) і Комінтерном, лишаючись в єдності з Масловими і Суваріними? Чи не пора зрозуміти, що неможливо поєднати ленінські погляди з меншовицькими поглядами опозиції?

Об'єднати Леніна з Абрамовичем? Ні вже, товариші! Пора кинути цю шахрайську гру.

Ось чому я думаю, що розмови Каменева про єдність «що б то не стало» є фарисейська гра, розрахована на обман партії.

Нам потрібна справжня єдність, а не гра в єдність. Чи є у нас справжня, ленінська єдність в нашій партії? Так, є. Коли 99% нашої партії голосує за партію і проти опозиції, то це є справжня і дійсна пролетарська єдність, якої не бувало ще в нашій партії. Ось вам з'їзд партії, в складі якого немає жодного опозиційного делегата. (Оплески.) Що це, як не єдність нашої ленінської партії? Це і називається у нас ленінською єдністю більшовицької партії.

є) **«Опозиції—кришка!»** Партія зробила все, що тільки можна було зробити, для того, щоб поставити опозицію на ленінський шлях. Партія проявила максимум м'якості і великодушності для того, щоб дати опозиції схаменутися і виправити свої помилки. Партія запропонувала опозиції відмовитись відкрито і чесно, перед лицем усієї партії, від своїх антиленінських поглядів. Партія запропонувала опозиції визнати свої помилки і заплямувати їх, щоб раз назавжди звільнитися від них. Партія запропонувала опозиції роззброїтись повністю і в ідейному і в організаційному відношенні.

Чого добивається цим партія? Вона добивається того, щоб покінчити з опозицією і перейти до позитивної роботи. Вона добивається того, щоб ліквідувати, нарешті, опозицію і дістати можливість взятися безпосередньо за нашу велику справу будівництва.

Ленін говорив на X з'їзді: «Не треба тепер опозиції... для опозиції тепер кінець, кришка, тепер досить нам опозицій!» [86].

Партія хоче, щоб цей лозунг Леніна був, нарешті, здійснений в лавах нашої партії. (Тривалі оплески.)

Роззброїться опозиція—добре. Не хоче вона роззброюватись—самі роззброїмо. (Голоси: «Правильно!». Оплески.)

III
ПІДСУМОК

З промови Каменева видно, що опозиція не має наміру роззброїтись повністю. Заява опозиції від 3 грудня говорить про те саме. Як видно, опозиція

вважає за краще лишитись поза партією. Ну, що ж,— хай лишається поза партією. В тому, що вони вважають за краще лишитись поза партією, в тому, що вони відсікають себе від партії,—в цьому немає нічого ні жахливого, ні особливого, ні дивного. Якщо переглянути історію нашої партії, то стане ясним, що завжди, при певних серйозних поворотах нашої партії, певна частина старих лідерів випадала з візка більшовицької партії, очищаючи місце для нових людей. Поворот—це серйозна справа, товариші. Поворот небезпечний для тих, хто не міцно сидить в партійному візку. При повороті не всякий може вдержати рівновагу. Повернув візка, диви—і дехто випав з нього. (Оплески.)

Візьмімо 1903 рік, період другого з'їзду нашої партії. Це був період повороту партії від угоди з лібералами до смертельної боротьби з ліберальною буржуазією, від підготовки боротьби з царизмом до відкритої боротьби з ним за повний розгром царизму і феодалізму. На чолі партії стояла тоді шестірка: Плеханов, Засулич, Мартов, Ленін, Аксельрод, Потресов. Поворот був фатальним для п'яти членів цієї шестірки. Вони випали з візка. Ленін лишився один. (Оплески.) Вийшло так, що старі лідери партії, засновники партії (Плеханов, Засулич, Аксельрод) плюс двоє молодих (Мартов, Потресов) були проти одного, теж молодого, Леніна. Якби ви знали, скільки було тоді криків, плачу і завивань про те, що партія загине, партія не встоїть, що без старих лідерів нічого не вийде. Проте крики і нарікання відпали, а факти лишились. А факти були такі, що саме завдяки відходові п'ятірки вдалося партії вибратися

на дорогу. Тепер ясно кожному більшовикові, що без рішучої боротьби Леніна з п'ятіркою, без відтіснення п'ятірки, наша партія не могла б згуртуватися як партія більшовиків, здатна повести пролетарів на революцію проти буржуазії. (Голоси: «Вірно!».)

Візьмімо дальший період, період 1907—1908 років. Це був період повороту нашої партії від відкритої революційної боротьби з царизмом до обхідних шляхів боротьби, до використання всіх і всяких легальних можливостей—від страхових кас до думської трибуни. Це був період відступу після того, як ми були розбиті в революції 1905 року. Поворот цей вимагав від нас засвоєння нових методів боротьби, для того, щоб, зібравшись з силами, знов піти на відкриту революційну боротьбу проти царизму. Але поворот цей був фатальним для цілого ряду старих більшовиків. Випав з візка Алексінський. Він був один час зовсім непоганим більшовиком. Випав Богданов. Він був одним з дуже серйозних лідерів нашої партії. Випав Рожков—колишній член ЦК нашої партії. І так далі. Криків і завивань про загибель партії було тоді, мабуть, не менше, ніж в 1903 році. Проте крики відпали, а факти лишились. Факти ж говорили про те, що наша партія не зуміла б вибратись на дорогу в нових умовах боротьби без очищення її від людей, що вагаються і гальмують справу революції. Чого добивався тоді Ленін? Тільки одного: якнайскоріше звільнити партію від нестійких і хникаючих елементів, щоб вони не плуталися під ногами. (Оплески.)

Ось як росла, товариші, наша партія.

Наша партія є живий організм. Як і в усякому організмі, в ній відбувається обмін речовин: старе, відживаюче,—випадає (оплески), нове, ростуще,—живе і розвивається. (Оплески.) Відходять одні, і вгорі і внизу. Ростуть нові, і вгорі і внизу, ведучи справу вперед. Так росла наша партія. Так буде вона рости і далі.

Те саме треба сказати про нинішній період нашої революції. Ми переживаємо тепер період повороту від відбудови промисловості і сільського господарства до реконструкції всього народного господарства, до перебудови його на новій технічній базі, коли будівництво соціалізму є вже не перспективою тільки, а живою практичною справою, яка вимагає подолання найсерйозніших труднощів внутрішнього і зовнішнього порядку.

Ви знаєте, що цей поворот був фатальним для лідерів нашої опозиції, які злякались нових труднощів і намірились повернути партію в сторону капітулянтства. І якщо тепер випадуть з візка деякі лідери, які не хочуть твердо сидіти у візку, то в цьому немає нічого дивного. Це тільки звільнить партію від людей, які плутаються під ногами і заважають їй рухатися вперед. Як видно, вони серйозно хочуть звільнитись від нашого партійного візка. Ну, що ж, коли дехто з старих лідерів, які перетворюються в мотлох, мають намір випасти з візка,—туди їм і дорога! (Бурхливі тривалі оплески. Весь з'їзд встає і влаштовує тов. Сталіну овацію.)

ЗАЯВА ПРЕДСТАВНИКАМ ІНОЗЕМНОЇ ПРЕСИ ПРО ПІДРОБЛЕНІ «СТАТТІ СТАЛІНА»

У відповідь на запит представників іноземної преси в Москві (Ассошіейтед Пресс, агентства Вольфа, «Нейє Фрейє Прессе»[87] і т. д.) у зв'язку з підробленими «статтями Сталіна» вважаю потрібним заявити таке.

Навряд чи є тепер потреба спростовувати фальсифікаторів з «Нью-Йорк Амерікен»[88], агентства Уайд Уорлд Ньюс або Англо-Амерікен Ньюс Пейпер Сервіс, які поширюють всякі небилиці у формі неіснуючих в природі «статей Сталіна» про «повітряні сили» СРСР, про «примирення» Радянської влади з «православною церквою», про «повернення» капіталістам «нафтових володінь» в СРСР і т. п. Немає потреби спростовувати, бо ці пани самі себе викривають в пресі саме як професіональних фальсифікаторів, що живуть за рахунок торгівлі підробками. Досить переглянути «пояснення» цих панів, дані цими днями в пресі, де вони намагаються «виправдати» свої шахрайські витівки, щоб зрозуміти, що ми маємо тут справу не з представниками преси, а з розбійниками пера.

Проте, на запит представників преси я готовий заявити, що:

а) ніякого «Германа Готфрея» або якого-небудь іншого з представників іноземної преси, які нібито інтерв'юїрували мене, ніколи в очі не бачив;

б) ніякого інтерв'ю не давав ні цим панам, ні будь-кому іншому з представників іноземної преси за останній рік;

в) ніяких промов ні в «президії Московської Ради», ні в «Московському Комітеті» партії не виголошував ні про «повернення» капіталістам «нафтових володінь» в СРСР, ні про «православну церкву», ні про «повітряні сили» СРСР;

г) ніяких «статей» або «заміток» в цьому дусі не давав у пресу.

Пани з «Нью-Йорк Амерікен», Уайд Уорлд Ньюс і Англо-Амерікен Ньюс Пейпер Сервіс обманюють читачів, запевняючи, що підроблені «статті Сталіна» не спростовувалися з Москви у свій час. Підроблені «статті» про «повітряні сили» СРСР і про «примирення» з «православною церквою» стали відомі в Москві в кінці листопада 1927 року. Вони тоді ж були викриті Наркомзаксправ, як підробка, про що було повідомлено представникові Ассошіейтед Пресс в Москві, панові Резвіку. На цій підставі п. Резвік тоді ж послав таку телеграму від 1 грудня агентству Ассошіейтед Пресс:

«Сьогодні мені заявили в Наркомзаксправ, що тут серйозно обмірковують питання про порушення судового переслідування в Нью-Йорку проти газети «Нью-Йорк Амерікен» і газет Херста взагалі, щоб покласти кінець поширенню статей за підписом Сталіна. Власті особливо сильно заперечують проти замітки в

«Нью-Йорк Амерікен» від 6 листопада під заголовком: «Використання церкви для підтримки Рад», що нібито є секретною доповіддю Сталіна на засіданні московської президії. Як заявляє НКЗС, статті являють собою чистісіньку вигадку. Резвік. 1 грудня 1927 р.».

Чи була надрукована ця телеграма в США? А коли ні, то чому? Чи не тому, що опублікування телеграми п. Резвіка підірвало б джерела прибутків американського угорця або угорського американця, п. Корда?

«Нью-Йорк Амерікен» не вперше намагається поживитись шляхом підробок неіснуючих «інтерв'ю» і «статей» Сталіна. Мені відомо, наприклад, що в червні 1927 року «Нью-Йорк Амерікен» опублікувала фальшиве «інтерв'ю Сталіна» якомусь Сесілю Вінчестеру з приводу «розриву з Англією», про відмовлення від «світової революції», про обшук Аркосу і т. д. Бюро вирізок Аргус надіслало мені тоді в зв'язку з цим прохання підтвердити дійсність «інтерв'ю» і стати його клієнтом. Не сумніваючись в тому, що я маю справу з шахрайською витівкою, я тоді ж надіслав до нью-йоркської «Дейлі Уоркер»[89] таке спростовання:

«Шановні товариші! Бюро вирізок Аргус надіслало мені вирізку з газети «Нью-Йорк Амерікен» (від 12 червня 1927 р.) з інтерв'ю, нібито даним мною якомусь Сесілю Вінчестеру. Цим заявляю, що ніякого Сесіля Вінчестера ніколи в очі не бачив, ніякого інтерв'ю не давав ні йому, ні будь-кому іншому і абсолютно ніякого відношення не маю до «Нью-Йорк Амерікен». Якщо бюро вирізок Аргус не є бюро шахраїв, то треба думати, що його ввели в оману шахраї і шантажисти, які мають відношення до «Нью-Йорк Амерікен». Й. Сталін. 11 липня 1927 р.».

Проте, фальсифікатори з організації п. Корда продовжують свої шахрайські витівки...

В чому смисл цих витівок? Чого хочуть добитися своїми підробками Корда і К°? Може, сенсації? Ні, не тільки сенсації. Їх мета полягає в тому, щоб підірвати той ефект, якого добилась делегація СРСР в Женеві своєю декларацією про повне роззброєння.

Чи доб'ються вони своєї мети? Звичайно, ні! Підробка буде викрита (вона уже викрита), а факти залишаться. Факти ж полягають в тому, що СРСР є єдина країна в світі, яка веде дійсно мирну політику, що СРСР є єдина країна в світі, яка поставила почесному питання про дійсне роззброєння.

Той факт, що агенти капіталу змушені вдаватися в боротьбі з мирною політикою СРСР по допомогу до всяких підозрілих осіб і різних там розбійників пера,—цей факт якнайкраще демонструє моральну міць і принципіальну силу тієї позиції, яку зайняла делегація СРСР в Женеві в питанні про роззброєння.

Й. Сталін

16 грудня 1927 р.

«Правда» № 290,
18 грудня 1927 р.

ПРИМІТКИ

1 Об'єднаний пленум ЦК і ЦКК ВКП(б) відбувався з 29 липня по 9 серпня 1927 року. Пленум обговорив питання: про міжнародне становище, про господарські директиви на 1927/28 рік, про роботу ЦКК—РСІ, про XV з'їзд партії, про порушення партійної дисципліни Зінов'євим і Троцьким. На засіданні пленуму 1 серпня Й. В. Сталін виступив з промовою «Міжнародне становище і оборона СРСР». 2 серпня пленум обрав Й. В. Сталіна членом комісії для вироблення резолюції про міжнародне становище. Відзначивши посилення загрози нового военного нападу на Радянський Союз, пленум засудив пораженську позицію троцькістсько-зінов'євського блоку і поставив завдання всебічного зміцнення оборони Радянського Союзу. Пленум дав господарські директиви на 1927/28 рік і констатував повне банкротство капітулянтської лінії опозиції в галузі економічної політики. В рішенні про роботу ЦКК—РСІ пленум намітив програму дальшого поліпшення роботи державного апарату. При обговоренні доповіді Г. К. Орджонікідзе про порушення партійної дисципліни Зінов'євим і Троцьким, на засіданні пленуму 5 серпня виступив з промовою Й. В. Сталін. 6 серпня пленум обрав Й. В. Сталіна в комісію для вироблення проекту резолюції на доповідь Г. К. Орджонікідзе. Пленум викрив злочинну діяльність лідерів троцькістсько-зінов'євського блоку і поставив питання про виключення Троцького і Зінов'єва із складу членів ЦК ВКП(б). Тільки після цього лідери

опозиції подали пленуму 8 серпня «заяву», в якій вони по-дворушницькому осуджували свою поведінку і відмовлялися від фракційної діяльності. На засіданні пленуму 9 серпня Й. В. Сталін виступив з приводу «заяви» опозиції. Пленум оголосив Троцькому і Зінов'єву сувору догану з попередженням, зобов'язав лідерів троцькістсько-зінов'євського блоку негайно розпустити фракцію і закликав всі організації і всіх членів партії відстоювати єдність та залізну дисципліну в партії. (Резолюції пленуму ЦК і ЦКК ВКП(б) див. «ВКП(б) в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК», ч. II, 1941, стор. 170–194.). — ***3.***

2 Йдеться про збройний переворот у Польщі, вчинений Пілсудським у травні 1926 року. В результаті перевороту був установлений режим диктатури Пілсудського та його кліки, що здійснювали фашизацію країни. (Про переворот Пілсудського див. Й. В. Сталін. Твори, т. 8, стор. 168–172.). — ***6.***

3 Мова йде про революційний виступ пролетаріату Відня 15—18 липня 1927 року. Приводом до виступу було виправдання буржуазним судом Відня групи фашистів, які вбили кількох робітників. Стихійно виниклий виступ переріс у повстання з вуличними боями проти поліції і військ. Повстання було придушене в результаті зради вождів австрійської соціал-демократії. — ***7.***

4 Йдеться про «ліве» крило австрійської соціал-демократичної партії, яке виникло в 1916 році і очолювалось Ф. Адлером та О. Бауером. Маскуючись революційною фразою, соціал-демократична «ліва» на ділі виступала проти інтересів робітників і була через це найбільш небезпечною частиною соціал-демократії. — ***7.***

5 Загальний страйк і страйк гірників в Англії були викликані наступом підприємців на життєвий рівень робітничого класу. У відповідь на локаут, оголошений шахтовласниками в зв'язку з відмовленням гірників погодитись на зниження заробітної плати і подовження робочого дня, гірники оголосили 1 травня 1926 року страйк. На знак солідарності з гірниками 3 травня почався загальний страйк, в якому

брало участь кілька мільйонів організованих робітників найважливіших галузей промисловості і транспорту. 12 травня, в розпалі боротьби робітників, лідери Генеральної ради англійських тред-юніонів зрадили страйкарів-робітників, оголосивши загальний страйк закінченим. Проте боротьба гірників тривала. Тільки репресії з боку уряду та підприємців і тяжке матеріальне становище змусили гірників у листопаді 1926 року припинити страйк і згодитись на умови шахтовласників. (Про англійський загальний страйк див. Й. В. Сталін. Твори, т. 8, стор. 155—168.). — ***8.***

6 Генрада (Генеральна рада) — виконавчий орган конгресу англійських тред-юніонів; вперше була обрана в 1921 році.— ***8.***

7 **«Коммунистический Интернационал»** — журнал, орган Виконавчого Комітету Комуністичного Інтернаціоналу. Журнал виходив з травня 1919 року по червень 1943 року російською, французькою, німецькою, англійською та іншими мовами. Видання припинене в зв'язку з постановою Президії Виконкому Комінтерну від 15 травня 1943 року про розпуск Комуністичного Інтернаціоналу. — ***10.***

8 Брандлеріанство — правоопортуністична течія в комуністичній партії Німеччини. Прибрала назву з прізвища Брандлера, який стояв в 1922—1923 роках при керівництві компартії Німеччини і очолював групу правих. Капітулянтська політика брандлерівців та їх співробітництво з верхівкою соціалдемократії привели до поразки робітничого класу Німеччини в революції 1923 року. В 1929 році за фракційну антипартійну діяльність Брандлер був виключений з рядів комуністичної партії. — ***10.***

9 В. І. Ленін. «Про завдання пролетаріату в даній революції» (див. Твори, вид. 3-є, т. XX, стор. 87—90). — ***15.***

10 Гонконгський страйк китайських робітників, який почався 19 червня 1925 року, тривав 16 місяців. Страйк мав політичний характер і був спрямований проти гніту іноземного імперіалізму. — ***16.***

11 Гоміндан — політична партія в Китаї, заснована Сун Ят-сеном в 1912 році для боротьби за республіку і національну незалежність країни. Вступ комуністичної партії Китаю в Гоміндан (1924 р.) сприяв перетворенню його в масову народно-революційну партію. На першому етапі розвитку китайської революції 1925—1927 років, коли вона була антиімперіалістичною революцією об'єднаного загальнонаціонального фронту, Гоміндан був партією блоку пролетаріату, дрібної буржуазії міста й села і частини великої національної буржуазії. На другому етапі, в період аграрної, буржуазно-демократичної революції, після переходу національної буржуазії до табору контрреволюції, Гоміндан, являючи собою блок пролетаріату, селянства і міської дрібної буржуазії, проводив антиімперіалістичну революційну політику. Розгортання аграрної революції і тиск феодалів на Гоміндан, з одного боку, натиск імперіалістів, які вимагали від Гоміндану розриву з комуністами, — з другого, налякали дрібнобуржуазну інтелігенцію (ліві в Гоміндані), яка повернула в сторону контрреволюції. Коли почався відхід лівих гомінданівців від революції (літо 1927 р.), комуністи вийшли з Гоміндану, а останній перетворився в центр боротьби проти революції. (Про Гоміндан див. Й. В. Сталін. Твори, т. 9, стор. 242—251, 340—348.). — ***17.***

12 Див. Й. В. Сталін. Твори, т. 8, стор. 368, 372. — ***20.***

13 Йдеться про контрреволюційний переворот у Китаї, вчинений правими гомінданівцями на чолі з Чан Кай-ші 12 квітня 1927 року. В результаті перевороту в Нанкіні було утворено контрреволюційний уряд. (Про переворот Чан Кай-ші див. Й. В. Сталін. Твори, т. 9, стор. 225—227.). — ***21.***

14 В. І. Ленін. «Первісний начерк тез в національному і колоніальному питаннях» (див. Твори, вид. 3-є, т. XXV, стор. 285—290). — ***22.***

15 Резолюція в китайському питанні, вироблена східною комісією VI розширеного пленуму Виконкому Комінтерну, була ухвалена на пленарному засіданні 13 березня 1926 року

(див. «VI розширений пленум Виконкому Комінтерну. Тези і резолюції». М.—Л., 1926, стор. 131—136).—***22.***

16 В одній із статей в питанні розвитку китайської революції 1925—1927 років А. Мартинов (колишній меншовик, прийнятий до лав РКП(б) XII з'їздом партії) висунув положення про можливість мирного переходу революції в Китаї від революції буржуазно-демократичної до революції пролетарської. Відповідальність за це помилкове положення Мартинова троцькістсько-зінов'євський антирадянський блок намагався перекласти на керівництво Комінтерну і ВКП(б). — ***23.***

17 Див. Й. В. Сталін. Твори, т. 9, стор. 358. — ***30.***

18 Див. В. І. Ленін. Твори, вид. 3-є, т. XX, стор. 91—93. — ***31.***

19 Див. В. І. Ленін. Твори, вид. 3-є, т. XXI, стор. 33—38. — ***34.***

20 Англо-Радянський, або Англо-Російський комітет єдності (Об'єднаний дорадчий комітет професійного руху Великобританії і СРСР) був створений з ініціативи ВЦРПС на англо-російській профспілковій конференції, яка відбулася 6—8 квітня 1925 року в Лондоні. До складу комітету входили представники ВЦРПС і Генради конгресу англійських тред-юніонів. Комітет перестав існувати восени 1927 року через зрадницьку політику реакційних лідерів англійських тред-юніонів. (Про Англо-Російський комітет див. Й. В. Сталін. Твори, т. 8, стор. 183—191, 194—203.) — ***37.***

21 Див. В. І. Ленін. Твори, вид. 3-є, т. XXV, стор. 165—250. — ***39.***

22 Див. Й. В. Сталін. Твори, т. 4, стор. 249—250. — ***44.***

23 Мова йде про розстріл за вироком колегії ОДПУ СРСР від 9 червня 1927 року за терористичну, диверсійну і шпигунську діяльність 20 монархістів-білогвардійців, засланих в СРСР розвідками іноземних держав. Серед розстріляних — колишні російські князі і дворяни, великі поміщики, промисловці, купці і гвардійські офіцери царської армії. — ***46.***

24 Керзонівський ультиматум—нота англійського міністра закордонних справ Керзона від 8 травня 1923 року, яка погрожувала новою інтервенцією проти СРСР. — ***48.***

25 **«Социалистический Вестник»**—журнал меншовиків-білоемігрантів; з лютого 1921 року по березень 1933 року видавався в Німеччині, пізніше—у Франції і в США. «Социалистический Вестник» є рупором реакційної білої еміграції.— ***57.***

26 **«Руль»**—газета кадетів-білоемігрантів; видавалась в Берліні з листопада 1920 року по жовтень 1931 року. — ***57.***

27 Й. В. Сталін. «Про політичні завдання Університету народів Сходу» (див. Твори, т. 7, стор. 133—152). — ***70.***

28 В. І. Ленін. «Про лозунг Сполучених Штатів Європи» (див. Твори, вид. 3-є, т. XVIII, стор. 232—233 і вид. 4-е, т. 21, стор. 311). — ***71.***

29 Мається на увазі резолюція «Про завдання Комінтерну і РКП(б) у зв'язку з розширеним пленумом ВККІ», ухвалена XIV конференцією РКП(б), що відбувалася 27—29 квітня 1925 року (див. «ВКП(б) в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК», ч. II, 1941, стор. 25—31). — ***71.***

30 Мова йде про резолюцію на звіт Центрального Комітету, ухвалену XIV з'їздом ВКП(б), що відбувався 18—31 грудня 1925 року (див. «ВКП(б) в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК», ч. II, 1941, стор. 47—53). — ***72.***

31 Мається на увазі резолюція «Про опозиційний блок у ВКП(б)», ухвалена XV конференцією ВКП(б), що відбувалася з 26 жовтня по 3 листопада 1926 року (див. «ВКП(б) в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК», ч. II, 1941, стор. 148—155). — ***72.***

32 Мова йде про резолюцію в російському питанні, ухвалену VII розширеним пленумом Виконкому Комінтерну, що відбувався з 22 листопада по 16 грудня 1926 року (див. «Тези

і резолюції сьомого розширеного пленуму Виконкому Комінтерну». М.—Л., 1927, стор. 60—70). — ***72.***

33 Йдеться про резолюцію в російському питанні, ухвалену V конгресом Комуністичного Інтернаціоналу, що відбувався з 17 червня по 8 липня 1924 року (див. «V Всесвітній конгрес Комуністичного Інтернаціоналу. Тези, резолюції і постанови». М., 1924, стор. 175—186). — ***75.***

34 Див. В. І. Ленін. Твори, вид. 3-є, т. XXVII, стор. 391—397. — ***78.***

35 «Оссовщина»—контрреволюційна «теорія», яка намагалась обгрунтувати створення троцькістської партії в СРСР. Автор цієї «теорії» троцькіст Оссовський виключений з лав ВКП(б) в серпні 1926 року. — ***82.***

36 Мається на увазі резолюція «Про єдність партії», ухвалена X з'їздом РКП(б), що відбувався 8—16 березня 1921 року (див. «ВКП(б) в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК», ч. І, 1941, стор. 364—366). — ***84.***

37 Група «робітнича правда»—контрреволюційна підпільна група; виникла в 1921 році. Члени цієї групи були виключені з РКП(б). — ***90.***

38 Генуезька конференція — міжнародна економічна конференція; відбувалася з 10 квітня по 19 травня 1922 року в Генуї (Італія). В конференції брали участь, з одного боку, Англія, Франція, Італія, Японія та інші капіталістичні держави, з другого боку— Радянська Росія. При відкритті конференції радянська делегація розгорнула широку програму відбудови Європи і висунула проект загального роззброєння. Пропозиції радянської делегації були відхилені. Представники капіталістичних країн поставили радянській делегації вимоги, виконання яких означало б перетворення Радянської країни в колонію західноєвропейського капіталу (сплата всіх воєнних і довоєнних боргів, повернення іноземним власникам націоналізованої власності та ін.). Радянська делегація відкинула претензії іноземних капіталістів. — ***123.***

39 Мова йде про міжнародне об'єднання реформістських профспілок, створене в липні 1919 року на конгресі в Амстердамі (Голландія). Амстердамський інтернаціонал проводив реформістську політику, відкрито співробітничав з буржуазією, боровся проти революційного робітничого руху і вороже ставився до Радянського Союзу. Під час другої світової війни Амстердамський інтернаціонал фактично припинив свою діяльність; офіціально ліквідований 14 грудня 1945 року в зв'язку із створенням Всесвітньої федерації профспілок. — ***128.***

40 Американська федерація праці — об'єднання частини професійних спілок США, утворене в 1881 році. Керівники федерації є агентурою американського імперіалізму в профспілковому русі США і ведуть розкольницьку діяльність в світовому робітничому русі. — ***129.***

41 10—21 липня 1925 року в штаті Теннессі (США) відбувався гучний судовий процес. Вчитель Джон Скопс, притягнений до судової відповідальності за викладання в коледжі теорії еволюції Дарвіна, був визнаний американськими реакціонерами-мракобісами винним у порушенні законів штату і присуджений до штрафу. — ***132.***

42 Й. В. Сталін. «Про політичні завдання Університету народів Сходу» (див. Твори, т. 7, стор. 139). — ***148.***

43 Й. В. Сталін. «Про політичні завдання Університету народів Сходу» (див. Твори, т. 7, стор. 138). — ***148.***

44 В. І. Ленін. «Соціалістична революція і право націй на самовизначення» (див. Твори, вид. 3-є, т. XIX, стор. 40 і вид. 4-е, т. 22, стор. 135). — ***149.***

45 Об'єднаний пленум ЦК і ЦКК ВКП(б) відбувся 21—23 жовтня 1927 року. Пленум обговорив і затвердив запропоновані Політбюро ЦК ВКП(б) проекти тез у питаннях порядку денного XV з'їзду ВКП(б): про директиви до складання п'ятирічного плану народного господарства і про роботу на селі; пленум затвердив доповідачів, ухвалив

рішення про дискусію і постановив опублікувати тези до XV з'їзду для обговорення їх на партійних зборах і в пресі. В зв'язку з вилазкою лідерів троцькістсько-зінов'євської опозиції проти Маніфесту ЦВК Союзу РСР, прийнятого на ознаменування десятиріччя Великої Жовтневої соціалістичної революції, і особливо проти пункту про перехід на семигодинний робочий день, пленум обговорив це питання і спеціальною постановою визнав правильними ініціативу Політбюро ЦК у виданні Маніфесту і самий Маніфест ЦВК Союзу РСР. Пленум заслухав доповідь Президії ЦКК про фракційну діяльність Троцького і Зінов'єва після серпневого (1927 р.) пленуму ЦК і ЦКК ВКП(б). При обговоренні цього питання на засіданні пленуму 23 жовтня Й. В. Сталін виступив з промовою «Троцькістська опозиція раніше і тепер». За обман і фракційну боротьбу проти партії пленум виключив Троцького і Зінов'єва з складу ЦК і постановив подати на розгляд XV з'їзду партії всі матеріали про розкольницьку діяльність лідерів троцькістсько-зінов'євської опозиції. (Резолюції і постанови пленуму див. «ВКП(б) в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК», ч. II, 1941, стор. 195—220.). — ***171.***

46 В. І. Ленін. «Лист до членів партії більшовиків» і «Лист до Центрального Комітету РСДРП» (див. Твори, вид. 3-є, т. XXI, стор. 350—352, 353—356). — ***175.***

47 В. І. Ленін. Звіт про політичну діяльність ЦК РКП(б) 8 березня 1921 року (див. Твори, вид. 3-є, т. XXVI, стор. 207—208). — ***181.***

48 В. І. Ленін. Заключне слово на звіт ЦК РКП(б) 9 березня 1921 року (див. Твори, вид. 3-є, т. XXVI, стор. 222, 228). — ***181.***

49 **«Новая Жизнь»** — меншовицька газета, виходила в Петрограді з квітня 1917 року; закрита в липні 1918 року. — ***188.***

50 Група Мяснікова — контрреволюційна підпільна група, яка називала себе «робітничою групою». Група була створена

в 1923 році в Москві виключеними з РКП(б) Г. Мясніковим та іншими і об'єднувала невелику кількість учасників. В тому ж році група була ліквідована. — ***189.***

51 **«Форвертс»** («Vorwärts») — газета, центральний орган німецької соціал-демократії; видавалась з 1876 року по 1933 рік. Після Великої Жовтневої соціалістичної революції газета «Форвертс» була одним з центрів антирадянської пропаганди. — ***194.***

52 Йдеться про контрреволюційні повстання в Грузії 28 серпня 1924 року, організовані рештками розгромлених буржуазно-націоналістичних партій і емігрантським меншовицьким «урядом» Н. Жорданія за директивою і при фінансовій підтримці імперіалістичних держав та лідерів II Інтернаціоналу. Повстання були ліквідовані на другий день, 29 серпня, при активній допомозі грузинських робітників і трудящого селянства. — ***195.***

53 Мова йде про збройний напад загону китайських солдатів і поліції на радянське повпредство в Пекіні (Бейпіні) 6 квітня 1927 року, вчинений за вказівками іноземних імперіалістів з метою створити воєнний конфлікт між Китаєм і СРСР. — ***198.***

54 Мова йде про наскок англійської поліції на радянське торгпредство і на Аркос (Радянське товариство торгівлі з Англією) в Лондоні, організований 12 травня 1927 року англійським консервативним урядом. — ***198.***

55 Йдеться про антирадянську кампанію у Франції восени 1927 року. Французький уряд, який інспірував цю кампанію, підтримував всякого роду антирадянську діяльність, провадив цькування офіціальних радянських представників та установ у Парижі і співчутливо ставився до розриву Англією дипломатичних відносин з СРСР. — ***198.***

56 Зміновіхівці — представники буржуазної політичної течії, яка виникла в 1921 році за кордоном серед російської білогвардійської інтелігенції. Зміновіхівство очолювалось групою Н. Устрялова, Ю. Ключникова та ін., що видавала журнал «Смена Вех». Зміновіхівці виражали погляди нової

буржуазії і буржуазної інтелігенції в Радянській Росії, які розраховували, в зв'язку із запровадженням нової економічної політики, на поступове переродження радянського ладу в дусі буржуазної демократії. (Про зміновіхівців див. В. І. Ленін. Твори, вид. 3-є, т. XXVII, стор. 242—243 і Й. В. Сталін. Твори, т. 7, стор. 341—342 і т. 9, стор. 70—74.). — ***200.***

57 Див. В. І. Ленін. Твори, вид. 3-є, т. VI, стор. 155—336 і вид. 4-е, т. 7, стор. 185—392. — ***202.***

58 **«Фоссіше Цейтунг»** («Vossische Zeitung») — німецька буржуазна газета; видавалася в Берліні з 1704 року до квітня 1934 року. — ***211.***

59 Сакко і Ванцетті — італійські робітники, які емігрували в Сполучені Штати Америки. Сакко і Ванцетті були арештовані 5 травня 1920 року в Броктоні (штат Массачусетс) за явно брехливим обвинуваченням в убивстві і пограбуванні і в 1921 році засуджені американським реакційним судом до страти. На знак протесту проти вироку відбулися масові демонстрації, мітинги, страйки, в яких взяли участь мільйони трудящих всього світу. 23 серпня 1927 року Сакко і Ванцетті були страчені. — ***213.***

60 Декрет Всеросійського Центрального Виконавчого Комітету Рад робітничих, солдатських і селянських депутатів про анулювання державних позик царського уряду був прийнятий 21 січня 1918 року. — ***228.***

61 Поль Лафарг. «На другий день після революції» (див. Твори, т. 1, 1925, стор. 329—330). — ***238.***

62 В. І. Ленін. «Імперіалізм, як найвища стадія капіталізму» (див. Твори, вид. 3-є, т. XIX, стор. 77 і вид. 4-е, т. 22, стор. 182). — ***246.***

63 VII окружна партійна конференція Московського військового округу відбувалася 15—17 листопада 1927 року. Привітання Й. В. Сталіна було оголошене на ранковому засіданні конференції 17 листопада. — ***248.***

64 XVI Московська губернська конференція ВКП(б) відбулася 20—28 листопада 1927 року. Конференція заслухала доповіді ЦК і ЦКК ВКП(б), обговорила перспективи господарського будівництва Московської губернії в зв'язку із загальним планом розвитку народного господарства СРСР, звіти МК і МКК ВКП(б), доповідь про роботу на селі та інші питання. Й. В. Сталін виступив з промовою на ранковому засіданні конференції 23 листопада. В резолюції на доповідь ЦК ВКП(б) конференція схвалила політичну і організаційну діяльність Центрального Комітету і його рішення про троцькістську опозицію. Конференція обрала Й. В. Сталіна делегатом на XV з'їзд ВКП(б). — ***249.***

65 В. І. Ленін. «План і конспекти брошури «Про продовольчий податок»» (див. Твори, вид. 3-є, т. XXVI, стор. 313). — ***252.***

66 В. І. Ленін. Доповідь про тактику РКП(б) 5 липня 1921 року на III конгресі Комуністичного Інтернаціоналу (див. Твори, вид. 3-є, т. XXVI, стор. 460). — ***254.***

67 В. І. Ленін. Промова при відкритті VIII з'їзду РКП(б) 18 березня 1919 року (див. Твори, вид. 3-є, т. XXIV, стор. 114). — ***254.***

68 В. І. Ленін. «Вибори в Петербурзі і лицемірство 31 меншовика» (див. Твори, вид. 3-є, т. X, стор. 303—315 і вид. 4-е, т. 12, стор. 17—27). — ***264.***

69 XV з'їзд ВКП(б) відбувався в Москві 2—19 грудня 1927 року. З'їзд обговорив політичний і організаційний звіти Центрального Комітету, звіти Центральної ревізійної комісії, ЦКК — РСІ, делегації ВКП(б) у Виконкомі Комінтерну, директиви до складання п'ятирічного плану розвитку народного господарства, доповідь про роботу на селі, заслухав доповідь комісії з'їзду в питанні про опозицію і обрав центральні установи партії. Й. В. Сталін виступив 3 грудня з політичним звітом ЦК ВКП(б) і 7 грудня із заключним словом. 12 грудня з'їзд обрав Й. В. Сталіна в комісію по виробленню резолюції на доповідь про роботу делегації ВКП(б)

у Виконкомі Комінтерну. З'їзд схвалив політичну і організаційну лінію Центрального Комітету партії і доручив йому й надалі проводити політику миру і зміцнення обороноздатності СРСР, продовжувати неослабним темпом соціалістичну індустріалізацію країни, розширяти і зміцнювати соціалістичний сектор в місті і на селі і тримати курс на ліквідацію капіталістичних елементів в народному господарстві. З'їзд ухвалив рішення про всебічне розгортання колективізації сільського господарства, намітив план розширення колгоспів і радгоспів і дав вказівки про способи боротьби за колективізацію сільського господарства. XV з'їзд ВКП(б) увійшов в історію партії як з'їзд колективізації. З'їзд дав директиву про складання першого п'ятирічного плану народного господарства СРСР. В своїх рішеннях про опозицію. спрямованих на ліквідацію троцькістсько-зінов'євського блоку, з'їзд констатував, що незгоди між партією і опозицією переросли в програмні, що троцькістська опозиція стала на шлях антирадянської боротьби, і оголосив належність до троцькістської опозиції та пропаганду її поглядів несумісними з перебуванням в рядах більшовицької партії. З'їзд схвалив постанову об'єднаних зборів ЦК і ЦКК ВКП(б) (листопад 1927 року) про виключення з партії Троцького й Зінов'єва і постановив виключити з партії всіх активних діячів троцькістсько-зінов'євського блоку. (Про XV з'їзд ВКП(б) див. «Історія ВКП(б). Короткий курс», стор. 275 - 276. Резолюції і постанови з'їзду див. «ВКП(б) в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК», ч. II, 1941, стор. 222—262.). — ***267.***

70 Йдеться про зернові культури: пшеницю, жито, ячмінь, овес і кукурудзу. — ***270.***

71 Й. В. Сталін. Політичний звіт Центрального Комітету XIV з'їздові ВКП(б) 18 грудня 1925 року (див. Твори, т. 7, стор. 261—352). — ***272.***

72 Мова йде про декларацію банкірів, промисловців і комерсантів США Англії та інших країн, опубліковану в жовтні 1926 року. Декларація вимагала скасування митних обмежень,

запроваджених європейськими державами, і була по суті спробою англо-американського фінансового капіталу встановити свою гегемонію в Європі. — ***274.***

73 **«Уорлд'с Уорк»** («World's Work»)—журнал, виражав погляди правлячих кіл великої буржуазії США; виходив в м. Гарден-сіті (штат Нью-Йорк) з 1899 по 1932 рік. — ***276.***

74 Троїста конференція по скороченню морських озброєнь відбувалася в Женеві (Швейцарія) з 20 червня по 4 серпня 1927 року. — ***277.***

75 30 листопада 1927 року в Женеві відкрилась IV сесія підготовчої комісії Ліги націй до наступної конференції по роззброєнню. Радянська делегація виступила в комісії з декларацією, в якій пропонувалось провести в життя програму загального і повного роззброєння. Радянський проект роззброєння був відхилений. — ***277.***

76 «Система Локарно»—система договорів і угод, укладених імперіалістичними державами на конференції в Локарно (Швейцарія) 5—16 жовтня 1925 року для закріплення післявоєнного порядку в Європі, встановленого Версальським мирним договором, і для використання Німеччини проти Радянського Союзу. (Про Локарнську конференцію див. Й. В. Сталін. Твори, т. 7, стор. 271, 273—274.) — ***278.***

77 Мова йде про убивство сербським націоналістом спадкоємця австрійського престолу Франца-Фердінанда в Сараєво (Боснія) 28 червня 1914 року, яке стало зовнішнім приводом до розв'язування світової імперіалістичної війни 1914—1918 років. — ***279.***

78 Закон про профспілки, прийнятий консервативним урядом Англії в 1927 році, заохочував штрейкбрехерство, обмежував профспілки в збиранні коштів на політичні цілі, забороняв державним службовцям входити в профспілки, які примикають до конгресу тред-юніонів і до лейбористської партії. Закон давав урядові право оголошувати незаконним всякий страйк. — ***280.***

79 Закон про «озброєння нації», прийнятий палатою депутатів Франції в березні 1927 року, був частиною загального плану реорганізації військової машини французького імперіалізму і підготовки нової війни. Закон передбачав: мілітаризацію політичного і економічного життя країни, мобілізацію на випадок війни всього населення як метрополії, так і колоній, мілітаризацію профспілок та інших робітничих організацій, скасування права страйків, збільшення кадрової армії і використання її для придушення революційних виступів пролетаріату Франції й пригноблених народів колоній. — ***280.***

80 Всесвітній конгрес друзів СРСР відбувся в Москві 10–12 листопада 1927 року. Конгрес був скликаний з ініціативи іноземних робітничих делегацій, які приїхали до Радянського Союзу в зв'язку з святкуванням десятих роковин Великої Жовтневої соціалістичної революції. На конгресі було 947 делегатів з 43 країн. Учасники конгресу заслухали доповіді про підсумки соціалістичного будівництва в СРСР за десять років і про захист першої в світі пролетарської держави від воєнної небезпеки. Відозва, прийнята конгресом, закінчувалась закликом до трудящих всього світу: «Боріться, захищайте, охороняйте СРСР, батьківщину трудящих, оплот миру, вогнище визволення, кріпость соціалізму, всіма засобами, всіма способами!». — ***282.***

81 В. І. Ленін. «План і конспекти брошури «Про продовольчий податок»» (див. Твори, вид. 3-є, т. XXVI, стор. 312). — ***318.***

82 **«Труд»**—щоденна газета, орган ВЦРПС, видається з 19 лютого 1921 року в Москві. — ***320.***

83 В. І. Ленін. Лист В. М. Молотову про план політдоповіді на XI з'їзді партії (див. Твори, вид. 3-є, т. XXVII, стор. 207). — ***321.***

84 К. Маркс. «Вісімнадцяте брюмера Луї Бонапарта» (див. К. Маркс і Ф. Енгельс. Вибрані твори в двох томах, т. I, 1948, стор. 215). — ***328.***

85 Див. В. І. Ленін. Твори, вид. 3-є, т. XIX, стор. 324—325 і вид. 4-е, т. 23, стор. 67. — ***338.***

86 В. І. Ленін. Заключне слово на звіт ЦК X з'їздові РКП(б) 9 березня 1921 року (див. Твори, вид. 3-е, т. XXVI, стор. 228).— ***366.***

87 **«Нейє Фрейє Пресе»** («Neue Freie Presse»)—буржуазно-ліберальна газета; видавалася у Відні з 1864 року по січень 1939 року. — ***370.***

88 **«Нью-Йорк Амерікен»** («New Jork American») — газета американського реакціонера Херста; видавалася в Нью-Йорку з 1882 по 1937 рік. В останні роки свого існування газета займала профашистську позицію. — ***370.***

89 **«Дейлі Уоркер»** («The Daily Worker»)—газета, центральний орган Робітничої (комуністичної) партії США. З 1922 року газета видавалася в Чікаго раз на тиждень під назвою «Уоркер», з 1924 року видається як щоденна газета «Дейлі Уоркер». З 1927 року газета виходить в Нью-Йорку. — ***372.***

БІОГРАФІЧНА ХРОНІКА

(серпень—грудень 1927)

29 липня— 9 серпня. Й. В. Сталін керує роботою об'єднаного пленуму ЦК і ЦКК ВКП(б).

1 серпня. Й. В. Сталін на засіданні об'єднаного пленуму ЦК і ЦКК ВКП(б) виступає з промовою «Міжнародне становище і оборона СРСР».

2 серпня. Й. В. Сталіна на засіданні об'єднаного пленуму ЦК і ЦКК ВКП(б) обирають в комісію по редагуванню проекту резолюції про міжнародне становище.

5 серпня. Й. В. Сталін на засіданні об'єднаного пленуму ЦК і ЦКК ВКП(б) виступає з промовою на доповідь Г. К. Орджонікідзе про порушення партійної дисципліни Зінов'євим і Троцьким.

6—9 серпня. Й. В. Сталін бере участь в роботі комісії об'єднаного пленуму ЦК і ЦКК ВКП(б) по виробленню проекту резолюції про порушення партійної дисципліни Зінов'євим і Троцьким.

9 серпня. Й. В. Сталін на засіданні об'єднаного пленуму ЦК і ЦКК ВКП(б) виступає з промовою «З приводу «заяви» опозиції від 8 серпня 1927 року».

11 серпня. Й. В. Сталін присутній на зборах активу московської організації ВКП(б) при обговоренні доповіді про рішення серпневого об'єднаного пленуму ЦК і ЦКК ВКП(б).

4 вересня. Й. В. Сталін присутній на демонстрації молоді на Красній площі в Москві в день XIII роковин Міжнародного юнацького дня.

9 вересня. Й. В. Сталін розмовляє з першою американською робітничою делегацією.

16 вересня. Й В. Сталін пише листа М. І. Ульяновій.

Й. В. Сталін розмовляє з французьким письменником Анрі Барбюсом.

27 вересня. Й. В. Сталін на об'єднаному засіданні Президії Виконавчого Комітету Комуністичного Інтернаціоналу і Інтернаціональної Контрольної Комісії виголошує промову «Політична фізіономія російської опозиції».

30 вересня. Й. В. Сталін розмовляє з групою членів Виконкому Комінтерну і з головою ЦК комуністичної партії Німеччини—Е. Тельманом.

21—23 жовтня. Й. В. Сталін керує роботою об'єднаного пленуму ЦК і ЦКК ВКП(б).

23 жовтня. Й. В. Сталін на засіданні об'єднаного пленуму ЦК і ЦКК ВКП(б) виголошує промову «Троцькістська опозиція раніше і тепер».

Об'єднаний пленум ЦК і ЦКК ВКП(б) затверджує Й. В. Сталіна доповідачем по політичному звіту ЦК на XV з'їзді ВКП(б).

26 жовтня. Й. В. Сталін розмовляє з делегацією робітників московського державного заводу авіаційної промисловості.

Жовтень. Й. В. Сталін пише конспект статті «Міжнародний характер Жовтневої революції».

3 листопада. VIII Краснопресненська районна конференція ВКП(б) обирає Й. В. Сталіна делегатом на XVI Московську губернську конференцію ВКП(б).

5 листопада. Й. В. Сталін розмовляє з іноземними робітничими делегаціями, які прибули в СРСР на святкування десятиріччя Великої Жовтневої соціалістичної революції.

6 листопада. Й. В. Сталін виступає з привітанням на урочистому засіданні Московської Ради, присвяченому святкуванню десятих роковин Великої Жовтневої соціалістичної революції.

6—7 листопада. Стаття Й. В. Сталіна «Міжнародний характер Жовтневої революції. До десятиріччя Жовтня» надрукована в № 255 газети «Правда».

7 листопада. Й. В. Сталін присутній на параді військ московського гарнізону і демонстрації трудящих на Красній площі в Москві на честь десятих роковин Великої Жовтневої соціалістичної революції.

9 листопада. Й. В. Сталін виступає з привітанням у Великому театрі в Москві на урочистому засіданні Центральної Ради Тсоавіахіму СРСР, присвяченому десятим роковинам Великої Жовтневої соціалістичної революції та підсумкам авіаційного будівництва Радянського Союзу.

10 листопада. Й. В. Сталін присутній на першому засіданні Всесвітнього конгресу друзів СРСР в Колонному залі Будинку Спілок.

16 листопада. Й. В. Сталін розмовляє з групою військових працівників—делегатів VII партійної конференції Московського військового округу.

18 листопада. Привітання Й. В. Сталіна VII партійній конференції Московського військового округу опубліковане в № 263 газети «Красная Звезда».

19 листопада. І Ленінградська обласна конференція ВКП(б) обирає Й. В. Сталіна членом Ленінградського обласного комітету ВКП(б).

23 листопада. Й. В. Сталін на XVI Московській губернській конференції ВКП(б) виголошує промову «Партія і опозиція».

28 листопада. XVI Московська губернська конференція ВКП(б) обирає Й. В. Сталіна делегатом на XV з'їзд ВКП(б).

2—19 грудня. Й. В. Сталін керує роботою XV з'їзду ВКП(б).

3 грудня. Й. В. Сталін виступає з політичним звітом Центрального Комітету XV з'їздові ВКП(б).

7 грудня. Й. В. Сталін виступає із заключним словом на політичний звіт Центрального Комітету XV з'їздові ВКП(б).

12 грудня. XV з'їзд партії обирає Й. В. Сталіна в комісію по виробленню резолюції на звіт делегації ВКП(б) у Виконкомі Комінтерну.

16 грудня. Й. В. Сталін пише відповідь на запит представників іноземної преси в Москві про підроблені «статті Сталіна».

17 грудня. Й. В. Сталін бере участь в засіданні комісії XV з'їзду ВКП(б) по виробленню проекту резолюції на звіт делегації ВКП(б) у Виконкомі Комінтерну.

19 грудня. XV з'їзд ВКП(б) обирає Й. В. Сталіна членом Центрального Комітету партії.

Й. В. Сталін бере участь в роботі пленуму ЦК ВКП(б), обраного на XV з'їзді.

Пленум ЦК ВКП(б) з участю членів Президії ЦКК обирає Й. В. Сталіна членом Політбюро, Оргбюро, Секретаріату ЦК і затверджує генеральним секретарем ЦК ВКП(б).

ЗМІСТ

Стор.

Передмова VII

ОБ'ЄДНАНИЙ ПЛЕНУМ ЦК І ЦКК ВКП(б) *29 липня—9 серпня 1927 р.* 3–92

Міжнародне становище і оборона СРСР. *Промова 1 серпня.* 5–60

I. Випади опозиції проти секцій Комінтерну . 5

II. Про Китай 11

III. Про Англо-Радянський комітет єдності . . 37

IV. Про загрозу війни і оборону СРСР 42

Промова 5 серпня 61

З приводу «заяви» опозиції від 8 серпня 1927 р. *Промова 9 серпня* 86

РОЗМОВА З ПЕРШОЮ АМЕРИКАНСЬКОЮ РОБІТНИЧОЮ ДЕЛЕГАЦІЄЮ *9 вересня 1927 р.* . . . . 93—147

I. Питання делегації і відповіді тов. Сталіна . 93

II. Питання тов. Сталіна і відповіді делегатів . 135

ТОВАРИШЦІ М. І. УЛЬЯНОВІЙ. ВІДПОВІДЬ ТОВАРИШЕВІ Л. МІХЕЛЬСОНУ 148

ПОЛІТИЧНА ФІЗІОНОМІЯ РОСІЙСЬКОЇ ОПОЗИЦІЇ. *З промови на об'єднаному засіданні Президії ВККІ та ІКК 27 вересня 1927 р.* 152

КОНСПЕКТ СТАТТІ «МІЖНАРОДНИЙ ХАРАКТЕР ЖОВТНЕВОЇ РЕВОЛЮЦІЇ» 167

ТРОЦЬКІСТСЬКА ОПОЗИЦІЯ РАНІШЕ І ТЕПЕР. *Промова на засіданні об'єднаного пленуму ЦК і ЦКК ВКП(б) 23 жовтня 1927 р.* . . . . 171—203

I. Деякі дрібні питання 171

II. Про «платформу» опозиції 176

III. Ленін про дискусію і опозицію взагалі . . 180

IV. Опозиція і «третя сила» 182

V. Як «готується» до з'їзду опозиція 187

VI. Від ленінізму до троцькізму 191

VII. Про деякі найважливіші підсумки партійної політики за останні роки 194

VIII. Назад до Аксельрода 199

РОЗМОВА З ІНОЗЕМНИМИ РОБІТНИЧИМИ ДЕЛЕГАЦІЯМИ *5 листопада 1927 р.* 204

МІЖНАРОДНИЙ ХАРАКТЕР ЖОВТНЕВОЇ РЕВОЛЮЦІЇ. *До десятиріччя Жовтня.* 236

ПАРТІЙНІЙ КОНФЕРЕНЦІЇ МОСКОВСЬКОГО ВІЙСЬКОВОГО ОКРУГУ. 248

ПАРТІЯ І ОПОЗИЦІЯ. *Промова на XVI Московській губернській партконференції 23 листопада 1927 р.* . . . . 249—265

I. Короткі підсумки дискусії 249

II. Робітничий клас і селянство 252

III. Партія і диктатура пролетаріату 257

IV. Перспективи нашої революції 261

V. Що ж далі? 263

XV З'ЇЗД ВКП(б) *2—19 грудня 1927 р.* . . . . 267—369

Політичний звіт Центрального Комітету *3 грудня* 269—351

I. Наростаюча криза світового капіталізму і зовнішнє становище СРСР . . . . 269—288

1. Економіка світового капіталізму і загострення боротьби за зовнішні ринки 269

2. Міжнародна політика капіталізму і підготовка нових імперіалістичних воєн 274

3. Стан світового революційного руху і провісники нового революційного піднесення 280
4. Капіталістичний світ і СРСР 283
5. Висновки 287

II. Успіхи соціалістичного будівництва і внутрішнє становище СРСР. . . . . 289—323
1. Народне господарство в цілому 290
2. Темп розвитку нашої великої соціалістичної промисловості 297
3. Темп розвитку нашого сільського господарства . . . 301
4. Класи, державний апарат, культурний розвиток країни . 311

III. Партія і опозиція . . . . 323—349
1. Стан партії 323
2. Підсумки дискусії 331
3. Основні розходження між партією і опозицією . . . 334
4. Що ж далі? 345

IV. Загальний підсумок 349

Заключне слово на політичний звіт ЦК *7 грудня*. . . 352—369
I. Про промову Раковського 352
II. Про промову Каменєва 355
III. Підсумок 366

ЗАЯВА ПРЕДСТАВНИКАМ ІНОЗЕМНОЇ ПРЕСИ ПРО ПІДРОБЛЕНІ «СТАТТІ СТАЛІНА» 370

Примітки 375

Біографічна хроніка (серпень—грудень 1927) 391

И. В. Сталин. Сочинения. Том 10.
(На украинском языке)

Тираж 100 тисяч екз.
Здано до складання 18/VII 1949 р.
Підписано до друку
19/VIII—7/IX 1949 р.
Обсяг $25^1/_2$ друк. арк.
Зам. 1038.
Ціна 6 карб.

*

4-та Республіканська
поліграфічна ф-ка,
м. Київ, пл. Калініна, 2.